T.C.

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

DİVÂN-I ABDÜLAZİZ ÂSIM EFENDİ
(İNCELEME - METİN)

Atakan ÖZBEYLİ

2501100097

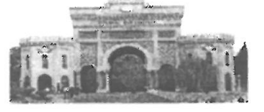
Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ

İstanbul 2014

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **Atakan ÖZBEYLİ** Numarası : **2501100097**

Anabilim/Bilim Dalı: **Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı** Danışman Öğretim Üyesi: **Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ**

Tez Savunma Tarihi: **14.07.2014** Tez Savunma Saati **:14.00**

Tez Başlığı : **Divan-ı Abdülaziz Âsım Efendi (Metin-İnceleme)**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ	[signature]	Kabul
2- Prof. Dr. Mehmet ATALAY	[signature]	Kabul
3- Prof. Dr. Azmi BİLGİN	[signature]	Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Doç. Dr. Ali Şükrü ÇORUK		
2- Yrd. Doç. Dr. Güller NUHOĞLU		

ÖZ

Bu çalışmada, XIX. yüzyılın başlarında Bağdat'ta doğan ve aynı yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'da vefat eden Abdülaziz Âsım Efendi'nin Farsça divanı incelenmiştir. Divanın edisyon kritikli metni hazırlanırken Millet Kütüphanesi'nde bulunan tek yazma nüshadan faydalanılmıştır. Abdülaziz Âsım Efendi'nin divanı kasideler, gazeller, kıt'alar, nazımlar, mesneviler, müfredler, tahmisler ve rubailerden oluşmaktadır.

Çalışma, bir giriş ile üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Abdülaziz Âsım Efendi'nin yaşadığı dönemde Osmanlı Devleti'nin siyasi ve edebî durumuna genel bir bakış; ikinci bölüm, Abdülaziz Âsım Efendi'nin hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve Farsça divanının incelenmesi; üçüncü bölüm, Abdülaziz Âsım Efendi'nin Farsça divanının edisyon kritikli metnidir.

ABSTRACT

In this thesis study, Persian Divan of Abdulaziz Asım Efendi who was born in Baghdad at the beginning of XIX. Century and died in Istanbul towards the end of the same century. In preparation of the critical edition text the single copy of the Divan in the Library of Millet was utilized. The Divan of Abdulaziz Asım Efendi consist of qasida, ghazel, kit'a, nazim, mathnawi, mofred, tahmis and rubai.

This study consists of three parts including the introduction. The first part is an overview of the Ottoman State's political and literary conditions it the time when Abdulaziz Asım Efendi lived; the second part is a study of Abdulaziz Asım Efendi's life, literary personality, works and Persian works; the third part is the critical edition text of Abdulaziz Asım Efendi's Persian Divan.

ÖNSÖZ

XIX. yüzyıl, Osmanlı coğrafyasında büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu değişimler edebiyat alanında da kendisini göstermiştir. Bu dönemde yeni fikir ve kavramların ortaya çıkması ve onların dile getirilebilmesi için farklı edebî türlere ihtiyaç duyulması, divan şiirine olan ilgiyi azaltmıştır.

Üzerinde çalıştığımız eserin böyle bir dönemde kaleme alınması, eseri önemli kılmaktadır. Abdülaziz Âsım Efendi'nin incelediğimiz Farsça divanından başka, iki adet Türkçe divanı da mevcuttur. Abdülaziz Âsım Efendi'nin üzerinde çalıştığımız Farsça divanının tespit edebildiğimiz tek nüshası, Millet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Çalışmam esnasında yardımlarını esirgemeyen başta danışman hocam Prof. Dr. Ali Güzelyüz'e ve bilgilerine başvurduğum diğer hocalarım Prof. Dr. Mehmet Atalay, Prof. Dr. Mustafa Çiçekler, Yrd. Doç. Dr. Güller Nuhoğlu ve Araştırma Görevlisi Kadir Turgut'a teşekkür ederim.

Atakan Özbeyli

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e : Adı geçen eser

a.g.m : Adı geçen makale

be. : Beyit

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

DİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

H : Haşiye

haz. : Hazırlayan

İA. : İslâm Ansiklopedisi

M : Millet Kütüphanesi, AEFRS 575

MEB. : Milli Eğitim Bakanlığı

Metin : Divan-ı Abdülaziz Âsım Efendi (inceleme-metin)

no: : Numara

ö. : Ölüm tarihi

s. : Sayfa numarası

t.y. : Tarih yok

y.y. : Yayıncı yok

ب. :بند(Farsça metinde bend)

ج. : جلد (Farsça metinde cilt)

ص. : شمارهٔ صفحه (Farsça metinde sayfa numarası)

م. : میلادی (Farsça metinde miladi)

ه. : هجری (Farsça metinde hicri)

GİRİŞ

XIX. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında Abdülaziz Âsım Efendi gibi Farsça divan ve divançe kaleme alan şair ve mutasavvıflar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Nakşibendiyye tarikatının Hâlidiyye kolunun kurucusu olan Hâlid-i Bağdâdî'nin (ö.1827)[1] ağırlıklı olarak Farsça şiirlerinden oluşan bir divanı bulunmaktadır.

XIX. yüzyıl divan şairlerinden olan Ayıntablı Aynî'nin (ö.1837)[2] "Dîvân-ı Belâgat-ı unvân-ı Aynî" adıyla basılan (İstanbul, H. 1258) divanında Farsça şiirleri de yer almaktadır.

XIX. yüzyıl Osmanlı dönemi şeyhülislamlarından olan Şeyhülislam Arif Hikmet Beyin (ö. 1859)[3], Arapça ve Farsça şiirlerinden oluşan bir divanı bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin çeşitli kademelerinde görev yapmış olan Yenişehirli Avni Bey'in (ö. 1883)[4] de Farsça şiirlerinden oluşan bir divançesi bulunmaktadır.

XIX. yüzyıl Nakşibendi-Hâlidî şeyhlerinden olan Nigâr-i Karabağî'nin (ö. 1886)[5] de bir Farsça divanı bulunmaktadır.

---

[1] Hâlid el-Bâğdâdî hakkında bilgi için bkz. Hamid Algar, "Hâlid el-Bağdâdî", **DİA**, c. XV, İstanbul, İSAM, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997, s. 283-285

[2] Ayıntablı Aynî hakkında bilgi için bkz. İsmail Ünver, "Aynî, Ayıntablı", **DİA**, c. IV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1991, s. 270-271

[3] Şeyhülislam Arif Hikmet Bey hakkında bilgi için bkz. Mustafa L. Bilge, "Arif Hikmet, Şeyhülislam", **DİA**, c. III, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1991, s. 365-366

[4] Yenişehirli Avnî Bey hakkında bilgi için bkz. Mehmet Çavuşoğlu, "Avnî Bey, Yenişehirli", **DİA**, c. IV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1991, s. 123-124

[5] Nigâr-i Karabağî hakkında bilgi için bkz. A. Azmi Bilgin, "Nigârî", **DİA**, c. XXXIII, İstanbul, İSAM, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 85-87

İhtiyat binbaşılığından emekli olan Necmi Ömer Efendi'nin (ö. 1889)[6] Türkçe divanının yanı sıra Farsça divanı da bulunmaktadır.

---

[6] Necmi Ömer Efendi hakkında bilgi için bkz. Şadi Aydın, "**Türk Edebiyatında Farsça Divânlar ve Divânçeler**", Ankara, Anekdot Yayın Evi, 2010, s. 132

I. BÖLÜM: XIX. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASİ VE EDEBÎ DURUMUNA GENEL BİR BAKIŞ

A. SİYASİ DURUM

III. Selim kendi döneminde (1789-1807), devletin kötü gidişatına son vermek için gerek Türklere gerekse yabancılara raporlar hazırlatmış, sonucunda da köklü ıslahatların yapılmasına karar vermiştir.[7] Özellikle askerî alanda ıslahatlar yapılarak, humbaracı, lağımcı, topçu ocakları gibi ocaklar ıslah edilmiş, Avrupa ordularının aldığı eğitimi alan[8] Nizâm-ı Cedid isminde piyade birlikleri oluşturulmuştur.[9] Fakat bazı devlet ricali, din adamları ve yeniçeriler bu yeniliklere karşı çıkmış,[10] ve yeniçeri yamaklarının isyanını müteakib III. Selim tahttan indirilmiştir.[11]

Ayrıca bu dönemde, 1792 tarihinde Ruslarla Yaş Anlaşması sonucu Kırım Ruslara bırakılmış ve Napolyon 1798 tarihinde Mısır'ı işgal ettiyse de bir sonuca varamamıştır.[12]

III. Selim'den sonra tahta çıkan IV. Mustafa'nın saltanatı (1807-1808) uzun sürmemiş, Alemdar Mustafa Paşa'nın sarayı basmasıyla tahta II. Mahmud geçmiştir.[13]

Sultan II. Mahmud döneminde (1808-1839), 1808 yılında devletle ayânlar arasında Sened-i İttifak yapılmıştır.[14] II. Mahmud'un da, III. Selim gibi artık

---

[7] Yılmaz Öztuna, "**Osmanlı Devleti Tarihi**", c.I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s.464.

[8] A. Cevat Eren, "SELİM III" **İA**, c. X, İstanbul, MEB, 1988, s.446-447.

[9] Abdurrahman Şeref, "**Osmanlı Devleti Tarihi**", haz. Musa Duman, İstanbul, Gökkubbe, 2005, s.363.

[10] Öztuna, **a.g.e.**, s.473.

[11] Kemal Beydilli, "SELİM III", **DİA**,c. XXXVI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009, s.423.

[12] "SULTAN ÜÇÜNCÜ SELİM HAN", **Muhtasar Osmanlı Tarihi**, İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2005, s.162.

[13] Mehmet Maksudoğlu, "**Osmanlı Tarihi**", İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1999, s.260-261.

Yeniçeri Ocağı ile bir başarı yakalanmasına olan inancının kalmaması sonucu, devlet ricâlinin, din adamlarının ve halkın da desteği ile 1826 yılında Yeniçeri Ocağı ortadan kaldırılmış[15] ve yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye isimli bir ordu kurulmuştur.[16] 1832 tarihinde Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa isyan etmiş, Konya'da Osmanlı ordusunu yenerek Kütahya'ya kadar gelmiştir. Bunun üzerine Rusya'nın Osmanlı Devletine yardımıyla Mısır kuvvetleriyle uzlaşılmış ve Mısır'ın idaresi Mehmed Ali Paşa'ya bırakılmıştır. Ayrıca Rusya ile Hünkar İskelesi antlaşması ile bir ittifaka gidilmiştir.[17]

1828 tarihinde Fransız, İngiliz ve Rus donanmalarının Navarin'de Osmanlı ve Mısır donanmalarını yakması ve 1829'da Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi bu devrin diğer önemli olayları arasındadır.[18]

Sultan II. Mahmud döneminde, idarî ve askerî teşkilatlar başta olmak üzere eğitim alanlarında da birçok yenilikler yapılmıştır.[19]

Sultan II. Mahmud'un vefatı ve Sultan Abdülmecid'in tahta çıktığı dönemin (1839-1861) ilk günlerinde Osmanlı ordusunun, Mısır kuvvetlerine karşı yaşadığı Nizip mağlubiyetiyle karşılaşılmaktadır. Bu sorunun devam ettiği günlerde 1839 yılında Tanzimat Fermanı ilan edilerek Osmanlı tebaasına bir takım haklar verildi. 1840'da ise Londra Antlaşması ile Mehmed Ali Paşa'ya bir takım haklar tanınmak suretiyle Mısır meselesi halledilmiş olundu. [20] Rusların Osmanlı tebaası Ortodoksları himayeye kalkışmasına Osmanlı Devleti müsaade etmedi. Bunun üzerine Ruslar Eflak ve Boğdan'ı işgal edince Osmanlı Devleti 1853 yılında Ruslar'a savaş açtı. Bu

---

[14] Mümtaz'er Türköne, "Osmanlılarda Islahat ve Teceddüt", **Osmanlı Ansiklopedisi**, c.VI, İstanbul, Ağaç Yayıncılık, 1993, s. 9.

[15] Enver Ziya Karal, "Mahmud II.",**İA**, c.VII, İstanbul, MEB, 1988, s.166.

[16] Öztuna, **a.g.e.**, s.489.

[17]Kemal Beydilli, "MAHMUD II", **DİA**, c. XXVIIAnkara, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003, s. 353.

[18] Maksudoğlu, **a.g.e.**, s.266

[19]"SULTAN İKİNCİ MAHMÛD HAN", **Muhtasar Osmanlı Tarihi**, İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2005, s.175-180.

[20]Cevdet Küçük, "ABDÜLMECİD", **DİA.**, c.I, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988, s. 259.

savaş Osmanlı Devleti'nin üstünlüğü ile neticelenerek 1856'da Paris Antlaşması ile Ruslarla sulha varıldı.[21] 1856'da yayınlanan Islahat Hatt-ı Hümâyûnu ile de gayri müslimlere bazı haklar tanınmıştır.[22] Sultan Abdülmecid'te II. Mahmud gibi yenilik hareketlerini sürdürmüştür.[23]

Sultan Abdülmecid'in vefatından sonra tahta çıkan Abdülaziz'in padişah olduğu dönemde (1861-1876), Balkan topluluklarının ayaklanmaları görülmektedir.[24] Ayrıca Sultan Abdülaziz saltanatı sırasında Mısır ve Avrupa'ya bir seyahat gerçekleştirmiştir.[25] O da daha önce zikrettiğimiz sultanlar gibi askerî, tıbbi alanlarda ıslahatlar yapmış, birçok mektep açarak eğitim alanında da katkılarda bulunmuştur.[26]

Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesiyle tahta çıkan V. Murad, çok kısa bir sürede Sultan Abdülaziz gibi tahttan indirilmiş ve onun yerine Sultan II. Abdülhamid geçmiştir. II. Abdülhamid'in saltanatı döneminde (1876-1909), Kânûn-i Esâsî ilan edilerek Meclis-i Meb'ûsân açılmış[27] fakat 1877'de Rusya ile savaşa başlanmasına müteakib meclis, II. Abdülhamid tarafından süresiz tatil edilmiştir. [28] Rus ordusunun İstanbul önlerine gelmesiyle Osmanlı Devleti Rusya ile Aya Stefanos Antlaşması'nı yapmaya mecbur kalmıştır. Lâkîn, Avrupa devletleri çıkarlarına ters düştüğü için bu antlaşmaya rıza göstermemiş ve 1878 tarihinde Berlin Antlaşması ile süreç son bulmuştur.[29] Bu antlaşmada İngilizler yardım vaadiyle Kıbrıs'ın yönetimini, adada

---

[21] A.H. Ongunsu, "ABDÜLMECİD", **İA**., c.I, İstanbul, MEB., 1978, s.93.

[22] Öztuna, **a.g.e.**, s.523.

[23] "SULTAN ABDÜLMECİD HAN", **Muhtasar Osmanlı Tarihi**, İstanbul, Çamlıca Basım Yayın , 2005, s. 185-192.

[24] Ahmet Efe, "**Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi**", İstanbul, Vefa Yayıncılık, t.y., s. 422.

[25] Cevdet Küçük, "ABDÜLAZİZ", **DİA.**, c.I, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988, s. 180.

[26] "SULTAN ABDÜLAZİZ HAN", **Muhtasar Osmanlı Tarihi**, İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2005, s. 203-205.

[27] Öztuna, **a.g.e.**, s.555.

[28] Cevdet Küçük, "ABDÜLHAMİD II", **DİA.**, c.I, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988, s. 218.

[29] Maksudoğlu, **a.g.e.**, s.286-287.

hükümranlığın Osmanlı'da kalması şartıyla almışlardır. [30] Bu dönemde ayrıca, 1878'de Balkan topluluklarından birçoğu Osmanlı'dan ayrılıp kendi devletlerini kurdular. 1881'de Mısır İngiltere'yi, Fransa Tunus'u işgal etmiştir.[31]

Sultan II. Abdülhamid'te devleti güçlendirmek için çok sayıda yenilik yapmıştır.[32] 1909'da ise tahtından indirilmiş, Selanik'te bir müddet ikamet ettirildikten sonra getirildiği İstanbul'da 1918'de vefat etmiştir.[33]

B. EDEBÎ DURUM

XIX. asırda, Avrupa devletlerinin seviyesine ulaşmak için yapılan ıslahatlar, halk ve aydınların da fikrî yapısını yavaş yavaş değiştirmiş, bu değişim kendini ister istemez edebiyat alanında da göstermiştir.[34]

XIX. asırın ilk yarılarında divan şiiri, daha önceki şairlerin tekrarlarından öteye geçememiş ve kendini yenileyememiştir [35] Yine de bu dönemde divan şiiri alanında önemli eserler veren şairler de vardır. Bu şairlerin belli başlıları ise Enderunlu Vasıf, Keçecizâde İzzet Molla, Leskofçalı Galip ve Yenişehirli Avni'dir.[36]

Muhteviyatı bakımından, değişen siyasi ve sosyal hayata ayak uyduramayan divan şiiri, yerini içeriğini yeni oluşan siyasi, soysal ve kültürel alandan alan bir şiire bırakmaya başladı. Fakat şiirdeki bu değişim bir anda olmamıştır. İlk etapta bu şiirin

---

[30] Küçük, **a.g.m.**,s. 218.

[31] "SULTAN İKİNCİ ABDÜLHAMİD HAN", **Muhtasar Osmanlı Tarihi**, İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2005, s. 231-233.

[32] Küçük, **a.g.m.**,s. 221.

[33] A.H. Ongunsu, "ABDÜLHAMİD II", **İA.**, c.I, İstanbul, MEB., 1978, s.79.

[34] Orhan Okay, "**Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı**", İstanbul, Dergâh Yayınları, 2005, s. 63.

[35] Ahmet Hamdi Tanpınar, "**XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**", İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007, s. 81.

[36] Vasfi Mahir Kocatürk, "**Türk Edebiyatı Tarihi**", Ankara, Edebiyat Yayınevi, 1970, s.587-610.

içeriği değişse de şekil yönünden divan edebiyatının özelliklerini taşımaktadır.[37] Bu şiirin ilk örneklerini Şinâsî, Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi şairler vermişlerdir.[38]

Batılılaşma ile edebiyatımıza roman, hikâye, tiyatro gibi yeni edebi türler de girmiştir. Bu dönemde hikâye ile roman arasındaki fark ise tam olarak yerli yerine oturtulamamıştır. Ahmet Midhat Efendi, Sami Paşazade Sezai, Nabizâde Nâzım gibi yazarlar, bu dönemde hikâye türünde örnekler vermişlerdir.[39] Yine bu dönemde Namık Kemal, Ahmed Midhat Efendi, Şemseddin Sami ve Sami Paşazâde Sezai roman türünde eser veren yazarlardandırlar.[40] Daha önceleri, Meddah, Karagöz, Ortaoyunu gibi gösteriler olmakla beraber Batılı anlamdaki tiyatronun temeli Tanzimat döneminde atılmıştır. Bu dönemde çeşitli tiyatro sahnelerinin de kurulduğu gözlenmektedir. Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Midhat, Recaizâde Ekrem, Abdülhak Hâmid bu dönemin piyes yazarlarındandır.[41]

Bu asırda yabancı eserlerin tercümeleri ile de karşılaşmaktayız. Batıda yayınlanan roman, hikaye ve felsefî içerikli eserler bu çevirilerin temelini oluşturmaktadır. Münif Paşa'nın Avrupalı birkaç yazarın eserlerinden seçtiği kısımları Muheverat-ı Hikemiyye ismiyle çevirmesi, Yusuf Kâmil Paşa'nın Fenelon'un Telemaque'ına yaptığı çeviri, Victor Hugo'nun Ceride-i Havadis'te Sefiller isimli eserine yapılan çeviri, Ahmet Lutfi Efendi'nin Robenson Cruzoe'u çevirisi bu dönemde yapılan çevirilere birkaç örnektir.[42]

Yapılan ıslahatların topluma anlatılması ve bu bilgilendirmeden sonra ıslahatlara yapılacak tepkilerin azaltılması maksadıyla da gazeteler basılmıştır.

---

[37] Cafer Gariper, "Yenileşmenin Başlangıcı ve Öncüleri", **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı**, Ankara, Grafiker Yayınları, 2004, s. 37.

[38] Mustafa Nihat Özön, "**Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi**", İstanbul, Maarif Matbaası, 1941, s. 17.

[39] Ahmet Kabaklı, "**Türk Edebiyatı**", c.I, y.y., Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 1985, s. 551.

[40] Okay, **a.g.e.**, s.69-70.

[41] Seyit Kemal Karaalioğlu, "**Türk Edebiyatı Tarihi** ",c. II, İstanbul, İnkılâp ve Aka Basımevi, 1978, s. 87-89.

[42] Ramazan Korkmaz, "Yenileşmenin Tarihî, Sosyo-Kültürel Ve Estetik Temelleri", **Türk Edebiyatı Tarihi**, c. III, İstanbul, TC. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007, s. 27-28.

Takvîm-i Vekâyi, Cerîde-i Havâdis gibi Türkçe basılan gazetelerin yanında, Arapça, Farsça, Fransızca, Ermenice, Rumca gibi dillerde de gazeteler yayınlanmıştır.[43]

---

[43] Ali Budak, "**Batılılaşma ve Türk Edebiyatı**", İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s. 369-370.

II. BÖLÜM: ABDÜLAZİZ ÂSIM EFENDİ'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ, ESERLERİ VE FARSÇA DİVANININ İNCELENMESİ

A. ABDÜLAZİZ ÂSIM EFENDİ'NİN HAYATI

Abdülaziz Âsım Efendi, Bağdat'ta, devrin A'zamiye Medresesi müderrisi olan Seyyid Mehmed Vesim Efendi'nin oğlu olarak Cemaziyelevvel 1218 (Ağustos/Eylül 1803)'de Bağdat'ta dünyaya gelmiştir.[44] Fakat Millet Kütüphanesi'nde bulunan AEFRS 575 numaralı Farsça divânının başında "Divân-ı Abdülaziz Âsım Efendi Gülanberî" ibaresi yazmaktadır. Ayrıca aynı kütüphanede bulunan AEMNZ 268 numaralı divanının 38[b] sayfasındaki Reşid Akif Paşa'nın sayfaya düştüğü notta, şairden "Âsım Gülanberî" olarak bahsetmektedir. Buradan yola çıkılarak, şairin kökeninin Süleymaniye sancağına bağlı Gülanber[45] kazasına dayandığı ortaya çıkmaktadır.

Abdülaziz Âsım Efendi, A'zamiye Medresesi'nde babası Seyyid Mehmed Vesim Efendi'den bir müddet ders okuduktan sonra, babasının vefatı üzerine, babasının yerine A'zamiye Medresesi'ne müderris olarak atanan Mehmed Kasım Şarzurî'den ders alarak tahsilini sürdürmüştür.

Bağdat'ta bulunan Mevlevihâne Cami'i Şerifi'nin imam-hatipliğine 1243 (M. 1827-1828)'de atandıktan sonra, 1261/1845 senesinde de adı geçen caminin medresesine müderris olarak atanmıştır. Buna ilaveten, Bağdat hükümet dairesinde haftada üç gün olmak üzere Arapça, Farsça, Türkçe ve Kürtçe lisanlarında tercümanlık yapmıştır. Oğlu Ali Haydar Efendi ile 1294/1877'de İstanbul'a gelmiş, Şehzadebaşı'nda Emin Nureddin Mahallesi'nde bir evde ikamet etmiştir. 1305/1887-

---

[44] İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, "**Son Asır Türk Şairleri**", c.I, haz. Müjgân Cunbur, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999, s. 107.

[45] "**Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul**", haz. Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu, Orhan Özdil, Ankara, Global Strateji Enstitüsü TİKV yayınları, 2008, s. 210-211

88’de vefat etmiştir. Fatih Türbesi haziresine defnedilmiştir. Mezar taşı bulunmamaktadır. [46]

B. ABDÜLAZİZ ÂSIM EFENDİ’NİN EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Abdülaziz Âsım Efendi’nin kaleme aldığı Türkçe ve Farsça divanlar, onun şair ruhlu bir insan olduğunun en büyük göstergelerinden birisidir. Divanlarını incelediğimizde, daha çok devrin sultanları, devlet adamları ve gerek kendi zamanının gerekse kendinden önce yaşamış olan mutasavvıfları övdüğünü görmekteyiz. Kendi devrinde yaşamış olan kimselere yaptığı övgülerde, o devrin olaylarına ait bilgilere de ulaşabilmekteyiz.

Devrin Bağdat eski valilerinden Mehmed Âkif Paşa’nın oğlu Reşid Âkif Paşa da Abdülaziz Âsım Efendi’nin edebi kişiliğine dair yorumlar yapmıştır.[47] Abdülaziz Âsım Efendi’nin, Millet Kütüphanesi’nde AEMNZ 268 numarayla kayıtlı bulunan divanının 38[a] ve 38[b]sayfalarında, Reşid Akif Paşa’nın, Abdülaziz Âsım Efendi’nin şiirine dair kendi el yazısı ile yaptığı yorumlara rastlanmaktadır.

Adı geçen eserin 38[a] sayfasında Âsım’ın;

Ko yansun nâr-ı hecrinle gönül aşkın çerâğıdır

İlahî, sönmesin kânûn-ı sînem aşk ocağıdır

dediği matla’ beytinden sonraki beyitleri “ Şu beyit tek kalsın vesselam” diyerek çizdiği ve şu yorumu yaptığı görülmektedir: “ Matla’ hakikaten Fuzûliyâne ise de, ebyât-ı tâliye hiçtir. Ben Âsım merhûm ile beynimizdeki muhabbete i’tizâr ederek çiziverdim. Velîni’metim pederim Âkif’te afv ider, şübhe yok rûh-ı Âsım’da.”

Adı geçen eserin 38[b] sayfasında ise Âsım’ın;

Seni sermest iden gülmü müdür ey bülbül-i nâlân

---

[46] İnal, **a.g.e.**, s. 107-108.

[47] Yazma eserdeki yorumlara, Sadeddin Nüzhet Ergün Türk Şairleri adlı eserinde yer vermiştir. Bkz. Sadeddin Nüzhet Ergün, “Âsım (Bağdadlı)”, **Türk Şairleri,** c.I, İstanbul, y.y., 1936-45, s.104-105.

Berâberdir senin derdinle hecrin girye efgandır

beytinin, "gülmü müdür" kısmının üzerini çizerek onu, Türkçe soru ekini yanlış kullanmasından ötürü şu cümlelerle eleştirmektedir: "Şu istifhâm-ı garib-i Türkîye kahkahalarla gülmek elden gelmez. Zavallı Âsım hiç Türkçe bilmez, yetmişinden sonra Türkçeye heveslenmiş bir şâir-i bîhemtâ-yi Fürs idi. Kudret-i Farisiyyesi ile Türkçede şairlenmek isterdi. O kadar latîfeci şûh bir edib idi ki, ba'zen "ölüyü güldürür" mubâlagasiyle tasvîre şâyândır. Rahmetullah velî'nimetim sevgili pederim cenâb-ı Âkif'in civârında, ya'ni Sultân-ı huld âşiyân Mehmed Fatih türbesi karşısında medfundur."

Sadeddin Nüzhet Ergün ise onun şiirleri hakkında "Türk Şairleri" adlı eserinde özetle, Türkçe şiirlerinde başarılı olamadığını ve birçok dil hatasının olduğunu belirtip, divanlarının öneminin edebi açıdan olmayıp, bu divanların asıl öneminin, yaşadığı devre ait birçok olaya şiirlerinde yer vermesi sebebiyle olduğunu söylemektedir[48].

C.ABDÜLAZİZ ÂSIM EFENDİ'NİN ESERLERİ

Abdülaziz Âsım Efendi'nin Farsça divânının haricinde Millet Kütüphanesi'nde kayıtlı olan iki adet Türkçe divânı bulunmaktadır. İbnü'l Emin Mahmud Kemal İnal'ın "Son Asır Türk Şairleri" adlı eserinde, bu divanların bir nüshasının, Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin eski müdürlerinden olan İsmail Saib Sencer'in nezdinde mevcut olduğu söylenmektedir.[49]İsmail Saib Sencer'inkitapları, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bulunmaktadır. Fakat üniversitenin kataloglarına bakıldığında, Abdülaziz Âsım Efendi'nin herhangi bir eserine rastlanılmamaktadır. Yine İbnü'l-Emin'in aynı eserinde, "Hafîdi Bahaeddin Efendi'nin ifadesine göre Divan'ından başka eserleri olup tab'ettirileceği va'diyle Reşid Âkif Paşa tarafından alınmış"[50], ibaresi geçmektedir. Hafîdi Bahaeddin Efendi'nin Âbdülaziz Âsım Efendi'nin başka eserlerinin olduğundan kastı, Millet

---

[48] Bkz. Ergün, a.g.e., s.105.

[49]Bkz., İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, "**Son Asır Türk Şairleri**", c.I, haz. Müjgân Cunbur, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999, s. 108.

[50] Bkz., İnal, **a.g.e.**, s. 108.

Kütüphanesi'nde AEMNZ 267 numara ile kayıtlı bulunan Türkçe divânının sonundaki mensur parçalar ve Mevlânâ'nın Mesnevî'nin ilk 18 beytine yaptığı şerhin olabileceği düşüncesindeyiz.

Millet Kütüphanesi'nde AEMNZ 267 numara ile kayıtlı bulunan Türkçe divanının 1[b]ve 99[b] sayfaları arasında kasideler, gazeller, rubailer, terci-i bendler, tahmisler, muhammesler, müseddesler ve çeşitli kişilere düşürdüğü tarih beyitli kıt'a ve nazımlar bulunmaktadır.100[a] ve 132[b]sayfaları arasında bir dört mısra'ya yaptığı şerh, birkaç esere yazılmış takrizler, Lâmis ve Mihrâs adındaki iki kişinin arasında geçen olayları anlattığı hikâye, satranç oyunu ile ilgili ve dünyanın da adeta bir oyun yeri olduğuna dair yazdığı hikâye, İsmail Rusûhî Ankaravî'nin dibacesinin şerhi, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin ilk 18 beyitine yaptığı şerh ve Mevlânâ'nın Mesnevî'sine ait bazı parçalar şerh edilmeden verilmiştir. Yine 100[a] ve 132[b]sayfaları arasında muhtelif yerlerde gazellere, kıt'alara, müseddes ve müselleslere rastlanılmaktadır.

Millet Kütüphanesi'nde AEMNZ 268 numara ile kayıtlı bulunan Türkçe divanının 1[b]ve 52[a] sayfaları arasında bulunan kısımında da ağırlıklı olarak kasideler, gazeller veçeşitli kişilere düşürdüğü tarih beyitli kıt'a ve nazımlar bulunmaktadır.

D. ABDÜLAZİZ ÂSIM EFENDİ'NİN FARSÇA DİVANININ İNCELENMESİ

i) Şiirlerin Muhtevası

a) Kasideler

Abdülaziz Âsım Efendi, kasidelerinde dönemin sultanlarını, önde gelen devlet adamlarını, bazı tarikat önderlerini ve Ehlibeyti övmüş, ayrıca Nakşibendî tarikatının öğretilerine ve döneminde gerçekleşen bazı tarihi olaylara da kasidelerinde yer vermiştir. Onun birçok şiirinde Hz. Ali (ö.661) ve Ehlibeyt sevgisini görmekteyiz. Nitekim divânının ilk kasidesinde on iki imamdan yedincisi olan Hz. Musâ el-

Kâzım’ı (ö.799) ve içinde on iki imamın dokuzuncusu olan Hz. Muhammed Takî’nin (ö.835) de kabrinin bulunduğu Kâzımeyn[51] isimli türbeyi övmektedir.

دانـد آنکـو کـش بـه معـراجِ پیمبـر بـاور اسـت

بارگـاهِ کـاظمین از عـرشِ اعظـم برتراسـت

“Peygamberin miracına inanan kimse bilir ki, Kâzımeyn’in otağı arş-ı azamdan daha üstündür.” [52]

جلـوه گـاهِ نـورِ بخـت اسـت و تجلّیگـاهِ حـق

خوابگـاهِ قـرة العـینِ بتـولِ حیـدر اسـت

“Baht nurunun göründüğü ve Hakk’ın tecelli ettiği yerdir. Haydar’ın Betül’ünün göz nurunun istirahatgâhıdır.”[53]

هـیچ دانـی ایـن منـوّر قبّـه منزلگـاهِ کیسـت

جـانِ زهـرا روحِ حیـدر زادۀ پیغمبـر اسـت

“Hiç bilir misin bu parlak kubbe kimin konağıdır? Zehra’nın canının, Haydar’ın ruhunun, peygamberin evladının konağıdır.”[54]

حاجیـان را کعبـه مقصـود اسـت مـا را کـاظمین

در حقیقـت چـون ببینـی قصـدِ مـا اولیتـر اسـت

“Hacıların maksudu kâbedir; bizimse Kâzımeyn. Hakikatte bizim maksadımızın daha üstün olduğunu görürsün.”[55]

---

[51]Hakkında bilgi için bkz.: Abdüsselâm Uluçam “Mûsâ Kâzım Külliyesi”, **DİA**, c.XXXI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 222.

[52]Metin, be. 1

[53]Metin, be. 2

[54]Metin, be. 4

زایـــرا آهســـته پـــا بگـــذار و چشـــمِ دل گشـــا

فرشِ صحن از قدسیان چشم و لب و بـال و پـر اسـت

“Ey ziyaretçi; yavaş yavaş yürü ve gönül gözünü aç. Bu mekanın halısı, meleklerin göz, dudak, kol ve kanadındandır.”[56]

Hz. Musâ el- Kâzım’ı öven beyitlere birkaç örnek:

طـورِ آن موســی کجــا و طــورِ ایــن موســی کجــا

هــر دو نــورانی ولــی آن دیگــر و ایــن دیگــر اســت

“O Musa’nın Tûr’u nerede ve bu Musa’nın Tûr’u nerede? Her ikisi de nûrânidir fakat o başka ve bu başkadır.”[57]

ای ز بحــرِ دانشـــت یـــک قطـــره، علـــمِ ماســـوا

وی ز روی دلکشـــت یـــک شـــعله مهـــر انـــور اســـت

“Ey ilm-i mâsivâ senin ilim denizinden bir katre olan ve ey güzel yüzün, parlayan güneşten bir alev alan![58]

انبیـــا دارنـــد هـــر یـــک وصـــفی امّـــا نعـــتِ تـــو

کَاظِمالْغَیْظَآمــد از یـــزدان بـــه قـــرآن انـــدر اســـت

“Nebilerin her biri bir övgüye sahiptir lâkin senin övülüşün Tanrı tarafından “öfkesini yenen” olarak geldi.”[59]

---

[55]Metin, be. 17

[56]Metin, be. 19

[57]Metin, be. 7

[58]Metin, be. 20

نعت خوانت گرچه بس باشند از ذرّات بیش

لیک در اخلاصِ دل عاصم از ایشان برتر است

“Seni övenler her ne kadar zerrelerden fazlaysa da, gönül ihlâsında Âsım onlardan daha üstündür.”[60]

Şair bir kasidesinde de Hz. Muhammed’e duyduğu sevgiyi ve muhabbeti şu dizelerle dile getirmektedir:

تو آن محمدی که احد مدح خوانِ توست

باشد شفاعتِ تو ز آتش ردای من

“Sen tek olan Allah’ın methettiği Muhammed’sin. Senin şefaatin ateşten korunmam için örtüm olsun.”[61]

قرآن یکی ز معجزه های پیاپیست

برهانِ معجزِ تو غنی از ثنای من

“Kur’ân, ardı ardına mucizelerinden biridir. Senin mucizenin delili, benim övgümden zengindir.”[62]

ای بهترین وجود به جز واجب الوجود

ای لطفِ تو شفیعِ من و رهنمای من

---

[59]Metin, be. 23

[60]Metin, be. 32

[61]Metin, be. 58

[62]Metin, be. 60

“Ey vacibu’l-vücûd’un dışındaki en iyi varlık! Senin lütfun şefaatçim ve yol göstericimdir.”[63]

معراجِ تو و وصف و ثنای چگونگیش

بیرون بود ز دانش و چون و چرای من

“Senin Mirac’ın ve onun hakikatinin vasfı ve övgüsü, benim bilgimin ve sorgulamamın dışındadır.”[64]

فیضی رسد ز شرعِ تو هر دم به خافقین

از فیضِ اوست فیضِ من و ارتقای من

“Her an doğu ve batıya senin yolundan bir feyiz ulaşır. Benim feyzim ve yükselişim onun feyzinden ötürüdür.”[65]

چشمِ من و سحاب ببارندت از فراق

آن آب و وین به خون دلِ بی نوای من

“Benim gözlerim ve bulutun gözleri ayrılığından dolayı ağlarlar. O, su ağlar ve bu benim sessiz gönlüm ise kan.”[66]

عاصم به جز شفاعتِ تو نیستش مقر

ای مأمنِ مفرِ من و ملتجای من

---

[63]Metin, be. 62

[64]Metin, be. 65

[65]Metin, be. 67

[66]Metin, be. 73

“Âsım’ın senin şefaatinden başka ikâmet edeceği bir yeri yoktur. Ey benim kaçış yerim ve sığınağım.”[67]

Abdülaziz Âsım Efendi, kendi döneminde yaşamış olan Taha Hakkari’nin[68] (ö.1853) oğlu Ubeydullah Hakkari[69] için de methiyeler söylemiştir.

لطایف جمله زو روشن جهان از نورِ او گلشن

زبان در وصفِ او الکن ز بس عالی بود شانش

“Lütuflar hep ondan aydınlıktır, dünya onun nurundan gül bahçesidir. Dil onu vasfetmekte tutuk kalır, onun şânı çok yücedir.”[70]

جنابِ پورِ طَهَ شه عبید اللهِ ثانی آنک

جبینش صبح و دل خورشید و سینه نورِ عرفانش

“Hazret-i Taha’nın oğlu şâh Ubeydullah-ı Sânî ‘nin alnı sabah, gönlü güneş ve sinesi irfan nurudur.”[71]

نیابد هیچ سالک منهجِ حق در رهِ قطبی

نگیرد دست اگر یک ره به دامانِ مریدانش

“Eğer sâlik, onun müritlerinin eteğine bir kez olsun tutunmazsa, kutupluk yolunda Hakk’ın açık yolunu asla bulamaz.”[72]

کلیدِ احتشام و فقر حق در دستِ او بنهاد

---

[67]Metin, be. 80

[68]Hakkında bilgi için bkz.:“TÂHÂ-İ HAKKÂRÎ” **Türkiye Gazetesi İslâm Âlimleri Ansiklopedisi** c. XVII, İstanbul, İhlâs Matbaacılık, t.y., s. 246-257.

[69]Hakkında bilgi için bkz.: “SEYYİD UBEYDULLAH-İ HAKKÂRÎ”, **Türkiye Gazetesi İslâm Âlimleri Ansiklopedisi**,c. XVIII, İstanbul, İhlâs Matbaacılık, t.y., s. 211.

[70]Metin, be. 86

[71]Metin, be. 93

[72]Metin, be. 100

هزاران همچو قیصر ریزه خوارِ خوانِ احسانش

"İhtişam ve fakirlik anahtarını Allah onun eline koydu. Kayser gibi binlercesi, onun ihsan sofrasının kırıntı yiyicileridir."[73]

ز علمِ ظاهر و باطن همانا ذوالجناحین است

بلی شهبازِ لاهوت است و بر عرش است جولانش

"Zâhir ve bâtın ilminden sanki iki kanadı vardır. Evet, lâhûtî âlemin şahbazıdır, onun gezindiği yer arşın üzerindedir."[74]

مقاماتِ مجدّد را به هفده ساله طی کرده

کرا باشد میسّر این به پی هفتاد سال آنش

"Müceddid makamlarını onyedi yılda katetti. Yetmiş yılda katedilecek bu makamlar kime müyesser olur?"[75]

عبیداللهِ احرارش همی خوانند اهل الله

تو خواهی غوث خوانش خواه شاهِ نقشبندانش

"Ehlullah onu Ubeydullah Ahrâr diye çağırır. Sen ise ister gavs de istersen de nakşibendilerin şâhı."[76]

---

[73]Metin, be. 101

[74]Metin, be. 102

[75]Metin, be. 103

[76]Metin, be. 105

به درگـاهِ تـو عاصـم شیشـه سـان نـازک دلـی دارد

نگهـدارش بـه لطـفِ خـویش و بنـواز و مرنجـانش

“Âsım senin dergâhında cam gibi hassas bir gönle sahiptir. Kendi lütfunla onu koru, muradına erdirve incitme.”[77]

Abdülaziz Âsım Efendi bir kasidesinde sözü yani kelamı övmüş ve onun üstünlüklerinden bahsetmiştir:

نه فلـک در خـمِ چوگـانِ سـخن یـک گـوی اسـت

بـــارک الله ازیـــن فســـحتِ صـــحرای ســـخن

“Dokuz felek söz çevganının kıvrımında bir top gibidir. Maşaallah bu söz sahrasının genişliğine”[78]

یعنـــی ایجـــادِ ســـخن بهـــرِ بیـــانِ عشـــق اســـت

آفـــرین بـــر رتـــب و منصـــبِ والای ســـخن

“Yani sözün icadı, aşkı beyan içindir. Aferin, sözün yüksek makam ve rütbelerine.”[79]

اعظـــمِ معجـــزهٔ حضـــرتِ آدم ســـخن اســـت

کـــه ســـرودند بـــروعَلَّمَ الأسْمَایســـخن

“Âdem’in mucizesinin en büyüğü sözdür. Çünkü ona, “isimleri öğretti” (ayetini) okudular.”[80]

[77]Metin, be. 108

[78]Metin, be. 114

[79]Metin, be. 116

[80]Metin, be. 122

سخن آن است که کزو یافت شرف عرشِ عظیم

برتر از عرش بود کرسیِ والای سخن

"Arş-ı azam şerefi sözden bulmuştur. Sözün yüksek kürsüsü arştan daha üstündür."[81]

عاصما قولِ خدا و نبی و هاتف را

نشناسی نشوی تا تو شناسای سخن

"Ey Âsım! Allah'ın, peygamberin ve gaipten seslenenin sözünü bilmezsen, sen söz bilen olamazsın."[82]

Abdülaziz Âsım Efendi bir kasidesinde Nakşibendiliğin tarikat düsturlarından olan, "hûş der dem, bâz geşt, sefer der vatan, halvet der encümen" gibi kavramlara değinmektedir.

نفس در کش لحاظِ نقشِ صورت یاد کردت باد

وقوف و باز گشت هم خوان محمد از رسولانش

"Nefes çek, suret nakşının bakışı "yâd kerdin"[83] olsun. "Vukûf"[84] ve "bâz geşt"[85]de yap ve Muhammed O'nun resullerindendir, diye söyle"[86]

الهی هوش در دم ده نظر اندر قدم داریم

---

[81]Metin, be. 128

[82]Metin, be. 131

[83]Yâd kerd :Sâlikin zikir ile Allah'ı hatırlamasıdır. Hakkında bilgi için bkz. Elif Namoğlu, "**Ebû Abdullah Muhammed es-Semerkandî'nin Muhtasaru'l-Velâye Adlı Eseri (Metin-İnceleme)**", İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 2012, s.18.

[84]Vukûf : Sâlikin gönlünün her an Allah ile birlikte olması ve Allah ile irtibatta bulunmasıdır. Hakkında bilgi için bkz. Namoğlu, **a.g.e.**, s.16

[85]Bâz geşt : Sâlik'in zikirle Allah'a vuslatıdır. Hakkında bilgi için bkz. Namoğlu, **a.g.e.**, s.18

[86]Metin, be. 158

سـفر هـا در وطـن خـواهیم بـی رنـجِ بیابـانش

"İlahi, bana "hûş der dem"[87] ver, "nâzar ender kademe"[88] sahip olalım. Çölde sıkıntı çekmeksizin "sefer der vatan"[89] isteriz."[90]

الهـی خلـوتم در انجمـن ده یـاد کـردم نیـز

مرا جـز یـادِ وی کـو چـاره ای ای مـن بـه قربـانش

"İlahi, bana "halvet der encümen"[91] ve de "yâd kerd" ver. Benim onun yâdından başka çarem nerede? Ben ona kurban olayım."[92]

الهی قلبِ من زانسـان بـه یـادِ خـویش بیخـود کـن

زمـانی روحِ مـن از سـرِّ ایـن نبـود سـرِ آنـش

"İlahi, kalbimi zikrinle kendinden öyle bir geçir ki, bir vakit ruhum, bu sırdan başka bir şeyle uğraşmasın."[93]

Kasidelerin içinde Allah'ın yüceliğini konu alan bir kaside de bulunmaktadır:

الا ای نـورِ ذاتـت در صـفاتت گشـته مسـتجلا

---

[87]Hûş der dem :Sâlikin her nefesinde Allah ile birlikte olmasıdır. Hakkında bilgi için bkz. Namoğlu, **a.g.e.**, s.18

[88]Nazar ender kadem : Sâlikin, yürüken gönlünü çeşitli düşüncelerden korumak için etrafına bakmayarak bakışlarını ayak ucuna yönlendirmesidir. Hakkında bilgi için bkz. Namoğlu, **a.g.e.**, s.18

[89]Sefer der vatan :Sâlikin Allah'a ulaşmak için yaptığı iç yolculuktur. Hakkında bilgi için bkz. Namoğlu, **a.g.e.**, s.18

[90]Metin, be. 159

[91]Halvet der encümen :Sâlikin toplum içindeyken Allah ile birlikte olmasıdır. Hakkında bilgi için bkz. Namoğlu, **a.g.e.**, s.18

[92]Metin, be. 160

[93]Metin, be. 161

صـــفاتت نیـــز در اشـــیا کمـــا هـــی ظـــاهر و پیـــدا

"Ey zatının nuru sıfatında cilalanmış olan! Senin sıfatın da eşyada, gereği gibizâhir ve âşikâr olmuştur."[94]

به هر رنگی و رنگت نی به هر شکلی و شکلت نـی

زهی بی رنگ رنگ آیین زهـی بـی شـکل شـکل آرا

"Her renktesin fakat rengin yok; her şekildesin fakat şeklin yok. Aferin, renksiz renklendirirsin, aferin, şekilsiz şekil süslersin."[95]

بــه هــر آیینــه پیــدایی بــه هــر چشــمی تــو بینــایی

گهـــی در دیـــدۀ وامـــق گهـــی در طلعـــتِ عـــذرا

"Her aynada aşikârsın, her bir gözde sensin gören. Bazen Vâmık'ın gözündesin, bazen de Azrâ'nın yüzündesin."[96]

Abdülaziz Âsım Efendi, bir kasidesinde, Hâlid-i Bağdâdî[97]'ye (ö.1827) uzanan ve onun halifelerinden olan Osman Sirâcüddin et-Tavîlî[98]'yle son bulan bir silsile vermektedir:

چنانکـــه بعـــدِ پیمبـــر بـــدان تـــو حضـــرتِ صـــدّیق

ز بعـــدِ حضـــرتِ ســـلمان جنـــابِ قاســـمِ افخـــم

دگر چو جعفـر و طیفـور ابولحسـن شـد و یوسـف

---

[94]Metin, be. 233

[95]Metin, be. 234

[96]Metin, be. 235

[97]Hakkında bilgi için bkz: Abdurrahman Memiş, "**Hâlid-i Bağdâdî Ve Anadolu'da Hâlîdîlik**", Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, 1998, s. 11-103.

[98]Hakkında bilgi için bkz: Memiş, **a.g.e.**, s. 164-165.

چو عبدِ خالق و محمود امیر کلالِ معظّم

علاءِ دینِ تو چو یعقوب دان و خواجۀ احرار

محمّدین و دگر باقی و مجدّدِ اعظم

چو نور و مظهر و دهلی ز خالد است سراج است ۴۲

بهاست ختمِ همه خواجگان به فیضِ مسلّم

“Öyle ki sen, peygamberden sonra Hazret-i Sıddık’ı bil. Hazret-i Selman’dan sonra ise cenâb-ı Kâsım-ı Efhem’i bil. Buna ilâveten Cafer, Tayfûr, Ebû’l-Hasan geçti ve Yûsuf. Aynı şekilde, Abd-i Hâlik, Mahmûd ve Emîr Külâl-i Muazzam da. Senin Alâ-i dîn’ini Yakup gibi bil ve Hâce-i Âhrâr’ı da bil. İki Muhammed’i ve buna ilâveten Bâkî ve Müceddid-i Âzam’ı da bil. Aynı şekilde, Nûr, Mazhar ve Dehlî, Hâlid’dendir Sirâc’dır. Zincirleme bir feyizle bütün efendilerin sonuncusu, değerlidir”[99]

Kasidelerin içinde Abdülkâdir Geylânî’yi (ö.1166) de öven bir kaside bulunmaktadır:

غوث الخلایق آن شهِ گیلان ز فرطِ قرب

هر خواهشی که او طلبد حق چنان کند

“Yaratılmışların gavsı, o Geylân şâhı, Allah’a olan yakınlığının çokluğundan, her ne isterse Hak aynen yerine getirir.”[100]

ای باز الاشهب ای شهِ گیلانی الامان

مگذار دشمنم به کمین قصدِ جان کند

[99]Metin, be. 292, 293, 294, 295

[100]Metin, be. 297

"Ey akdoğan, ey Geylân şahı, el aman! Pusuda cana kastedecek olan düşmanıma izin verme."[101]

Eserde, Ehlibeyte yapılan zulme değinen ve Ehlibeytin yüceliğine vurgu yapan bir kaside de bulunmaktadır:

چون نسوزاند حق آن کس را که خصمِ اهـلِ بیـت اسـت

چـون نگیـرد انتقـام از شـمرِ نحـس و ابـن ملجـم

"Allah, Ehlibeyte düşman olan kimseyi nasıl yakmaz? Uğursuz Şimr ve İbn-i Mülcem'den nasıl intikam almaz?"[102]

اهـلِ بیـتِ مصـطفی خصـمِ شـما دانـی کـه باشـد

آنکـه راهـی کـج گرفتـه راسـت تـا قعـرِ جهـنّم

"Ey Ehlibeyt-i Mustafa! Sizin düşmanınız, kendisini doğruca cehennemin derinliklerine sürükleyecek eğri bir yol tuttuğunu bilmeli."[103]

بـی اسـامیِّ شـما ای آلِ احمـد نیسـت جـایز

آن نمـازی کـش عمـادِ دیـن بخوانـد فخـرِ عـالم

"Ey Ahmed'in ailesi! Fahr-i âlem, sizin isimleriniz olmaksızın dinin direği olan namazın caiz olmayacağını söyledi. [104]"

ای شهنشـاهِ شـهیدان جـانِ زهـرا روحِ حیـدر

---

[101]Metin, be. 303

[102]Metin, be. 350

[103]Metin, be. 358

[104]Metin, be. 359

ای حســـینِ تشـــنه لـــب ای بهتـــرین نســـلِ آدم

آمـــدم اینـــک بـــه درگاهـــت بـــه امیّـــدِ شـــفاعت

بـــر دلِ ریشـــم گـــذاری از ولای خـــویش مـــرهم

"Ey şehitlerin şehinşahı; Zehra'nın canı, Haydar'ın ruhu. Ey dudağı kurumuş Hüseyin! Ey Âdem'in en iyi nesli! Şefaat ümidiyle dergâhına geldim. Yaralı gönlüme muhabbetinden bir merhem sür."[105]

Şair kasidelerinde Hz. Ali'yi de övmüştür.

ای کاســـــرِ لات و هبـــــل ای فـــــاتحِ خیبـــــر

ای شـــــیرِ خـــــدا وی اســـــدِ صـــــفدرِ هیجـــــا

"Ey Lât ve Hûbel'i kıran! Ey Hayber Fatihi! Ey Allah'ın aslanı! Ey savaş günü düşman saflarını bozguna uğratan aslan!"[106]

یـــک بـــاغ ز راغِ همّمـــت روضـــهٔ رضـــوان

یـــک شـــاخ ز بـــاغِ کرمـــت ســـدره و طـــوبی

"Rıdvan'ın bahçesi, senin himmetler sahrandan bir bağdır. Sidre ve Tuba senin kerem bağından bir daldır"[107]

بـــر درگـــهِ جـــودت بـــه امیـــد آمـــده عاصـــم

نومیـــد مـــرانش چـــه بـــه دنیـــا چـــه بـــه عقبـــی

"Âsım, cömertlik dergahına ümitle geldi. Ne dünyada ne de ahirette onu ümitsiz bir şekilde kovma ."[108]

---

[105]Metin, be. 360, 361

[106]Metin, be.407

[107]Metin, be.408

Abdülaziz Âsım Efendi bir kasidesinde İran Şahı Nasıreddin Şah'ın (ö. 1896) Bağdat'a gelişini övmektedir. İran Şahı'nın Bağdat'a gelmesinin sebebi ise, İran'daki kıtlık ve hastalıkların yayılması ve bu felaketlerin geçmesi halinde Bağdat'taki, on iki imamdan bazılarına ait türbeleri ziyaret edeceğine dair bir adakta bulunmasıydı. O zamanlar İran'ın İstanbul elçisi olan Mirza Hüseyin Han (ö.1880), bu seyahatin gerçekleşmesi için Osmanlı makamlarından izin almıştır.[109] Ayrıca bu seyahat için Nasıreddin Şah'ın mihmandarlığına Ahmed Kemal Paşa (ö. 1887) tayin edilmiştir.[110]

شهِ کشور گشا عبدالعزیز خان از سرِ رغبت

نموده ناصرالدّین شاه را مهمان به عزّ و فر

"Ülke fetheden Şah Abdülaziz Han çok iştiyakla isteyerek, Nasıreddin Şah'ı izzet ve parlaklıkla misafir etti."[111]

بود ملکش همه پر نور از عدلش ولی زورا

به تشریفِ قدومِ ناصرالدّین شه شده انور

"Ülkesi adaletinden ötürü hep nur doluydu fakat Bağdat, Nasıreddin Şah'ın gelişinin teşrifiyle en parlak halini aldı"[112]

چو واجب بود سلطانِ جهان از خود وکیلی خاص

فرستد بهرِ مهمانداریِ شاهِ جهان داور

بیامد حاذقی آصف کمالی با کمالِ عزّ

---

[108]Metin, be.436

[109] Yılmaz Karadeniz, "**İran Tarihi**", İstanbul, Selenge Yayınları, 2012, s.390.

[110] İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, "**Son Asır Türk Şairleri**", c.II, haz. Müjgân Cunbur, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, s. 1155.

[111]Metin, be.466

[112]Metin, be.467

بــــه اســــتقبالِ شــــه از ملــــکِ قســــطنطین بــــدین کشــــور

“Cihan sultanı, âdil cihan şahının mihmandarlığı için yanından özel vekilini göndermesi gerektiğinde, şahı karşılamak için Kostantin’den bu memlekete, büyük bir mükemmeliyetle, bir mahir vezir Kemal geldi.”[113]

دگــــر والــــیِ زورا مــــدحت آنســــان از پــــیِ خــــدمت

کمــر بســتی بــه اخلاصــی کــه افلاطــون بــه اســکندر

“Sonra, Bağdat valisi Midhat, Eflatun’un İskender’e hizmet ettiği gibi, (şaha) hizmet için ihlasla hazırlandı.”[114]

یکــی قصــری و بــاغی بــر لــبِ دجلــه بــرای شــه

پدیــد آورد ارم را داغِ حســرت گشــت تــا محشــر

“Şah için Dicle’nin kenarında, irembağının mahşere kadar hasretiyle yanacağı bir kasır ve bir bağ meydana getirdi.”[115]

یکــی شاهنشــهِ روم اســت امّــا قیصــرش دربــان

یکــی شاهنشــهِ ایــران ولــی کیخســروش چــاکر

“Biri Rum şehinşahıdır fakat onun kapıcısı kayserdir. Biri İran şehinşahıdır ama Keyhüsrev onun kölesidir”[116]

الهــی ایــن دو شاهنشــاهِ عــادل را نگهــداری

---

[113]Metin, be.471, 472

[114]Metin, be.474

[115]Metin, be.475

[116]Metin, be.486

بـــرای نصـــرت و فـــوز و نجـــاتِ دیـــنِ پیغمبـــر

“İlahi, bu iki âdil şehinşahı peygamberin dininin yardımı, zaferi ve kurtuluşu için koru!”[117]

حســـودِ ایـــن دو دولـــت بـــاد بربـــادِ فنـــا دایـــم

مـدامش خـاک بـر سـر دیـده پـر نـم دل پـر از آذر

“Bu iki devlete haset edeni mahv u perişan et daim. O hasetçinin başında toprak, gözünde yaş, gönlünde ateş olsun daim.”[118]

Abdülaziz Âsım Efendi, Ahmed Kemal Paşa ve Mirza Hüseyin Han için de methiyelerde bulunmuştur:

از سپهرِ تخـتِ قسـطنطین دو کوکـب گشـته سـاطع

مـــژده هـــا دادنـــد مـــا را از طلـــوعِ شـــمسِ خـــاور

“Kostantin tahtının göğünden iki yıldız parlayıp, bize doğunun güneşinin doğuşundan müjdeler verdiler.”[119]

اختـــرِ بـــرجِ شـــهی آن کوکـــبِ ســـلطانی ایـــن یـــک

ابـــنِ عـــمِّ مهـــر آن یـــک ویـــن یکـــی مـــه را بـــرادر

“O, şahlık burcunun yıldızı; bu, sultanlığın yıldızı. O, güneşin amcasının oğlu; bu, ayın kardeşi.”[120]

داورِ آصــــف کمــــال آن ویــــن مشــــیرالدّوله آری

---

[117]Metin, be.489

[118]Metin, be.490

[119]Metin, be.519

[120]Metin, be.523

در میانشان اتّحـاد آنسـان کـه یـک جـان و دو پیکـر

“Evet, o âdil vezir Kemal; bu müşirüddevle. Aralarındaki birlik, bir ruh iki beden gibi.”[121]

ای خـدا بخـش ایـن دوکوکـب را صـعودوعمرو مکنـت

سـورهٔ والـنجم را تـا مقریـان خواننـد ازبـر

“Ey Allah’ım! Kur’ân okuyanlar necm suresini ezbere bildikçe, bu iki yıldıza yükseliş, ömür ve güç bağışla!”[122]

Şair, zamanın Bağdat valisi olan Midhat Paşa (ö. 1884) için de kasideler yazmıştır:

حمـدِ خـدا کـه دجلـه جـوان شـد ز مقـدمش

شـکرِ خـدا رصـافه دگـر بـاره شـد جـوان

“Allah’a hamd olsun ki, Dicle gelişiyle gençleşti. Allah’a şükür Resâfe yeniden gençleşti”[123]

پـر نـور گشـت بابـل و کـرخ انبسـاط یافـت

پـر زیـب شـد مـداین و زورا بیافـت جـان

“Bâbil nurla doldu ve Kerh ferahlık buldu. Medâyin süslendi ve Zevrâ can buldu.”[124]

بغـداد گشـت بـارِ دگـر جـای عـدل و داد

وز رشـکِ دجلـه آبِ خضـر گشـت بـی نشـان

---

[121]Metin, be.526

[122]Metin, be.531

[123]Metin, be.579

[124]Metin, be.580

"Bağdat yeniden adaletin yeri oldu. Âb-ı hayat Dicle'ye olan hasedinden alametini yitirdi."[125]

ای داورِ زمانه و ای دادگر مشیر

ای آصفِ جهان و خدیوِ جهانیان

"Ey zamanın âdili ve ey âdil müşir. Ey cihan veziri ve ey insanların emiri!"[126]

گریان عدو ز خندۀ تیغت به وقتِ جنگ

وز گریه های کلکِ تو در خنده دوستان

"Savaş vakti, kılıcının gülüşünden düşman ağlamaklı; kaleminin ağlayışından ise dostlar gülümsemede."[127]

Şair tarafından, dönemin Bağdat valilerinden olan Mehmed Akif Paşa[128] (ö. 1893) için de kasideler kaleme alınmıştır:

آصفا دریا دلا مهتر خدیوا داورا

ای ز رویت روزِ ما را شادمان کرد آسمان

"Ey vezir! Ey derya gönüllü! Ey ileri gelen hidiv! Ey âdil hüküm sahibi! Gökyüzü günümüzü, senin çehren sebebiyle mutlu etti."[129]

---

[125]Metin, be.581

[126]Metin, be.582

[127]Metin, be.583

[128]Hakkında bilgi için bkz: "Âkif Paşa (Mehmed)", **İslam Türk Ansiklopedisi**, c.I, İstanbul, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, 1941, s. 235.

[129]Metin, be.720

تا چو خضر آبِ حیـات از چشـمهٔ عـدلِ تـو خـورد

دم بـــه دم بغـــداد را از نـــو جـــوان کـــرد آســـمان

“(Bağdat) Hızır gibi, adalet çeşmenden âb-ı hayat içtikçe, gökyüzü Bağdat’ı anbean yeniden gençleştirdi.”[130]

شـــمسِ عـــدلِ نـــور پاشـــت بـــاد دایـــم بـــر قـــرار

چـــون وجـــودت نـــورِ چشـــمِ مردمـــان کـــرد آســـمان

“Senin nur saçan adalet güneşin daim hüküm sürsün. Çünkü gökyüzü vücudunu, göz bebeklerin nuru yaptı.”[131]

Abdülaziz Âsım Efendi bir kasidesinde dönemin valisinin adını anmadan kendisinin maddi açıdan içine düştüğü zor durumu anlatarak kendisinden yardım istemektedir.

شـــکایتی اســـت مـــرا از ســـپهرِ شـــعبده بـــاز

بـــه جـــز تـــو داد رســـا کـــس بـــه دادِ مـــن نرســـد

“Benim hokkabaz felekten bir şikayetim var! Ey hakim, senden başka kimse imdadıma yetişmez.”[132]

نـــدانم ایـــن فلـــک از مـــن چـــه جویـــد از ســـرِ کـــین

کـــه مـــن ز گریـــه چـــو ابـــر او چـــو بـــرق مـــی خنـــدد

“Bu felek, kinle benden ne ister bilmem. Ki ben ağlama bakımından bulut gibiyim, o ise yıldırım gibi güler.”[133]

---

[130]Metin, be.726

[131]Metin, be.729

[132]Metin, be.781

چه گویم از نظرِ همگنان چنان دورم

که دور نیست شود بابِ زندگی منسد

“Ne diyeyim, herkesin nazarından öyle uzağım ki, yaşam kapısının (üzerime) kapanması uzak değildir.”[134]

به مطبخم نپزد جز خیالِ نان و خباز

به طبخ و شام به خوانم خیالِ خام نهد

“Mutfağımda, ekmeğin hayalinden başkası pişmez ve ekmekçi (onu) pişirince, akşam yemeği için soframa ham bir hayal koyar.”[135]

مرا به کاخ تنوری ولی چو طوفان سرد

مرا به خانه اجاغی و لیک بسته جمد

“Benim kasrımda bir tandır var fakat soğuk bir tufan gibi. Benim evimde bir ocak var fakat buz bağlamış.”[136]

ز مرغ و ماهیِ خوان گر بپرسم از طبّاخ

یکی به بحر و یکی در برم جواب دهد

“Aşçıya sofranın balığının, tavuğunun (nerede) olduğunu sorsam, bana: “Biri denizde, diğeri karada” diye cevap verir.”[137]

برای پول به صرّاف اگر روم از دور

---

[133]Metin, be.793

[134]Metin, be.798

[135]Metin, be.799

[136]Metin, be.800

[137]Metin, be.801

مـــرا حوالـــه بـــه صـــندوق احتمـــال کنـــد

“Para için sarrafa gitsem, ihtimaldir ki uzaktan, beni tabuta havale eder.”[138]

بـــه محفلـــی چـــو روم میـــرِ مجلســـم گویـــد

کـــه ایـــن حریفـــکِ بـــی رتبـــه از کجـــا برســـد

“Bir meclise gitsem, meclisin emiri benim için: “Bu rütbesiz adamcağız nereden gelir?” der.[139]

بـــه مـــال داری اگـــر بهـــرِ اســـتدانه روم

بـــه چشـــم گویـــد و فـــردای حشـــر وعـــده دهـــد

“Bir zenginin yanına borç istemek için gitsem: “Başüstüne” der kıyamete söz verir.”[140]

مهیمنـــــا ملکـــــا دادگـــــر خداونـــــدا

چـــو تـــو خـــدیو بـــه دنیـــا کـــم اتّفـــاق افتـــد

“Ey koruyucu! Ey melik! Ey âdil efendi! Senin gibi bir hidiv dünyada az bulunur.”[141]

دعـــای خیـــرِ تـــو دردِ مـــن اســـت مـــی دانـــم

دعـــــای خســـــته دلان را خـــــدای رد نکنـــــد

“Sana hayır dua etmek benim derdimdir. Bilirim ki Allah, gönlü yaralıların duasını reddetmez.”[142]

---

[138]Metin, be.803

[139]Metin, be.804

[140]Metin, be.805

[141]Metin, be.806

[142]Metin, be.808

بــه پیشــگاهِ تــو کــردیم حــالِ خــویش بیــان

کــه بــابِ داد و شــکایت نگشــته بــر کــس ســد

“Huzurunda halimi beyan ettim. Zira (senin) adalet ve şikâyet kapın kimsenin üzerine kapanmamıştır.”[143]

فتــــاده عاصــــمِ بیچــــاره در مــــزادِ فنــــا

بــه هــر مســاعده ای مــی خــریش مــی ارزد

“Biçare Âsım, fena mezadına düşmüş. Her ne avansa onu satın alsan değer.”[144]

Abdülaziz Âsım Efendi bir kasidesini de, İran Şahı Nasıreddin Şah’ın Avrupa’ya yaptığı seyahati için yazmıştır:

قیــروان را عــزم چــون فرمــود شاهنشــاهِ خــاور

بــاختر را کــرد مشــرق مشــرقِ مــا مانــد بــی فــر

“Doğunun şehinşahı, Batı’ya (seyahate çıkmaya) niyet edince, Batı’yı Doğu yaptı ve Doğumuz parıltısız kaldı.”[145]

روزِ مشرق شب شد و شب های مغرب گشت روشــن

خــاوران تاریــک چــون شــب قیــروان روزِ منــوّر

“Doğu’nun gündüzü gece oldu ve Batı’nın geceleri aydınlandı. Doğu gece gibi karardı, Batı ise parlak bir gün gibi oldu.”[146]

143Metin, be.809

144Metin, be.810

145Metin, be.1039

بگذرانید از نظر شاهانِ عالم را یکایک

کرد سیرِ ملکِ قسطنطین و اوروپا سراسر

"Âlemin şahlarını gözünüzün önünden bir bir geçiriniz. Kostantin ve Avrupa mülkünü baştan başa dolaştı."[147]

خوش سیاحت کرد آن سیّاحِ بحرِ جود و دانش

گشت جابلقا ز جودش همچو جابلسا پر از زر

"O cömertlik ve ilim denizi seyyahı, güzel bir seyahat gerçekleştirdi. O'nun cömertliğinden Cabelka, Cabelsa gibi altınla doldu."[148]

b) Gazeller

Abdülaziz Âsım Efendi'nin divânının büyük bir bölümünü gazelleri oluşturmaktadır. Divânda 230 adet gazel mevcuttur. Konularına göre âşıkâne, rindâne, şûhâne ve ârifâne gazelleri bulunmaktadır. Şair, Hâfız-ı Şirâzî'nin divânının meşhur olan ilk gazeline de nazire yazmıştır:

الا یا ایها الساقی بده آن نشئهٔ دل ها

تغافل تا به کی جانا ادر کاسا و ناولها

مرا دستی گرفتی حالم ار جویا شدی لیکن

چه داند حالِ غرقه آنکه جا دارد به ساحل ها

مبار ای دیده گِل کردی رهِ جمّازهٔ لیلی

---

[146]Metin, be.1040

[147]Metin, be.1046

[148]Metin, be.1048

منال ای سینه آتش ها زدی در جمله منزل ها

الهی خوب رویان بد نبینند ارچه بی رحمند

که ایشانند مقصود و مرامِ دیده و دل ها

به شیرین بود راحت جانِ فرهاد و دلِ خسرو

مرا اوقاتِ تلخ از دستِ این شیرین شمایل ها

مگر عشّاق را فریاد رس بودی دمِ تیغت

که عاصم را ز تشریفِ وی آسان گشت مشکل ها

"Ey sâki! Döndür kadehi; o gönüllerin neşesini ver. Ey sevgili, daha ne zamana kadar bilmezlikten geleceksin? Herkese sun bana da ver (o kadehi).

Elimden tutup halimi sorsaydın. Fakat sahillerde yeri olan kimse boğulmuşun halinden ne anlar?

Ey göz ağlama! Leyla'nın hecin devesinin yolunu çamurlara buladın. İnleme ey sine! Bütün konakları ateşe verdin.

İlahi, güzel yüzlüler her ne kadar merhametsizlerse de kötü bakmazlar. Çünkü gözlerin ve gönüllerin arzu ve maksadı onlardır.

Ferhat'ın canı ve Hüsrev'in gönlü Şirin ile rahattı. Benimse acı zamanlarım bu şirin yüzlüler sebebiyledir.

Her nasılsa kılıcının kanı âşıkların imdadına yetişirdi. Çünkü Âsım'ın karşılaştığı zorluklar onun teşrifiyle kolaylaştı."[149]

---

[149]Gazel no. 47

خیــز و نـــدیم از مـــن گـــو آن صـــنمِ ارمـــن را

از چـــه بـــه رخ جمـــع آری خـــاتم و اهـــریمن را

زلـف چـه بـر رو داری لـب چـه بـه جـام انگـاری

مـــی چـــه کنـــد مســـتی را مـــه چـــه کنـــد لادن را

گـر بـه غرامـت آیـی صـعب کنـی بـر مـن عـیش

ور بـــه عیـــادت آیـــی ســـهل کنـــی مـــردن را

چـــون جرســـش بـــا زاری خوانـــدم و نشـــنید آری

نالـــهٔ ره رو کـــی کـــرد نـــرم دلِ رهـــزن را

بـــاده بـــده صـــوفی را کـــو ز گنـــه نهراســـد

آتـــشِ زردشـــت اســـت ایـــن تـــر نکنـــد دامـــن را

عیـــب مکـــن زاهـــد را گـــر ز شـــراب اندیشـــد

چـــون بخـــورد نـــامردی بـــادهٔ مـــرد افکـــن را

بخت چو بد شد عاصم دوسـت بـه دشـمن مانـد

طـالع اگـر یـار آیـد دوسـت کنـد دشـمن را

“Nedim, kalk ve bana, o Ermeni güzelinin, niçin yüzünde yüzük ve şeytanı bir araya getirdiğini söyle.

Sanki ne yüzünün üzerinde zülüf, ne de kadehte dudağın var. Şarap sarhoşluğa ne yapar? Ay lavanta çiçeğine ne yapar?

Eğer pişmanlıkla gelirsen yaşamamı güçleştirirsin. Hasta ziyareti için gelirsen de ölümümü kolaylaştırırsın.

Onu zil gibi inleyerek çağırdım fakat duymadı. Evet, yolcunun feryadı haydutun gönlünü nasıl yumuşatabilirdi ki?

Sufiye şarap ver. Çünkü o günahtan korkmaz! Zerdüşt'ün ateşidir bu, eteği ıslatmaz!

Eğer şarabı düşünürse zahiti ayıplama! Bir nâmert, adam sarsan şarabı nasıl içebilir ki?

Âsım, baht kötüleşince dost düşmana benzer. Eğer talih yaver giderse dost eder düşmanı!"[150]

الهی در دل انداز این گلان را	نسوزانند جانِ بلبلان را
اگر نه از تو روشن روی شمع است	که سوزاند پرِ پروانگان را
اگر در می نبودی سرِّ عشقت	که کردی حرمتِ پیرِ مغان را
اگر در نی نبودی نشئهٔ می	چرا مدهوش کردی انس و جان را
اگر تو جانِ عشّقان نبودی	به جانان از چه می دادند جان را
الا ای جانِ جان ها کیست جز تو	به تن الفت دهد روحِ روان را

اگر قمری چو عاصم نیست شیدا

[150]Gazel no. 56

چـــرا خوانـــد هـــزج ســـروِ روان را

"İlahi, bu gülleri gönülden at. Bülbüllerin canını yakmasınlar.

Eğer mum senden ötürü parlak yüzlü olmasaydı, kelebeklerin kanadını kim yakardı?

Eğer aşkının sırrı şarapta olmasaydı, muğların pirine kim hürmet ederdi?

Eğer neyde şarabın neşesi olmasaydı, neden insanları ve ruhu dehşete düşürürdü?

Eğer sen âşıkların canı olmasaydın, canan için neden can verirlerdi?

Ey canların canı! Senden başka bedenle ruha uyum veren kimdir?

Eğer kumru Âsım gibi âşık değilse, niçin sevgiliye güzel sesiyle şarkı söyler?"[151]

در هر دو جهـان مشـغله عشـق اسـت و دگـر هـیچ

هـــر فاتحـــه را بســـمله عشـــق اســـت و دگـــر هـــیچ

گـر سـاکنِ کعبـه اسـت و و گـر سـاکنِ دیـر اسـت

در ســر همــه را غایلــه عشــق اســت و دگــر هــیچ

در مدرســـــه و خانقـــــه و دیـــــر و خرابـــــات

درسِ همــه را مســئله عشــق اســت و دگــر هــیچ

گـــر راهِ حجـــاز اســـت و و گـــر وادیِ ســـقلاب

هـــر قافلـــه را مرحلـــه عشقســـت و دگـــر هـــیچ

روزی کـه سـما طـی شـود و خیـره شـود نجـم

[151]Gazel no. 58

و افتد به زمین زلزله عشقست و دگر هیچ

گر پیلِ دمان است و گر شیرِ ژیان است

در گردن و پا سلسله عشق است و دگر هیچ

عاصم تو ز غوغای دلِ خویش چه پرسی

در سینهٔ تو غلغله عشق است و دگر هیچ

“Her iki cihanda meşguliyet aşktır ve ötesi hiçtir. Her fatihanın besmelesi aşktır ve ötesi hiçtir.

İster kâbenin sakini olsun ister manastırın, herkesin başındaki dert aşktır ve ötesi hiçtir.

Medrese, tekke, manastır ve harabatta herkesin dersinin meselesi aşktır ve ötesi hiçtir.

İster Hicaz yolunda olsun ister Seklâb Vadisi’nde, her kafilenin menzili aşktır ve ötesi hiçtir.

Semanın dürüldüğü, yıldızların karardığı ve zeminin sarsıldığı gün aşktır ve ötesi hiçtir.

İster korkunç bir fil, isterse de yırtıcı bir aslan olsun; boyun ve ayaktaki zincir aşktır ve ötesi hiçtir.

Âsım, sen gönlündeki kargaşayı ne diye soruyorsun? Senin sinendeki gürültü patırtı aşktır ve ötesi hiçtir.”[152]

[152]Gazel no. 116

c) Kıt'a Ve Nazımlar

Abdülaziz Âsım Efendi eserinde kıt'a ve nazımın ayrımını yapmamıştır. Nazım olan şiirlerin bazılarına kıt'a başlığı atmıştır. Biz de şairin kıt'a başlığı attığı yerlere nazım da olsa dokunmayarak bir değişikliğe gitmedik. Fakat herhangi bir başlık atmadığı yerlerde kıt'a olanlara kıt'a başlığı, nazım olanlara ise nazım başlığı atmayı uygun bulduk.

Şairin kıt'a ve nazımlarında kimi şahısları övdüğü görülmektedir. Kimi şahıslar hakkında da ebcedle tarih düşürmüştür. Ayrıca Kerbela'da Hz. Hüseyin ve ehlibeytin gördüğü zulümleri çok dokunaklı şekilde tasvir ettiği nazımları da vardır.

قومی بر آل و بیتِ نبی کرده دشمنی

پامال گشته آل ازان قوم بی امان

"Bir kavim, peygamberin ehlibeytine düşmanlık yaptı ve peygamberin ailesi, o kavim tarafından amansızca ayaklar altına alındı."[153]

بستند راهِ آب در آن مشهدِ آن زمان

بر اهلبیتِ حیدرِ کرّار ظالمان

"O devrin o şehadet yerinde zalimler, Haydar-ı Kerrâr'ın ehlibeytine su yolunu kapattılar."[154]

بی آب خشک ماند چو لب های اهلبیت

ای کاش نامِ آب نمی ماند در جهان

"Nasıl ehlibeytin dudakları susuz, kuru kaldıysa, keşke cihanda da suyun adı kalmasaydı."[155]

---

[153] Metin, be.2878

[154] Metin, be.2886

گریـــد فلـــک بـــه حالـــتِ عطشـــانِ تشـــنگان

مویـــد ملـــک بـــه بـــی کســـیِ زخـــم گشـــتگان

“Susuzların susamış haline felek ağladı. Yaralanmışların kimsesizliğine, melek inledi.”[156]

چـــون دیـــد حـــالِ عتـــرتِ بیچـــاره آنچنـــان

بـــر شـــد حســـینِ تشـــنه بـــر اشـــهب بـــه کـــف ســـنان

“Öyle çaresiz kalmış ehlibeytin halini görünce, susuz Hüseyin elde mızrak kır atının üzerine bindi.”[157]

بشکســـت پشـــتِ خصـــم بـــه یـــک نـــیم حملـــه لیـــک

آمـــــــد نـــــــداش از قبـــــــلِ ربِّ مســـــــتعان

“Hasmının sırtını yarım hamleyle kırdı fakat kendisinden yardım istenen Rab tarafından ona bir nidâ geldi.”[158]

آهســـته یـــا حســـین کـــه آمـــد گـــهِ وصـــال

تعجیـــل کـــن بـــه وصـــل کـــه بـــس دیـــر شـــد زمـــان

“Yavaş ol yâ Hüseyin! Zirâ kavuşma zamanı geldi. Vuslat için acele et, çünkü vakit çok geç oldu.”[159]

تســـلیم گشـــت و تـــن بـــه شـــهادت ســـپرد و حـــق

---

[155]Metin, be.2887

[156]Metin, be.2899

[157]Metin, be.2924

[158]Metin, be.2925

[159]Metin, be.2926

خوانــدش بــه عــرش قــدر زهــی قــدر شــایگان

“(O nidâya) teslim oldu, bedenini şehadete teslim etti ve Hak ona, arş kadar aferine layıksın dedi.”[160]

آن خنجـــری کـــه بوســـه گـــهِ مصـــطفی بـــدی

ببریـــده گشـــت و بـــر بنهادنـــدش بـــر ســـنان

“Hazret-i Mustafa’nın öptüğü yeri o hançer kesti ve onu (kesilen başı) mızrağın üzerine koydular.”[161]

آن عترتـــی کـــه حـــق بـــه نبـــی کـــرده مدحشـــان

بســـتند یـــک بـــه یـــک چـــو اســـیران بـــر اشـــتران

“Hakk’ın, nebisine methettiği o ehlibeyti, esirler gibi bir bir develerin üzerine bağladılar.”[162]

آن دم کـــه شـــد بـــه نیـــزه ســـرِ آن بزرگـــوار

عـــرش اهتـــزاز یافـــت ســـرافیل شـــد نـــوان

“O ulu Hüseyin’in başının mızrağa geçtiği o an yer titredi, İsrafil yerinden hareket etti.”[163]

لرزیـــد خـــاک و وز حرکـــت مانـــد چـــرخِ پیـــر

تبـــدیل شـــد بـــه مرثیـــه تســـبیحِ قدســـیان

---

[160]Metin, be.2927

[161]Metin, be.2928

[162]Metin, be.2929

[163]Metin, be.2930

“Toprak sarsıldı ve ihtiyar felek hareket etmeyi bıraktı. Meleklerin tesbihleri ağıtlara dönüştü."[164]

کرّوبیـــان رســـیده بـــه عـــزّت ز نـــزدِ حـــق

بردنـــد روحِ پـــاکِ حســـین انـــدر آن زمـــان

“Melekler izzetle Hakk’ın huzurundan varıp, o an Hüseyin’in temiz ruhunu götürdüler.”[165]

چـون جـای جـدِّ خـویش بـه عـرشِ عظـیم دیـد

آمـــد ســـلامش از قبـــلِ خـــالقِ جهـــان

“Yüce arşta kendi ceddinin yerini gördüğünde ona, cihanın yaratıcısı tarafından selam geldi.”[166]

گفتـا بخـواه تـا دهمـت آنچـه رای تـو اسـت

گفـت آنچـه خواسـت جـدِّ مـن از جـرمِ امتّـان

“(Allah ona) : İste, arzunu yerine getireyim, dedi. O : Ceddimin, ümmetlerin günahının affolunmasını istediği gibi, bende senden onu isterim, dedi.”[167]

فرمـــان رســـید از قبـــلِ حـــق کـــه یـــا حســـین

بخشـــیدمت هـــر آنچـــه تـــو خـــواهی ز عاصـــیان

“Hak tarafından ferman ulaştı ve Hak: Yâ Hüseyin, âsilerden istediğini sana bağışladım, dedi.”[168]

---

[164]Metin, be.2931

[165]Metin, be.2932

[166]Metin, be.2933

[167]Metin, be.2934

تنهـــا و بـــی معـــاون و بیمـــار و تشـــنه لـــب

زیـــن العبـــاد مانـــد در آن دشـــتِ خـــون فشـــان

“O kan saçan çölde yalnız, yardımsız, hasta, dudağı kuru, kulların süsü kaldı.”[169]

عاصـــم مگـــو بـــه شـــام چســـان رفـــت اهـــلِ بیـــت

کـــاتش فتـــد بـــه ارض و ســـموات و انـــس و جـــان

“Âsım, akşamleyin ehlibeytin nasıl gittiğini söyleme. Zirâ arza, semaya, insana ve ruha ateş düşer.”[170]

Daha önce de değinildiği gibi şair, devrinde yaşamış olan bazı şahsiyetlerin ölümüne, doğumuna ya da makamlarında terfi etmelerine dair ebcedle tarih düşürmüştür. Örnek vermek gerekirse şairin, Sultan V. Murat’ın (ö. 1905) tahta çıkışına düşürdüğü tarihi ve Sultan II. Abdülhamit’in (ö. 1918) tahta çıkışının birinci yılını kutlamak maksadıyla düşürdüğü tarihi verebiliriz:

عاصـــما بنـــویس تـــاریخِ جلـــوسِ پادشـــاه

‘‘شـــد امیـــرِ مؤمنـــان ســـلطان مـــرادِ پنجمـــین‘‘

“Ey Âsım, padişahın cülus tarihini yaz. **Sultan Beşinci Murat, müminlerin emiri oldu.**”[171]

Tırnak işareti içinde, kalın punto ile gösterilmiş mısra’, Sultan V. Murat’ın tahta çıktığı tarih olan hicri 1293 tarihini vermektedir.

168Metin, be.2935

169Metin, be.2936

170Metin, be.2937

171Metin, be.2953

بـــرای ســـالِ نـــوِ شـــهریارِ غالـــب و منصـــور

سـروش گفـت بـه عاصـم"**بــود حمیــد مظفّــر**"

“Mansur ve galip padişahın yeni yılı için melek Âsım’a: **Hamit muzaffer olsun**, dedi.”[172]

Tırnak işareti içinde, kalın punto ile gösterilmiş kısım, Sultan II. Abdülhamit’in tahta çıkışının bir sene sonrası olan hicri 1294 tarihini vermektedir.

d) Mesneviler

Abdülaziz Âsım Efendi’nin Farsça divânında beş adet mesnevi bulunmaktadır. Özetle; 320 numaralı mesnevisinde, bir zamanlar makamının ve durumunun iyi olduğunu, sonraları dostları tarafından unutulduğunu ve sıkıntıya düştüğünü söyleyerek, dostlarının yeniden kendisinin yardımına yetişmelerini istemektedir.

321 numaralı mesnevisinde, Midhat Paşa'nın Bağdat valiliğini bırakıp Bağdat'tan ayrılmasıyla, kendisinin ve Bağdat halkının içine düştüğü sıkıntı ve üzüntüyü anlatmaktadır.

322 numaralı mesnevisinde, şair bir gece, gençliğinin elden gidip yaşlandığını düşünerek üzülmektedir. Bu yaşlılık hissi sebebiyle, gönlündeki kıyamet korkusunu daha fazla hissettiği bir anda, kıyamet sahnelerini aratmayacak bir tufanın başladığını anlatmakta ve mesnevinin son mısrasında bu tufanın yaşandığı yılın tarihini vermektedir.

323 numaralı mesnevisinde, Bağdat’ta bir adamın oğlunu evlendirmesini, sonra evladının kendilerini unutmasını ve evladının ve gelinin, kendilerini yanlarında istemediklerini konu alan bir hikâye anlatmaktadır.

---

[172]Metin, be.3070

324 numaralı mesnevisinde, dinara, dirheme, binek hayvanlarına ve her türlü şeye olan aşırı meylin zararlarından bahsetmekte ve bunlara dair hikâyeler anlatmaktadır.

e) Tahmisler

Abdülaziz Âsım Efendi'nin Farsça divanında 5 adet tahmis bulunmaktadır. Şair tahmislerini, Bîdil-i Dehlevî, Hâfız-i Şîrâzî, Kelîm-i Kâşânî, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve ismini tespit edemediğimiz bir şairin beytine yazmıştır.

f) Rubailer

Abdülaziz Âsım Efendi'nin Farsça divanında 44 adet rubai bulunmaktadır. Konularına göre ağırlıklı olarak rindâne, âşıkâne ve ârifâne rubaileri bulunmaktadır.

از عشقِ تو رسوای همه آفاقم　　مسمومِ فراقم و تویی تریاقم

بی منظرِ تو خانه صفایی ندهد　　بر خیز و بیا به روی تو مشتاقم

"Sana olan aşkımdan tüm dünyaya rezil oldum. Ben ayrılığın zehirlenmişiyim, sensin benim panzehirim. Sen görünmeksizin ev bir safa vermez. Kalk ve gel! Senin yüzüne muştâkım."[173]

از فرقتِ خود خراب کردی ما را　　اهلِ الم و عذاب کردی ما را

خونِ دلِ ما بسان صهبا خوردی　　وز آتشِ غم کباب کردی ما را

"Bizi ayrılığın yüzünden harap ettin. Bizi elem ve azap ehli ettin. Gönül kanımızı şarap gibi içtin. Bizi gam ateşiyle kebap ettin."[174]

---

[173] Rubai no. 340

[174] Rubai no. 341

نسرشته کس از آب و گلم الاّ هو   درمان نکند دردِ دلم الاّ هو

امروز اگر هزار عصیان باشد   فردا نکند کس به حلم الاّ هو

“Beni, O’ndan başka kimse, su ve çamurdan yoğurmadı. Gönül derdime O’ndan başkası derman olmaz. Bugün biri bin isyanda bulunsa, yarın O’ndan başka kimse yumuşaklıkta bulunmaz.”[175]

بر خیز و به باده دلق را مرهون کن   خود را به جنابِ پیرِ می مدیون کن

تا چند امیدِ جنّت و خوفِ جحیم   این وسوسه را از دلِ خود بیرون کن

“Kalk ve şaraba, hırkayı rehin bırak. Kendini, şarap pîrine borçlandır. Daha ne zamana kadar cennet ümidi ve cehennem korkusuyla yaşayıp duracaksın? Bu vesveseyi gönlünden çıkarıp at!”[176]

ii. Dil ve İmla Özellikleri

a) Dil Özellikleri

Abdülaziz Âsım Efendi’nin incelediğimiz eserinde şu dil özelliklerine rastlanmaktadır.

1. Mâzi-yi istimrârîde fiilin başında « می» yerine sonunda « ی» kullanılması

بر لوحِ عشق هم سبق هم بدیم ما

من بهرِ او **گریستمی** او برای من

2. Muzâri-yi istimrârîde « می » yerine « همی » kullanılması

از شرمِ تشنگیِ حسین ابروی خاک

[175] Rubai no. 343

[176] Rubai no. 356

از چشـــم چشـــمه ســـار **همـــی ریـــزد** ایـــن زمـــان

3.Mâzi-yi istimrârîde « می» yerine « همی » kullanılması

از قضـــا روزی پریـــزادی دلـــم دیوانـــه داشـــت

در حقیقـت چـون **همـی دیـدم** مـرا فرزانـه داشـت

4. Mâzi-yi mutlak çekiminde fiil gövdesinin önüne « ب» eki getirilmesi

شبی خوش ذاتِ بیچون را **بدیـدم** مـن بـه خـواب انـدر

معبّـــر گفـــت ظـــلِّ الله را بینـــی بـــه چشـــمِ ســـر

5. Muzâri-yi istimrâri eki « می » nin olumsuzluk eki « ن» den önce yazılması

خامـه از دسـتِ عطـارد **مـی نیفتـد** تـا بـه حشـر

گـــر ســـراید زهـــره بیتـــی بـــا دف از گفتـــارِ مـــا

6. Mâzi-yi istimrârîde, birinci tekil şahısta fiilin başında « می » ve sonunda « ی »kullanılması

شرحِ عمرِ خویشتن **می خواندمی** وز قیامت بخت ها **می رانـدمی**

7.Mâzi-yi istimrârîçekiminde fiil gövdesinin önüne « ب» eki getirilmesi

کـــی گرفتـــی بلـــبلان را آتـــشِ بـــی تـــابِ عشـــق

گـــر **نمـــی بگشـــاد** در بســـتان گـــلِ احمـــر جبـــین

8.« با » anlamında « به » kullanılması

بدیـد هـر کـه تـو را صـورت و **بـه** حیـرت گفـت

خـــدا گواســـت کـــه ایـــن قـــوّه نیســـت درمـــانی

9.« به» anlamında « را» kullanılması

مـژده باشـد اهـلِ دیـن **را** عاصـم ایـن تـاریخِ تـام

شـــد امیـــرِ مؤمنـــان ســـلطان مـــرادِ پنجمـــین

10.Uzun seslerin kısa okunması, örneğin « بود » yerine « بُد »

پیش از این وقتی من از یاران **بُـدم**　　نورِ شـمعِ جمـعِ همکـاران **بُـدم**

b) İmla Özellikleri

1. Muzârizamanlı fiillerin başında kullanılan« ب » eki, bazen fiillere bitişik, bazen de ayrı olarak yazılmıştır.

Örn: \بیندبسوزد\ به gibi.

2. « را» izafet harfi bazen bitişik bazen de ayrı yazılmıştır.

3. « به» izafet harfi bazen bitişik bazen de ayrı yazılmıştır.

4. « از » izafet harfi bazen önce bazen de sonra gelen ibareyle birleştirilmiştir.

5. İstimrârî « می »'si bazen bitişik bazen de ayrı yazılmıştır.

6. Ek fiilin geniş zaman çekimi kendinden önce gelen kelimeyle bazen birleştirilmiş bazen de birleştirilmemiştir.

7.Muhatap ve vahdet «ی»'si hâ-yi gayr-i melfûz'dan (ه) sonra geldiğinde hemze «ء» şeklinde yazılmıştır.

8.Nüshadaki noktalı harfler bazen noktalı bazen de noktasız yazılmıştır.

9. Nüshadaki, « آ » harfinin keşidesi bazen yazılmış bazen de yazılmamıştır. Nüshadaki « گ » harfinin keşidesi yazılmamıştır.

iii. Edebî Sanatlar

Abdülaziz Âsım Efendi Farsça divanının bir kasidesini sanatlı yapmış ve yaptığı sanatların da ismi beyitlerin üzerine yazılmıştır. Bu sanatlara ait örneklerden bazıları şunlardır.

a) Tecrîd (تجرید)

عشـــق اســـت و بـــس همـــی کنـــد آزادگـــان اســـیر

نبـــــود بـــــه غیـــــرِ خانـــــهٔ زنجیـــــر جـــــای مـــــن

“Aşktır ki azatları esir etmeye yeter. Benim zindandan başka yerim yoktur.”[177]

b) Cinâs ve Münâsebet (جناس و مناسبت)

گـــر چشـــمهٔ فـــرات چـــو اشـــکم بـــود روان

دارد روانـــــی او همـــــه از چشـــــم هـــــای مـــــن

“Eğer Fırat’ın kaynağı gözyaşım gibi aksa, onun akıcılığı hep benim gözlerim sebebiyle olur.”[178]

c) Kalbü’l Küll Ma’t-Tecnîs (قلب الکل مع التجنیس)

آن **مـــارِ** جنـــگ جـــوی تـــو بـــر گـــنجِ حســـنِ تـــو

---

[177]Metin, be. 36

[178]Metin, be. 38

رامِ مـــن اســـت لیـــک بـــود دل گـــزای مـــن

"Güzellik hazinenin üzerindeki senin o cengâver yılanın, bana itaatkârdır fakat gönlümü ısırır."[179]

d) Ta'lîl (تعلیل)

دانـــی چـــرا لـــبش شـــکر و رخ گـــلِ تـــر اســـت

زان گـــل شـــکر همـــی رســـد آخـــر دوای مـــن

"Bilir misin niçin onun dudağı şeker ve yüzü taze güldür? (Çünkü) sonunda o gülden benim şifam için şeker gelir."[180]

e) Leff ü Neşr-i Müretteb (لف و نشر مرتب)

هســت آن لـب و خـطِ تـو مـرا لعـل و پـای مـور

ای روی پـــاک منظـــرِ تـــو دلگشـــای مـــن

"O dudak ve hattın, benim için yakut ve karınca bacağı gibidir. Ey temiz yüzlü! Senin görünüşün benim gönül açıcımdır."[181]

f) Telmih (تلمیح)

زان ماهیـــــــار و جانوســـــــیارِ دو ابـــــــروان

دارای جـــان ز تـــن شـــد و ویـــران ســـرای مـــن

---

[179]Metin, be. 40

[180]Metin, be. 45

[181]Metin, be. 47

"O iki kaşının Mâhyâr ve Cânûsyâr'ı sebebiyle, can Dârâ'sı bedenimden ve viransarayımdan gitti."[182]

g) Reddü'l-Acüz Ale's-Sadr (رد العجز الی الصدر)

آخــــر دوای مــــن همـــه از داغِ عشــــق شـــد

بنگـــر کـــه داغِ عشـــق شـــد آخـــر دوای مـــن

"Sonunda benim devam aşk ateşi oldu. Bak ki, aşk ateşi sonunda benim devam oldu."[183]

h) Tarsi' (ترصیع)

ای دانـــش و صـــفاتِ تـــو بیـــرون ز علـــمِ غیـــر

وی بیـــنش و ثبـــاتِ تـــو شـــد پیشـــوای مـــن

"İlmin ve sıfatların başkalarının ilminden ötedir. Basiret ve sebatın benim önderim oldu."[184]

i) Aks û Tard (عکس و طرد)

جـــانِ جهـــان مکرمتـــی و جهـــان جهـــان

خـــاکِ درِ تـــو تـــاجِ ســـرِ بـــی نـــوای مـــن

"Cihan'ın ruhu, kerem sahibisin ve cihan cihan senin kapının toprağı, benim sessiz başımın tacıdır."[185]

---

[182]Metin, be. 51

[183]Metin, be. 53

[184]Metin, be. 59

j) İstitrâd (استطراد)

فیضـــی رســـد ز شـــرعِ تـــو هـــر دم بـــه خـــافقین

از فـــیضِ اوســـت فـــیضِ مـــن و ارتقـــای مـــن

“Her an doğu ve batıya senin yolundan bir feyiz ulaşır. Benim feyzim ve yükselişim onun feyzinden ötürüdür.”[186]

k) İsti’âre (استعاره)

زان آبـــدارِ آتـــش و زان رشـــکِ بحـــر و کـــان

اخـــرس لســـانِ مـــدح و زبـــانِ ثنـــای مـــن

“O ateş sakisi ve kendisini derya ve madenin kıskandığı kimse yüzünden, benim medh û senâ yapan dilim dilsizdir.”[187]

l) Mütezâd (متضاد)

خـــالی چـــو گشـــت پـــردۀ دل از نـــوای غیـــر

پـــر شـــد ز شـــوق مرقـــدِ تـــو پـــرده هـــای مـــن

“Gönül perdesi başkalarının nağmesinden boşalınca, benim perdelerimle mezarın şevkten doldu.”[188]

m) Cem’ û Tefrîk (جمع و تفریق)

چشـــمِ مـــن و ســـحاب ببارنـــدت از فـــراق

---

[185]Metin, be. 66

[186]Metin, be. 67

[187]Metin, be. 70

[188]Metin, be. 72

آن آب و ویـــن بـــه خـــون دلِ بـــی نـــوای مـــن

"Benim gözlerim ve bulutun gözleri ayrılığından dolayı ağlarlar. O, su ağlar ve bu benim sessiz gönlüm ise kan."[189]

n) Cem' (جمع)

بـــر تـــو و آل و عـــزّت و اصـــحابِ تـــو درود

ای آنکـــه خـــاکِ درگـــهِ تـــو کیمیـــای مـــن

"Ey dergâhının toprağı kimyam olan! Sana, ailene, üstünlüğüne ve ashâbına selam olsun!"[190]

iv. Eserin Yazma Nüshası

Abdülaziz Âsım Efendi'nin Farsça divanının tek yazma nüshası Millet Kütüphanesi'nde AEFRS 575 numara ile kayıtlıdır. Yazma nüshanın girişinde, "Divân-i Abdülaziz Âsım Efendi-yi Gülanberî – Farsi Divân" yazmaktadır.

Şairin şiirleri 1b-163b arasında olup yazma nüshanın bazı sayfalarında boşluklar ve her sayfasında farklı beyit sayıları bulunmaktadır. Bazı yerlere başlıklar atılmış ve bazı yerlerde sonradan düzeltmeye gidilmiştir. Yazma nüsha; içi ebru kaplı, vişne çürüğü renkte meşin ciltli, tezhipsiz ve 229x143, 172x100 mm. ebadındadır. Eserin kağıdı; nohudi renkte, suyollu, filigransız, aharlı ve orta kalınlıktadır.

Bu divanda şairin; kaside, gazel, kıt'a, nazım, mesnevi, müfred, tahmis ve rubai türlerinde şiirleri vardır. Yazma nüshada toplam 376 adet şiir bulunmakta ve bu şiirlerin 40'ı kaside, 230'u gazel, 22'si kıt'a, 27'si nazım, 5'i mesnevi, 2'si müfred, 5'i tahmis ve 45'i rubai türlerindedir.

---

[189] Metin, be. 73

[190] Metin, be. 74

Yazma nüsha;

داند آنکو کش به معراجِ پیمبر باور است

بارگاهِ کاظمین از عرشِ اعظم برتراست

beyti ile başlamakta,

دردایرهٔ دهر ز ماهی تا ماه　　بس خو منصرفی تو ای باری اله

کس را نبود قدرت حَولَ وَ قُوَّه　　لاَ حَولَ وَ لاَ قُوَّةَ إلاَّ بِالله

rubaisi ile son bulmaktadır. Yazma nüshada istinsah kaydı bulunmamaktadır.

v. Tenkidli Metin Oluşturulurken Takip Edilen Yol

1- Metin üzerindeki izafetler gösterilmiştir.

2- Ayetler, hadisler ve bazı Arapça ibareler harekelenmiştir.

3- Metinde geçen ayet ve hadisler tırnak işareti içerisinde gösterilmiştir.

4- Nüshada yer almayan fakat metne tarafımızdan eklenen ibareler köşeli parantez içerisinde gösterilmiştir.

5- Metinde « می » edatı fiilden ayrı yazılmıştır.

6- «به» izafet harfi ayrı olarak yazılmıştır.

7- «را » harf-i nişânesi,« مرا » ve « ترا» dışında ayrı yazılmıştır.

8- Metinde, şiirlerin ilk beyitlerinin sol tarafına şiirin bulunduğu yazma nüshasındaki yerleri ve sağ tarafına ise beyit numaraları yazılmıştır.

9- Şiirlerin vezni çıkarılmış ve şiir numaralarının altında belirtilmiştir. Fakat rubâilerin vezinlerinin verilmesine gerek görülmemiştir.

10- Nüshada, bazı beyit ya da kelimelere açıklık getirmek için yazılan ibareler, metinle aynı sayfada gösterilmek amacıyla dipnot kısmına yazılmış ve « H » kısaltmasıyla gösterilmiştir.

11- Nüshada, keşidesi çekilmeyen « آ » ve « گ » gibi harflerin metinde kısmında keşideleri çekilmiştir.

12- Metindeki beyitlerin bazılarına, anlam kaymasını önlemek için virgül konulmuştur.

13- Nüshada, kimi zaman bazı kelimelerin ve ibarelerin üzeri çizilerek kimi zaman ise üzerleri çizilmeyerek değişiklikler yapılmıştır. Kelime ve ibarelerde yapılan değişiklikler, kelime ve ibarelerin bazen üzerine yazılmış bazen de nüshanın haşiye kısmında gösterilmiştir. Bu gibi değişikliklerin nüshada çok olmasından dolayı metin hazırlanırken, yalnızca değişikliğe gidilen kelime ve ibareler metin kısmında yer almış, üzeri çizilen ve yerine başka kelime ya da ibareler kullanılan kısımlar metinde gösterilmemiştir.

14- Nüshada üzerleri çizilen beyitler, metin kısmına alınmamıştır.

15- Nüshada farklı varaklarda dağınık şekilde bulunan nazım şekilleri, metin kısmında bir arada verilmiş, nüshadaki yerleri sunulan metinde gösterilmiştir.

16- Nüshada sehven iki defa yazılan nazım şekilleri, metin kısmında tekrar yazılmamış, sadece bir tanesine yer verilmiş ve nüshada bulundukları yerler gösterilmiştir.

17- Nüshada “ به بینم”veya “ نه بینم” gibi ayrı yazılan « به» ve «نه» ekleri, metin kısmında fiile birleşik olarak yazılmıştır.

18- Nüshada okunamayan yerler kesilerek sunulan metin kısmında gösterilmiştir.

19-Bazı harflere doğru telaffuz edilmeleri maksadıyla hareke konulmuştur.

20- Nüshada bazı mısralarda sehven peş peşe iki defa yazılan kelimelerden sadece bir tanesi sunulan metin kısmında gösterilmiştir.

21- « ها» çoğul eki kendisinden önce gelen kelimeden ayrı olarak yazılmıştır.

22- Nüshada noktaları konulmayan harfler, sunulan metin kısmında noktaları konularak yazılmıştır.

23- Nüshada varak sayıları verilirken, 140 numaralı varaktan sonraki varağa sehven numara verilmemiştir. Sunulan metin kısmında bu varak M 140^{aA} ve M 140^{bA}şeklinde numaralandırılmıştır.

24- Nüshada 125^{b} numaralı varağın haşiyesinde yazılı olan «ی» lar ile ilgili örneklere sunulan metin kısmında yer verilmemiştir.

25- Nüshada muhatap ve vahdet «ی»'si kimi zaman «ء »şeklinde yazılmış, sunulan metin kısmında ise «ء» yerine «ی» kullanılmıştır.

III. BÖLÜM: ABDÜLAZİZ ÂSIM EFENDİ'NİN FARSÇA DİVANI (METİN)

- ۱ -

[قصیده]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

M 1b

داند آنکو کش به معراجِ پیمبر باور است
بارگاهِ کاظمین از عرشِ اعظم برتراست
جلوه گاهِ نورِ بخت است و تجلّیگاهِ حق
خوابگاهِ قرة العینِ بتول و حیدر است
بارگاهی کش نباشد پاسبان جز قدسیان
تختگاهی هفت اورنگش به ایوان اندر است
هیچ دانی این منوّر قبّه منزلگاهِ کیست
جانِ زهرا روحِ حیدر[1] زادهٔ پیغمبر است
آتشِ طور است این یا پرتو روی خدا
کو هزاران وادیِ سیناش در صحن اندر است
زایرانش خود جوابِ ''لَنْ تَرَانِی''[2] نشنوند
سمعشان را ''فَادْخُلُوهَا''[3] مژدهٔ جان پرور است
طورِ آن موسی کجا و طورِ این موسی کجا
هر دو نورانی ولی آن دیگر و این دیگر است
بهرِ بامِ رفعتش هفت آسمان یک سلّم است
احترامش زانچه گفتم نزدِ یزدان برتر است
آسمان را آستانش گفتم امّا درگهش
آسمانی باشد از هفت آسمان بالا تر است
نزدِ جاهش نه فلک با مهر و ماه و انجمش

---

[1] حیدر: حید M

[2] «وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَٰكِنِ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ»: قرآن، ۱۴۳\۷

[3] «وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ» قرآن، ۷۳\۳۹

دانـهٔ چنـد اخگـر و یـک تـودهٔ خاکسـتر اسـت
چنـد نجمـی زیـن سـپهر ار در محـاق افتـاده بـود
بـاز شـد بـر جـا و الآن ز اوّلـین بـالاتر اسـت
اخترِ ایـن آسـمان را هـر کـه خـدمت کـرده اسـت
بـی گمـان از عـالمِ ارواح آن نیـک اختـر اسـت
نیسـت آن قـادر چنـین قـدرت نمایـد غیـر آنـک
دسـتِ سـلطان را حسـامِ ذوالفقـارِ حیـدر اسـت
بـی گمـان دان تـا ظهـورِ قـایمِ آلِ عبـا
بهـرِ اسـعافِ چنـین خـدمت معیـنش بـاور اسـت
از بـرای رفـت و روبِ کوکـبِ ایـن آسـمان
هر سحر جاروب کش خود جبرئیـل از شـهپر اسـت
آب رودش آبشـارِ زمـزم و خیـف و منـا
سنگِ کویش مـر صـفا و مـروه را جـان پـرور اسـت
حاجیـان را کعبـه مقصـود اسـت مـا را کـاظمین
در حقیقـت چـون ببینـی قصـدِ مـا اولیتـر اسـت
زانکـه نفـسِ کعبـه را تعمیـر فرمـا جـدِ او اسـت
بـت شـکن بـر دوشِ پیغمبـر جنـابِ حیـدر اسـت
M 2a زایـرا[1] آهسـته پـا بگـذار و چشـمِ دل گشـا
فرشِ صحن از قدسیان چشـم و لـب و بـال و پـر اسـت

در خطابِ مستطاب

ای ز بحـرِ دانشـت یـک قطـره، علـمِ ماسـوا
وی ز روی دلکشـت یـک شـعله مهـر انـور اسـت
بـی ولای تـو قـدر بـا حادثـات انـدر کمـون
بـی رضـای تـو فضـا در سـنگِ خـارا مضـمر اسـت
طـرحِ نـه گـردون ز گـردِ دامـنِ تـو ریختنـد

[1] زایرا: زایر M

آری نـه دولابِ گـردون بسـتهٔ یـک محـور اسـت

انبیـا دارنـد هـر یـک وصـفی امّـا نعـتِ تـو

''کَاظِماَلْغَیْظَ''[1] آمـد از یـزدان بـه قـرآن انـدر اسـت

گـر ز جـای تـو کنـد سـنگی ز جـای خـود هبـوط

بعـد قرنـی تـاجِ کیـوان را مجـوهر افسـر اسـت

از پـیِ اسـلافِ خـود آینـهٔ یـزدان نمـا

وز پـیِ اخـلافِ خـود ذاتِ تـو خضـر رهبـر اسـت

روح شـخصِ دهـری و اسـنادِ عقـلِ اوّلـی

ماسـوا بـا بـود پـر سـودِ تـو روح و پیکـر اسـت

هـر چـه از آبـاءِ علـوی و سـه روح[2] و چـار طبـع

وانچـه از ابعـاد[3] و اکـوان و جهـاتِ شـش در اسـت

بحر و بر با عـرش و کرسـی اطلـس و لـوح و قلـم

هر چه هست از فـیضِ جـدِّ امجـدِ تـو ظـاهر اسـت

ای مهـین فرزنـدِ آدم وی شـفیعِ مخلصـان

بنـدهٔ بیچـاره ات لـرزان ز هـولِ محشـر اسـت

حـقِّ جـاهِ صـفدرِ خیبـر گشـا عنتـر[4] شـکن

حـقِّ آن پیغمبـری کـو لامکـانش منبـر اسـت

نـا امیـدم بـر مگـردان از رهِ دنیـا و دیـن

چـون بـه احسـانِ تـو ام از شـاهِ مـردان یـاور اسـت

نعـت خوانـت گرچـه بـس باشـند از ذرّات بـیش

لیـک در اخـلاصِ دل عاصـم از ایشـان برتـر اسـت

گرچه بی نـام و نشـان باشـد ولـی در روزِ حشـر

---

[1] «الَّذِینَ یُنفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِینَ الْغَیْظَ وَالْعَافِینَ عَنِ النَّاسِ وَاللّهُ یُحِبُّ الْمُحْسِنِینَ » قرآن،۳\۱۳٤

[2] H: « نباتی، حیوانی، نافعه»

[3] H: « عرض، عمق، طول »

[4] عنتر:عنطر M

مــدحِ تــو او را نشــانِ افتخــار و زیــور اســت

– ٢ –

قصیدهٔ فارسیهٔ بدیعیه مصنعه

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

براعهٔ و استهلال

یــــک حالـــت اســـت اوّل و آخـــر نـــوای مـــن M 2[b]

ایهام صـــوتِ ولادتِ مـــن و بانـــگِ فنـــای مـــن

باشــــد نهـــالِ گلشـــــنِ عشــــقم شــــرارِ آه

تجرید از ســـر گذشـــته رشـــتهٔ آتـــش ز پـــای مـــن

عشــق اســت و بــس همــی کنــد آزادگــان اسـیر

موصول نبـــود بـــه غیـــرِ خانـــهٔ زنجیـــر جـــای مـــن

چــون جســم و ســایه ایــم مــن و مــاهِ مــن ولــی

جناس و مناسبت محــو اســت ســایه پــیشِ مــهِ پــر ضــیای مــن

گـــر چشـــمهٔ فـــرات چـــو اشـــکم بـــود روان

تمثیل و تشبیه دارد روانـــی او همـــه از چشـــم هـــای مـــن

بـــالا و زلـــف و خـــالِ تـــو ای ســـروِ خـــانگی

قلب الکل مع التجنیس حـالِ مـن اسـت و بخـتِ مـن اسـت و بـلای مـن

آن مــارِ جنــگ جــوی تــو بــر گــنجِ حســنِ تــو

تشبیه مشروط رامِ مـــن اســـت لیـــک بـــود دل گـــزای مـــن

مـــاهِ مـــن اســـت گفتمـــی ار مـــاه را بـــدی

توجیه زلفــی چــو زلــف هــای مــهِ خوشــنمای مــن

آن زلــف و رخ کــه در دو شــب آمــد مــهِ تمــام M 3[a]

تأکید المدح بما یشبه الذم زانـــم گهـــی جفـــا و گهـــی زیـــن صـــفای مـــن

خوبـــان همـــه ســـتارهٔ صـــبحِ ســـعادتند

تأکید الذم بمایشبه المدح غیـــر از نگـــارِ مـــن کـــه بـــود مـــه لقـــای مـــن

حرمــت نمــود و خلعــتم افــزود ویــن عجــب

تعلیل کــــرد آن نگـــــار پیـــــرهنم را قبـــــای مــــن

دانـــی چـــرا لـــبش شـــکر و رخ گـــلِ تـــر اســـت
تبلیغ زان گـــل شـــکر همـــی رســـد آخـــر دوای مـــن
آن دلبـــــری تـــــو گـــــاه ادا دل همـــــی بـــــری
لف و نشر مرتب باشـــد وجـــودِ مـــن کـــه و تـــو کهربـــای مـــن
هســت آن لــب و خــطِ تــو مــرا لعــل و پــای مــور
تقسیم ای روی پـــاک منظـــرِ تـــو دلگشـــای مـــن
زلفـــت پـــریش و چشـــم خـــرابم کنـــد ولـــی
مزدویج بــر گــو چــه باشــد ای ختنــی بــت خطــای مــن
خـــونِ دلـــم بـــه پـــایِ نگـــاری نگـــار بســـت
عقود مراعات النظیر رنـــگِ دگـــر دهـــد بـــه کـــفِ او حنـــای مـــن
از رشـــک لولـــؤی تـــو شـــود دُر بـــه رنـــگِ لعـــل
تلمیح ای از تـــو ابتـــدای مـــن و انتهـــای مـــن
M 3b زان ماهیـــــار و جانوســـــیارِ دو ابـــــروان
جمع و تفریق دارای جـــان ز تـــن شـــد و ویـــران ســـرای مـــن
بـــر لـــوحِ عشـــق هـــم ســـبق هـــم بـــدیم مـــا
رد العجز الی الصدر مـــن بهـــرِ او گریســـتمی او بـــرای مـــن
آخـــر دوای مـــن همـــه از داغِ عشـــق شـــد
اغراق بنگـــر کـــه داغِ عشـــق شـــد آخـــر دوای مـــن
هــر جــا دلِ بتــی اســت ربــودم بــه جــذبِ عشــق
انسجام جـــدی آورد فـــرو دل آهـــن ربـــای مـــن
آن اکـــرم الرســـل کـــه بـــود امتـــی سُـــرای
حسن التخلص در روزِ حشـــر بهـــرِ مـــن و مـــا عـــدای مـــن
مــن نقــدِ جــانِ خــویش بــه هــر شــوخ کــی دهــم
تجدید مطلع و حسن خطاب جـز بهـرِ آنکـه اوسـت بـه حـق رهنمـای مـن
ای طلعـــتِ تـــو مطلـــعِ شـــمسِ هـــدای مـــن

حسن مطلع — نعلینِ تو است[۱] زینتِ عرشِ خدای من

تو آن محمدی که احد مدح خوانِ توست[۲]

ترصیع — باشد شفاعتِ تو ز آتش ردای من

ای دانش و صفاتِ تو بیرون ز علمِ غیر

مذهب الکلام — وی بینش و ثباتِ تو شد پیشوای من

قرآن یکی ز معجزه های پیاپیست

ارصاد — برهانِ معجزِ تو غنی از ثنای من

M 4[a]

باشد ادای توبگهِ حشرِ امتی

التفات — عذرِ گناه و لابه و زاری ادای من

ای بهترین وجود به جز واجب الوجود

مشاکله مع العکس و الطرد — ای لطفِ تو شفیعِ من و رهنمای من

هموار شد رهِ تو به همواریِ دلم

قلب البعض مع التشبیه — مِن بعد من برای دل و دل برای من

فکرِ عدوت کفر و بود ریبِ پیر او

تعداد — مویِ تو پوشِ کعبه و رویت صفای من

معراجِ تو و وصف و ثنای چگونگیش

عکس و طرد — بیرون بود ز دانش و چون و چرای من

جانِ جهان مکرمتی و جهان جهان

استطراد — خاکِ درِ تو تاجِ سرِ بی نوای من

فیضی رسد ز شرعِ تو هر دم به خافقین

جمع — از فیضِ اوست[۳] فیضِ من و ارتقای من

پیغمبر به حقّی و شمسِ حقیقتی

تجنیس تام — وصفت به حق بیان نکند جز خدای من

---

[۱] تو است : تستM

[۲] توست : تستM

[۳] اوست : او استM

M 4^{b} دســـتِ تـــو بـــرده اســـت ز دســـتانِ دهـــر دســـت

استعاره — ســـربازی ام بـــه پـــای تـــو باشـــد شـــفای مـــن

زان آبـــدارِ آتـــش و زان رشـــکِ بحـــر و کـــان

تجرید — اخـــرس لســـانِ مـــدح و زبـــانِ ثنـــای مـــن

دارم امیـــدِ روی تـــو بیـــنم بـــه روزِ حشـــر

متضاد — جـــز ایـــن نباشـــد از تـــو بـــه دل ادّعـــای مـــن

خـــالی چـــو گشـــت پـــردۀ دل از نـــوای غیـــر

جمع و تفریق — پـــر شـــد ز شـــوق مرقـــدِ تـــو پـــرده هـــای مـــن

چشـــمِ مـــن و ســـحاب ببارنـــدت از فـــراق

جمع — آن آب و ویـــن بـــه خـــون دلِ بـــی نـــوای مـــن

بـــر تـــو و آل و عـــزّت و اصـــحابِ تـــو درود

شریطه — ای آنکـــه خـــاکِ درگـــهِ تـــو کیمیـــای مـــن

بهـــرِ نگاهـــداریِ دیـــنِ تـــو تـــا ابـــد

تعداد — بـــادا ســـپر ز حادثـــه حفـــظِ خـــدای مـــن

ای روی و مُـــوَت باعـــثِ ایجـــادِ روز و شـــب

اضداد — واللیـــل گیســـویِ تـــو رخـــت والضـــحای مـــن

بـــا آهِ ســـرد و ســـوزشِ دل عمـــرِ مـــن گذشـــت

اضداد — ایـــن اســـت از هـــوای تـــو صـــیف و شـــتای مـــن

از ابـــرِ دیـــده رفـــت ســـیاهی ز گریـــه ام

هـــان شـــد ســـفید دیـــدۀ مـــن از بکـــای مـــن

M 5^{a} از اتّبـــاعِ شـــرعِ تـــو ام گـــر قصـــور رفـــت

دارم امیـــد بگـــذری از مـــا مضـــای مـــن

عاصـــم بـــه جـــز شـــفاعتِ تـــو نیســـتش مقـــر

ای مـــأمنِ مفـــرِ مـــن و ملتجـــای مـــن

تعـــدادِ ایـــن بدیعـــه بـــه نعـــتِ نبـــی مـــه اســـت

شـــب هـــای تـــارتر شـــود ایـــن مـــه ضـــیای مـــن

[قصیده]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

M 5a
شبی در خواب صبحی دیدم و مهرِ درخشانش
معبّر گفت قطبی بینی و انصار و اعوانش
بگفتم راست گفتی زانکه آن صبحی که من دیدم
هزاران شمس پنهان بود در چاکِ گریبانش
ندیدم هیچ صبحی کو نباشد در پی اش[1] شامی
به جز پیشانیِ قطبِ حق و رخسارِ رخشانش
زهی پیشانیِ صبحِ نخستین نور بخشِ دل
جهان را کرده روشن تا ابد خورشیدِ تابانش
لطایف جمله زو روشن جهان از نورِ او گلشن
زبان در وصفِ او الکن ز بس عالی بود شانش
بود جانِ معظّم او بود روحِ مجسّم او
بود گنجِ مطلسم او به جانان متّصل جانش
قدر حکم و قضا امر و فلک قدر و ملک آیین
نبی نسل و ولی اصل و حسب این و نسب آنش
سخن سر بسته عاصم تا به کی بر گو تو روشنتر
چه بود این صبح و شمسش تا کجا پیوست عنوانش
کجا بود آسمانش مشرقش برجِ شرف پیراش
چه وقت آمد به روی کارگاه از آلِ عدنانش
بلی بر گویمت باشد وی از اولادِ پیغمبر
که تا برهاندت از شکّ و ریب و وهم برهانش
محمّد آسمان مشرق علی برجِ شرف زهراش
زهی مهر و سپهر و مشرق و برجِ درخشانش
M 5b
جنابِ پورِ طَهَ شه عبیدُ اللهِ ثانی آنک

---

[1] پی اش : پیش M

جبینش صبح و دل خورشید و سینه نورِ عرفانش
قرینِ وی ز اقطابِ جهان نبود اگر باشد
به پای او شرف داده خدا بر فرقِ اقرانش
دلِ زهرا و جانِ حیدر و محبوبِ پیغمبر
به اینان هر که تصدیقی ندارد نیست ایمانش
شود ایمن ز شرِّ نفس هرکس سر به پاش افکند
سرِ هشیارِ صد چون من فدای پای مستانش
سرِ مرّیخ و کیوان بشکند بعد از قرونی چند
فتد گر ریزهٔ سنگی ز پای تختِ دربانش
چو بر هم می نهد چشم از دو عالم عالمی یابد
برون از عالمِ امکان به جانان کامران جانش
فناها و ولایاتِ ثلثه با بقا هر هفت
بود اوّل مقام از خواجگانِ صفِّ دیوانش
نیابد هیچ سالک منهجِ حق در رهِ قطبی
نگیرد دست اگر یک ره به دامانِ مریدانش
کلیدِ احتشام و فقر حق در دستِ او بنهاد
هزاران همچو قیصر ریزه خوارِ خوانِ احسانش
ز علمِ ظاهر و باطن همانا ذوالجناحین است
بلی شهبازِ لاهوت است و بر عرش است جولانش
مقاماتِ مجدّد را به هفده ساله طی کرده
کرا باشد میسّر این به پی هفتاد سال آنش
چو بر برزین نهد زین شمعِ شمزین است کوهِ طور
بود نهری محیطِ فیضش و دریای عمّانش
عبیداللهِ احرارش همی خوانند اهل الله
تو خواهی غوث خوانش خواه شاهِ نقشبندانش
اگر نه خواجهٔ احرار عهد است آن چرا آخر
عبیدالله بهرِ او علم شد سوی یزدانش

الا ای قطــبِ یــزدان روحِ عرفــان مظهــرِ ایمــان
بمانی درجهان چون اوست جسمِ محض و تـو جـانش

M 6ª
به درگـاهِ تـو عاصـم شیشـه سـان نـازک دلـی دارد
نگهـدارش بـه لطـفِ خـویش و بنـواز و مرنجـانش

– ۴ –

[قصیده]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

M 6ª
کـی تـوان کـس بـه تمـامی کنـد امـلای سـخن
بـه جـز آنکـس کـه بـود موجـدِ انشـای سـخن

بـه جـز از لـوح و قلـم کـاوّلِ خلـقِ الله انـد
ماسـوی طفـلِ دبسـتانِ الـف بـای سـخن

سـخن آن اسـت بـه وی گشـت هویـدا هـر کـار
از ازل بـود و بـود تـا ابـد ابقـای سـخن

ننوشـتی قلـمِ صـنع بـه لـوحِ هسـتی
نامـدی گـر بـه میـان پـای مـؤدّای سـخن

کـی شـدی خـاتمِ جـم مظهـرِ هـر امـرِ عجیـب
در وی ار مـی نشـدی اعظـمِ اسـمای سـخن

نه فلـک در خـمِ چوگـانِ سـخن یـک گـوی اسـت
بـارک الله ازیـن فسـحتِ صـحرای سـخن

قصّـهٔ یوسـف و یعقـوب و زلیخـا و عزیـز
بشـنو از حـق کـه شـوی عـارفِ ایمـای سـخن

یعنـی ایجـادِ سـخن بهـرِ بیـانِ عشـق اسـت
آفـرین بـر رتـب و منصـبِ والای سـخن

در میـان ار نبـدی حـرفِ "نَفَخْـتُ فِیـهِ"[1]
روح بخشـای نمـی شـد دمِ عیسـای سـخن

---

[1] فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ» : قرآن، ۲۹\۱۵ و ۷۲\۳۸

هرکس از حرفِ هجا مدح سرا می گردد
نبود این به جز از صوتِ خوش آوای سخن
پورِ عمران به سخن یافت هران فیض که یافت
شد کلیمِ جبلِ طور تجلای سخن
صد هزاران سخن آید ز یکی حرفِ زبان
این هم از موهبت و رحمتِ عظمای سخن
میمِ احمد نشدی غرقهٔ دریایِ احد
نفتادی به کنار ار درِ دریای سخن
M 6b
اعظمِ معجزهٔ حضرتِ آدم سخن است
که سرودند برو "عَلَّمَ الأسْمَای"[1] سخن
هیچ ز آباء و موالید در این عالمِ امر
نامد از کتمِ عدم تا نشد افشای سخن
آنچه از خامه و ایما و اشارات و رموز
بود آن نیز همه تعبیه پیرای سخن
دو جهان را به دو حرفش به وجود آورده است
آفرین باد بران منشیِ انشای سخن
بی سخن کس نشد از جانبِ حق پیغمبر
انبیا نیز همه واله و شیدای سخن
سخن آن است بشر را دهد از غیرِ تمیز
هستیِ نطق و زبان چاکر و مولای سخن
سخن آن است که کزو یافت شرف عرشِ عظیم
برتر از عرش بود کرسیِ والای سخن
سخن آن است بود کو ز سما تا به سمک
ماه و مهر از سرِ رغبت شده حربای سخن
بشر و جنّ و ملایک قلم و لوح و عقول

[1] « وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَٰؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ » : قرآن، ۲\۳۱

همـــه هســـتند بـــه جـــان وامـــقِ عـــذرای ســـخن

عاصــــما قـــولِ خـــدا و نبـــی و هـــاتف را

نشناســـی نشـــوی تـــا تـــو شناســـای ســـخن

گـــر ارســـطویِ زمـــان اســـت کســـی گـــو هـــان شـــو

هـــین بـــود مفتـــیِ بغـــداد مســـیحای ســـخن

ســـخن آرا و ســـخن ســـنج و ســـخن پیـــرا اوســـت

دیگراننـــــد پـــــسِ آینـــــه ببغـــــای ســـــخن

آن یگانـــــه دُرِ دریـــــای فصـــــاحت فیضـــــی

دهـــــر را داده ضـــــیا از یـــــدِ بیضـــــای ســـــخن

بـــاد ثابـــت بـــه جهـــان نقـــشِ وجـــودش چـــو نگـــین

تـــا بـــود صـــک و صـــحِ کاتـــبِ فتـــوای ســـخن

خاصـــه شاهنشـــهِ"لـــولاک[1]" محمـــد کـــه مـــدام

کـــرد اعـــلای رســـالات بـــر اعـــلای ســـخن

حـــق فرســـتاد هـــدایا ز ســـخن احمـــد را

زانکـــه خـــود تحفـــه نبـــد بهتـــر از اهـــدای ســـخن

اشـــرفِ کـــون و مکـــان فخـــرِ رســـل هـــادیِ کـــل

عبـــدِ معبـــود ازل تـــا ابـــد آقـــای[2] ســـخن

ملـــک ران از أنـــا اَفْصَـــح شـــهِ"مَاأُرْسَـــلْنَاکَ"[3]

کـــرد بـــا معجـــز و آیـــاتِ حـــق ابقـــای ســـخن

رفـــت و شـــد گفـــت و شـــنیدی کـــه بـــدانجا شـــاید

زهـــی معـــراجِ محمـــد زهـــی امضـــای ســـخن

- ۵ -

[1] "لولاک لما خلقت الأفلاک:" اسماعیل بن محمد العجلونی، **کشف الخفاء و مزیل الالباس عما اشتهار من الاحادث علی السنة الناس**، بیروت- لبنان، دارالکتاب العلمیة، هـ. ۱۴۰۸- م. ۱۹۸۸، ج. ۲، ص. ۱۶۴

[2] آقای : آغای M

[3] «وما أُرسلناكَ إِلّا رَحْمَةً لِّلْعالَمِينَ» : قرآن، ۱۰۷\۲۱

[قصیده]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

M 7b

معلّم کیست حسن و لوحِ دل عالم دبستانش
تحیّر درس و معنی عشق جان طفلِ سبق خوانش[1]

چه گفتم طفلِ پیری عالم و آدم طفیلِ او
چه گفتم جان که حق بر ماسوی الله کرده جانانش[2]

چو در یک اربعین درسِ تحیّر خواند و مأیوسی
هدایت نامه ای وارد شدی برشانِ ذی شانش[3]

اگر خواهی تو فهمی معنیِ جان در''قُلِ الرُّوحُ[4]''است
و گر دل را همیشه حضرتِ جامی[5] همی خوانش[6]

سبق دل طفل دل جان دل تحیّر دل دبستان دل
به جز رحمن همه دل دان و می خوان عرشِ رحمانش[7]

شریعت زو طریقت زو حقیقت زو و عرفان زو
چو این را هر که پیرو نیست آن جهل است عرفانش[8]

درو عرش و درو فرش [و]درو ملک و ملک لکن
چو آمد مالکِ بیچون نماند ملکِ دوستانش

چو مالک مالک الملکی بسیطی و محیطی کو
نباشد هیچ چیزی خارج از کشتی و طوفانش[9]

در بیانِ اسمای سلبی و ثبوتی و اضافی

H[1]: «یعنی قطع علایق از ماسوای حسن»

H[2]: «اشاره بر آیة شریفه وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي »

H[3]: «یعنی مأیوسی از ماسوای الله»

[4] «وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُم مِّن الْعِلْمِ إِلاَّ قَلِيلاً » : قرآن،۱۷\۸۵

[5] جامی :جامع M

H[6]: «اشاره به همین شعر أتزعم أنك جرم صغير ،، وفيك انطوى العالم الأكبر »

H[7]: «إن في الجسد مضغة إذا صحت صلح كله وإن فسدت فسد كل»

H[8]: «یعنی همین مناهیج اربعه»

H[9]: «أی غیر مرکّب من الأجزاء المختلفة الطبایع و هی هیولا و صورة »

M 8a

به جهـد و سـر[1] هـرانکس دم زدی از اسـمِ ذاتِ او[2]
بر او معلوم گشـتی ایـن و هـم مکشـوف شـد آنـش
زهـی اسـم و مسـمّی اسـمِ اعظـم ایـن و آن قیّـوم
صــفاتش نیــز اشــیا را مربّــی گشــته ز احســانش
بود اسمای حسنایش ز صـد کـم یـک ولـی اغلـب[3]
اضــافی باشــد و بــاقی ثبــوتی دان و بــر خــوانش[4]
حیات علـم و اراده قـدرت و سـمع و بصـر تکـوین
کــلام و نیــز قیّــومش ثبــوتی دان چــو مــردانش[5]
بـه گـوشِ مـن رسـد هـر دم صـدای نفـی و اثبـاتی
رسـیده ای کـه مـن ابکـم مگـر گـردی بـه دامـانش
اگر در دل نباشد غیرِ محبوبت چـه نفـی اسـت ایـن
کــه عاشــق مــی ندانــد نــامِ غیــر از نــامِ جانــانش
گـــر از انفـــس ور از آفـــاق باشـــند آلـــۀ باطـــل
گـر اینـت پـاره چـوب و ور آنـت نیسـت سـامانش
مده ره در وجودِ خود تو ای جان نفس و شـیطان را
بـــه تیـــغِ نفـــی و اثبـــاتی بمیـــران و همـــی رانـــش
سـجنجل معنـیِ لفـظِ جـلال و قلـب چـون طـوتی
تو طفلِ قلب را طوتی وش آخـر کـن سـخن دانـش

در بیانِ ذکرِ خفی و رابطه و مراقبۀ نقشبندی

H[1]: «بنابه طریقه قادریه و سر بنا به طریقة نقشبندیه »

H[2]: «نقطءِ جلال است»

H[3]: «أی قائم بذاته مقیم لغیره مخالف لوجود الممکنات مخالفة ذاتیةً »

H[4]: «أی سلبی کما قال الشاعر لا جسم ولا جوهر لا قطر بحال و لأنه دیوان »

H[5]: «إن في الجسد مضغة إذا صحت صلح کله وإن فسدت فسد کل»

نفس در کش[۱] لحاظِ نقشِ صـورت[۲] یـاد کـردت بـاد[۳]
وقوف[٤] و باز گشت هم خـوان[٥] محمـد از رسـولانش[٦]
M 8b
الهــی هــوش در دم ده نظــر انــدر قــدم داریــم[۷]
ســفر هــا در وطــن خــواهیم بــی رنــجِ بیابــانش[۸]
الهــی خلــوتم در انجمــن[۹] ده یــاد کــردم[۱۰] نیــز
مرا جـز یـادِ وی کـو چـاره ای ای مـن بـه قربـانش
الهی قلبِ من زانسان بـه یـادِ خـویش بیخـود کـن[۱۱]
زمــانی روحِ مــن از ســرِّ ایــن نبــود ســرِ آنــش[۱۲]

در مراقبه لطیفهٔ نفس و استغراقِ آن

مراقب چون شدی منشین و بنشان دوسـت در جایـت
که او روحِ لطیف است [و] کسـافت نیسـت همشـانش
مکن محسوبِ خود را هـیچ در یـک عـالمی زیـرا[۱۳]
مثال و صورت وخلق است و امر ایـن جملـه یکسـانش[١٤]

H[۱]: «یا بر کشیدن نفس ملاحظهٔ نقش لفظ جلال»

H[۲]: «لفظ و نقش لفظ جلال را بر سر دل نفس کندن»

H[۳]: «در حالت ذکر نفی و اثبات دل را آگاهی دهد»

H[٤]: «یعنی کلیمه لااله الا الله محمد رسول الله گفتن»

H[٥]: «یعنی بگو یا رب مقصود من تویی و رضای تو »

H[٦]: «إن في الجسد مضغة إذا صحت صلح کله وإن فسدت فسد کل»

H[۷]: «یعنی در وقت آمد شد نفس بر دم و نفس خود حضور داشته باشد»

H[۸]: «یعنی از همه گذشته و هوا و هوس را از دل برون کردن و بر پشت پای خود نظر کرده جهة ترقی مقام »

H[۹]: «یعنی زبان با خلق و دل با حق داشته باشد»

H[۱۰]: «یعنی از حیوانی به روحانی پردازم»

H[۱۱]: «یعنی ذوق و آگاهی حق دانسته و دور از منامی باشم»

H[۱۲]: «إن في الجسد مضغة إذا صحت صلح کله وإن فسدت فسد کل»

H[۱۳]: «بدان که در وقت مراقبلطائف خمس علی الترتِب به توسّل انبِیای اولوالعزم خمس باِ د بود چنان که قلب در زیر قدم حضرت آدم و روح در زیر قدم حضرت ابراهیم و سر در زیر قدم حضرت موسی و خفی در زیر قدم حضرت عیسی و اخفی در زیر قدم حضرت محمد مصطفی است. بترتبه دلالت بر صفات کمال کنند چون حیات علم و قدرت و اراده و سمع و بصر و تکوین و کلام و قیومیة»

H[١٤]: «یعنی خود را در این عالم اربعه مستمار و در نزد بعضی عالم ملک و ملکوت نیز برین عالم اربعه محسوبند »

اگــر آبِ بقــا خــواهی تــو صــوفی در ســیاهی رو[1]
به جز ظلمات کـس را نیسـت ممکـن آبِ حیـوانش
توجّــه بــر لطــایف بــی توســل از اولــوالعزمش
تجلّــی هــا نیابــد نیــز بــی پیکــی ز خاصــانش
لطــایف را بجــو در زیــرِ پــای هــر اولــوالعزمی
علی الترتیـب تـا یـابی هـر آن خـواهی ز خاصـانش
چو نورِ قلب زرد و نورِ روحت سرخ و سـر اسـفید
سیه نـورِ خفـی اخفـا اسـت سـبزو نفـس بـی آنـش
به زرد و سرخ و سبز اسفید و اسود هـان مشـو غـرّه
که آن آب است و باد و خاک نفـس و نـارِ حرمـانش
M 9[a] موالیــد و جهــات آبــاءِ علــوی امّهــات ابعــاد[2]
حرکــاتِ ثلثــه[3] امکنــه اوقــات و ازمــانش
ضــروریاتِ ســتّه چــار ارکــان[4] و چهــار اکــوان[5]
یکــی باشــد بــه نــزدش عــالم و انــواع و الــوانش[6]

در اخطاراتِ سالک گوید

تو انسان گر "نَفَخْتُ فِيهِ مِـنْ رُوحِـی"[7] شـنید اسـتی
چـرا پـایی تـو ننهـی بـر وجـودِ نفـس و شـیطانش
چو در تفریق جمعی دسـت دادت زینهـار ای دوسـت

H[1]: «یعنی مراقبه لطیفه نفس»

H[2]: «یعنی ابعاد ثلثه که طول و عرض و عمق است»

H[3]: «ارادی طبیعی قسری»

H[4]: «حرکت و سکون اجتماع اقتران »

H[5]: «حرکت و سکون اجتماع افتراق»

H[6]: «ای کیفیات اربعه ای عناصر اربعه و اخلاط اربعه و لطائف اربعه عالم امر به غیر از لطیفهء نفس و لطائف عام خلق همان عناصر مسند بوده است و حرارت افاقی که حرارت و برودت در طوبت است و انفسی که صفرا و بلغم دوم و سودا است نار و هوا و آب و خاک روح و خفی و اخفی و سر است بدان که نور قلب زرد است و نور روح سرخ و نور سر سفید و نور خفی سیاه و نور اخفی سبز و نور نفس بعد از تزکیه چنان پندارم که نور کیف باشد»

[7] «فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ» : قرآن، ۲۹\۱۵ و ۷۲\۳۸

مبـر دسـتم بـه دامانـت کـفِ خـود را ز دامـانش

تنزّلهـای واجـب از تعـیّن پـنج گـنج اسـتند

منـزّه ذاتِ او بـا ایـن همـه در ذهـنِ انسـانش

بود غیب و دگر روح و مثال ای جـان شـهادت نیـز

که خود جمعیتِ آنهاست[۱] خامس خـوب بـر خـوانش

همـه اشـیا نشـانِ او و او بـر کـس نشـانش نـه[۲]

نمی بیند جمالش هـر کـه او کـور اسـت چشـمانش

چه سان بیند رخش عاشق که او در جلـوه مسـتور اسـت

رهش هم بس که نزدیک[۳] اسـت نایـاب اسـت پایـانش

کنـد اسـرار را مکشـوف و بنـدد بـر زبـانِ مـا

وگـر نـه کیسـت تـا گویـد انـالحق پـیشِ دیـوانش

در ترغیبِ سالک و مداومتِ آن گوید

مشو نومید هـان سـالک کـه عجـز از درکِ ادراک اسـت[٤]

ولی''لاَ تَقْـفـُ مَـا لَـيْسَ لَـکَ''[٥] بـر خـوان ز تبیـانش

بس است این مردِ سـالک را فزایـد گـر ز جهـدِ او[٦]

کمـالاتِ ثلثـه[۷] هـم حقـایق هـا ز ایمـانش[۸]

بسی رفتند هـزاران پـرده طـی کردنـد و بـر گشـتند M 9b

چـه فهمیدنـد ادای''مَـا عَرَفْنـاک''[۹]اسـت دربـانش

---

[۱] آنهاست :آنها است M

[۲] H: «أی الاعیان الثابتة و هی ما ثبتت لها رائحة الوجود کعین الکافور »

[۳] نزدیک :نزیک M

[٤] H: «العجز عن درک الادراک ادراک »

[٥] « وَلاَ تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُولاً » : قرآن،۱۷\۳۶

[٦] H: «یعنی حقیقت احمدی»

[۷] H: «نبوت و رسالت و اولوالعزم»

[۸] H: «یعنی حقائق سبعه چون حقیقت کعبه و حقیقت قرآن و حقیقت صلوة و حقیقت ابراهیم و حقیقت موسی و حقیقت عیسی و حقیقت محمدی»

[۹] ''سبحانك ما عرفناك حق معرفتك:''الألوسي، **روح المعاني**، بیروت‌لبنان، دار احیاء، ج. ٤، ص. ۷۹.

رفیــقِ مــا طریــقِ مــا اگــر خــواهی بیــاموزی
خلوص و زهد و عزل است صـمتِ بیخـوابیِ ارکـانش
بس آنکه خاک شو تا روید از تو سـبزه هـا گـل هـا
و گر خواهی عروجـی نیـز چـالاک اسـت جـولانش
بـه کفشـی کشـفِ کـونی و کمـالاتش بـود همسـر
اگر مردی تو طالـب مـی طلـب قربـی چـو مـردانش
چو کردی نیست خـود را وا رهانیـدی ز خـود هستی
بیــابی هســتیٔ زانســان مگــر بهــرِ حبیبــانش
بـود سـیرِ لطـایف هـای خمـس از عـالمِ خلقـت
چـو سـیرِ عـالمِ امـر از لطـایف هـا همـی دانـش

در بیانِ لطایفِ خمسهٔ عالمِ خلق و امر گوید

بـود در قلـب نفـس و بـاد در روح آب در سـرّت
چو نار اندر خفی و خاک در اخفـی تـو بـر خـوانش
چو اصلِ قلب نفس و اصلِ روح باد اصـلِ سـر آب اسـت[1]
خفی را اصلِ نار اخفی است خـاک اصـلش همـی خـوانش
لطایف های امری دان تو باد آب آتـش و خـاک اسـت
بود خلقی خفی اخفی جنان سر روح و خـوش دانـش[2]
لطـایف هـای امـر انـدر لطـایف هـای خلـق آویـز
کـه تـا بفزایـدت وجـد و طـرب از درکِ وجـدانش[3]
بری چـون از عکـوس و از ظـلالِ اصـل اصـلِ امـر
فنــا یــابی شــوی بــاقی روی در ســلکِ مــردانش

H[1]: «یعنی ظلال اسماء واجب که در حقیقت اصل اصل لطائف خمسه اند و خصایص ظهور این عکوس و ظلالند سماع و رقص و وجد بدید آید القصه اصل اصل امر برزخ بین البرزخین است چون امر خلق نسبت به انفس و آفاق »

H[2]: «بدان که بعد قطع اصول پنجگانه الم امر سر از اصول لطائف پنجگانهٔ عالم خلق واقع خواهد شد و هی النفس و العناصر الاربع و اصل اصل هر لطیفه عالم خلق اصل اصل لطیفه عالم امر است »

H[3]: «اصل اصل نفس اصل اصل قلب است صل اصل باد اصل اصل روح است اصل اصل آب اصل اصل سراب است اصل اصل نار اصل اصل خفی است اصل اصل خاک اصل اصل اخفی است»

وجـــودِ واجبـــی یـــابی و در وی محـــو مـــی گـــردی
گـــره هـــا کـــرده طـــی خـــود را بیـــابی در شبســـتانش
تـــو پنـــداری کـــه نـــاچیزی ز"کَرَّمْنَـــا"[1] نمـــی خـــوانی M 10a
نمی دانی که دنیا جمله یک جسم اسـت تـو جـانش
مکـــرّم چـــون شـــدی اعـــذارِ خـــود را پایـــداری ده
بتـــرس از مکـــر و تســـویلاتِ شـــیطان و ز دســـتانش
نباشد مسخ و نسخ و رسخ و نسـخت از خردمنـدی
مبـادا حـق کنـد بـا تـو چنـان دانـی کـه آن سـانش
ظلومی گر ازیـن سـو وان دگـر سـو مظهـرِ نـوری[2]
چـو مرآتـی مکـدّر پشـت و رو چـون مـاهِ تابـانش[3]
چو موسی بشنوی"إِنِّی أَنَا اللَّـهُ"[4] گـر شـوی طالـب
نهایت در هـدایت مـی طلـب تـو همچـو خاصـانش
ببین صورت یک و آیینه ها در هـر طـرف منصـوب
ببـین تـو بحـر یـک مـاهی هـزار انـدر هـزارانش
برد در پـی محمّـد را و بـس چـون آل و اصـحابش
ببـــین تـــو راهِ حـــقّ و حفـــظ دار آیـــاتِ قـــرآنش

در بیانِ آنکه هر یک از دوازده بروجِ آسمان در مکابله یک عضوی از اعضای انسانند

در انفـس نیـز باشـد هـر چـه در آفـاق مـی بینـی
بگـویم تـا نگـویی شـاهد اسـت و کـرد کتمـانش
حمل سر گردنت ثور است جوزا هـر دو دسـتِ تـو
سرطان سینه دل شـیر اسـت و روده سـنبله خـوانش
دگر نافِ تو میزان هر ریـت عقـرب دورانـت قـوس
دو زانو جدی و ساقت دلو پایـت حـوت مـی خـوانش

---

[1] «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً» : قرآن، ١٧\٧٠

H[2]: «أناعندظن عبدي بي »

H[3]: «من الجمادات إلى العقول و من الإنسان، من النبات إلى الجمادات، من الحيوان إلى النباتات، من الإنسان إلى الحيوان »

[4] « فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ» : قرآن، ٢٨\٣٠

در بیانِ آنکه سبعهٔ سیّاره در مقابله اعضای رئیسهٔ انسانند

شُش آمد مه دماغت تیر و ناهیدت جگر می دان
دو گرده یک بود بهرام و یک خورشیدِ تابانش
ز اعضای رئیسه پنج دانستی دوی دیگر
بود برجیس زهره[1] هم سپرزت هست کیوانش
M 10^b
به اصلِ خویشتن چون گشت راجع عالمِ هستی
یکی باشد همه اشیا چه پیدا و چه پنهانش
بیاو ترک کن عاصم تو علم و جهل و قال و حال
یکی عجزی به دست آور تو از اجلال و سامانش
اگر نسیان نمودی زین چکامه درس را عاصم
ز نو سر کن به مطلع درس و در مقطع همی خوانش
معلّم کیست حسن و لوحِ دل عالم دبستانش
تحیّر درس و[2] معنی عشق جان طفلِ سبق خوانش

– ۶ –

[قصیده]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

M 11^a
ای آنکه بر اشیا همه اسمای تو اسبق
وین هر دو گرفته ز یکی ذاتِ تو رونق
از روزِ ازل تا به ابد عالمیان را
ذاتِ تو بود مصدر و باقی همه مشتق
مرآتِ یکی ذاتِ تو سوزد همه برزخ
نبود اگرش از صفتت حایل زیبق
در روی بلوری نتوان دیدنِ خورشید
وز پشتِ سجنجل نشود رویتِ زورق

---

[1] H: «یعنی مراره»
[2] درس و معنی: درس معنی M

گه پرده بدین سو فکنی گاه بدان سوی
رنجه مشو ای دوست که عاشق کشی الحق
از نورِ جمالِ تو نمود انفس و آفاق
وز نارِ جلالِ تو شد ابلیس مطوّق
ای آنکه همه جز تو ز تو یافته هستی
پس نیست بود غیر و تویی واحد بر حق
جلبابِ تو تا شد رخِ یوسف همه عشّاق
از قیدِ تعلّق چو زلیخا شده مطلق
از چهرهٔ عذرا همه حسنِ تو هویدا
و اندر دلِ وامق همه عشقِ تو محقّق
در جبههٔ لیلی گه و گه در دلِ مجنون
افسانه کنی بعد به بهتانِ فرزدق
در خانهٔ فرزینِ تو شاهان همگی مات
در عرصهٔ شطرنجِ تو پیلان همه بیدق
ساقی بده آن جام که خود را برم از یاد
کو بزمِ کی و طغرل و کو طاقِ خورنق
نی بی نجم آ ساقی و تو خیز که خواهم
بر داری ام از خاک در این گنبدِ ازرق
از زرقِ تو صوفی دلم آزردهٔ زهد است M 11b
وز خوردنِ قرصِ جو و در جامهٔ ازرق
کی شق شود از بهرِ تو جلبابِ رخِ دوست
از تیغِ محبّت چو نشد سینهٔ تو شق
بگذشت مقامی که بگفتند به تکرار
داریم چو منصور به سر لافِ اناالحق
از همّتِ پیری که بود ثانیِ عثمان
در بارگهٔ دوست به حق گشته موفّق
بگرفته قلم رفته به فکر از پی وصفش

پیـــرانِ بخـــارا چـــو معـــزّی و چـــو عمعـــق[۱]

ای گشـــته مقیّـــد بـــه درت ادهـــمِ گیتـــی

وی اشـــهبِ گردونـــت یکـــی ابلـــق

شـــهبازِ عروجـــی تـــو بـــه یـــک قـــبضِ جنـــاحی

تـــا کنگـــرهٔ عـــرش روی زیـــن بُـــنِ خنـــدق

ز انجـــا چـــو بـــه پـــرواز کنـــی بســـطِ جنـــاحین

در ســـایهٔ پـــرِّ تـــو ملایـــک همـــه چـــون بـــق

محـرم چـو شـدی یـار چـه مخمـور و چـه هشـیار

ابـــوابِ فیوضـــات چـــه مفتـــوح و چـــه مغلـــق

گـــر صـــرف کنـــی همّـــت و ور دســـت فـــرازی

بحـــران بـــه شـــفا مانـــد و مُبـــرم بـــه معلّـــق

بـــدخواهِ تـــو شـــد کـــاذب و مطـــرود و معـــذّب

دلخـــواهِ تـــو شـــد عاصـــم و معصـــوم و مصـــدّق

تـــا رونـــق آرایـــشِ دنیاســـت ز فیضـــت

یابنـــد خلایـــق ز عزیـــزانِ تـــو رونـــق

– ۷ –

[قصیده]در سپاسی الهی

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

الا ای نـــورِ ذاتـــت در صـــفاتت گشـــته مســـتجلا M 11[b]

صـــفاتت نیـــز در اشـــیا کمـــا هـــی ظـــاهر و پیـــدا

به هر رنگی و رنگت نی به هر شکلی و شکلت نـی M 12[a]

زهی بی رنگ رنگ آیین زهـی بـی شـکل شـکل آرا

بـه هـر آیینـه پیـدایی بـه هـر چشـمی تـو بینـایی

گهـــی در دیـــدهٔ وامـــق گهـــی در طلعـــتِ عـــذرا

بـه فکـرِ تـو همـه مایـل بـه ذکـرِ تـو همـه قایـل

[۱] عمعق : امعق M

عناصر با موالید از سمک تا گنبدِ خضرا
ز تو گر نیست حسن و حب ندانم از کجا خیزد
حبورِ سینهٔ مجنون و نورِ طلعتِ لیلا
تویی قیّوم ذاتِ ما و ما قایم به ذاتِ تو
تویی با ما و هم بی ما و ما بی تو عدم پیما
تو را ثابت حیات و علم و قدرت سمع با تکوین
اراده با بصر هم با کلام ای شاهِ بی همتا
ثنا بر تو است لا احصی و عرفان بر تو لا اعرف
ز ما تنزیهِ تو تشبیه باشد ربِّ فاعصمنا
تو را ذاتی بد اوّل بحت و وتر صرف و محض امّا
نمودی پنج حضرت را سُرادق ها همه بالا
بود غیب و شهادت در وسط روح و مثال امّا
تمامی را چو خواهی پنجمین دان جامعِ آن ها
جمالت تاب غیبت می نیاورد و بگویندت
شهادت می دهد بر خود جمالِ شاهدِ رعنا
خداوندا بصیرا بی نظیرا خالقا حیّا
قدیما قادرا پوزش پذیرا عالم الغیبا
تعیّن ها تزلل ها و خضرت ها که می داند
به جز تو وانکه از تو یافت علمِ ''عَلَّمَ الأسْمَا''[1]
ز آدم تا به خاتم هر نبیّ و هر ولی کآمد
به تو نزدیکتر نبود ز شاهنشاهِ ''أَوْ أَدْنَى''[2]
محمّد آن کزو موجود گشته عالمِ امکان
شفیعِ روزِ محشر کاشفِ اسرارِ ''مَا أُوحِي''[3]

---

[1] « وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ » : قرآن، ۲\۳۱

[2] « فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى » : قرآن، ۵۳\۹

[3] « اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ » : قرآن، ۶\۱۰۶ و ۶\۱۴۵ ، ۱۷\۳۹ ، ۱۸\۲۷ ، ۲۹\۴۵

نهـــالِ بـــاغِ علّیـــین فلـــک آیـــین زمـــین تمکـــین
جـــلالِ تخـــت و تـــاجِ دیـــن جمـــالِ کعبـــه و ســـینا
زمـــین از روی او گلشـــن زبـــان از وصـــفِ او الکـــن M 12b
ز نـــورِ او جهـــان روشـــن چـــه جابلقـــا چـــه جابلســـا
امیـــرِ ''لـــی مـــع الله[1]'' خواجـــهٔ ''مَـــا لَـــمْ تَکُـــنْ تَعْلَـــمُ[2]''
شـــهِ ''لـــولاک[3]'' ســـلطانِ ''لَعَمْـــرُکَ[4]'' والـــیِ ''أسْـــرَی[5]''
ز وی ابعاد و اکوان و جهات و مهـر و مـه خورسـند
موالیـــد امّهـــات آبـــاء و جـــنّ و انـــس ازو پیـــدا
بـــه انگشـــتِ شـــهادت شـــق نمـــودی بـــدرِ تابـــان را
چنـــان کانـــدر شـــبِ مولـــود طـــاق و طـــارمِ کســـری
بهم شد آب و آتش جمله در ملـکِ مجـوس آن شـب
شـــد آب ســـاوه و هـــم آتـــشِ فـــارسِ عـــدم پیمـــا
بـــه شـــکرِ آنکـــه در کـــف داشـــتش آن مایـــهٔ ایمـــان
حصی در دسـتِ او مـی کـرد حمـدِ حـقّ را احصـی
به خـوان بزغالـهٔ مطبـوخ فریـاد و فغـان بـر داشـت
کـــه دســـت از مـــن بکـــش مســـمومم ای پیغمبـــرِ والا
وجـــــودش علّـــــتِ غائیّـــــهٔ ایجـــــاد شـــــد ور نـــــه
همـــی مـــی مانـــد در کـــتمِ عـــدم دنیـــا و مافیهـــا
قلـــم بـــر لـــوح ننوشـــتی ز امـــرِ دنیـــی و عقبـــی

---

[1] '' لی مَعَ الله وقت لا یسعُ فیه مَلَکٌ مُقَرَّبٌ و لا نبیٌّ مُرسَلٌ '': علي القاري، **الأسرار المرفوعة في الأَخبار الموضوعة**، بیروت-لبنن، دار الأمانة، هـ.۱۳۹۱- م. ۱۹۷۱، ص. ۲۹۹.

[2] « وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا» : قرآن، ٤\١١٣

[3] ''لولاک لما خلقت الأفلاک:'' **کشف الخفاء**، ج. ۲، ص. ۱۶۴

[4] « لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ » : قرآن، ١٥\٧٢

[5] « سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ » : قرآن، ١٧\١

نبـــودی تـــا ســـجلِّ دهـــر را از نـــامِ او امضـــا
چسان از مسجد الأقصی بـه سـوی لامکـان بـر شـد
برفت و گفت و بـاز آمـد"فسُـبْحَانَ الَّـذِی أسْـرَی"[1]
چو اندر" قَابَ قَوْسَـیْنش"[2] زدودی زنـگ دو رنگـی
نمودی رنگ یـک رنگـی چـو رنـگِ قطـره در دریـا
چـــو وحـــدتِ مـــیمِ احمـــد آنجـــا محـــو شـــد از
احد ماند آن هـم از نعـت روی خـود گشـت ناپیـدا
ز معراجش چه گویم من که اندر وصـف نمـی آیـد
چـــرا هـــر ثانیـــه معراجـــی از نـــو بـــود یـــس طَـــهَ
مقـامش جمـعِ جمعیـت کلامـش حسـنِ سـمعیت
مقـــامش بخشـــشِ امّـــت ســـلامش ارشـــدِ یکتـــا
الا ای زیـبِ"مَـا زَاغَ الْبَصَـرُ"[3] سـلطانِ"أعْطَیْنَـاکَ"[4]
سـرِ اقلـیمِ لاهـوت [و] طـرازِ ملـکِ"مَـا أُوحِـیَ"[5]
الا ای صـــاحبِ مُهـــرِ نبـــوّت شـــافعِ امّـــت
شـــهِ"إنَّـــا فَتَحْنَـــا"[6] شـــاهبازِ قلـــۀ اســـرا
تــو دادی ذکــرِ مخفــی را بــه صــدّیقِ جلــی را نیــز
بـــه ذاتِ مرتضـــی بـــاب الولایـــت شـــاهِ دیـــن آرا
M 13ª
دگـر بصـری حبیـب و طـایی و معـروف حکّـاری
جنیـد و شـبلی و بوالفضـلِ طرطوسـی و غـوثِ مـا
مـدیحِ غـوثِ گیلانـی نگنجـد در بیـان گـر خـود

---

[1] «سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ» : قرآن، ۱\۱۷

[2] «فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى» : قرآن، ۹\۵۳

[3] «مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى» : قرآن، ۱۷\۵۳

[4] «إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ» : قرآن، ۱\۱۰۸

[5] «اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ» : قرآن، ۱۰۶\۶ و ۱۴۵\۶ ، ۳۹\۱۷ ، ۲۷\۱۸ ، ۴۵\۲۹

[6] «إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا» : قرآن، ۱\۴۸

مـــدادم هفـــت بحـــر و کاغـــذم نـــه قبّـــۀ مینـــا
خصـــوص از طالبـــانش خاصّـــه پیـــرِ طالبـــان حقّـــا
عجـب نقشـی بـر آمـد کـرد دیـنِ احمـدی احیـا
مجـــدّد عبـــدرحمان بـــویی ســـالارِ ورع و شـــرع
بـــود پیوســـته معـــراج از جنـــاحینش ســـوی یکتـــا
تـــو ای غـــوث الخلایـــق قطـــبِ عـــالم مفخـــرِ آدم
مر این بیچاره عاصـم را بـه سـوی خـود رهـی بنمـا
و گرنه خود به دستِ نفس شیطان آنچنـان زارم
خسم بنشـاندم گـه نـار و گـه سـیلم کنـد بـر پـا

- ٨ -

[قصیده]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن]

شـبی چـو زلـفِ عروسـان سـیاه و درهـم و بـرهم M 13[a]
چـــو روی طفـــل منـــوّر چـــو رایِ پیـــر مکـــرّم
شـــمیمِ او حســـدِ نافـــه هـــای خلّـــخ و تبّـــت
نســـــیمِ او نفـــــسِ جـــــانفزای روحِ معظّـــــم
نیارمیـــــدی از اهبـــــاطِ نـــــورِ فـــــوجِ ملایـــــک
تـــو گفتـــیش شـــبِ قـــدری بُـــدی ز فـــیض دمـــادم
در ایـــن مشـــاهده خضـــری بـــه نـــاگهم درِ غفلـــت
زد و گشـــود و بیامـــد نشســـت و گفـــت و شـــنفتم
بـــه جبهـــه بـــدرِ منیـــر و بـــه نـــورِ رهبـــرِ هـــر پیـــر
بـــه ســـینه بحـــرِ فراســـت بـــه تـــن چـــو روحِ مجسّـــم
بـــه روی یوســـفِ ثـــانی بـــه ســـینه ســـینۀ ســـینا
به دست و دل چو محمّـد بـه دم چـو عیسـیِ مـریم
گرفـــت دســـتم و گفتـــا بجـــه بـــه ره تـــو ز قیـــدی
مقیّدنـــد بـــه او صـــد هـــزار هـــارث و ضـــیغم
علـــی الصّـــباح بـــه امـــرش جهیـــدم و برهیـــدم

ز قیـــدِ اهـــل و ز بنـــدِ عیـــال و سلســـلهٔ غـــم

M 13b گرفته شد دلم از خـاک و مـرز و بـوم بـه یـک بـار
گشــود طبــع بــه ســویش ولــی بــه شــوقِ مــتمّم

چـــو فـــرض بـــود ذهـــابم پیـــاده رخ بنهـــادم
بـــر اســـبِ پیلـــتنِ شـــاهِ عشـــق ره بنـــوردم

بلغـــت ذروتـــه خاضـــعا وضـــعت جبینـــی
علـــی الّتـــراب مکیـــاً بکیـــت وهـــو تبسّـــم

بـه چشـم خـاکِ درش خواسـتم ربـایم و روبـم
فتـــاد بـــر پـــر کرّوبیـــان جفـــونِ دو چشـــمم

نگـویم آنچـه بـه چشـم آمـدم چـرا کـه ندارنـد
صـفِ ملایکـه بـا جـنّ و انـس طاقـت گفـتم

نهفتـــه نـــامِ وی انـــدر دلِ خـــراب نگنجـــد
بلـــی کـــه مـــی نتـــوان گفـــت آفتـــاب نهفـــتم

سـمیِّ حضـرتِ عثمـان شـبیهِ حضـرتِ ایشـان
ز نـــور و حلـــم و حیـــا بـــر جمیـــع پیـــرِ مقـــدّم

پـس آنگهـش بسـتودم کـه ای شـهِ همـه اقطـاب
تـــویی حیـــاتِ مصـــوّر تـــویی روانِ مجسّـــم

زبـانِ عاصـم اگـر تـا بـه حشـر مـدح سـراید
هنـــوز در تـــهِ نعـــتِ تـــو مانـــد الکـــن و ابکـــم

پـیِ قبـولِ تـو مـا تـا بـه کـف نهـاده روان را
بـــه زیـــرِ پـــا[1] فکـــنش تـــا شـــود عزیـــز و مکـــرّم

بگفـــتم ای شـــهِ دیـــن شـــاهبازِ کـــوهِ حقیقـــت
بـــه کارخانـــهٔ ایـــزد انـــیس و مـــونس و محـــرم

مـــر ز لطـــف بـــه ذکـــرِ حـــق آشـــنا بنمـــودی
دگـــر بـــه سلســـلهٔ نقشـــبندیانِ مکـــرّم

---

[1] به زیرِ پا: به پای M

چنانکــه بعــدِ پیمبــر بــدان تــو حضــرتِ صــدّیق
ز بعــدِ حضــرتِ ســلمان جنــابِ قاســمِ افخــم
دگر چو جعفـر و طیفـور ابولحسـن شـد و یوسـف
چــو عبــدِ خــالق و محمــود امیــر کــلالِ معظّــم
عــلاءِ دیــنِ تــو چــو یعقـوب دان و خواجـۀ احـرار
محمّـــدین و دگـــر بـــاقی و مجـــدّدِ اعظـــم
چو نور و مظهر و دهلی ز خالد است سـراج است
بهاســت ختمِ همــه خواجگــان بــه فـیضِ مســلّم

– ۹ –

[قصیده]

[مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

خواهــد خــدا چــو نــورِ هــدایت عیــان کنــد M 14a
جســـمی ز روح ســـازد و جـــانِ جهـــان کنـــد
غــوث الخلایــق آن شــهِ گــیلان ز فــرطِ قــرب
هــر خواهشــی کــه او طلبــد حــق چنــان کنــد
بــادش بــه امــر و خــاک بــه فرمــان اگــر فتــد
بـــر آتشـــش نهیـــب چـــو آبـــش روان کنـــد
بـــر رویِ قهـــرِ جانـــبِ خصـــمی چـــو بنگـــرد
صـــیفش شـــتای مـــوت و بهـــارش خـــزان کنـــد
همّـــت نگـــر بـــه کاهکشـــی گـــر کنـــد نظـــر
اوّل ســـــلوکِ ســـــیر ابَـــــر کهکشـــــان کنـــــد
توبـــــه انابـــــۀ ورع و طمـــــأنین اراده زهـــــد
اخـــلاص و صـــدق و صـــبر و توکّـــل بیـــان کنـــد
قــرب و رضــا و خــوف و رجــا و حیــا و شــوق
طـــی کـــرده و مشـــاهدۀ حـــق عیـــان کنـــد
ای بـــاز الاشـــهب ای شـــهِ گیلانـــی الامـــان
مگـــذار دشـــمنم بـــه کمـــین قصـــدِ جـــان کنـــد

پای تمکّنِ تو قدر را به گل برد
دستِ تصرّفِ تو قضا را نهان کند
صنعت چو صنع ابرِ جهان را نوی دهد
نورت چو نورِ شمس جهان را جوان کند
در دیده همچو نوری و در پیکری چو روح
در دل چو گوهری که گدایش نهان کند
ای پیر دستگیر چنانم تو دستگیر M 14[b]
پایم به فرقِ دشمنِ جاهت مکان کند
دستِ نیازِ عاصمِ بی دل مگر اجل
از دامنِ تو قطع به تیغِ بران کند

- ۱۰ -

[قصیده]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

ما از پیِ یک نور ز انوار گذشتیم M 14[b]
وز بهرِ یکی یار ز هر یار گذشتیم
از دنیی و عیش و طربش دل بنهادیم
یک کار گرفتیم و ز هر کار گذشتیم
دیدارِ یکی قبلهٔ جان فرض نمودیم
جز دیدِ وی از جملهٔ دیدار گذشتیم
زین سر نبدیدیم متاعی به جز از دوست
به از همه تازان سرِ بازار گذشتیم
چون درهم و دینار هم و نار شد آخر
خود از شرهٔ درهم و دینار گذشتیم
آگاه شدیم از ثمرِ عقل و رهِ عشق
این کار گرفتیم و از این کار گذشتیم
ای آنکه تو را خوف و امید از بد و نیک است
ما زود ز اقبال و ز ادبار گذشتیم

ناصح ز گذشتن هله ابرام مفرمای
امسال تو فرمایی و ما پار گذشتیم

واعظ شبِ معراج خدا گفت به احمد
ما از گنهِ جمله گنهکار گذشتیم

در فکر خر است ارچه بود عیسیِ مریم
ما از سرِ بار و خر و افسار گذشتیم

تیمارِ دل و جان به دو چشمِ تو نکردیم
ما از سرِ تیمارِ دو بیمار گذشتیم

المنّة لله چو گدایان به درِ دوست
مست آمده بودیم به هشیار گذشتیم

M 15a
از چار و شش و هفت گذشتیم به آسان
لیک از مددِ پیرِ مددکار گذشتیم

روشن چو شد از خاکِ درش دیدهٔ عاصم
خوش از شبِ تار و رهِ دشوار گذشتیم

- ۱۱ -

[قصیده]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

M 15a
ز نو گرفت عناصر طبیعتی دیگر
چنان که شد کرهٔ خاک سر به سر عنبر

به جای گرد عبیر و به جای شبنم دُر
به جای سبزه زمرّد گهر به جای حجر

به غیرِ وصل نیاید خبر ز بادِ صبا
به جای نار همی نور آیدم به نظر

ز ابرِ تازه ندانم نثار مقدمِ کیست
به جای قطرهٔ باران همی چکد گوهر

تصرّف این همه از چیست گفتم ای یاران
ز نیم مقدمِ خالص ابو علی ست مگر

بلــی چــو همّــتِ او هســت چیــره بــر آبــا
ز امّهـــات نیایـــد جـــز آســـتانه و ســـر
حکـــیمِ حکمـــتِ عرفـــان علـــیمِ علـــمِ قضـــا
ســـپهرِ مهـــرِ اشـــارت امـــینِ ســـرِّ قـــدر
معـــینِ شـــرع و مبـــینِ ســـرایرِ غیبـــی
زحـــل مـــدارج و خورشـــید رامِ زهـــره نظـــر
مبـــاد دهـــر ز انـــورِ فـــیضِ او خـــالی
همیشــه تــا کــه شــود مهــر و مــه ضــیا گســتر
بــه جــانِ عهــدِ درســتِ تــو بعــد از ایــن عاصــم
گـــدایِ خالصـــم و گیـــرم از شـــهان افســـر

- ۱۲ -

[قصیده]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن]

بارگـــاهِ کیســـت کانـــدر ســـایه دارد عـــرشِ اعظـــم M 15[a]
آســتانِ کیســت کــو هفــت آســمانش گشــته ســلّم
ســـایبان دارد بـــه هـــر گـــه از پـــرِ جبریـــلِ مرســـل M 15[b]
پاسبان دارد به درگه صـد هـزاران چـون کـی و جـم
جلـوه گـاهِ شـهریاری کـش قـدر در امـرِ مضـمر
خوابگـــاهِ کامکـــاری کـــش قضـــا در نهـــیِ مـــدغم
بـــر جمـــش تقـــدیم هـــا باشـــد بـــه انـــواعِ دلایـــل
از دمـــش تـــأثیر هـــا دارد دمِ عیســـی بـــن مـــریم
از حسب حقداند و بس وز نسـب دانـد همـه کـس
اولیـــا و اوصـــیا و انبیـــا خـــوان تـــا بـــه آدم
بـی سـجودِ او سـروشِ نیـک منظـر دیـوِ بـد خـو
بـی خلـوصِ او بـود زاهـد سـیه نامـه چـو بلعـم
گـر نبـودی جـدِّ او کـی بـودی آخـر حـجّ و عمـره
آری آری خـــاکِ درگـــاهش صـــفای آبِ زمـــزم

سـایهٔ او لـوح و کرسـیّ و قلـم را داده تمکـین
پایـهٔ او علّـتِ غائیّـهٔ ایجـادِ عـالم

ای شهنشـاهی چنانکـت دهـر باشـد زیـرِ فرمـان
هسـت در زیـرِ رکابـت صـبح اشـهب شـام ادهـم

بـی تـولاّی تـو نعمـت هـای داریـن اسـت نقمـت
بـی خلوصـت آبِ حیـوان را[1] بـود خاصـیّتِ سـم

بـر رقـابِ بـادِ پیمـا چـون نهـی پـا گـاهِ هیجـا
فـتح را داری مصـوّر نصـر را داری مجسّـم

آنچنـانی در تصـرّف همّـتِ دهـر آفرینـت
کـوه را کـاهی بسـازد بحـر را یـم مـور را جـم

روزِ هیجـا گـه هزبـری گـاه شـیری گـاه حیـدر
گه اسد گه لیث و گه ضـرغام و هـارث گـاه ضـیغم

چـون بـه قربانگـاهِ حـق افراشـتی خرگـاه و خیمـه
خیمه گاهت را بـه قربـان گشـت ایـن چـرخِ مخـیّم

داده پـیش از خلـق اسـماعیل[2] جـدّت حـیِّ داور
خلعـتِ خـاص ذبـیح اللهیـت ای نـورِ اعظـم

M 16a تشنه لـب دانـی چـرا کـردی خـدا سیرابِ وصـلت
تـا ز آبِ کـوثر امّـت را کنـی شـاداب و خـرّم

حلـق را تـر کـردی از خـونِ شـهادت بهـرِ پاسـخ
تـا نـدای"فَـارْجِعِی"[3] بشـنیدی از سـبحان دمـادم

چون نسوزاند حق آن کس را که خصمِ اهـلِ بیـت اسـت
چـون نگیـرد انتقـام از شـمرِ نحـس و ابـن ملجـم

داد از دسـتت فلـک وز کجـروی هـایی کـه داری

---

[1] H: پادزهرِ نوش را

[2] M: اسمعیل :اسماعیل

[3] « الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَـــوَاتٍ طِبَـاقًا مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ » : قرآن، ۳\۶۷

ماتم آری در پیِ سور و پس از شادی دهی غم
وین یکی نیز از رسومِ بی محابای قدیمت
بعد ماهِ عیدِ اضحی آوری ماهِ محرّم
گه یزید از قتلِ اولادِ علی مسرور و گاهی
شاد داری هند را از قتلِ عمِّ فخرِ عالم
بر سلیمان اهرمن را چیرگی دادی نگفتی
حیف در انگشتِ دیوی جای گیرد خاتمِ جم
نیست خالی گل ز خار و گنج از مار آری آری
بیش با جد واره حنظل با تبرزد نوش با سم
وان تو تحقیق از برای حرمتِ آلِ عبا شد
گر ز یزدان شد بنی آدم به"کَرَّمْنَا"[1] مکرّم
چون عظیمش می ندانی مدحِ آلِ بیتِ احمد
مدحِ آلِ بیتِ احمد در نبی می دان تو اعظم
اهلِ بیتِ مصطفی خصمِ شما دانی که باشد
آنکه راهی کج گرفته راست تا قعرِ جهنّم
بی اسامیِّ شما ای آلِ احمد نیست جایز
آن نمازی کش عمادِ دین بخواند فخرِ عالم
ای شهنشاهِ شهیدان جانِ زهرا روحِ حیدر
ای حسینِ تشنه لب ای بهترین نسلِ آدم
آمدم اینک به درگاهت به امیّدِ شفاعت
بر دلِ ریشم گذاری از ولای خویش مرهم
M 16b
عاصم از فیضِ حضورت چندی ار گشتی مؤخّر
لیک از اخلاص باشد بر همه کیهان مقدّم
تا بود اعدا و احبابِ تو را نام و نشانی
باد اعدایت ذلیل و باد احبابت مکرّم

---

[1] «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً» : قرآن، ۱۷\۷۰

- ۱۳ -

[قصیده]

[متقارب: فعولن فعولن فعولن فعولن]

بَدَا مِصْر حَـدْباء قَـدْكُنْت وَاصِـل   إلَى الله ذخـری وَ مَـوْلَی الْمَوَاصِـل   M 16b
چو گم گشتم از خـود ز شـوقِ وصـالش   گشـودند حایـل ز رویِ مشـاغل
یکی اوّلین مشعلی سر بـه گـردون   کشـیده بدیـدیم انـدر مقابـل
چه مشعل یکی قبّه از نـورِ وحـدت   شده نیّرین از یکـی نـورِ او ظـل
جهان تا جهان نورِ او نور بخشـا   زمان تا زمـان نـورِ او بـود نـازل
بگفتنـد ایـن روضـۀ یونسسـتی   که حق در نبی نعـتِ او راسـت قایـل
قنادیلِ او هفـت قنـدیلِ گـردون   که در هر یکی کوکبی گشـت شـاعل
چو دیدم دوّم مشعل آمد به چشـمم   همه جنس عالی همه نوع سـافل
نمودند جرجیس را مشهد اسـت ایـن   هزاران چنین رفعتِ او راست قایـل
سیم مشعلش مشرقِ صبحِ صـادق   جگر گوشۀ آدم آن شیثِ فاضـل
ستاده ملایک صفاصـف بـه دورش   که هر یک به یک خـدمتی بـود نایـل
به جاروب یک مشتغل یک به زینـت   یکی از ذوایب یکـی از خمایـل   M 17a
چو بر چارمین مشعل اعـلام گردیـد   ربـود از کفـم شـوقِ راهِ وسـایل
یکی قبّه هر هفت قبّـه در او کـم   بدو جنّ و انس و ملک بـود مایـل
جوارِ نبی حضـرتِ شـیخ طـاهر   در آن قبّه سـالار بـودیّ و مقبـل
ملوّن بـرونش چـو نـورِ لطـایف   مطهّـر درونـش چـو روحِ مهلّـل
درو هر چه افـراد و اقطـاب و اوتـاد   بر او پرتـوِ لامکـان گشـته نـازل
مرا چون بدیدنـد دسـتم گرفتنـد   نشاندند و گفتند یا خیـر واصـل
تو ای قاصدِ قطبِ ما خیر مقـدم   که هان این بود مقصـدت در مقابـل
نماند ز دیدارِ وی بـر تـو رنجـی   ز قطـعِ قیـافیّ و طـیِّ منـازل
معنبر گـلِ کـوی او کحـلِ دیـده   معنبـر گلـش را ملایـک بلابـل

دگر سبطش آن شیخِ اکبر محمّـد   کز او سهل گردد امـوراتِ مشـکل
چو ماهِ نوش هر کـه ابـرو ببینـد   به اندک زمانی شـود بـدرِ کامـل
تمسّک به ذیلش زهی فوزِ داریـن   تولاّی غیـرش زهـی فکـرِ باطـل
ز رشکِ رخش بدرِ کامـل هلالـی   ز نورِ جمالش شود شـمس آفـل
چو بشنیدم از قطب ها نعـتِ او نیـز   بدان قطبِ اقطاب هسـتند مایـل   M 17ᵇ
چنان محو گشتم ز گفتارِ ایشـان   ز چشمِ کسان جسمِ من گشت زایـل
منِ بی زبان نعتِ آن شـاهِ دیـن را   چگونه بخوانم چه گویم شـمایل
کـه بـر صبغة الله چـه رنگـی فـزایم   چگونـه سـتایم چـه آرم دلایـل
تو ای قاصدِ کعبه باب اللّهست ایـن   ز کعبه چه خواهی تو با ایـن شـواغل
بیـا دسـت بـر دامـنِ پیـرِ مـا زن   رهـی تـا ز حمّـالیِ دیـو هایـل
الهی به احمد بـه صـدّیقِ اعظـم   به شاهی که هستِ او تو را چـون سـجنجل

مبـــر دســـت عاصـــم ز دامـــانِ ایـــن پیـــر
بـــه اوتـــادِ ماجـــد بـــه اقطـــابِ کامـــل

- ۱۴ -

[قصیده]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

ای عـــــرشِ خداونـــــدِ مـــــن ای نـــــورِ تجـــــلاّ   M 17ᵇ
تـــو نـــور فشـــان عرشـــیِ ذو العـــرشِ تـــو مـــولا
ای مظهـــرِ علـــمِ احـــد ای کعبـــهٔ مقصـــود
ای مهـــبطِ انـــوارِ حـــق ای شـــعلهٔ ســـینا
تـــاجِ ســـرِ بســـم اللهـــی یـــا قبّـــهٔ عرشـــی
مقلـــوب شـــده بـــر ســـرِ ایـــن نقطـــهٔ کبـــری
عـــرش از پـــیِ نـــورِ علـــی انـــدر هیجـــان اســـت
تـــو ذاتِ علـــی را شـــده ای مســـکن و مـــأوی
بـــا کعبـــه ات ایـــن اســـت تفـــاوت کـــه علـــی را

مولد بود آن و تو ورا مهدِ معلاّ

چونت ثقلین از رهِ اخلاص نجویند
هم مأمنِ دنیایی و هم ملجأِ عقبی

صف بسته همه حوری و غلمان پیِ طوفت M 18a
جاروب کنندت همه با زلفِ چلیپا

هم شمسِ سپهری تو و هم قبّهٔ نوری
رخشا تویی از حیدر و عالم ز تو رخشا

فرش است ز بالِ ملک این درگهِ عالی
ای زایرِ مولا به ادب پای نه اینجا

ای بابِ علومِ نبی ای نورِ "مَعَ الْحَقّ"[1]
ای پادشهِ یثرب و ای مفخرِ بطحا

ای کاسرِ لات و هبل ای فاتحِ خیبر
ای شیرِ خدا وی اسدِ صفدرِ هیجا

یک باغ ز راغِ هممت روضهٔ رضوان
یک شاخ ز باغِ کرمت سدره و طوبی

بر دوشِ نبی زان بنهاده است خدا دست
روزی نهی آنجای به دلخواه خدا پا

کی است که بود فطرتش از نورِ الهی
غیرِ تو و ذاتِ نبی آن سرِّ "أَوْ أَدْنَی"[2]

تو جسمِ محمّد شدی او لحم و دمِ تو
تو نورِ یقین او سببِ خلقتِ اشیا

اخیارِ جهان جمله ز جنّ و بشر و انس
در بارِ نی درگهِ تو دارند تمنّا

---

[1] "على مع الحق والحق مع على، ولن يفترقا حتي يردا علّي الحوض يوم القيامة:" خطيب البغدادي ، **تاريخ بغداد**، بيروت- لبنان، دارالكتب العلمية، ج. ۱۴، ص. ۳۲۱

[2] «فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى» : قرآن، ۹\۵۳

زوّارِ تو حاجیست به پی غایله زانرو
بر گردِ تو در طوف بود کعبهٔ علیا
داری حسب از ذات و نسب نیز ز عدنان
آنت نسب اینت حسب ای مفخرِ طَهَ
صدّیقِ تو فاروق شدی از رهِ تبریک
آن روز که دادند تو را رتبهٔ بالا
اصحابِ نبی فوجِ ملایک همه گفتند
آری به خدا رتبهٔ اَولَی لَکَ اَوْلَی
M 18b
بر اوجِ جلالت نپرد طایرِ قدسی
بر کنهِ کمالت نرسد فکرت دانا
سنگی اگر از کاخِ جلالِ تو بیفتد
بعد از دو سه قرنی شکند جبههٔ شعرا
خورشید ز قندیلِ شبستانِ تو دارد
نوری که منوّر شده زو تودهٔ غبرا
از کرسی و لوح و قلم و عرش زند دم
فرشِ تو که با خاکِ درت گشته مهنّا
نعتِ تو چو حق کرد و نبی از رهٔ تعظیم
در حدِّ بشر نیست کند وصفِ تو احصا
کی پشّه تواند که زند بال به جبریل
کی گاه تواند که رسد بر تگِ دریا
آنی تو گذشتی ز جهان و شر و شورش
راضی به قضا گشتی و فارغ ز تقاضا
اولادِ تو نیز این اثرِ پاک گرفتند
محض از پیِ ارضای تبارک و تعالی
چون پورِ براهیم به قربانگهِ حق رفت
بر گشت و نشد آنچه همی بود تمنّا
پورِ تو حسین آن شهِ اورنگِ شهادت

بنهاد به رغبت سرِ خود در رهِ مولا
لب تشنه فدا کرد همه عترتِ خود را
قربانی اگر هست چنین است و الاّ
ای شاه بدان خون که به رویت سیلان کرد
وانگاه به مسمومی نوباوهٔ زهرا
وانگاه بدان بوسه گهِ سیّدِ عالم
کآزرده شد از خنجرِ بیدادیِ اعدا
وانگاه به سجّادِ حق و باقر و صادق
موسی و رضا و تقی آن خواجهٔ عقبی
M 19[a] وانگه به نقی و حسن و مهدیِ هادی
کز همّتِ وی دینِ محمّد شود احیا
از خوفِ قیامت بهراسم مددی کن
ای ساقیِ کوثر تو به فریاد رس آنجا
حیرانم و گم کرده رهِ دنیی و عقبی
ای خضرِ هدایت نظری گمشدگان را
از منّتِ دو نانم و وز دینِ خسانم
آزاد کن امروز تو ای شافعِ فردا
شاها تو و ذاتت که بود اعظمِ ایمان
وانگه به صفاتت که بود اعظمِ اسما
بر درگهِ جودت به امید آمده عاصم
نومید مرانش چه به دنیا چه به عقبی

- ۱۵ -

[قصیده]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

M 19[a] امشب ز خوشی طاوسِ جان در طیران است
تعبیر که روح القدس اندر فیضان است
بس نقدِ نجومم به نثار آمده گویی

از فوقِ سما تا به سمک لاله ستان است

از بوی قدومِ برو دوش ملک و حور
اکنافِ جهان جمله پر از عنبر و بان است

از قرب چه پرسی به وصالم همه اوقات
وز شرب چه جویی به ایاغم همه جان است

از جاه چه گویی ز زحل برترم امشب
عیشم بنگر زهره برم تهنیه خوان است

هر لحظه سروشیم ز جانان رسد از غیب
امشب بر ما پیکِ خدا در جولان است

از عشرتِ ما رویِ زمین بزمِ سکندر
وز شادیِ ما خونِ خوشی در هیجان است

ای زهره به رقص آی و به رقص آر سما را
ساقی به قدح کرد زمین در حدثان است

M 19b شادی دلِ مجمعِ اربابِ حقایق
از همّتِ پیری جهان زو به امان است

آن حضرتِ عثمان که بود معدنِ ایمان
رخسارهٔ وی نورِ زمین است و زمان است

پیرانِ جهان جمله چو طفلند طفیلش
بختِ همه از پیرِ من امروز جوان است

ای آنکه ز نورِ تو منوّر همه آفاق
وی آنکه ز جودِ تو همه بود جهان است

بی یادِ تو گر عینِ بهشت است حرام است
بی بودِ تو گر سودِ جهان است زیان است

بی موی تو گر نافهٔ چین است نتین است
بی روی تو گر نورِ عیان است دخان است

محصولِ حسودِ تو نباشد به جز از غم
در دل ضربان در تهِ چشمش یرقان است

از راست روی مخلصِ تو جمله اسد خوی
وز کجروشی منکرِ تو چون سرطان است

شهد از تو بر این همه غسّاقِ حمیم است
زهر از تو بر آنِ همه آبِ حیوان است

حسّانِ تو شد عاصم و وصّافِ تو لکن
مانده متزلزل که رضایِ تو چسان است

- ۱۶ -

[قصیده]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

شبی خوش ذاتِ بیچون را بدیدم من به خواب اندر **M 19b**
معبّر گفت ظلِّ الله را بینی به چشمِ سر

مرا زان مژده وجد آمد ز شادی بر فلک جستم
زمین را دیدم آنسان کاسمانی بود پر اختر

به هر جا نار و نور و آبِ کوثر بادِ مشک افشان
به هر جا سنگ ها گوهر به هر جا خاک ها عنبر

عراق و آنچه در وی با نشاط و شادمان دیدم
مصنّع عالم از زینت مرصّع عنصر از گوهر

برای کشفِ این احوال استمداد بنمودم
از آنکو نیست جز او کاشفِ اسرارِ بحر و بر

امیرِ ''لا فتی[1]'' عقل نخستین مرکزِ ایجاد **M 20a**
بیانِ ''هَلْ أَتَی[2]'' یعسوبِ ملّت قالعِ خیبر

بزرگانِ امم را او به رحمت داده فیض آری
که جسمش رحمتِ محض است جانش جانِ پیغمبر

---

[1] ''لا سيف الاّ ذوالفقار ، ولا فتى الاّ علي:'' ابن الأثير، **الكامل في التاريخ** ، بيروت–لبنان، دار بيروت، هـ.۱۴۰۲– م.۱۹۸۲، ج. ۲، ص. ۱۵۴.

[2] «هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذْكُوراً» : قرآن، ۷۶\۱

ز خـدّامانِ وی چـون ایـن نشـاطِ دهـر پرسـیدم
شهنشـاهی بـه مهمـان مـی رسـد گفتنـد از خـاور
پـیِ تعظـیمِ آن شـد چیـده بـزمِ شـاهدِ قدسـی
شـرابِ رحمـت انـدر جـام و عـودِ عفـو در مجمـر
مـرا دادنـد یـک جـامی بـه عشـقِ شـاه نوشـیدم
شـدم محـرم بـه درگـاهِ امیرالمـؤمنین حیـدر
شد از آواز یا بشـری جهـان پـر گـوشِ گـردون کـر
کـه در ملـکِ شهنشـاهی رسـد شاهنشـهی دیگـر
شـهِ کشـور گشـا عبـدالعزیز خـان از سـرِ رغبـت
نمـوده ناصـرالدّین شـاه را مهمـان بـه عـزّ و فـر
بـود ملکـش همـه پـر نـور از عـدلش ولـی زورا
بـه تشـریفِ قـدومِ ناصـرالدّین شـه شـده انـور
شـهِ ایـران مـهِ تـوران سـپهرِ مجـد و شـمسِ دیـن
جمالِ ملـک و روحِ دهـر و نـورِ چشـم و تـاجِ سـر
جهانِ جود و جانِ حلم و بحرِ علم و فضـلِ محـض
کفش کان و دلش بحر و رخش هـور و جبینـش خـور
چـو عـزمش اتّحـاد و ازدیـادِ دیـن و دولـت بـود
رسـید اینـک کـه تأییـدش کنـد مـولایِ دیـن حیـدر
چو واجب بود سلطانِ جهان از خود وکیلـی خـاص
فرسـتد بهـرِ مهمانـداریِ شـاهِ جهـان داور
بیامـد حـاذقی آصـف کمـالی بـا کمـالِ عـزّ
بـه اسـتقبالِ شـه از ملـکِ قسـطنطین بـدین کشـور
چنـان نـبض آشـنا و خیرخـواهِ دولتـین آمـد
دو سلطان را موافـق سـاخت چونـان شـیر بـا شـکّر
دگـر والـیِ زورا مـدحت آنسـان از پـیِ خـدمت
کمـر بسـتی بـه اخلاصـی کـه افلاطـون بـه اسـکندر
یکـی قصـری و بـاغی بـر لـبِ دجلـه بـرای شـه

پدیـد آورد ارم را داغِ حسـرت گشـت تـا محشـر
M 20[b] بود صحنش ز رنگ و بـوی خلـدیّ و بـر اغصـانش
دعـای دولتـین از شـوق مـی خوانـد ملـک ازبـر
چو فارغ شد ازآن خدمت کشید از شه بـه جـان منّـت
مشرّف شد بـه اسـتقبالِ شـه بـا یـک جهـان عسـکر
تـدارک هـای بـی ماننـد ترتیبـاتِ بـی پایـان
چنـان کـز بهـرِ سـلطانی ز سـلطانی بـود در خـور
چو شه دید از وکـیلانِ عظـام ایـن جـان فـدایی هـا
زیـاده شـد یقیـنش بـر وفـاق و اتّفـاق ایـدر
خـدا زیـن اتّفـاق افـزود دولـت هـردو را آری
شـود دولـت زیـاد از اتّفـاق و وز نفـاق ابتـر
نبـی و آل را چـون هـر دو بـاهم خواجـه تاشـانند
چه خوش زیبد مر ایشان را مـودّت هـا بـه همـدیگر
همـای دیـن و آیـینِ محمّـد را جناحیننـد
به هر ارض و به هر بوم و به هر مـرز و بـه هـر کشـور
دو بـالِ جبرییلنـد از پـیِ تبلیـغِ احکـامش
بـه هـر معمـورهٔ دنیـا گشـاده پـر بـه بحـر و بـر
بـه جابلقـا و جابلسـا مظفّـر گشـته سـلطانند
بـود ایـن قیـروان را تـاج بخـش آن خـاوران را سـر
خهی این دیـن و دولـت را شهنشاهسـت و فرمانـده
زهی آن ملک و ملّت را ضمین اسـت و زمـان پـرور
یکـی شاهنشـهِ روم اسـت امّـا قیصـرش دربـان
یکـی شاهنشـهِ ایـران ولـی کیخسـروش چـاکر
سـپهرِ سـلطنت را نیّـرینِ اعظمینسـتند
هـزاران لَـوْ حَـقّ الله زیـن دو خورشـیدِ ضـیا پـرور
ز دولتهـای اسـلام آنچـه در معمـورهٔ دنیـا اسـت

همه حربای نورِ این دو شمسستند تا محشر
الهی این دو شاهنشاهِ عادل را نگهداری
برای نصرت و فوز و نجاتِ دینِ پیغمبر
حسودِ این دو دولت باد برباد فنا دایم
مدامش خاک بر سر دیده پر نم دل پر از آذر
به دو بد خواهِ ایشان را الهی بر کن و بفکن M 21[a]
دمار از جان و جان از تن دل از سینه سر از پیکر
خدا یا بر وفاقِ این دو دولت استقامت ده
که باشد زین وفاق اسلامیان را رونقِ دیگر
که تا جان از خوشی بازم به پای شه در اندازم
ز نو طرحِ غزل سازم به عرش آرم ز شادی سر

تجدیدِ مطلع

نگارا تا به کی از زلف داری شب به روز اندر M 21[a]
نپوشد هور را هرگز پرستو یا غراب از پر
مده بر خاتمِ ملکِ سلیمان اهرمن را ره
یدِ بیضای موسی را مپوشان با دلِ کافر
منه بر جام لب بر رخ میفشان زلفِ پر خم را
نسازد لعل با مستی نزیبد ماه با عنبر
چه حال است این که رویت از تطاول های زلفینت
گهی ماه است در هاله گهی خورشید در چنبر
بگفتا پس چه سازم گفتم ای ماهِ منیرِ من
که ای زلفِ تو بالِ قدسیان را زینتِ شهپر
اگر بختت مدد کرد از سعادت ساز جاروبش
برای رفتنِ گردِ رهِ شاهِ جهان پرور
بگفتا بارک الله عاصم از لطفی که فرمودی
مرا با شهپرِ جبریل کردی توام و همسر

تــو نیــز ار مــی تــوانی ســاز از بهــرِ قــدومِ شــه
ثنــایی آنچنــان حسّــان کنــد از بهــرِ پیغمبــر
چــو بشــنیدم همــان دردم بــه جــان منّــت ازو بــردم
بــه نعــتِ شــه بنـا کـردم رسـانیدم بـه گـردون سـر

تجدیدِ مطلع

رسان ای پیکِ فرّخ پـر بشـارت هـا بـه هـر کشـور M 21[a]
مشـرّف شـد عـراق از خـاکِ پـای شـاه گـردون فـر
شهی سـازند مـدحش را گهـی تحریـر و گـه تقریـر M 21[b]
ملایـک از سـرِ رغبـت یکـی ازبـر یکـی بـر پـر
پنـاهِ دولـت و ملّـت قضـا حکـم و قـدر قـدرت
فلک شان و ملـک فطـرت صـبیح و معـدلت گسـتر
بــه گــاهِ نطــق انگــاری امــامِ ضــامنش زیــرا
بــه جــز راهِ نبــیّ و آل نســپارد رهــی دیگــر
پـیِ اصـلاحِ ملـک و ملّـت و دیـن در بنـان دارد
قلـم گـه شـاخِ طـوبی گـه پـرِ جبریـل و گـه اژدر
نظر بر کوه و سـنگ و خـار اگـر انـدازد از رحمـت
شود زر کوه و گوهر سـنگ و خـار ازهـار و سـیمبر
شهِ گردون حشم دریـا همـم لقمـان حکـم کـز وی
عــراق و بابــل و زورا تتــار و تبّــت و کشــمر

تجدیدِ مطلع

وفــودت را شــها مشــتاق بــود آلِ عبــا یکســر M 21[b]
وجــودت داد مــر ارواحِ ایشــان را نشــاط ایــدر
بنـامیزد کـه نهضـت را پـیِ تعظـیمِ دیـن کـردی
ز تــو راضــی علــی مســرور زهــرا شــاد پیغمبــر
ز شـوقِ روی یمـنِ عـدل و حسـنِ رای و تـدبیرت
شد آتش نور و ماتم سور و غم شـادی عـرض جـوهر
قرینِ مجد و اقبـال اسـت هـر حکمـی کـه فرمـایی

قضـا در تیـرِ تـو مـدغم قـدر در خنجـرت مضـمر
چو یک رنگی پذیرفت ایـن دو دولـت از دمـت شـاها
دگـر نایـد دو رنگـی هـا بـر ایـن اسـلام تـا محشـر
چـو آغـازد دعـا عاصـم کنـد روح الامـین آمـین
بمانی تا جهـان مانـد بـه فـتح و نصـر و شـان و فـر
وجودت ماه و مهر است و سـپهرت تخـتِ جمشـیدی
مبـــادا آســـمان از مـــاه خـــالیّ و ســـپهر از خـــور
چو کردی سر بلنـد اسـلام را زیـن نـامِ یـک رنگـی
بمانـــد نـــامِ نیکـــوی تـــو تـــا محشـــر بـــه دفتـــر در

- ۱۷ -

[قصیده]از برای کمال پاشا و میرزا حسین خان صدرِ ایران

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن]

خادمـــا بـــر خیـــز و زود آن زیـــج و اســـطرلابم آور M 22a
مـن بـه جـز سیّارگان بیـنم بـه سـیر انـدر دو اختـر
از سپهرِ تخـتِ قسـطنطین دو کوکـب گشـته سـاطع
مـژده[1] هـا دادنـد مـا را از طلـوعِ شـمسِ خـاور
شـمسِ خـاور شـاهِ ایـران ناصـرالدّین شـاهِ عـادل
آنکــه بوســد آســتانش چــرخ و او درگــاهِ حیــدر
حیـدر آن شـیرِ خـدا کـز قـوّتِ بـازوی و تـیغش
رونـــق از کفّـــار رفـــت و شـــد قـــوی دیـــنِ پیمبـــر
ز اقتـــرانِ ایـــن دو کوکـــب عـــالم آســـایش پـــذیرد
تیـــر و ناهیدنـــد از یـــک مطلـــعِ آورده بـــرون ســـر
اختـرِ بـرجِ شـهی آن کوکـبِ سـلطانی ایـن یـک
ابـــنِ عـــمِّ مهـــر آن یـــک ویـــن یکـــی مـــه را بـــرادر
آصف ار عمری پیِ تحصیل کـاری خوانـد و ایشـان

---

[1] مژده : مژد M

اسمِ اعظـم را بـه صـبح و شـام مـی خواننـد ازبـر
گــوهرِ دریــای فــیض ایــن جــوهرِ روحِ روان آن
عصـر را آن اسـت آصـف دهـر را ایـن اسـت داور
داورِ آصـــف کمـــال آن ویـــن مشـــیرالدّوله آری
در میانشان اتّحـاد آنسـان کـه یـک جـان و دو پیکـر
شـش جهـت را گـر بپـردازد همـی آبـاءِ علـوی
بـــارِ دیگـــر اینچنـــین تـــوام نزایـــد چـــار مـــادر
خضــــــرِ راهِ اتّفــــــاقِ دولتیننــــــد از فطانــــــت
ممتزج دارند هر یـک هـر دو را چـون شـیر و شـکّر
در دلِ فولاد و سـنگ از عـدلِ ایشـان گشـت پنهـان
در حدودِ این دو دولـت گـر شـراری مـی زدی سـر
هـر زمـان ظـاهر کننـد از حکمـت و عقـلِ لـدنّی
گـر بـود در سـنگ و خـاره ملـک را تـدبیرِ مضـمر
ای خـدا بخـش ایـن دوکوکـب را صـعودوعمرو مکنـت
ســورهٔ والــنجم را تــا مقریــان خواننــد ازبــر

- ۱۸ -

[قصیده]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن]

M 22a
ندیــده هــیچ بــه کیهــان کســی کمــالِ مجسّــم
بـــه غیـــرِ جســـمِ لطیـــفِ خـــدایگانِ معظّـــم
M 22b
مـــدار کارگـــهِ دیـــن بـــه فکـــرِ اوســـت مقـــرّر
مهـــامِ دولـــت و ملّـــت بـــرای اوســـت مـــنظّم
مربّـــیِ همـــه اشـــیا چـــو آفتـــابِ هـــدایت
مـــروّجِ همـــه دنیـــا بـــه جـــزم عـــزمِ مصـــمّم
جـلالِ حشـمت و دولـت کمـالِ مکنـت و ثـروت
زلالِ ابـــرِ مـــروّت نســـیمِ فـــیض دمـــادم
ضـــیاءِ باصـــرهٔ جـــان صـــفای عـــالمِ امکـــان

رفاهِ عامّهٔ کیهان پناهِ دودهٔ آدم
همیشه روی زمین بهرِ خوانِ اوست مسطّح
هماره از پیِ تعظیمِ اوست پشتِ فلک خم
حسب نگر ز وجودش کمال یافت ملایک
نسب نگر که بود از نژادِ فخرِ دو عالم
بدو سپرده خدا جمله کارگاهِ عبادت
چنان نظارتِ اوقافِ مروراست مسلّم
وکیلِ خاصِ شهنشه سلیلِ حیدرِ صفدر
کفیلِ رزقِ خلایق ولیِ نعمتِ عالم
به عهدِ خویش چنان وافی است و منجز و صادق
به یک دقیقه کند مور را بزرگتر از جم
خدیوِ دادگرا آصفِ سپهر مقاما
تو روحِ دهری و فیضِ خدا و نورِ مجسّم
تو آن یگانه کمالی به دهر هر چه کمال است
که[1] بی وجودِ تو ناقص به جز خدای معظّم
به علم و شعرِ تو حسّان و فخر راز فخورند
شوند جاحظ [و] سحبان به پیشِ نطقِ تو ابکم
به بزم و حزمِ تو آسان هر آنچه مغمض و مشکل
به گاهِ رزمِ تو ثعبان امان بخواهد و ضیغم
تو را هر آنکه نخواهد بماند او به جهالت
به زیرِ بارِ حماقت چو نصفِ ضدِّ مقدّم
چو یافت عاصمِ بیدل کمالِ فیضِ خدا را
به ناقصی مگذارش تو و رسولِ مکرّم
مدام تا که بود وقفِ دلبران دلِ عاشق
میسّرت همه عیشِ زمانه باد و مسلّم

[1] که : به M

- ۱۹ -

[قصیده] از برای مدحت پاشا

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

M 23[a]

زرّینِ علم فراشت چو دارای خاوران
شد بیقرار لشکرِ سلطانِ قیروان
ز اورنگِ زر فشانِ شهنشاهِ خاوران
رونق گرفت دهر و جهان شد ز نو جوان
گسترد این چو از زر و زمرّد سریر و گاه
پیچیده شد بساطِ مرصّع ز بزمِ آن
با آن جلال و سلطنت و قدر و منزلت
بنهاد سر به درگهِ عبدالعزیز خان
آری کزین خلافتِ کبری بعید نیست
ساید اگر جبین به درش شاهِ خاوران
من مشتغل به مدحِ خلافت به دست و دل
ناگه نگارم آمد و زد بانگ کای فلان
بی خود ز جای خویش بجستم ز انبساط
دیدم که خانه از رخِ او گشته گلستان
دارد ز روی و چشم و بناگوش و خال و خط
فیروزه لاله سوسن و نسرین و ضیمران
سرو و سمن بنفشه و نسرین عبیر و گل
بالا و روی و پرچم و خال و خط و دهان
مانا دهانش غنچه و در غنچه عقدِ دُر
داده ز ماه و مهر ثمر سرو را روان
آویخته دو سلسله از مشک هان که زلف
بر مه کشیده قوسِ قزح هین که ابروان
در حالتی فتادم ازآن ماهِ دلفریب
جان خواستم برون رود از شوق آن به آن

ناچار خواستم ز لبش بوسه ای ز شوق
گفتا مکن ادب بنشین شرم ورز هان
مخصوصِ آن لب است لبم مدحِ داورش
کار است ریزدش ز دهان دُرِّ شایگان
آن مادحی که ذاتِ کسی را چو بر ستود
نامش به خیر زنده بود تا بود جهان
احیا نموده فنِّ ادب را به ملکِ تاز
در فرس روحِ عرفی عمعق تبر کمان
نان ار به علم و عقل و فراست بدی همی
بر خوان بدیش قرصِ مه و خور به جای نان
با این همه به نان نرسیدش بنان ولی M 23b
در هر زمان به کلک و بنان صاحبِ بیان
دانا و صابر و متشکّر ادیب و خاص
گفتم که گفت مادحِ مدحت شهِ زمان
بشنیدم این چو از لبِ لعلش به سجده شد
جان و دل و وجود و ضمیرم ز شکرِ آن
گفتا مگر تو عاصمی آن بحرِ علم و فضل
گفتم بلی بگفت فدای تو جسم و جان
هان بوسه گیر از لبِ لعلم تو بی شمار
هین بوسه چین تو هر چه توانی به رایگان
گفتا بشارتی دهمت به ز وصلِ خود
گفتم چه گفت مقدمِ خیرِ خدایگان
بازش تشکّراً به رکوع آمدم جسد
بازش به سجده رفتم و بوسیدمش دهان
گفتم کجاست گفت ببین تختِ داوریش
آید نه بر زمین بود آن نی بر آسمان
نی بر هوا هما و نه طور است بر زمین

نی شمس بر سما و نه عنقا بر آشیان

گفتم اگر بساطِ سلیمان نباشد این
پس چی بود این بدیعه که آورده در جهان

گفتا بساطِ مدحتِ دار است این نه آن
آن بر هوا پران و بر آب است این روان

آن مدحتی که نیّرِ اعظم به درگهش
ساید جبینِ عجز و تواضع به هر زمان

کیوانِ فضل و شمسِ معارف جهانِ جود
دریای فیض و کان کرم سرورِ جهان

حمدِ خدا که دجله جوان شد ز مقدمش
شکرِ خدا رصافه دگر باره شد جوان

پر نور گشت بابل و کرخ انبساط یافت
پر زیب شد مداین و زورا بیافت جان

M 24[a] بغداد گشت بارِ دگر جای عدل و داد
وز رشکِ دجله آبِ خضر گشت بی نشان

ای داورِ زمانه و ای دادگر مشیر
ای آصفِ جهان و خدیوِ جهانیان

گریان عدو ز خندهٔ تیغت به وقتِ جنگ
وز گریه های کلکِ تو در خنده دوستان

تا مهر و ماه و زهره و کیوان به گردشند
تا بر بحار سیر کند کشتیِ دخان

تا میلِ آخشیج بر آفاقِ انفس است
تا خاک و باد و آتش و آب است در میان

آباد باد عالمِ آفاقت از کرم
دلشاد باد انفست از عدلِ بی کران

[قصیده] برای مدحت پاشا

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

بشـــارت بـــاد زورا را بـــه تـــن بـــازش روان آمـــد M 24a
جهـانی دیگـر از عـیش و نشـاط انـدر جهـان آمـد
بـــرد از مـــن بریـــدِ بـــاد فرحـــت مـــژدهٔ نصـــرت
جنـــابِ آصـــفِ مـــدحت ز فـــتحِ طاغیـــان آمـــد
گهی غایب شد ار مه بـدر شـد بـر اوجِ عـزّت شـد
نهان گر شد شبی خورشید این است ایـن عیـان آمـد
نـه بـس اشـراف و اعیـانِ زمیـنش کـرده اسـتقبال
بـــه تبریـــکِ قـــدومِ وی ملایـــک ز آســـمان آمـــد
چنان رفت از شجاعت کرده هر فتحی و خـود خواهـد
چنان دل خواهـدش از فـوز و نصـرت آنچنـان آمـد
عدو سرگشته و پژمـان بـه خـونِ خویشـتن غلطـان
یکـی سـوزان یکـی غرقـان یکـی بـا سـر دوان آمـد
فرح لـرزان عـدوِ لـرزان نکـو خنـدان و بـد گریـان
یکـی بـی خانمـان رفـت و یکـی بهـرِ امـان آمـد
چـو از خـونِ بـدان گلـزار شـد روی زمـین گفـتم
ازیـن فـتحِ نگـارین بـین بهـار انـدر خـزان آمـد
پـذیرد هـر زمـان تـیغش ز خـونِ دشـمنان[1] صـیقل
تـو گـویی قالـبِ دشـمن[2] ز سـر تـا پـا فسـان آمـد
خـدیوی حکمـت آرایـی حکیمـی دهـر پیرایـی M 24b
بـه اقلـیمِ جهـانِ انـس و جـان حکمـش روان آمـد
معـینِ دیـن و دولـت سـاعیِ حـق راعـیِ ملّـت
پنـاهِ او نجـات و سـایه اش کهـف الامـان آمـد

---

[1] دشمنان : دوشمنان M

[2] دشمن : دوشمن M

ادیبـی خـوش ادایـی کامکـاری آسـمان قـدری
کـز ادنـی[1] پایـهٔ قـدرش فـرازِ فرقـدان آمـد
بـود قهـرش بـرای دشـمن[2] دیـن دوزخ و لطفـش
بـرای مخلصـانِ خـود بهشـتِ جـاودان آمـد
به عهدت ای خدیوِ مصر زورا گـرگ یوسـف خـوار
ز بهـرِ پـاس گلّـه خـود امینتـر از شـبان آمـد
تو بستی آب بـر قـومی کـه بستند آب بـر عتـرت
تو کشتی آن عدو کو بر حسین خود خصـمِ جـان آمـد
میـانِ سـدِّ تـو بـا سـدِّ اسـکندر تفـاوت هاسـت
کـه سـدِّ تـو بـر اهـلِ بحـر و او بـر خاکیـان آمـد
تـو آن آزاده سـرو باغـدارِ جنّـت آبـادی
بحمـدِ الله بـه بسـتان بـاز سـرو بوسـتان آمـد
نه هرکس بهرِ دولت چون تو محبـوب اسـت در عـالم
نه هرکس بهرِ تو چون من بـه پایـت جـان فشـان آمـد
نه هر دستی چو دستت صاحبِ سیف و قلـم باشـد
نه هر طبعی چو طـبعم مـر تـرا اوصـافِ خـوان آمـد
بود تـا آسـمان بـر پـا بـرین فـتح و ظفـر عاصـم
ز مـه گـوهر فشـان و ز آفتـابش زر نشـان آمـد

- ۲۱ -

[قصیده] از برای مدحت پاشا

[مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

از دولـتِ جلـوسِ شهنشـاهِ شـه نشـان M 24b
عـالم بیافـت بـاز نظـارت جهـان جهـان
دارای دیـن خلیفـهٔ بـر حـقّ مصـطفی

[1] H:
[2] دشمن : دوشمن M

قانون و شرع را دهد از اقتران قران

خاقانِ بحر و بر به گهِ جود و عدل و داد
نوشیروان که جم ز کجا و کیان کیان

آری به صد هزار تملّق نهند سر
بر درگهِ خلیفهٔ یزدان شهنشان

آن دم که گردد آتشِ قهرش شراره زن M 25ª
روحِ روان شود ز تنِ قهرمان رمان

آن معدلت روش که نبیند ز عدلِ او
روباهِ خسته حال ز شیرِ ژیان زیان

میلش به گاهِ عدل چو حبل المتین متین
حکمش به دفعِ ظلم چو تیغِ بران بران

عبدالعزیز خان که به بستانِ لطفِ او
بشکفت همچو نو گلِ باغِ جنان جنان

ملکش به امن و عیش خجالت دهِ بهشت
بزمش به خرّمی گرو از گلستان ستان

بزمی چنانکه ساخته امشب خدیوِ دهر
جشنی چنانکه کرده مرتّب خدایگان

یعنی جنابِ آصفِ مدحت ز سروری
رایاتِ داوریش سر از کهکشان کشان

آن سروری که صیتِ کمال و جمالِ او
گشته به هر طرف چو نسیمِ وزان وزان

تیغش به روزِ رزم سر از سرکشان فکن
رمحش به گاهِ جنگ دلِ صفدران دران

کلک و بنانِ او به گه نظمِ ملک و دین
آرند بر قوالبِ بی جان روان روان

تجدیدِ مطلع

آراسته ز همّتِ صدرِ جهانیان M 25ª

جشنِ جلوسِ حضرتِ عبدالعزیز خان
حکّامِ هند و فرس و عرب دیلم و تتار
دیگر قناسلِ دولِ دوستی نشان
بنشسته بر سماط و بساطِ سماحتش
چون آنکه بر بساطِ بهشتی بهشتیان
بهرِ ظروفِ خوانِ وی آورده ماه و مهر
بنهاده ایستاده و خم گشته آسمان
الوانِ نعمتش نتواند شمار کرد
بحرش اگر مداد بود کاغذ آسمان
از کثرتِ مشاعل و قندیل های نور M 25b
بغداد گشته بود سپهری ز اختران
از تیزیِ صعودِ فشنگانِ آتشین
هارب شهابِ ثاقب و فرّارِ فرقدان
ماهیِ دجله بین همی از عکسِ نور و نار
طبعِ سمندری همه در وی شده عیان
از نعره های[1] توپ بود رعد در هراس
وز برق ماهتابه شود مه همی نهان
ظاهر شد آبِ خضر در آن شب به هر کسی
زانرو نماند آیتِ ظلمات در جهان
دیگر ز سایه کس نبرد نام تا ابد
جز سایهٔ خدیوِ جهان مدحتِ زمان

در خطاب

صدرا عظیمِ شأن خدیوا توانگرا
ای در کمندِ تو سرِ گردن کشان کشان
ای آنکه تا رسیده به زورا قدومِ تو

---

[1] نعره های : نعرهای M

داده حمایتِ تو به هر ناتوان توان

بگشاده در ثنای تو عاصم زبانِ مدح

بسته به خدمتِ تو صفِ نامیان میان

پر نوریِ زمانه ز خورشیدِ روی تو است

یا رب همیشه باد جهان آبدان بدان

چون نیست در ضمیر مصفّات جز صفا

فیضت به بحر و بر همه خورشید سان رسان

بادا نشاط و عیشِ تو افزون نفس نفس

بادا جلال و جاهِ تو برتر زمان زمان

تا عدل را نشانه بود باد امرِ تو

چون نامهٔ عدالتِ نوشیروان روان

- ۲۲ -

[قصیده] از برای مدحت پاشا

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

پیکی از جانبِ جانان شبی ام داد ندا M 25[b]

گفت هان بین که چه زیبا شده از نو دنیا

آسمان خلدِ برین گشته زمین اردی بهشت M 26[a]

ابر دُر بار شده مشک فشان گشته هوا

سنگ و خاکش همه شد گوهر و عنبر بغداد

دجله شد ماءِ معین گشت فرات آبِ بقا

کرخ گلزار و رصافه به صفا رشکِ ارم

ابر نیسان به جمادات همی داده نما

شد مداین همه پر لاله و بابل پر گل

شد زمین رشکِ ختن گشت زمان داغِ خطا

گفتم از بهرِ که این هیئتِ شهر آیینی

گفت از بهرِ قدومی که بود گردون سا

باز پیکم ز نظر پرده بر انداخته گفت

هـان ببـین جملـه بـه وجدنـد کواکـب بـه سـما
همـه در رقـص و سـماعِ طـرب و وجـد و سـرور
کـــرده ایثـــار زر و ســـیم بـــر اهـــلِ دنیـــا
نسـر شـد بـال گشـا رمـح فکنـده اسـت سـماک
اخبیـــه بـــاز بـــر آن جبهـــه گشـــاده بـــه صـــفا
داده مـــرّیخ ز کـــفِ خنجـــر و بـــرجیس نقـــود
زحـل از فـرطِ خوشـی گشـته بـه جـوزا همتـا
زهـــره رامشـــگرِ تیـــر آمـــده و مـــه ســـاقی
جـــامِ شـــیر و شـــکر آرد پـــیِ اربـــابِ وفـــا
رفتـــه آوازِ تشـــکّر ز ســـمک تـــا بـــه ســـماک
وز ســـماوات دعـــا نامـــه بـــه عـــرشِ اعـــلا
پـنج حـس چـار عناصـر سـه موالیـد و دو روح
همـه مسـرور یکـی جـان بـری از رنـج و عنـا
گفـتم ای پیـکِ خـدا ایـن همـه شـادیّ و فـرح
ویـن همـه سـور و سـرور از چـه بـود در دنیـا
وین همه شـادیِ انـس و ملـک و ملـک از چیسـت
بگـــذر از رمـــز بگـــو روشـــنم از بهـــرِ خـــدا
از ثـرا تـا بـه ثریّـا همـه ایـن یمـن از کیسـت
گفـــت از میمنـــتِ حضـــرتِ مـــدحت پاشـــا
M 26b صـادقِ دولـت و دیـن ملجـأِ هـر ملـک و مـلا
والـــیِ عـــادل و بـــاذل ملـــکِ ملـــک آرا
گفـــتم ایـــن ثـــانیِ هـــارون بـــود انـــدر دوران
گفـت خـود آصـفِ اوّل بـود ایـن مهـر لقـا

تجدیدِ مطلع در تغزل

M 26b مـا در ایـن بحـث بتـی زهـره جبـین حـور لقـا
روی خورشـــید وشـــش کـــرد دلـــم را حربـــا
بســـته بـــر ســـروِ روانِ بـــاغِ جنـــان یعنـــی رخ

شـــاخِ طـــوبی بـــه خـــود آراســـته یعنـــی بـــالا
رخ بــر افروختــه بــا مــژده همــی گفــت بــه نــاز
قُـــمْ و أبْشِـــرْ بِـــوَزیرٍ هُـــوَ صَـــدْرُ الـــوُزراء
گفـتمش کیسـت کـه والـی شـده بـر ملـکِ عـراق
قـــالَ مَـــولای و مـــولاک و مـــولی العُرفـــا
هـــو فـــرد علـــم طـــود فِخـــار حُکمـــاً
فاضِـــلُ الـــدَّهْرِ علومـــاً و مُرَبّـــی الفُضَـــلا
فـــازَ بِـــالنّورِ مِـــنَ الله المِشْـــکَوة هُـــدی
کَوْکَـــبُ الـــدَّوْلَـةِ بَـــلْ بَـــدْرُ نُجـــومِ الـــوُکَلا
فـــاقَ بِالصِّـــدْقِ و بِالْـــأمْنِ عَلَـــی عَـــزِّهِ قَـــدْ
جـــاءَ بِـــالْحُکْمِ و بِالعَـــدْلِ و راقَـــی و عَـــلا
قُلْـــتُ یـــا مُلْتمِســـی أنـــت لِمَـــنْ قـــالَ لِمَـــنْ
صَـــنَعَ المَـــدح لِمَـــوْ لای و مَـــوْلَی الأُ مَنـــا
گفـتم ای شـوخِ سـتمکار چـه تکلیـف اسـت ایـن
مـــدحِ باقـــل نســـزد در خـــورِ ســـحبان اصـــلا
تـو بـه آن زلـفِ گـره گیـر چـه گیـری دلِ مـن
کـه بـه تـو گفـت در ایـن عهـد حـلال اسـت جفـا
مـــن چســـان دم زنـــم از مـــدحِ کســـی کـــو ز ازل
کـه خـود او مـدحتِ صـرف آمـده و عـینِ صـفا
گفـــت عاصـــم مکـــن اغمـــاض ز فضـــل و ز هنـــر
تـــا کـــی انکـــار ز عرفـــان و تجاهـــل ز حبـــا
M 27[a] شـــعر گـــویی تـــو بـــه ترکـــیّ و بـــه تـــازیّ و دری
خیـــز و دســـتی بـــه دعـــا دار و بگـــو مـــدح و ثنـــا
صـیتِ شـعرِ تـو بـه هنـد و عجـم و روم و عـرب
ســـاخته زیـــبِ جرایـــد همـــه اربـــابِ نهـــا
گرچـــه پژمـــرده بـــه ظـــاهر بـــه نهـــان زنـــده دلـــی
گرچـــه پســـتی بـــه نظـــر لیـــک بلنـــدی بـــه ولا

آمـد آنکـس کـه بجویـد بـه خـرد صـاحبِ رای
نـه همـی صـاحب و مـال و جـل و خفتـان و قبـا
خیز و خـدمت کـن و پـیش آی کـه بعـد از نـورس
کیسـت غیـر از تـو کنـد رفـعِ خجالـت از مـا
شـرمم آمـد بـه خـود آخـر بـه قلـم دسـت زدم
تـا کـنم مـدحتِ آن آصـفِ مـدحت آرا

تجدیدِ مطلع در خطاب

M 27[a] مـدحت ای مـدحتِ آصـف نتـوان کـرد ادا
جـز بـه مـدحت کـه محیطیسـت ز اسـرارِ خـدا
طبـعِ مـن غنچـه و مـدحِ تـو یـمِ فـیض رسـان
در یکـی کـوزه یمـی را نتـوان دادن جـا
وصـفِ تیـغِ تـو بـه قرطـاس و قلـم گـر آرم
شـعله بـر پنبـه زنـم آتـشِ سـوزان نـی را
لیـک چـون خلـقِ تـو تعریـف کـنم دفتـرِ مـن
رشـکِ چـین و خـتن و خلّـخ و فرخـار و سـبا
بحـر و بـرق اسـت چـو در دسـت حسـامت بیـنم
ابـر و خورشـید چـو بـر ابرشـت آوردی پـا
چـون بنـان و قلمـت را بـه نظـر مـی آرم
یـادم آیـد همـه از دسـت و عصـایِ موسـی
امـرِ دیـوانِ تـو را نامـه ز بـالِ ملکـوت
صـحِ دیـوانِ تـو را خامـه ز شـاخِ طـوبی
بـاش تـا باشـد از اقطـابِ ولایـت مـأمول
کنـی از حـزمِ تـو تشـکیلِ ولایـت اجـرا
M 27[b] هادیـت بـاد بـه محفـل بـه حکـم راه نمـای
عاصـمت بـاد بـه مجلـس چـو روان در اعضـا

– ۲۳ –

[قصیده] از برای مدحت پاشا

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

شکر آن خدایی را که او از خاک انسان پرورد M 27[b]
صورت کند سیرت دهد جمشید و خاقان پرورد
از خاوران تا قیروان هر چه از سلاطینِ زمان
از جمله بهتر در جهان عبدالعزیز خان پرورد
شاهِ سریرِ ملکِ جم گردون حشم دارا کرم
در ثروتِ خیل و خدم ملکِ سلیمان پرورد
فخرِ امم کهفِ جهان سلطانِ ابنای زمان
خواهد از او جاه آسمان جاهی دو کیوان پرورد
رایش ببین با همّتی کرد انتخاب از امّتی
یک مدحتی با همّتی چونانکه لقمان پرورد
آن داورِ دورِ زمان آن مدحتِ آصف نشان
کاهل عراقش در امان امنی در ایمان پرورد
آن مدحتی کش گفتمی مهرش به جان بنهفتمی
در نعتِ وی دُر سفتمی آن دُر که عمّان پرورد
شمعی جهان آراست آن بدری زمان پیراست آن
از هر چه به ما راست آن کز جودِ نعمان پرورد
در عهدت ای کهف المِلل خواهم ز یزدان بی مَلل
از نو نهم طرحِ غزل ز انسان که سحبان پرورد

تجدیدِ مطلع

ساقی بیار آن جام را کز وی خدا جان پرورد M 27[b]
آتش پرستان را به دل انوارِ ایمان پرورد
عید است ده آن جامِ می زود آر دیری تا به کی
تا نوشمش بر یادِ کی آن کی که کیهان پرورد
زان آب ده شد ز آتشش پازند و زند استا فرح
زان آتشم ده ز آبِ وی زردشت را جان پرورد
نی ز آبِ انگور و عنب کاهد طرب آرد تعب

زان می دهم کز وی شغب در جسم بی جـان پـرورد
M 28a گـه بـا قرابـه گـه کـدو گـه بـا قـدح گـه بـا سـبو
دل مردگـــان را دل دهـــد ارواحِ مســـتان پـــرورد
سـوزد درون شـمّاس را سـرخوش کنـد رقّـاص را
آدم کنـــد نســـناس را در ســـینه عرفـــان پـــرورد
آرایـــشِ هـــر عیـــد از او پیـــرایشِ جمشـــید از او
عمـرِ خضـر جاویـد ازو گـه ایـن و گـاه آن پـرورد
عیـــدِ خـــدیوِ کـــامران بـــادا مبـــارک هـــر زمـــان
هر روزش از نو عید دان عیـدی کـه احسـان پـرورد
ای داورِ انجـــم حشـــم مهتـــر مشـــیری بـــی الـــم
ای بـی نظیـر ای محتشـم رایِ تـو کیهـان پـرورد
عیـدت فـرح صـومت روا بـادت ز حـق تأییـد هـا
بینـی هـزاران عیـد هـا عیـدی کـه یـزدان پـرورد
مدح و غزل بس کـن دگـر عاصـم دعـا کـن بیشـتر
باشـــد دعـــا هـــا را اثـــر تـــا دهـــر دوران پـــرورد
برگو به صدقِ روح و جان کای مـدحتِ آصـف قـران
تـا آسـمان مانـد بمـان تـا جسـم را جـان پـرورد

- ۲۴ -

[قصیده] برای عاکف پاشا

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

M 28a یوســـفِ زرّیـــن کلـــه را تـــا نهـــان کـــرد آســـمان
از کلـــیمِ مـــه یـــدِ بیضـــا عیـــان کـــرد آســـمان
هـــودجِ ســـلمای بیضـــا را چـــو خـــون آلـــود دیـــد
چـــادرِ لـــیلای شـــب را مشکســـان کـــرد آســـمان
بـــر ســـرِ دریـــای ازرق زورقِ مـــه کـــج نمـــود
بـس کـه از مشـکِ سـیه بـارش گـران کـرد آسـمان
صـــد هـــزاران مـــرغِ ســـیمایی بـــرون آورد ســـر

بیضـهٔ زرّیـنِ خـود را تـا نهـان کـرد آسـمان

آفـرین بـر کلـکِ نقّـاشِ ازل کـز یـک دو حـرف
چـون زمـین را داد تمکـین و دوان کـرد آسـمان

تـا جهـازِ آتشـین خـود را بـه بحـرِ شـب فکنـد
کشـتیِ سـیمِ مرصّـع را روان کـرد آسـمان

یعنـی مـاهِ عیـدِ مسـعود و جـمِ جـام اسـت ایـن M 28b
جـاهِ ایشـان را بـه فـرقِ فرقـدان کـرد آسـمان

عـاکفِ دار السّـلام ایـن و آن بـود فـوزِ جنـود
بـا هـم ایشـان را ز رفعـت همقـران کـرد آسـمان

بهـرِ طفـلِ طبـع تـا گیـرد سـبق از رایشـان
لاجـوردی لوحـه را گـوهر نشـان کـرد آسـمان

نیـز اصـحابِ رتـب را مـی بـرازد نـی چـو مـن
در میـانِ همرهـانم بـی نشـان کـرد آسـمان

مـن کـه بیـتِ رودکـی را شـایگان دانسـتمی
زیـن میـان مـا را چـو بیـتِ شـایگان کـرد آسـمان

بی گشـادِ عقـده همچـون سـبحه بوسـم دسـت هـا
خـدمتِ مـا را بـه هـرکس رایگـان کـرد آسـمان

چـون بـه مـدحِ آصـفِ عـاکف بنـانم زد رقـم
صـفحه ام را از کواکـب زر فشـان کـرد آسـمان

انتسـابِ درگهـش را خواسـت دل فـال از فلـک
از زمـین تـا آسـمان خـوبی بیـان کـرد آسـمان

شـکر لله کـز وفـورِ رحمـتِ یـزدانِ پـاک
هر چه گفتم از خوشـی هـا آن کـن آن کـرد آسـمان

در خطاب

آصـفا دریـا دلا مهتـر خـدیوا داورا
ای ز رویـت روزِ مـا را شـادمان کـرد آسـمان

خامه شد تا شهپرِ جبریل در دستت مرا
بهرِ مدحت شاخِ طوبی در بنان کرد آسمان
در بلاغت جاحظت باقل بود زانو ترا
به ز سحبان نکته سنج و نکته دان کرد آسمان
ناید اشگفتم بسی گر در زمان چون تویی
چون منی را شاعرِ کشور ستان کرد آسمان
ای وجودت بود عالم وی ز جودت سودِ وی M 29a
مادحِ ذاتِ تو را کرّوبیان کرد آسمان
جسمِ پاکت خود مقدّس بود ز آلایش ولی
بهرِ فیضِ خاکیان از خاکیان کرد آسمان
تا چو خضر آبِ حیات از چشمهٔ عدلِ تو خورد
دم به دم بغداد را از نو جوان کرد آسمان
چون به دربانیت عاصم مفتخر گشت از خلوص
خویش را با ما یکی از مخلصان کرد آسمان
بهرِ ابلاغِ دعای من به جاهِ عالیت
مشتری را با عطارد ترجمان کرد آسمان
شمسِ عدلِ نور پاشت باد دایم بر قرار
چون وجودت نورِ چشمِ مردمان کرد آسمان

- ۲۵ -

[قصیده] از برای مظهر پاشا

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

دوشم سرِ صحرا و تماشای سمن بود M 29a
مانا به دماغم ز صبا بوی سمن بود
دیدم به چمن غنچه لبی تازه نهالی
کز عکسِ رخش گشته چمن آتشِ نمرود
نادیده هنوزش گلِ رو دیدهٔ نرگس
ناچیده ز گلزارِ رخش کس گلِ مقصود

هم دوش یکی غولِ تبه کار نشسته
این تازه نهالِ چمن آن کهنه و مردود
زین دلبر و دلداده ام آمد به دل آزار
در شد به جگر خونم و بر شد ز سرم دود
دلبر چو غزالی که به بوزینه شود یار
دلداده چو زاغی که به تیهو شده آمود
آن دلبرکِ شوخِ زباندان و غزلخوان
وین آخرِ سگ لال سیه روی گِل آلود
واله شده این ابر بدان ماه پری چهر
بر بسته بدین لالِ غزل عقدِ زبان زود
به به رخ خ خ تو چو آآتشِ نمرود
خه خه لب ب ب تو ز گل به شکر افزود
تو ززز من دو دو دو بی بیتکی بر خوان M 29b
من زان دهن ن ن نِ تو حی حیرتم افزود
دیدم چو بدین حالِ من آن دیوِ لعین را
بگرفتمش از حلق و بریدمش غزلِ زود
گفتم برو ای اخرسک دیوِ زبان لال
کی جفت شود مهرهٔ خربا درِ منضود
ای ابرِ سیه بگذر و بگذار مهم را
ور نه به شکایت روم از دستِ تو من زود
بر درگهِ رادی حکمی عادلِ واثق
دادارِ مهین مظهرِ جود احسنِ موجود
کهیای عراق آبِ حجاز اعدل کیهان
کاورده ازو پشتِ زمین روی به بهبود
شد آبِ خضر دجله مداین ز کدر رست
شد کرخ صفا یاب درِ صاف ز غم آسود
اندر نظرِ پاکِ خدا بر همه اقدام

وز خوی خوش و جود همم بر همه بفزود

دریای کرم کوهِ حکم شمسِ عدالت

کیهانِ عطا بابِ سنی والدِ محمود

ای بود تو سودِ من و سرمایهٔ عاصم

وی بلدهٔ زورا ز تو چون جنّتِ موعود

صد شکر و ستایش ملک العرشِ برین را

منظورِ نظر آمدی از طالعِ مسعود

مگذار خلف را و سلف را رهِ ریبی

یاد آر رضاهای وزیر و شه و معبود

تا ما همه از سایهٔ تو خوش گذرانیم

تو نیز رسی بر سرِ هر دایه و مقصود

- ۲۶ -

[قصیده]

[منسرح: مفتعلن فاعلن مفاعیلن]

باز به طرفِ چمن سمن سر زد　　دست به دامانِ سرو و عرعر زد　M 29[b]

باغِ ارم شد زمین ز فروردین　　داغ خورش گشت و بر وی آذر زد　M 30[a]

داغِ ز خور داد غبطه ای خلّخ　　باغ ز اردی شکر به کشغر زد

لاله فقاعی نهاده و خشخاش　　خاصیتِ خوابِ خود به عبهر زد

نارونِ اکسونِ سبز در بر کرد　　شاخ چو طفلان شکوفه بر سر زد

رنگِ بنفشه گرفته نیلوفر　　بس که ز بیغاره دست بربر زد

ضیمر و سنبل به روی گل مانا　　زلف به روی نگار چنبر زد

لاله و خطمی چو غنچهٔ رعنا　　رنگِ بهار و خزان بهم بر زد

خیری و زریون زریر و آذر گون　　خیمه به طرفِ چمن چو سنجر زد

دشت جز ازهای گونا رنگارنگ　　خنده با شکوفه های اختر زد

تختِ برین لاله های نعمانی　　حضرتِ نعمانِ غوثِ اکبر زد

خاصه ز گل های جعفری مملـو   بس که درو خیمه سبطِ جعفـر زد
دجلـۀ بغـداد و جسـر او ایـدر   طعنه به فرخار و چین و کشـمر زد
خلدی و اهلش نکـوتر از رضـوان   عـدنی آبـش زبـان ز کـوثر زد
تکیه به جای عطارد و خورشـید   خامـۀ فهمـی و رای مظهـر زد
سیدِ ایـن هـر دو حضـرتِ نـافع   خنده جمالش بـه صـبح انـور زد
دست به خامه چو می زند گـویی   موسـیِ عمـران بنـان بـر اژدر زد
بـاک ز طوفـان نباشـدش هرگـز   کشتیِ حزمش روان چـو لنگـر زد   M 30b
گویی از الفاظِ خود به هر قـولی   شهد به روغن بـه شـیر شـکّر زد
چون پـرِ جبریـل صـحِّ دیـوانش   بـالِ همـا را همـی بـه شـهپر زد
خاصه درین خلد حضرتِ مفتـی   دست به ذیلش کف زمخشـر زد
حضرتِ فیضی که فیضِ صبحِ او   خنده به مهر و مهی دو پیکـر زد
قطبِ زمین و زمان بـود زان روز   چرخِ برین را خدا بـه محـور زد
آن به سخا آب روی عمّـان بـرد   وین ز عطا هـا بـه معـدن آذر زد
دسـتِ تـولاً بـه دامـنِ هـر دو   عاصـم و چـرخِ بـرین برابـر زد
او ز پـیِ رفعـت و ولا ویـن نیـز   دسـت زد امّـا چنانکـه چـاکر زد
مدحتِ ایشان ز مـن بـدان مانـد   ذرّه همـی دم ز مهـرِ انـور زد

در حـقِ ایشـان قبـولِ حـق باشـد
قبـل بـران کـز لـبم دعـا سـر زد

– ۲۷ –

[قصیده]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

ایـا عظـیم خـدیوی بـه عـدل و رای و خـرد   M 30b
گذشـته قـدرِ وزارت ز قـدرِ تـو از حـد
شـکایتی اسـت مـرا از سـپهرِ شـعبده بـاز
بـه جـز تـو داد رسـا کـس بـه دادِ مـن نرسـد

بـــه بـــاد رفـــت جـــوانیّ و عمـــر گشـــت تلـــف
نـــه رتبـــه ای و نـــه نـــانی کنـــد رمـــق را ســـد
چـــه ســـال هاســـت ز خـــدمت دمـــی نیاســـودم M 31[a]
قـــرینِ مـــن همـــه ذو رتبـــه گشـــت و ذو مســـند
چـــرا بـــه عهـــدِ تـــو مـــن بـــی حضـــور مـــانم و بـــس
ز همگنـــان ز چـــه خجلـــت کشـــم ز خـــود بـــی حـــد
مراســـت زنـــدگی از دســـت بـــی نـــوایی تلـــخ
تـــو راســـت همّـــتِ علیـــا گذشـــته از فرقـــد
اگـــر ز جســـمِ صـــغیرم مـــرا دل اســـت و زبـــان
و گـــر ز مـــال فقیـــرم تبـــار دارم و جـــد
مراســـت فخـــر بـــر اقـــران چـــو یـــک زمـــان بـــودم
عزیـــزِ والـــیِ بغـــداد والـــدِ امجـــد
چـــو گـــل برفـــت بخواهنـــد بـــوی گـــل را خلـــق
ز قطـــره هـــای گلابـــی کـــه بـــوی گـــل بدهـــد
گـــلابِ آن گلـــی آخـــر تـــو ای بهشـــتی روی
مهـــل ز هجـــر گلابـــم روان رود ز جســـد
ازآن گلـــم ورقـــی بـــد بـــه کـــف فرســـتادم
امیـــد کـــان ورقِ گـــل بـــه گلســـتان برســـد
نـــدیمِ ســـرِّ حمیـــدی [بـــه] نـــزدِ حـــق محمـــود
نجیـــبِ ایـــن [بـــه] نجیبـــی بـــه ذاتِ پـــاک احـــد
بـــه خـــویش خـــوانم و از هجـــرِ خـــود خلاصـــم کـــن
دگـــر خـــونِ مـــنِ خســـته رایگـــان نـــرود
نـــدانم ایـــن فلـــک از مـــن چـــه جویـــد از ســـرِ کـــین
کـــه مـــن ز گریـــه چـــو ابـــر او چـــو بـــرق مـــی خنـــدد
نمـــوده منـــزلِ گـــاوِ پلیـــد بـــر جـــوزا
فـــزوده پایـــۀ خـــر چنـــگ بیشـــتر ز اســـد
فـــرازِ شـــمس بـــه مـــرّیخ داده پایـــۀ فضـــل

به زیرِ پای زحل مشتریّ سعد نهد
ذلیل کرده به هر جا عزیز و محترمی
عزیز کرده هر آنکو نداند از اب و جد
خدای را تو از این چرخ دادِ من بستان
به حقّ آنکه بود "لَمْ یَلِدْ وَلَمْ یُولَدْ"[1]
چه گویم از نظرِ همگنان چنان دورم
که دور نیست شود بابِ زندگی منسد
به مطبخم نپزد جز خیالِ نان و خباز
به طبخ و شام به خوانم خیالِ خام نهد
مرا به کاخ تنوری ولی چو طوفان سرد
مرا به خانه اجاغی و لیک بسته جمد
ز مرغ و ماهیِ خوان گر بپرسم از طبّاخ
یکی به بحر و یکی در برم جواب دهد
مرادِ تاجِ یخ و تا به برف و هیزم سنگ
هزار سال ره آتش ز مطبخم برمد
برای پول به صرّاف اگر روم از دور
مرا حواله به صندوق احتمال کند
M 31b به محفلی چو روم میرِ مجلسم گوید
که این حریفکِ بی رتبه از کجا برسد
به مال داری اگر بهرِ استدانه روم
به چشم گوید و فردای حشر وعده دهد
مهیمنا ملکا دادگر خداوندا
چو تو خدیو به دنیا کم اتّفاق افتد
تو شمسِ معدلتی زهره چون پرستاران
ز حوت و جدی حمل بهرِ تو طعام پزد

---

[1] «لَمْ یَلِدْ وَلَمْ یُولَدْ» : قرآن، ۱۱۲\۳

دعـــای خیـــرِ تـــو دردِ مـــن اســـت مـــی دانـــم
دعــــــای خســـــته دلان را خـــــدای رد نکنـــــد

بـــه پیشـــگاهِ تـــو کـــردیم حـــالِ خـــویش بیـــان
کــه بــابِ داد و شــکایت نگشــته بــر کــس ســد

فتــــاده عاصـــــمِ بیچـــــاره در مـــــزادِ فنـــــا
بـــه هـــر مســـاعده ای مـــی خـــریش مـــی ارزد

- ٢٨ -

[قصیده]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن]

M 31b

دلـم مشـوّشِ زلـفِ پـریش و خـدِّ اسـیل اسـت
سرشـکِ سـرخ و پریشـانیم بـرین دو دلیـل اسـت

خلیـــــل اگـــــر بشکســـــتی بتـــــانِ آزرِ بتگـــــر[1]
مرا بتی است که خونخوارِ هر خدین و خلیـل اسـت

اگــر بــود بــه جهــان روشــن آفتــابِ عنایــت
بدانکــه پرتــوِ روی جمیــل ابــنِ جمیــل اســت

چنـان گشـاده بـود خـوانِ نعمـتش بـه خلایـق
تو گویی از طـرفِ حـق بـه رزقِ خلـق کفیـل اسـت

یمـــینِ دولـــت و ملّـــت ســـتونِ بیـــتِ شـــریعت
جمیـلِ جملـه قبایـل معـینِ هـر کـه ذلیـل اسـت

نمـی ز بحـرِ سـخایش مـریج و طونـه و جیحـون
کفی ز فـیضِ عطـایش فـرات و دجلـه و نیـل اسـت

غنـــی ز مـــدح بـــود خانـــدان علـــمِ لـــدنیّش
که خود جمیلِ پدر هم جمیـل و جـدِّ جمیـل اسـت

بـــه جـــدّ و والـــدِ او فخـــر را ز مفتخـــر آمـــد
بـه درگهـش کـه پنـاهِ ذلیـل و کهـف دخیـل اسـت

---

[1] آزرِ بتگر : آذرِ بتگر

خـــداش حفـــظ کنـــد بـــا بـــرادرانِ گـــرامیش
زیـاده بـاد بـر اقـران کـه بـی عـدیل و مثیـل اسـت

- ۲۹ -

[قصیده]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

روزِ آدینـــه بـــه آیینـــه پـــیِ دفـــعِ مـــلال M 32[a]
نظـــری کـــردم و دیـــدم شـــبحی همچـــو هـــلال
ســر فــرو بــرده بــه بــر چشــم فکنــده در پــیش
نقشـــبندانه بـــه دل ذکـــرِ خـــدای متعـــال
بگشـاده درِ دل بسـته لـب از هـر چـه کـه هسـت
بنشســته بــه طلــب رســته ز قیــدِ مــه و ســال
دســـت بوســـیدمش او نیـــز ببوســـیدم دســـت
خواسـتم خواسـت نشسـتم بنشسـت او چـو مثـال
گفـتم ار عابـدی ای مـرد چـه تقلیـد اسـت ایـن
مــن تــو ام گفــت بگفــتم کــه نــیم مــن حیّــال
راســت گوینــد کــه آیینــه بــود عکــس نمــا
زانکــه تــو زاهــد و مــن شــیفتهٔ پــرچم و خــال
گــر منــی مــن کــه از ایــن شــیوه بعیــدم بــه خــدا
خیــز و بگــذار تــو تقلیــد و ریــا را فــی الحــال
گفـت سـمعاً بـه کجـا گفـتمش آنجـا کـه بهشـت
گفــت در روی زمــین گفــتمش آری نــه محــال
گفـت بـر گـو کـه کـدام اسـت تـو را آن جنّـت
گفــتمش محضــرِ فیضــی کــه بــود عــینِ کمــال
مشـــرقِ فضـــلِ هنـــر طلعـــتِ مهـــر آرایـــش
مطلـــعِ صـــبحِ ســـعادت رخِ پـــاکش بـــه جمـــال
گفـت احسـنت کـه مـن نیـز بـه اخـلاصِ تمـام
ســی چهــل ســال بــود مــادحِ اویــم مــه و ســال

شـــبحش شـــخص شـــد ار آینـــه بیـــرون آمـــد
دیـدمش همچـو خـود او خوشـمزه و پـاک خصـال
دســـت بگـــرفتمش از خانـــه بـــرون افتـــادیم
همچـو حـاجی کـه بـه کعبـه رود از شـوقِ وصـال
کـام جویانـه همـی گـام نهـد دیـده بـه پـس
مگـــرش غـــارتِ دل کـــرده یکـــی تـــازه نهـــال
ســـروی از بـــاغِ بهشـــت آمـــده یعنـــی بـــالا
یـک جهـان شـمس نمایـد بـه نظـر یعنـی جمـال
از خـم و عقـده و چینـی کـه بـه زلـف افکنـده
عقـــده افکنـــده و چـــین در دلِ چـــین و جیبـــال
خوانـد او شـعری و گویـد هـم ازیـن راهِ سـپاس
کـه زهـی مـادح و ممـدوح و زهـی سـحرِ حـلال
عقلِ کل فـیضِ خـدا شـمسِ هـدی جـوهرِ محـض M 32b
قطـبِ دیـن غـوثِ جهـان مایـهٔ عـزّ و اقبـال
گفـــتم ایـــن راز کـــه آمـــوختی ای ســـروِ روان
گفـــت ز امثـــالِ تـــو ای زاهـــدِ پـــاکیزه خصـــال
گفـــتم ای مـــردِ مقلّـــد ز چـــه رو شـــعرِ مـــرا
بـــه یکـــی بوســـه فروشـــی و نترســـی ز ســـؤال
تـــو در آیینـــه یکـــی زاهـــدِ ابلـــه بـــودی
تـــو کجـــا شـــعر کجـــا ای رجـــلِ پیـــرِ شـــغال
گفت من عاصـمم و مـدحِ شـهان شـغلِ مـن اسـت
کـی بـود لایـقِ [تـو] مـدحتِ ایـن گونـه رجـال
گفـتمش هـزل مگـو گفـت بـه جـد مـی گـویم
ای سـرِ حیلـه و تلبـیس و ریـا فسـق و وبـال
چـون شـنیدم ز وی ایـن جرئـت و گسـتاخی هـا
ریـش بگـرفتمش و حلـق و گریبـان فـی الحـال
حضرتِ پیـر چـو دیـد ایـن حرکـات از مـن گفـت

خود به خود می کنی این حرب و مصافات[1] و جدال
نیست کس با تو و تو معرکه سازی زیراک
او همان است که در آینه دیدی چو خیال
این بلا بر تو نیاورد مگر خود بینی
ور نه صورت ز کجا و ز کجا شبه و مثال
این قرینِ تو و عکسِ تو و نفسِ تو بود
تابعِ نفس مشو تا که نیفتی به جدال
کنی هر نوع خطا ها و بگویی عشق است
گوییش نفس کند روی تو گردد چو زکال
بشکن آیینهٔ صورت و معنی بطلب
تا رسی تو به حقیقت به یقین نه به خیال
کرد ارشادم و آگاه شدم از دمِ پیر
که به پای آید و پیچیده شود هر اعمال
برو آیینهٔ دل را بنگر تا بیند
راست در وی رخِ آن دلبر آیینه جمال
زان زمان توبه نمودم که به تلبیس و حیل
نروم در پیِ آیینه و آیینه جمال
عاصما عشق گر آن است که مرشد گوید
غیرِ جان دادن و مردن همه خواب است و خیال

- ۳۰ -

[قصیده]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن]

بیار زیج و سطرلابم ای غلامکِ شیوا M 32b
که دیده ام به سپهرِ برین دو کوکبِ رخشا
نه مه نه خور نه عطارد نه مشتری و نه کیوان M 33a

[1] مصافات : مسافات M

نه زهره اند و نه جبهه نه ذابحند و نه شعرا
سبق ز سبعهٔ سیّاره برده اند ز رفعت
که گشته پرتوِشان بر جهاتِ ستّه هویدا
گهی ز شرق به غربند و گه ز غرب به شرقند
دو آفتابِ سپهرِ معالیند همانا
یقینِ من همه این آنکه هر دو کرده طلوعند
ز برجِ معدلت و مطلعِ خلافتِ کبرا
یکی چو روحِ مصوّر یکی چو عقلِ مجسّم
یکیست جانِ مجرّد یکی سپهرِ معلّا
چو ماه و خور متوالی چو فرقدان متعالی
چو عقل و روح موافق به قول و فعل و به آرا
شرر ز آبِ دمِ تیغشان ضرر به حجر دُر
شر از مهابتِ ایشان گرفته لرزه بر اعضا
هران عدو بسپارد روان به صارم ایشان
نه آبِ خضر و نه انفاسِ عیسیش کند احیا
بر آسمانِ عراق آفتابِ طلعتِ ایشان
ز انکساف مبرّا چو نورِ دیده مصفی
در آید ار به تحرّک رکابِ شان پیِ عزمی
فلک بلرزه در آرد همه مساندِ علیا
گرفته شیوهٔ کتّاب آن بنانِ عطارد
زحل به درگهِ این ماشط ذوایبِ جوزا
یکی ولیِ ولایت یکی مشیرِ عساکر
یکیست حامیِ جیش و یکی است والیِ زورا
نموده بود شراری ز سمتِ شرقیِ بغداد
به آبِ صارمِ ایشان فرو نشست همانا
بنان و خامهٔ ایشان به سحر و مغجزه مانَد
هماره ناطق و سامع کنند جذرِ اصم را

جنـــابِ حـــق نـــدبِ عمرِشـــان هـــزار[1] نمایـــد
بــه کعبتــینِ مــه و مهــر تــا جهــان شــود احیــا

خـــدای عمـــر دهـــد آنچنـــان کبیســـهٔ ســـالش
بـــود ز جانـــبِ هـــیلاجِ وی عطّیـــهٔ کبـــری

بـــه علـــمِ زیـــج شناســـند تـــا مطـــالعِ انجـــم
مبـــاد خـــالی از ایشـــان مـــدارِ مرکـــزِ دنیـــا

شـــدم چـــو معتکـــفِ آســـتانِ حضـــرتِ عـــاکف
دعــای مــن چــو حســام اســت بــر مفــارقِ اعــدا

- ۳۱ -

[قصیده]

[منسرح: مفتعلن فاعلات مفتعلن فع]

خیز ندیما بگو بـه سـاقیِ مهـرو   از چه مکدّر نشسـته درپـسِ زانـو **M 34b**
تا به کیش از تفِ صیام دهـن خشـک   تر نکند از چه لب ز بـادهٔ خوشـبو
هین که منور جهان ز غرّهٔ شـوّال   هان که نموده هلال گوشـهٔ ابـرو
صوم شد و عُجبِ زاهدان بـه سـر آمـد   شدّتِ یاسا گذشت و دهشتِ یرغـو
عید شد و شد حرام روزه بـه مـردم   روی زمین از نشاطِ سـاحتِ مینـو
با همه با ساقی و ندیم دریـن بحـث   ناگهم آمد ز در نگـارِ سـمن بـو
عشوه گر و نازک و لطیـف خـوش انـدام   دلبر و دلـداده و دل آور و دلجـو
گفتمش ای مرغِ روح بستهٔ زلفـت   لب بگشا تا بری تـو آب ز لولـو
گفت ترا مژده ای دهم به ازین عیـد   گفتم ازین به چه باشد ای گـلِ خـودرو
گفت ببین هان رسـید داورِ کیهـان   هین به سواد العراق ساخته مشـکو
نورِ مجسّم بـود چـو نیّـرِ اعظـم   آصفِ دهرش طفیل و جان ارسـطو
سیّدِ مرقوم عبدِ خـالصِ رحمـن   شبلِ علی سبطِ فاطمه شهِ خوشـخو
زینـتِ دیـوانِ آن خـدیوِ یگانـه   آنکه عطارد به درگهش بـه تکـاپو

---

[1] هزار: هزا M

گفتمش آن کیست گفت حضرتِ تحسین　　آنکه ز پرِّ هما بود قلمِ او M 35a
نجمِ سعادت دو بر یمین و یسارش　　هر دو چو بر جیش تیر را زده پهلو
داری اگر عاصما حذاقت و حزمی　　نیست مناسب ثنای باز ز تیهو
مدحتِ خطّاف نیست در خورِ عنقا　　شهپرِ جبریل کو و بالِ پرستو
مدحِ خدیوِ عراق در خورِ تو نیست　　هستی اگر چه ز نظمِ ثانیِ خواجو
لیک توانی شدن ز راهِ جسارت　　گاه ثنا خوان شوی و گاه دعا گو

- ۳۲ -

[قصیده]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

نواب ابوالمحتشم آن سیّدِ کیهان　　هم رتبه به عیّوقش و هم جاه به کیوان M 35a
آن راد خدیوی شد از مجد و معالی　　میر عرب آقای[1] عجم اعظمِ دوران
ار معدلتش باز هوادار تذرو است　　هم صعوه و بلبل ز پی باشه غزلخوان
با پر کندش مروحه طاوس و پرستو　　خواند ز پیِ دفعِ گزند آیتِ قران
از سایهٔ او کرده هما کسبِ شرافت　　عنقاش چو سیمرغِ رخ آورده به دیوان
حربا چو نعامه شده با نسر هم آغوش　　قمریِ تذروند به زیرِ پرِ ترلان
ای خسروِ کی قدر و فلک رتبه و جم جاه　　هم شاهِ جهان بانی و هم داورِ دوران
از عدلِ تو طغرل شده هم بالشِ مرغاب　　شنقار به تیهو همه آن گشته ز اعوان
از هیبتِ تو چنگلِ کرکس چو کفِ بوم　　در چنگِ عقابِ تو عقاب آمده نالان M 35b
هر روز تو را طاوسِ تالار بود خور　　ماهت همه شب فخر کنان قمریِ ایوان
از معدلتت خنده زنان کبک به شاهین　　با باز کند فاخته بازیچهٔ اقران
دستان زنِ بزمِ تو بود بلبل و سارنگ　　دراج و قزل بر لبِ جو گشته نوا خوان
سرخاب و بط و سقر و ققنس چو سمندر　　با قاز و کلنگ نیز طغان همره و همجان

[1] آقای : آغای M

شد زاغ و زغن لکلکِ حربا و شتر مرغ   با پنجهٔ شهباز ملاعب چو محبّان
از بارقهٔ تیغِ تو آتش به حجر در   وز آبِ دمِ تیغِ تو خصمت مان
تعویذِ دو بازوی جلالِ تو مهِ مهر   رویت همه رضوان و طلت بحر [و] کهت کان
اعدای تو چون کبک به سر پنجهٔ شاهین   احبابِ تو چون طاوسِ رنگین به گلستان
تا اسم ز ققنس بود و نام ز عنقا   نا بود شود خصم [ز] اعدای تو سوزان

- ۳۳ -

[قصیده]

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

یک شب به خواب[1] اندر شدم دلدادهٔ حیدر شدم   M 35b
چون بر لبِ کوثر شدم بی تابِ یک ساغر شدم
شیرِ خدا شاهِ نجف یک ساغرم دادی به کف
نوشیدمش با صد شعف سیراب ازآن کوثر شدم
شمس الحق آن نورِ جلی زو دینِ احمد منجلی
تا ذکرِ من شد یا علی از عرش عالیتر شدم
هم محرمِ سرِّ خدا هم خانه زادِ کبریا
زانش به جان گشتم فدا زینش به دل چاکر شدم
آن سرورِ دنیا و دین آن منبعِ حقّ الیقین
تا فرشِ او کردم جبین بر مهتران سرور شدم
شاهنشهی کز ذکرِ آن آید به جنبش آسمان   M 36a
از آتشِ عشقش همان سر تا به پا اخگر شدم
خیبر گشا عنتر[2] شکن شیرِ خدا مرحب فکن
تا نعتِ او شد وردِ من در دهر نام آور شدم

---

[1] خواب : خوب M

[2] عنتر : عنطر M

سلطانِ ملکِ"لا فتـی[1]" کشـور گشـای"هَـلْ أتَـی"[2]
از یــک نظــر زان کیمیــا ارزیــز بــودم زر شـــدم

از شوقِ آن خیر البشر زان خـواب جسـتم چـون شـرر
آتش شدم پا تـا بـه سـر گـویی کـه خاکسـتر[3] شـدم

عــزمِ زیــارت کــرد دل جمّــال را گفــتم بهــل
بر خوانِ جدی بهـرِ ابـل اینـت بـه جـان یـاور شـدم

ای ساربان هی کن تو هی شـادم کـن از پـا بـوسِ وی
از نالــه نــال از آهِ نــی وز ســوزِ دل مجمــر شــدم

بــر گشــتم از راهِ صــدف تــا آورم دُر را بــه کــف
از ســایهٔ شــاهِ نجــف مــن صــاحبِ گــوهر شــدم

چون رختِ ره بر بستمی راهـش بـه مژگـان رفتمـی
بــی یــار و یــاور رفتمــی نــورِ علــی یــاور شــدم

تنهــا نهــادم رو بــه ره از عشــقِ وی حــالم تبــه
تــا دیــدمی آن بارگــه تــاجِ ســرِ ســنجر شــدم

چــون مــرغِ عیســی رفتمــی مــرغِ سـلیمان گشـتمی
وز فـیضِ شاهنشــه همـی سـیمرغِ زرّیــن پـر شـدم

بهرِ نثـارش جـان بـه کـف بنهـاده بـر رسـمِ سـلف
خــاکِ درش بهــرِ شــرف بوســیدم [و] قیصــر شــدم

اعمــی بــدم بینــا شــدم ادنــی بــدم اعــلا شــدم
تــا بنــدهٔ مــولا شــدم ســلطانِ هــر کشــور شــدم

هر کس به جان بگزید حق در روی مـولا دیـد حـق
عاصم ازآن خورشیدِ حـق مـن مهـرِ مـه پیکـر شـدم

---

[1]"لا سیف الاّ ذوالفقار ، ولا فتی الاّ علي:**ألکامل فی التاریخ** ، ج. ۲، ص. ۱۵۴.

[2]« هَلْ أَتَی عَلَی الْإِنْسانِ حِینٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ یَکُنْ شَیْئاً مَذْکُوراً» : قرآن، ۱\۷۶

[3]خاکستر : خاسترM

دیـدم چـو گـاه بـورِ او وان نخـل پـر از نـورِ[1] او
موسی صـفت بـر کـوی او زان نخـلِ بـار آور شـدم
شاهِ شهیدان بوالمحن لب خشـک و بـی آب از فـتن
زان فتنه خاکِ پر خـزن از دسـتِ غـم بـر سـر شـدم
لب خشک و سر از تـن جـدا افتـاد در کـرب و بـلا
آخـر کجـایی ای خـدا ای مـن تـرا چـاکر شـدم
دلسـوز کـو دلخـواه کـو رحمـی بـه عبـدالله کـو
آبـی بـه حلـقِ شـاه کـو ای وای خاکسـتر شـدم
آب آورش عبّاس و بس نه دسـت و نـه فریـاد رس
زان دست زارم چون جـرس وز دیـده آب آور شـدم
عاصـم دریـن بیـت الحـزن از مـاتمِ شـاهِ زمـن
دل از برم شد جان ز تـن وز غصّـه غـم پـرور شـدم

- ۳۴ -

[قصیده]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

M 36[b]

مهیمنـــا ملکـــا دل تـــو شـــاد دار امـــروز
رســـید عاصـــم و گویـــد بـــه افتخـــار امـــروز
بـه بارگـاهِ تـو چـون جبهـه سـا شـدم گفـتم
کـه آمـده اسـت مـر ایـن جبهـه ام بـه کـار امـروز
بـــه کشـــورِ تـــو نگـــه کـــردم از عـــدالتِ تـــو
نمـــوده کبـــکِ دری بـــاز را شـــکار امـــروز
ز هیبـتِ تـو بـه هـر جـا شـراره انـدر سـنگ
ز صدمتِ تو بـه هـر جـا عـدو اسـت خـوار امـروز
بـــه دیـــده آذرم اردی نمـــودی و گفـــتم
مگـــر رســـیده بـــه فصـــلِ خـــزان بهـــار امـــروز

[1] نورِ او : نو او M

چو بقعه را همه گلزار دیدم از عدلت
بگفتم این همه از کارِ کامکار امروز
به چشمِ من بنمودند نینوا و غُری
بهشت و حوری و رضوان پر نگار امروز
گرفته اند عزالانِ شهر صحرا را
چنانکه آهوِ چین وادی تتار امروز
یکی به زلف چو سنبل همی دهد تشویش
یکی به ساغرِ پر مل شده مدار امروز
دلم ربود یکی زان میان و گفت مرا
چگونهٔ تو بگفتم ز تو فگار امروز
چو دید بسملِ او گشتم از سرِ رحمت
دلش بکشتهٔ خود سوخت آن نگار امروز
بگفت می دهمت کامِ دل ولی فردا
بگفتم آنچه تو فردا دهی بیار امروز
بگفتمش به یکی بوسه جان دهم گفتا
نخواهم ار دهیم جان و دل هزار امروز
ولی به مدحِ ولینعمتِ قدیم خودت
چکامه ای ز تو خواهم من استوار امروز
بگفتمش چو ندارم بضاعی از شعر
چه گونه نعت سرایم من استوار امروز
بگفت می نشناسم ترا که گویی شعر
به تازی و دری و ترکی آبدار امروز
تو نیستی مگر آن عاصمِ شکر گفتار
گرفته صیتِ کمالِ تو اشتهار امروز
چکامه های تو در نعتِ حضرتِ مظهر M 37a
شمارم ار برسد تا ده و چهار امروز
مگو چو شاهدِ دولت گرفته در آغوش

ترا نموده فرامش درین دیار امروز

خجل نماندم [و] در پاسخش نعم گفتم

به خامه دست زدم کردم ابتدار امروز

تجدیدِ مطلع در نعت

ای آسمان حشمی کش توی مدار امروز

زمین کند به وجودِ تو افتخار امروز

نوالِ ابر کفت را که می کند احصا

که کرده قطرۀ امطار را شمار امروز

چو یوسفی تو درین مصر معدلت زنهار

عزیز دار تو اخوان دلِ فکار امروز

به دهر امرِ شریفت چو آیتِ رحمت

خوش آنکسی بودش بر درت قرار امروز

چو کرد مظهر عدلت خدای عزّ و جل

بیافت دولت و دین از تو اعتبار امروز

چو حاتمند هزاران به درگهت خوشنود

کسی ز دولتِ تو نیست دل فکار امروز

چو تو امیرِ جهانی چو من ثنا خوانی

نیافریده به دهر آفریدگار امروز

به پای دار وفا را چنانکه شیمۀ تو است[1]

ترا چو کرده خدا پایه پایدار امروز

همیشه روز و شبت صبح و عیدِ خاصان باد

چو نینوا است به عدلِ تو دایه دار امروز

قرار یافت صلاتِ قصایدم عاصم

چنان ادای صلوت است بر قرار امروز

[1] تو است : تستM

[قصیده]

[خفیف:فعلاتن مفاعلن فعلن]

ای ز روی تـو نـورِ حـق پیـدا   گشـته از عـدلِ تـو جنـان دنیـا   M 37a

ارضِ بابـل ز عـدلِ تـو فـردوس   جنّـت اسـت از تـو حلة الفیحـا

آسـمان قـدری و زمـین تمکـین   ابـر باشـد کفـت دلـت دریـا   M 37b

مخلـصِ دیـنِ دولتـی زان رو   تـو بـر اقـرانِ خـود شـدی بـالا

حلّه باشد سـپهر و تـو خورشـید   کاتبـت تیـر و بنـده ات جـوزا

روح محضی تو و جهان جسم است   جسـمبی جـان مبـاد ایـن دنیـا

بـا قـدر هسـت رای تـو تـوام   حکمِ تو شد ردیـفِ حکـمِ قضـا

چـون رشـیدِ جهانیـانی تـو   نشـود بـی رشـادتت دو سـرا

شـد مـداین ز عـدلِ تـو آبـاد   ارضِ بابـل ز همّـت احیـا

هر که بر سنگ و خاره اسمِ تـو خوانـد   ایـن گهـر باشـد آن گـلِ بویـا

من و مدحِ تـو هـان بـدان مانـد   شـعر باقـل بـه مـدحتِ فصـحا

کیسـتم مـن ز حکمـتِ لقمـان   یـارِ سـحبان کـنم ثنـا انشـا

به که چون مصرِ عینِ خـود عاصـم   هر دم از جان دو دست های دعـا

بـر درِ کبریـا کنـد مرفـوع   بـا صـداهای ''فَاسْتَجَبْنَا''[1] هـا

باد از فضـلِ تـو جهـان مسـرور   بـاد از عـدلِ تـو زمـان بـر پـا

بـر مـرادِ تـو دایمـاً گـردد   مهر و ماه و سپهر و نجم و سـما

دیـن و دنیـا تـرا بـه کـام شـود   هست تا دین به جـا بـه پـا دنیـا

عمـر و اقبـال و جـاهِ تـو مـزداد   حـق معـینِ تـو بـاد در دو سـرا

خاطرت شـاد بـاد و دل مسـرور   حـافظ و ناصـرِ تـو بـاد خـدا   M 38a

یـار و یـاور شـود تـرا یـزدان   اسـمِ اعظـم تـرا سـپر بـادا

---

[1] «وَنُوحاً إِذْ نَادَی مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّیْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْکَرْبِ الْعَظِیمِ» قرآن، ۲۱\۷۶ و ۲۱\۸۴،۸۸،۹۰

در دلِ دشـــمنِ تــو آتــش بـــاد   تا کـه آب و هـوا اسـت در دنیـا

- ۳۶ -

[قصیده]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

نـــازم بـــه خـــالقی کـــه بـــه دو حـــرف یـــک ادا M 38[a]

آراســـت دهـــر را ز ســـمک تـــا نهـــم ســـما

بـــر هشـــتمین ثوابـــت و کیـــوان بـــه هفتمـــین

مـــــأمور بـــــر ســـــتایش و تقـــــدیسِ کبریـــــا

بگشـــاده انـــد بـــر ششـــم و پـــنجم آســـمان

بـــرجیس بـــا ثنـــا کـــف و بهـــرام بـــا دغـــا

بـــر چـــارمین فلـــک خـــور و ناهیـــد بـــر ســـیم

تیـــر اســـت بـــر دوم بـــه یکـــم مـــاه دلربـــا

تـــا بنگـــریم عیـــد و وعیـــد و ســـعید و نحـــس

نحسـش بـه نحـس و عیـد بـه مخلـص دهـیم مـا

عیـدی کـه آب مشـعر و زمـزم ز فـیضِ او اسـت

فخـــرِ حجـــر صـــفای صـــفا زینـــتِ منـــا

موعـــودِ شـــاهِ کشـــورِ "لـــولاک[۱]"و حســـنِ وی

بـــــر او و چـــــار یـــــارِ گـــــزینش درودِ مـــــا

بـــادا مبـــارکِ ســـرِ ســـلطانِ دیـــن پنـــاه

آنکـــو لـــوای احمـــدی او راســـت در ســـرا

عبدالمجیـــد خـــان شـــهِ غـــازی جهـــانِ جـــود

دادارِ عـــدل گســـتر و کـــی زاد و کـــی لقـــا

شاهنشـــهِ زمانـــه و ســـلطانِ بحـــر و بـــر

ظـــلِّ خـــدا خلیفـــهٔ بـــر حـــقِّ مصـــطفی

در رزمِ کـــافران ســـرِ رمحـــش شـــهابِ قهـــر

---

[۱] "لولاک لما خلقت الأفلاک:" **کشف الخفاء**، ج. ۲، ص. ۱۶۴

در بزمِ مخلصان دو لبش فیهما شفا
با لشکرش جنودِ نجوم و مطر کفی
توام به دست و بازوی وی قولِ "لا فتی"[1]
حامیِ ورع راعیِ شرع و مبینِ دین
ماحیِ ظلم و محییِ اسلام و پارسا
M 38b مأمور کرده از قبلِ خود به انتخاب
بر ملک و بر عساکرِ منصوره اولیا
بر ملک آنکه مخلصِ دین اسعدِ زمان
سالارِ قوم و درس ده پورِ برخیا
بر عسکر آنکه نورس و نوبخت و نو جوان
پیرِ کمال و عقل و خرد راست مقتدا
آن یک چو بحرِ نور جهان راست فیض بخش
وین همچو کوهِ طور زمان را[2] فرح فزا
آن یک به کارِ ملکِ عطارد به کلک و کف
وین یک به شغلِ جیش زحل دارِ پر وغا
با یکدگر چو ساعد و بازوی شخصِ دین
مشتاقِ یکدگر چو تن و جان به هر لقا
جز در سپهر خطّهٔ بغداد هیچ کس
در یک سما ندیده دو خورشیدِ پر ضیا
پاسِ بلاد را همه مژگانِ دیده اند
هر درد را ز حکمتِ ایشان رسد دوا
بر خار و خاره گر به شفقت نظر کنند
زان لاله ها بروید و زین لعل جان فزا
تا در سپهر شمس و قمر در تلألؤاند

[1] "لا سیف الاّ ذوالفقار ، ولا فتی الاّ علي: **ألکامِل فی التاریخ** ، ج. ۲، ص. ۱۵۴.
[2] زمان را : زمان ر M

تـــا در زمانـــه رســـمِ محبّـــت بـــود بـــه جـــا

بـــر اوجِ جـــاهِ ایـــن دو شـــهابِ جلیـــل قـــدر

ماننـــــــدِ فرقـــــــدین بماننـــــــد دایمـــــا

- ۳۷ -

[قصیده]

[هزج:مفعولمفاعیل مفاعیل فعولن]

M 38[b] بـــر گشـــت بـــه عـــز و شـــرف از درگـــهِ مـــولا

خـــــاتونِ جهـــــان ســـــلمها الله تعـــــالی

راضـــی شـــد ازو شـــاهِ شـــهیدان بـــه دل و جـــان

منظـــورهٔ حیـــدر شـــد و محبوبـــهٔ زهـــرا

عفّـــت همـــه در پـــردهٔ وی جـــای گرفتـــه

عصـــمت همـــه در محجـــرِ وی ســـاخته مـــأوا

ای شمســـهٔ ایـــوانِ کیـــانی بـــه تـــو روشـــن

وی نجـــمِ ســـعادت ز تـــو هـــم پایـــهٔ جـــوزا

خـــاتونِ جهـــانی تـــو و بلقـــیس نـــژادی

زانـــرو همـــه اوقـــات بنـــازد بـــه تـــو دنیـــا

M 39[a] هـــاجر منشـــی ســـاره لقـــایی تـــو بـــه عفّـــت

شاهنشـــهِ حـــورائی و گـــردت همـــه حـــورا

مـــه گفتمیـــت گـــر نبـــدی مـــاهِ گلعـــذار

خـــور خوانـــدمیت گـــر نبـــدی بادیـــه پیمـــا

تـــو فاطمـــه اطـــواری[1] و هـــم آســـیه کـــردار

تـــو شـــاهِ زمـــانی چـــه بـــه دنیـــا چـــه بـــه عقبـــا

شـــمس و قمـــر از نـــورِ تـــو ماننـــدِ ســـهایند

ناهیـــد بـــه خـــدمت بـــودت جاریـــه آســـا

دیگـــر نبـــود چـــون تـــو کســـی رابعـــه اطـــوار

---

[1] اطواری : اطوری M

دیگـــــر نبزایـــــد چـــــو تـــــو از آدم و حـــــوّا
هرگـــز بـــه ســـرا پـــردهٔ تـــو مـــه نبـــرد راه
حجـــاب بـــه درگـــاهِ تـــو جـــوزا و ثریّـــا
تو شمسـی و شـه مـاه بـود زانکـه ز شـمس اسـت
انـــوارِ مـــه ای شمســـهٔ ایـــوانِ تجلّـــی
دیگـــر نبزایـــد چـــو تـــو شاهنشـــهِ دیگـــر
حـــوّا اگـــر آیـــد بـــه دو صـــد بـــار بـــه دنیـــا
هـان شـاد تـو از شـاه و شـه از روی تـو مسـرور
تـــو صـــاحبهٔ شـــاهی و شـــه صـــاحبِ دنیـــا
موصـــولِ عبـــاداتِ تـــو از خـــالقِ معبـــود
مقبـــولِ زیـــاراتِ تـــو از عـــالمِ بـــالا

- ۳۸ -

[قصیده]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

سـلاطینِ جهـانِ یکسـر چـه از اعـلا چـه از ادنـی[۱] M 39a
بـود از فـیضِ سـلطانِ جهـان عبـدالعزیز احیـا
دیـارِ بابـل ار چـه پـیش ازیـن بـودی خـراب امّـا
ز یمـنِ آصـفش مـدحت بـود الان بهشـت آسـا
خدیوِ جم حشـم دریـا همـم لقمـان حکـم کـز وی
عـراق و بابـل و زوراسـت یکسـر جنّـت المـأوا
نشـد قـانع بـه ایـن بابـل کـه بـر خـاکش قرارسـتی
روان فرمـود ز آتـش بـابلی چـون بـاد بـر دریـا
چـه بابـل کشـتیِ گـردون[۲] حبـابِ آبشـارِ او
ز وسـعش ذرّه مـی مانـد بسـیطِ تـودهٔ غبـرا

---

[۱] ادنی : انی M
[۲] گردون : گردن M

ز عشقِ خدمتش چون عاشقِ دلسوخته هر دم
به تن آهن به دل آتش به سینه تف به سر سودا
سمندر فطرت است اما نهنگان را نهیب آرد
بط آیین است امّا آتشین روح است و رویین پا
M 39b بود کوه و بر آید لیک نبود ناقهٔ صالح
دو کوه از یک شکم زاید به توام چون خود آتش زا
بود اقلیمی امّا جمله دنیا را بود جامع
بود دنیایی امّا هفت اقلیمش به زیرِ پا
به هر جا رو نهد از رعد و برقِ طوپِ شش خانش
کند مأمورِ ابر از خوف آتش هاش استعفا
بود رعد از صدایش کر شود برق از تفش بی فر
رود یک دم زند چون پر ز جابلقا به جابلسا
بود مینو قصورِ او ز گردون پیش زورِ او
چه پیرانند پورِ او چه پوران پورِ آتش زا
الهی در جهان تا نام ماند از وزیر و شه
سلیمان را و آصف را بود تا اسم در دنیا
سلیمانِ جهان عبدالعزیز و آصفِ مدحت
بود آن تخت را شوکت شود این صدرِ احمد را
کند عاصم مر ایشان را دعای دولت [و] ثروت
به آن و ساعت و سالِ مه و لیل و نهار امّا

- ۳۹ -

[قصیده]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن]

M 39b قیروان را عزم چون فرمود شاهنشاهِ خاور
باختر را کرد مشرق مشرقِ ما ماند بی فر
روزِ مشرق شب شد و شب های مغرب گشت روشن
خاوران تاریک چون شب قیروان روزِ منوّر

بــاغِ راد از مویــه چــون مــاهِ محــرّم در صــفاهان
بــاختر انــدر نشــاط و خنــده چــون نــوروزِ کشــمر
زیــج و اســطرلاب را چــون بنگریــدم شــد یقیــنم
اشـــرفِ ســـیّارگان باشـــد بـــه ســـیرِ روم انـــدر
اشــرفِ ســیّارگان شــمس اســت گوینــد آری آری
شــمسِ اقبــالِ جهــان انــدر ســفر مــی بیــنم ایــدر
آنکه با مهـر و مهـش لافِ بـرادر خوانـدگی هسـت
آنکـــه بـــا شـــاهانِ عـــالم مکرمـــت آمـــوزد و فـــر
هـــر کجـــا اقبـــال باشـــد آفتـــابِ دولـــت آنجـــا
دولـــتش یـــاور هـــر آنجـــا هســـت اقبـــالِ مظفّـــر
بگذرانیـــد از نظـــر شـــاهانِ عـــالم را یکایـــک
کـــرد ســـیرِ ملـــکِ قســـطنطین و اوروپـــا سراســـر
ماه و مهر آسا به هـر جـا شـد نثـارِ سیم و زر کـرد
هـر کجـا رو مـی نهـادی مـی نهادنـدش بـه پـا سـر
خوش سیاحت کـرد آن سـیّاحِ بحـرِ جـود و دانـش
گشــت جابلقــا ز جــودش همچــو جابلســا پــر از زر
M 40[a] گفت عاصم عمر بی دولت نخـواهم هـاتفش گفـت
آیــدت اقبــال و دولــت هــان مشــو از غــم مکــدّر
گفتمش کی گفـت بنگـر چـون نگـه کـردم بـه زورا
رفتـه ظلمـت گشـته روشـن زاوّلـین[۱] حالـت نکـوتر
مــرده بــودم زنــده گشــتم وز خــدا شــاکر از آنــم
دستگیرم شـد بـه پـا بوسـیِ او چـون چـرخِ اخضـر
بـــا مســـمّای شـــریفش اســـمِ او بـــادا مقـــارن
نیســت تــا در آب آتــش هســت تــا در بحــر گــوهر
باد محفوظ از کـدر یـا رب بـه جـاهِ آنکـه تـیغش

---

[۱] زاوّلین : زّولین M

کـرد مرحـب رادو نـیم و کَنْـد از جـا بـابِ خیبـر

- ۴۰ -

[قصیده]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

زمستان است و مستان را به مـی آتـش بـه جانسـتی M 40[a]
بــه هــر کاشــانه ای آیــینِ زردشــتی عیانســتی
مغـان را ارمغـان تـیغش بـه آبِ آتشـین سـرخوش
تجلیگـــــاهِ آن آتــــــش رخِ مغبچّگانســــــتی
برسم کهبدان در دسـت زنـد اسـتا اسـت مطـرب را
بـه دفـعِ چشـمِ بـد پیـرِ مغـان پازنـد خوانسـتی
سپندِ جـان بـه جـای عـود در مجمـر همـی سـوزد
دلِ مسـتان بــه جـای مشـک در کـانون جانسـتی
اگــر چــه آشــتی دارد شــتا بــا آتــشِ صــهبا
ولــی وی مــاه بــا مــی خوارگــان در امتحانســتی
نمانـده شـمس را تـب از نهیـبِ وی همـی لـرزد
به سرداریش کار اسـت ارچـه خـود آتـش سنانسـتی
ز چار ارکـان حـرارت رفـع گشـت و مهـر بـر آمـد
ز شدّت های این دی هـر چـه مـی گـویم چنانسـتی
تمنّــای جهــنّم مــی کنــد خلــق از نهیــبِ بَــرد
ز هـــرکس شـــیوهٔ آتـــش پرســـتی رایگانســـتی
نمانده ماسکه در دست و پـای شـخصِ دهـر امـروز
تـو گـویی مـردهٔ افسـرده ای بـی جسـم و جانسـتی
چــو بینــد محلــوج را آتــش شــود خــاموش
چنــان کــافور پــر گــوگرد احکــامش روانســتی
متـرس از سـردی [ای] مطربـا بـر نـی دم ای نـایی M 40[b]
کــه نــی آتــش زنِ دلهــای هــر پیــرِ جوانســتی
تو سـاقی جـام مسـتان در زمسـتان از کـفِ مسـتان

بـدی اردی بهشـت اسـت آن بـه آذر[1] مهـر جانسـتی
مـــرا دل بـــرده از کـــف کـــافری مغبچّـــهٔ شـــوخی
ز روی آتشــــینش صـــــد ســــمندر در فغانســــتی
در آتــش داشــت پــورِ آزر[2] از یــک ره گلســتانی
هــزاران گلســتان ایــن ز آتــشِ رویــش عیانســتی
جبــین آتــش رخ آتــش لعــل آتشــبار او آتــش
مگــــر کــــو قبلــــهٔ آتــــش پرســــتانِ مغانســــتی
نخواهــد گــرم ســازد ایــن همــه آتــش دلِ مــا را
مگر مهـرِ کریمـی کـش دل و کـف بحـر و کانسـتی
جنـــابِ عبـــدِ رحمـــن داورِ داد آور از عـــدلش
بــه میشــان گــرگِ صــحرا مهربــان تــر از شبانســتی
صـــلاتم را صـــلاتِ فـــرض دانـــد از کرمکـــاری
خلوصِ مـن ز احسـان هـای وی مخبـون از آنسـتی
نــه مــن ســر گــرمِ صــهبای مــدیحِ اوســتم تنهــا
چــو عاصــم صــد هــزارش مــادحِ آتــش زبانســتی

- ۴۱ -

[غزل]

[منسرح: مفتعلن فاعلات مفتعلن فع]

M 33b
M 69b

خیـــز نـــدیما کـــه مـــاهِ روزه تمـــام اســـت
جشـــنِ خـــوشِ مهرگـــان و عیـــدِ صـــیام اســـت
شـــب ز نهـــار آنچنـــان فـــزوده تـــو گـــویی
چهـــره و زلـــفِ بتـــانِ کبـــک خـــرام اســـت
مـــژده دهـــد پیـــرِ مـــی فـــروش کـــه امـــروز
خـــوردنِ صـــهبا حـــلال و روزه حـــرام اســـت

[1] آذر: آذ M
[2] پورِ آزر : پورِ آذر

خاصـــــه ز دســـــتِ بـــــتِ چهـــــارده ســـــالی
دل ز حجــرش اســـت ســـینه نقــرهٔ خـــام اســـت

ابـــــروِ کـــــانش هــــــلالِ عیـــــدِ جـــــوانی
ســـرو بـــه بـــالا بـــه چهـــره مـــاهِ تمـــام اســـت

خـــود بـــده انصـــاف زاهـــدا[1] کـــه دریـــن روز
آنکـــه ننوشـــد مـــیِ شـــبانه کـــدام اســـت

عیـــــدِ ســــــیم رؤیـــــت دو داورِ عـــــادل
والـــیِ عهـــد ایـــن و آن مشـــیر بـــه نـــام اســـت

M 34a M 69b هـــر دو ز عـــزم و[2] رزم و[3] شـــوکت و ثـــروت
خسروِشـــــان بنـــــده کیقبـــــاد غـــــلام [اســـــت]

ســـر زد اگـــر یـــک شـــرر ز آتـــشِ اشـــرار
خـــوش بزدنـــد آبِ شـــان کـــه آبِ حســـام [اســـت][4]

عاصـــم ازیـــن عیـــدِ چـــارم اســـت تـــرا خیـــر
زانکـــه دریـــن [عیـــد] وعـــده هـــای کـــرام اســـت[5]

دیوانچهٔ عاصم
بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِیم

- ۴۲ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

ای نـــامِ تـــو ســـر دفتـــرِ دیـــوانِ بیـــان هـــا

---

[1] زاهدا M 34a : واعظا M 69b
[2] و M 69b : وز M 34a
[3] رزم و شوکت M 34a : رزم شوکت M 69b
[4] سر زد...حسام است M 34a : - M 69b
[5] عاصم ازین...کرام است M 69b : - M 34a

وز عشقِ تو آتشکده جان ها و جنان ها

گفتی سخنی و حکما جمله فتادند

از نقطهٔ موهومِ دهانت به گمان ها

یا رب به خودت از خودی خود برهانم

خواهم کنم از غیرِ تو من عطفِ عنان ها

بینِ من و بازار قدم جز قدمی نیست

بگرفته به یک جا دل ازین تازه دکان ها

شد فهم در آغوشِ کمان تیر چو بر جست

از دولتِ پیر است سفرهای جوان ها

بنشین که نشیند دلم از خوفِ قیامت

پیش آ که به قربان کنمت جمله روان ها

گه نورم و گه ظلمت و گه شمع و گهی دود

در باد رخ و زلفِ تو روزان و شبان ها

من داعیِ خوبانِ جهانم به خدا لیک

چون موی سرم کرد غمِ موی میان ها

عاصم مشو آزرده چو دلبر ستمی کرد

خیر ار طلبی باشد از آن سوی زیان ها

– ۴۳ –

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

M 48[a]

شد قایدِ ما فیضِ ازل نورِ ابد را

بر داشت حجاب از دل و از دیده رمد را

غافل مشو ای سالکِ ره زانچه نماید

بشناس و ببین فرق کن از آبِ زبد را

ای قامتِ خم گشته مکن خواهشِ رفعت

هر قوس که شخ شد ببرد تارِ وتد را

غیرِ صمدت جمله صنم گشته و بشکن

نشکسته صنم را چه پرستی تو صمد را

تا جان ندهی و نستانی ز عوض یأس
عارف نشوی قاعدهٔ داد و ستد را

ای شاهدِ بی پرده هنوزت نشناسند
در فکرِ تو هر چند کنند آبِ کبد را

عاصم منشین از طلبش تا به تو گویند
اسرارِ ازل را و حکم های ابد را

- ۴۴ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

M 48a
الهی بیشتر گردان به خوبان خواهشِ دل ها
به بلبل نازِ گل ها و به گل شورِ عنادل ها

منوّر باد از دیدارِ خوبان چشمِ مشتاقان
نتابد بر جهان جز پرتوِ رخسارِ خوش گل ها

چنان لیلی[1] وشان را میل ده در بردنِ طاقت
که هر فرزانه مجنونی شود دنبالِ محمل ها

برفتم گرد غیر از دیده و دل زانکه می دانم
که پاکان راست بس رغبت پیِ پاکیزه منزل ها

محرّک نیست گر عشقِ تو در بازارِ عشّاقان
جنونِ دشتِ عشقت را که جنباند سلاسل ها

هر آن عارف سخن راند ز وصفِ جنّت و کوثر
به وجهی مختصر گفت از لبِ شیرین شمایل ها

به غرقابی فتاده دست و پایی می زند عاصم
خوشا وقتی که گیرد دستِ ما دامانِ ساحل ها

- ۴۵ -

[1] لیلی : لیل M

[غزل]

[رجز: مستفعلاتن مستفعلاتن مستفعلاتن مستفعلاتن]

ای از جمالت آرامِ جـان هـا وی از خرامـت خـرمِ روان هـا M 48b

از نامِ خوبت دل ها پر از شـوق وز گفتگویـت شـیرین زبـان هـا

در دهر نشکفت با این طراوت نگشوده سـری بـا ایـن[1] عبـارت

مانندِ رویت گل در چمن ها یا چون دهانـت رازِ نهـان هـا

والشمس و والليل آن چهره و موت صاد بـا نـون آن چشـم و ابـرو

زان مصحفِ رو چون طفلِ خوشخو خوانم گه ازین گاهی از آن هـا

گر می توانی از مهربـانی مـی رس بـه دادم آنسـان کـه دانـی

خوانم دعایت من تا نهانی یا رب بمانی خیلی زمـان هـا

نی از وصالت گویم کفایـت نـی از فراقـت دارم شـکایت

هر حال باشد جویم رضایت سود است ما را از تـو زیـان هـا

امشـب ز هجـرت ای مـاهِ منظـر نگشـود زخمـم بـر روی بسـتر[2]

در چشم قطره در سینه اخگر اینم نهان ها آنم عیـان هـا

در امرِ دارین ماند است ابکم نه کوشه ای زین نـه توشـه زان هـم

خواهد بخوانی عاصم ازین غم زانکس که دانـد رازِ نهـان هـا

- ۴۶ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

عجـب حیـران و سـرگردانِ ایـن منـزلگهم گویـا M 48b

نوشـته سـر نوشـتم بـر هـوا یـا بـر پـرِ عنقـا

به یک دو باختم من دیـن و دنیـا را بـه یـک مویـت

به امیـدی کـه آخـر سـود خـواهم کـرد ازیـن سـودا

جـوابم دادی ار یـک ره منـادی کردمـی بـالله

[1] با این: بدین M

[2] نگشود زخمم بر روی بستر : نگشود زخمم نغنود چشمم بر روی بستر M

بـدین حـزن و بـدین اشکسـتگی هـا صـخرهٔ صـمّا
چـه نسـبت ای عزیـزان عشـقِ مـا و شـاهدِ قدسـی
نیـــاز و احتیـــاجِ مـــا و بـــا آن نـــاز و اســـتغنا
کنـد تطمیـع عاصـم واعـظ از حـور و قصـور امّـا
کســی دانــد نباشــد دردِ عشــقش لــذّتِ حلــوا

– ۴۷ –

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

الا یـــا ایهـــا الســـاقی بـــده آن نشـــئهٔ دل هـــا M 48b
تغافــل تــا بــه کــی جانــا ادر کاســا و ناولهــا
مـرا دسـتی گرفتـی حـالم ار جویـا شـدی لـیکن M 49a
چه دانـد حـالِ غرقـه آنکـه جـا دارد بـه سـاحل هـا
مبـــار ای دیـــده گِـــل کـــردی رهِ جمّـــازهٔ لیلـــی
منـال ای سـینه آتـش هـا زدی در جملـه منـزل هـا
الهـی خـوب رویـان بـد نبیننـد ارچـه بـی رحمنـد
کـــه ایشـــانند مقصـــود و مـــرامِ دیـــده و دل هـــا
بـه شـیرین بـود راحـت جـانِ فرهـاد و دلِ خسـرو
مرا اوقـاتِ تلـخ از دسـتِ ایـن شـیرین شـمایل هـا
مگـــر عشّـــاق را فریـــاد رس بـــودی دمِ تیغـــت
که عاصم را ز تشریفِ وی آسان گشـت مشـکل هـا

– ۴۸ –

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

بـــه دیـــوانِ ازل مجبـــور ازآن گشـــتیم صـــهبا را M 49a
کـه تـا روزِ ابـد مانـد بـه دیـوان هـا نشـان مـا را
بـه غیـر از مـا خـدا بینـان نگـارا روی خـود منمـا
کـه مـی دانـد بـه جـز مـا عاشـقان ذوقِ تماشـا را

یکـی از صـد هـزاران پـرده دارِ حسـنِ تـو یوسـف
ازآن یـک پـرده بـی پـرده نمـودی صـد زلیخـا را
ندیــدم هــیچ شــکّر بــا نمــک شــیرینی افزایــد
نمکـــدانِ دهانـــت بشـــکند بـــازارِ حلـــوا را
کـنم تـدبیر هـر شـب سـر نثـارِ مقـدمت سـازم
چو صبح آیـی روم از خـویش نشناسـم ز سـر پـا را
تو خواجه از چه رو آخـر بـه دنیـا ایـن قـدر نـازی
کــه آورده اســت بهــرِ تــو ز یــزدان خــطِّ ابقــارا
نمانــــد از نــــزاعِ لا و الاّ جــــز یقــــین عاصــــم
زنــــی هرگــــه تــــو از شمشــــیرِ الاّ گــــردنِ لا را

- ۴۹ -

[غزل]

[هزج: مفعولمفاعیلن مفعول مفاعیلن]

خواهی تو چو مجنونی فرزانـه کنی جانـا   از زلف چو زنجیرش دیوانه کنـی جانـا   M 49ª
از بلبلِ آتش آه پروا نکنـی دانـم   چون من تو هزاران را پروانـه کنـی جانـا   M 49ᵇ
طورِ دلِ نوکاران زان شـعله شـکیبا نیسـت   زنهار تو برقع را پر وانکنی جانـا
از زردیِ رخسـارم وز خـونِ دلِ زارم   وز آهِ شرر بارم پروا نکنـی جانـا
تا فخر به ما نارد از طاعتِ بـی بنیـاد   خواهیم تو زاهد را افسـانه کنـی جانـا
دیوانهٔ تو عاقل فرزانـهٔ تـو کامـل   هشیارش اگر خواهی مستانه کنـی جانـا

خواهی تو چو عاصم را نزدیک بـه خـویش آری
از جملــه عزیــزانش بیگانــه کنــی جانــا

- ۵۰ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

هرگه به زیرِ زلف رخِ خود نمایـدا   گویا ز زیرِ ابرِ سـیه مـه بـر آیـدا   M 49ᵇ

خورشید را که دیده قبا پوش و تاجدار   مه را که دیده بر زبرِ عرعر آیدا

آبستن آفتاب اگر از ماه می شود   چون تو پسر به حسن و نزاکت نزایدا

بر عارض ار دو زلفِ سیه را پراکند   بر برگِ لاله تودهٔ عنبر بسایدا

عقده به کارِ عاصمِ بیچاره افکند

هرگه گره ز کاکلِ مشکین گشایدا

- ۵۱ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

تا به زلف و کاکلِ خود راه دادی شانه را M 49[b]

چاک شد دل زانکه محرم ساختی بیگانه را

نیم خواب آن جادوان را عقلِ بیداران فدا

جانِ هشیاران رهی آن نرگسِ مستانه را

ناورم ریبی به دل از عهد و پیمانِ ازل M 50[a]

نشکنم بی عذر عهدِ ساقی و پیمانه را

گر فراغت ملکِ خوش آب و هوایی نیستی

طفل با سنگ از چه می افتد به پی دیوانه را

عاصما گر سوزِ عشق از جلوهٔ معشوق نیست

شمعِ مجلس از چه سوزاند پرِ پروانه را

- ۵۲ -

[غزل]

[مقتضب: فاعلن مفاعیلن فاعلن مفاعیلن]

بوی زلفِ یار آمد همرهِ صبا امّا   گل به رقص و وجد آمد پیرهن قبا امّا M 50[a]

از لبان نبات آرد مرده را حیات آرد   حسنِ عالمی دارد نیستش وفا امّا

گه رجا گهی در خوفِ وقت در گذر دارم   هست جورِ جان کاهت خوفِ بی رجا امّا

آبی و گلستانی شاهدی سخندانی   نیک باشد ار باشد از خسان جدا امّا

دردِ عشق را عاصم روی خوب درمانست

بــر رقیــب اگــر آیــد دردِ بــی دوا امّــا

- ۵۳ -

[غزل]

[منسرح: مفتعلن فاعلات مفتعلن فع]

M 50a بادِ بهار است خود همـی وزد ایـن یـا   بوی سرِ زلفِ یار مـاه جبـین یـا
طبلهٔ عطّـار سـر گشـوده ز تبّت   گشته معطّر چنین زمـان و زمـین یـا
کرده کج آن یار گوشهٔ کلـه از عمـد   مشک فشان شانه گشته است چنین یا
عقده ز کاکـل گشـاده قیـد دلان را   ناوکِ مژگانْش با کمان به کمـین یـا
تیغ به عاصم کشیده یعنی اگـر تـو   مؤمنِ عشقی دگر مپیچ بـدین یـا

- ۵۴ -

[غزل]

[رجز: مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن]

M 50b خیــز نــدیم و ســیر کــن مهــرهٔ ســندروس را
چــون بگذاشــت خــالی ایــن تختــهٔ آبنــوس را
گرچــه در او نمــود بــس شمســهٔ ســیم و زر ولــی
تا رخِ تـو اسـت در نظـر مـن چـه کـنم شـموس را
چـه بـود اگـر تـو امشـبم یـار شـوی بـه شـرطِ آن
گرچــه بخوانــدت بســی دل نــدهی خــروس را
خــالِ تــو کعبــه را حجـر زمزمـت آن چــه ذقــن
آتــشِ رخ نمــای تــا قبلــه شــوی مجــوس را
باخت هرانکه بـرد جـان بـر سـرِ کـوی دلکشـت
بـرد چـو عاصـم آنکـه زد خـاکِ درِ تـو بوسـرا

- ۵۵ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

M 50b آمــــدیّ و نکنــــی پرســــشِ بیمــــار چــــرا

جا گرفتی نه به چشمِ منِ غمخوار چرا

هر کجا یارِ تو آن را کُشی از دردِ فراق
التفات این همه با جرگهٔ اغیار چرا

از چه غایب شوی ای طورِ تجلاّی حضور
تو به خود شاهدی از شاهدی انکار چرا

چون کسی را به میان آری و عزّت بخشی
از شناساییِ وی این همه انکار چرا

منم آن عاصمِ بیچاره که بعد از سی سال
باری ام[۱] بر درِ والا ندهی بار چرا

- ۵۶ -

[غزل]

[رجز: مفتعلن مفعولن مفتعلن مفعولن]

خیز و ندیم از من گو آن صنمِ ارمن را M 50b
از چه به رخ جمع آری خاتم و اهریمن را

زلف چه بر رو داری لب چه به جام انگاری
می چه کند مستی را مه چه کند لادن را

گر به غرامت آیی صعب کنی بر من عیش
ور به عیادت آیی سهل کنی مردن را

چون جرسش با زاری خواندم و نشنید آری M 51a
نالهٔ ره رو کی کرد نرم دلِ رهزن را

باده بده صوفی را کو ز گنه نهراسد
آتشِ زردشت است این تر نکند دامن را

عیب مکن زاهد را گر ز شراب اندیشد
چون بخورد نامردی بادهٔ مرد افکن را

بخت چو بد شد عاصم دوست به دشمن ماند

---

[۱] باری ام : باریم M

طـالع اگـر یـار آیـد دوسـت کنـد دشـمن را

\- ۵۷ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

M 51[a]
لبـــانِ لعبـــت نادیـــدهٔ مـــا   فشـانده خـونِ نـاب از دیـدهٔ مـا
که می آرد ز جنگش بر سرِ صلح   نگـار بـی سـبب رنجیـدهٔ مـا
سـیه مسـتِ شـرابِ لعـلِ یـاریم   ز صـافِ خُـم بـود نوشـیدهٔ مـا
میـانِ دلبـران گـم کـرده ام دل   کجـا باشـد دلِ دزدیـدهٔ مـا
ز سـودای سـرِ زلـفِ تـو دارد   عجـب شـوری دلِ شـوریدهٔ مـا
غمی دارد ز هجرش دل مبـادش   غـمِ دیگـر دلِ غمدیـدهٔ مـا

بیـا بگـزین تـو راهِ عشـق عاصـم
پسـند آمـد بـه حـق بگزیـدهٔ مـا

\- ۵۸ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

M 51[a]
الهـی در دل انـداز ایـن گـلان را   نسـوزانند جـانِ بلـبلان را
اگر نه از تو روشـن روی شـمع است[۱]   کـه سـوزاند پـرِ پروانگـان را
M 51[b]
اگر در مـی نبـودی سرّ عشـقت   که کـردی حرمـتِ پیـرِ مغـان را
اگـر در نـی نبـودی نشـئهٔ مـی   چرا مدهوش کـردی انـس و جـان را
اگـر تـو جـانِ عشّـقان نبـودی   به جانان از چه می دادنـد جـان را
الا ای جانِ جان ها کیست جـز تـو   به تـن الفـت دهـد روحِ روان را

اگـر قمـری چـو عاصـم نیسـت شـیدا
چـرا خوانـد هـزج سـروِ روان را

---

[۱] شمع است : شمعست M

– ۵۹ –

[غزل]

[کامل: متفاعلن متفاعلن متفاعلن متفاعلن]

لبِ لعلت ای مهِ دلربـا فکنـد بـه بـوک و مگـر مـرا M 51b
شکر است اگر نمکین چرا نمک است اگـر شـکرین چـرا

تو اگر نظاره به خود کنی و چه خـوب و دلکـش و روشـنی
ز رخت نقاب بر افکنی به وصالِ خود دهـی ام صـلا

ز عرایضِ همه بی غشی حکمی کشی و کـرم کشـی
به کمـالِ حسـنی و مهوشـی فَکَـان خَلَقْـت کَمَاتَشَـا[1]

بتِ سیم پیکر و سنگ دل گلِ تبّت لب و مـهِ چگـل
فکند به دل ز دو زلـف غـل مـژه اش قـدر نگهـش قضـا

ز کمالِ او چه دهم نشان ز جمالِ او چـه کـنم بیـان
بِکَمَالِـــهِ بَلَـــغَ الْعُلَـــی بِجَمَالِـــهِ کَشَـــفَ الـــدُّحَی

بستایمش چـو شناسـمش بپرسـتمش چـو بـدانمش
به بدیعِ معنیِ''لا فتی[2]'' به بیـانِ سـورهٔ''هَـلْ أتَـی''[3]

قَسَـــماً بِمَـــرْوَةِ وَ الْمُنَـــا وَ بِمـــاءِ زَمْـــزَم وَ النّقَـــا
شَـغَفِی إلَـی وَجَنـاتِکُمْ شَـغَفُ الْحَجِیجِـإلَی الصَّـفَا

نظـرم چـو رشـتهٔ تـارِ مـو شـود ار روانـه بـه کـوی تـو
ز شـــعاعِ آتـــشِ روی او فتـــد او بـــه حالـــت قهقـــرا

همه توتیـا همـه مومیـا شـود از وجـودِ تـو عاصـما
ز غبـارِ تـو بـود ار صـبا بـود اسـتخوانت اگـر همـا

– ۶۰ –

عجب غزلیست

[هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

---

[1] کماتشا: کماتشی M

[2] ''لا سیف الاّ ذوالفقار ، ولا فتی الاّ علي:**ألکامل ُ فی التاریخ** ، ج. ۲، ص. ۱۵۴.

[3] « هَلْ أَتَی عَلَی الْإِنْسانِ حِینٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ یَکُنْ شَیْئاً مَذْکُوراً» : قرآن، ۱\۷۶

از زلــف مپــوش ای مــه رخســارهٔ بــدر آســا M 51b
بــود ار دلِ فرعــون دلــداری چــو کــفِ موســی
بــر گــل چــه نهــی ســنبل رخ را چــه کنــی غــازه M 52a
گلگونـــه نســـاید کـــس بـــر روی گـــلِ بویـــا
جـــا داده بـــه کـــنجِ لـــب هنـــدو بچگـــان از چـــه
هرگـــز بـــه لـــبِ کـــوثر هنـــدو نکنـــد مـــأوا
بنشـــین و بـــلا بنشـــان بـــر خیـــز و قیامـــت کـــن
بخـــرام و صـــنوبر را چـــون ســـرو فکـــن از پـــا
هــر لحظــه بکــش خلقــی بــازش ز نــو احیــا کــن
از قتـــل چـــه پرهیـــزی داری چـــو دمِ عیســـی
تـــا روزِ ابـــد باقیســـت حســـن ازلیـــت اینـــک
بـــر صـــفحهٔ رخســـارت بنوشـــته خـــطِّ ابقـــا
دارد امـــلِ پاســـخ زان غنچـــه دهـــن عاصـــم
تکلیــفِ ســخن هــر چنــد بــر غنچــه بــود بیجــا

- ۶۱ -

[غزل]

[کامل: متفاعلن متفاعلن متفاعلن متفاعلن]

ز خدنگِ غمزه اش الحذر چو کشد کمان بت شنگِ ما M 52a
سپر افکنیم و نهیم سر اگرش بود سرِ جنگِ ما
ز چه رم نمود و کجا رود ز چه سرِّ ما به ملا بود
به هوای کوی تو می پرد همه دم کبوترِ رنگِ ما
به فضای هشت بهشتِ ما چون نبسته دل ز وفا بیا
بگشا لب از سرِ مهر تا بگشاید این دل تنگِ ما
بود آشیان همه ماسوی ز پیِ سمندرِ آهِ ما
همه آب ها چو سراب ها ز تفِ دهانِ نهنگِ ما
تو ز صبر هیچ مپیچ رو ز قضا منال و رضا بجو
چو ز صبر رخ بنمود او همه شهد گشت شرنگِ ما

نکنی درنـگ و کنـی اگـر همـه زود جـویی ازو اثـر
بتِ ما ز ناز و بطـر نظـر نکنـد بـه زود و درنـگِ مـا
بشکسته خار بـه دل بسـی نشکسـته ایـم دلِ خسـی
به عنادِ شیشهٔ خود کسی چه کند حواله به سـنگِ مـا
اگر ایـن حـلال و حـرامِ مـا اثـری فـزوده ز نـامِ مـا
همه ننگِ ما همه نامِ ما همـه نـامِ مـا همـه ننگِ مـا
تو چو پیر گشته ای عاصما مهراس از شـرِ نفـسِ مـا
چو فتاده ایم ز پا سما نشود حریص به جنـگِ مـا

- ۶۲ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

چنـــدان دهـــم شـــبانه تـــو ســـاقی شـــراب را M 52b
نشناســـــم از شـــــربِ صـــــبوحی ســـــراب را
زنـده اسـت شـخصِ مـن همـه زان آبِ خوشـگوار
جســـمم گرفتـــه شـــیوهٔ چشـــمِ حبـــاب را
راهِ عـــذاب بســـته شـــود بـــر گنـــاه کـــار
در روزِ حشـــر اگـــر تـــو گشـــایی نقـــاب را
خونـــابِ دل نمانـــد کـــه ریـــزد ز چشـــمِ مـــن
ای آتـــشِ فـــراق چـــه ســـوزی کبـــاب را
از عکـــسِ رویـــت آینـــه شـــد بـــدر و بعـــد ازآن
حیـــران شـــد و مقابلـــه کـــرد آفتـــاب را
عشّـــاق را بـــه خـــوابِ اجـــل مـــی بـــری همـــی
بیـــدار هـــان مکـــن هلـــه مســـتانِ خـــواب را
رنـــگِ حنـــا گرفتـــه ز خـــونِ دلـــم کفـــش
یعنـــی نهـــاده دوســـت بـــه دســـتان خضـــاب را
مفتـــی بـــه یـــادِ آن لـــبِ میگـــون پیالـــه زد
نســـــیان نمـــــود مســـــئلهٔ اجتنـــــاب را

ای بسملِ نگاه نگهدار پاسِ عشق
بیرون مبر ز حدّ طپش و اضطراب را
غفرانِ حق نصیبهٔ رندانِ نیک خواست
از من بگوی زاهدِ عالی جناب را
پیری چو هست طرحِ جوانی چه افکنی
عاصم چه نسبت است به پیری شباب را

- ۶۳ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

به معراجِ خیالی کش بریزد وهم بال آنجا M 52b
چو خود را گم کنی از خویشتن یابی وصال آنجا
خبر از هستیم نبود و لیکن این قدر دانم
بود محویّت اینجا ساز و صحویّت محال آنجا
اگر شرحِ دلی داری بزاری عرضه دار اینجا
که جز از خویش رفتن نبودت راهِ مقال آنجا
گه آتش در دلِ یاقوتم و گه آب در گوهر M 53a
دران وادی که نبود آب و آتش را مجال آنجا
چو پورِ آزر اینجا بگذر از راهِ دوبینی ها
چو خواهی از یقین یابی تو مهرِ بی زوال آنجا
میاسا از دویدن تا پیِ محمل کشی یابی
مگر از یمنِ آن محمل جنون یابد کمال آنجا
تو عاصم اقتباس از نورِ فیضی گر کنی دانم
ز عکسِ پرتوِ مهرش شود بدرت هلال آنجا

- ۶۴ -

[غزل]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن]

چه باکش ار شکند بی گناه شیشهٔ دل را M 53a

بتـی کـه مـی شـکند حسـنِ دلبـرانِ چگـل را
نهـد ز زلـف چـو زنجیـر و گیسـوانِ مسلسـل
بـه گـردنِ دلِ دیوانـه ام سلاسـل و غـل را
سـیاه آینـهٔ مهـر و مـاه شـد ز تـفِ آه
بـه گـوش مـی نرسـد نالـه مـاهِ مهـر گسـل را
هرانکـه گشـت برابـر بـه خـاک یافـت معـارج
ز بـو تـراب بپرسـید سـرِّ خلقـتِ گـل را
کنی تو خواجه به شیطان و نفس تـا بـه کـی الفت
رفیـق کـی بنمایـد کسـی مضـلّ و مخـل را
ز حیلـه صـوفیِ نـادان نمـی رسـد بـه حقیقـت
بـه چلّـه بـر بفزایـد اگـر هـزار چهـل را
اگـر چـه عاصـمِ مجـرم مسـجّل اسـت گنـاهش
بـه آبِ دیـده بشـوید حـروفِ صـک و سـجل را

- ۶۵ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

کـه را یـارای عـرض آن شهسـوارِ آلِ وائـل را M 53[a]
کـه بنمایـد ز نـورِ خـویش روشـن خانـهٔ دل را
نگـارا مـنعمِ حسـنی تـو گریـان بـر درت سـایل
چـرا آخـر نپرسـی از تـرحّم اشـکِ سـایل را
چنـان غرقـابِ بحـرِ اشـک گشـته مـردمِ چشـمم
که تا محشـر بـه چشـمِ خـود نبینـد روی سـاحل را
چـو آیـد در میـان بحـثِ قصـاصِ قتـل مـن ترسـم M 53[b]
کـه بشناسـند از دسـتِ نگـارین شـخصِ قاتـل را
بـه پـی افـتم دلِ دیوانـه را در جسـتجوی دوسـت
حضورِ دوسـت را چـون یـافتم گـم مـی کـنم دل را
خضر را رهبـری بایـد چـو قـیس از غایـتِ رغبـت

کـه سـازد توتیـای دیـدهٔ خـود گـردِ محمـل را

میانِ ما و دلبر حـایلی جـز جسـمِ عاصـم نیسـت

خوش آن دم کز میان یک باره بـر دارنـد حایـل را

- ۶۶ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

ز عکـسِ شـمعِ فـانوسِ حیـا پروانـه ایـم اینجـا M 53b

پـری در شیشـه مـی بینـیم ازآن دیوانـه ایـم اینجـا

سـرابِ وهـم را مـرغ آبیـانِ بـی پـر و بـالیم

طپیـدن هـای بحـرِ حیـرت آیینـه ایـم اینجـا

بـه اوهـامِ وجـودِ نیسـتی راهِ خطـر در بـر

گرفتـارانِ ایـن بیغولـهٔ ویرانـه ایـم اینجـا

فنـا را در پـی افتـد جوشـشِ اظهـارِ خـود رنگـی

من و جوشِ جنـون هـای شـرر همخانـه ایـم اینجـا

در ایـن آیینـهٔ دنیـا نمـی بینـیم جـز عکسـی

خیـالی چنـد بـاهم سـاکنِ ویرانـه ایـم اینجـا

در ایـن دریـای آتـش زا صـدف کـی پـرورد بـاران

عبـث در بنـدِ تحصـیلِ دُرِّ یـک دانـه ایـم اینجـا

نمی زیبد به عـامی چنـد فـیضِ خـاصِ محویّـت

بسـیجِ راه کـن عاصـم کـه مـا بیگانـه ایـم اینجـا

- ۶۷ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

از نشـانِ آن دهـان تـا راهبـر داریـم مـا M 53b

بهـرِ اقلـیمِ عـدم از نـو سـفر داریـم مـا

نامـه بـر از مـا تـذرو آه و وز مژگـانِ یـار

نامـه آور صـد خـدنگِ چـار پـر داریـم مـا

تا بـه حشـرم قصّـه زان زلـف اسـت و مژگـانِ دراز
زان مطـــوّل هـــا ســـخن را مختصـــر داریـــم مـــا
مشـــرقِ هفـــت اختـــریم و چـــار عنصـــر را مـــدار
گرچـــه ســـرگردان چـــو پرگـــاریم پـــر کـــاریم مـــا
از هـــوای آن لـــبِ میگـــون ز چشـــم و روی خـــود M 54a
دامنـــی پـــر از عقیـــق و ســـیم و زر داریـــم مـــا
از دمِ مـا گرچـه سـر بـر مـی زنـد خورشـید لیـک
از دمِ خـــود هـــر دم انفـــاسِ ســـحر داریـــم مـــا
تـــا بـــدان آیینـــهٔ رو خـــطّ ز نگـــاری نشســـت
شـد بـه مـا روشـن کـه آهـی بـا اثـر داریـم مـا
قـولِ واعـظ را تـوان از گـوش بیـرون کـرد لیـک
داغِ پیشـــانیِ زاهـــد بـــر جگـــر داریـــم مـــا
عاصـــم ار چـــه از گنـــه باشـــیم مـــا شرّالبشـــر
عفـــوِ بـــی پایـــانِ خـــلاّق البشـــر داریـــم مـــا

- ۶۸ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

عشـــق چـــون غالـــب شـــود در بنـــد دارد شـــیر را M 54a
گـــم کنـــد گـــر خضـــر هـــم باشـــد رهِ تـــدبیر را
کـس بـه زورِ خـود نمـی پیچـد عنـان تقـدیر را
بـــر نـــدارد حکـــمِ یـــزدان هـــیچ گـــه تغییـــر را
از غـــمِ فرهـــادِ مســـکین چـــون ننالـــد بیســـتون
حالـــتِ مجنـــون بـــه فریـــاد آورد زنجیـــر را
مـــژدهٔ وصـــل ار رســـد از زود و دیـــرِ او مپـــرس
یـار چـون اهـل اسـت بـا تـو زود سـازد دیـر را
نیســـت مطبـــوع از جوانـــان مایـــلِ پیـــران شـــدن
از کنـــارِ قـــوس مـــی رانـــد طبیعـــت تیـــر را

آبـرویش را بـر جبـین چـون دیـد دل ترسـید و گفـت
الحـذر تُرکسـت و بـر مـه مـی کشـد شمشـیر را

آنچنـــان صـــیّاد را نـــازم ز قـــوسِ ابـــروان
تیـــرِ مژگـــان نارســـیده مـــی کشـــد نخچیـــر را

گـــر بـــه نـــاز آن شـــوخ برقـــع را ز رخ بـــالا کنـــد
ســـرو را رفتـــار بخشـــد جـــان دهـــد تصـــویر را

زان شـکنجِ زلـف تـا بشکسـت دل چـون خامـه ام
خـــود شکســـته مـــی نگـــارد خامـــه ام تحریـــر را

خـود ز فـیضِ فیضـی و نصـرت دهـم تعلـیمِ نظـم M 54b
شـــــاعرانِ قنـــــدهار و تبّـــــت و کشـــــمیر را

عاصـما چـون پیـر گشـتی بـا جوانـان در مشـو
بـا شـباب هرگـز مناسـب نیسـت الفـت پیـر را

- ۶۹ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

گرچه از مبـدأ ز یـک جـانیم مـا   بهـرِ آن جـان بـاز قربـانیم مـا M 54b

جان ز ما در جلوه ما زو زنده ایـم   جلـوه گـاهِ جـانِ جانـانیم مـا

ماهِ عالم تاب از ما روشـن اسـت   پرتـــوِ خورشـــیدِ تابـــانیم مـــا

در مرایـــای وجـــودِ کاینـــات   هر چه می جویی ز مـا آنـیم مـا

یـک پـری گـویی مـرا بـالی زده   گـاه خنـدان گـاه گریـانیم مـا

کی در آید آن پـری در شیشـه ام   زان پـری خیلـی پریشـانیم مـا

چون محلِّ فیضِ ''کَرَّمْنَا'' سـتیم[۱]   قدسـیان را محـض برهـانیم مـا

عیشِ دنیا نیست جز خوابِ گـران   تا به کی در خواب می مـانیم مـا

بـــاب را نگشـــوده بنـــدد باغبـــان   کـــی ز بســـتان کـــام بســـتانیم مـــا

---

[۱] «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً» : قرآن، ۱۷\۷۰

میزبان را از چه تکلیف آوریم   چند روز اینجا چو مهمانیم ما

عاصما دانیم اگر ما خویش را
خویش را از جهل برهانیم ما

- ۷۰ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

دهر یک ره دوستی ار جویدا   صد رهم بر دشمنی می پویدا   M 55[a]

جانِ ما باقیّ و او فانیستی   ما همه خندان و او می مویدا

کشتِ سبزی می نماید آسمان   هر زمان زو فتنه ها می رویدا

کی بماند خار و خس در راهِ سیل   آبِ اشکِ ما گنه می شویدا

بی سبب چیزی کجا آید پدید   نسترن بی آب و گل کی رویدا

بوی سیر از سیر و بوی گل ز گل   هر چه باشد بو به آن می بویدا

عاصمِ ما طوطیِ گویا بود
هر چه گویندش همان می گویدا

- ۷۱ -

[غزل]

[رجز: مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن]

چهرهٔ زعفرانی و اشک چو ارغوان مرا   M 55[a]
هست به روزِ داوری شاهد و ترجمان مرا

خاک نشینِ فقرم و خنده به تختِ جم زنم
سنگِ مزار زیرِ سر پای به فرقدان مرا

راهِ دلم زدند و من گریه و ناله سر کنم
صوتِ جرس نشانی از زاریِ کاروان مرا

کاهربای جذبِ وی می کشدم به ره ببین
تا به کجا همی بود جادّهٔ کهکشان مرا

در پیِ محملم روان خسته و زار و ناتوان

کیســـت رســـاند از کـــرم نالـــه بـــه ســـاربان مـــرا

راهِ حـــدیث مـــی زنـــد چشـــمِ ســـیاهش آنچنانـــک

ریختـــه طـــرحِ خـــامشِ ســـرمهٔ اصـــفهان مـــرا

M 55[b] ســـروِ مـــن از چمـــن روان مـــی رود و روان ز پـــی

وه چـــه بـــه نـــاز مـــی رود از بـــرِ دل روان مـــرا

تـــازه شـــد آتـــشِ دلـــم مجمـــرِ بـــزمِ گـــل رخـــان

پیـــرِ مغـــان شـــد از کـــرم مطـــربِ زنـــد خـــوان مـــرا

هســـت شـــدم ز دســـتِ او مســـت شـــدم ز هســـتِ او

محـــو شـــدم چنـــان در او کـــس ندهـــد نشـــان مـــرا

داعـــیِ ســـحرِ شـــعر را چـــاره بـــه جـــز گریـــز نـــه

معجـــزه هـــا عیـــان کنـــد خامـــه چـــو در بنـــان مـــرا

بهتـــر از آســـمان تـــو را جامـــه کجاســـت[1] عاصـــما

بـــس بـــود ایـــن کهـــن ردا خرقـــه و طیلســـان مـــرا

- ۷۲ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

M 55[b] مرکـــزِ پرگـــارِ عشـــقیم ایـــن بـــود هنجـــارِ مـــا

نیســـت خـــارج ممکنـــات از گـــردشِ پرگـــارِ مـــا

ای خـــوش آن دم یـــار بـــود و مـــا و وصـــلِ بـــی زوال

محـــضِ وحـــدت یـــارِ مـــا بـــود و دویـــی اغیـــارِ مـــا

بیشـــتر از وعـــده وصـــلم داده جـــای منّـــت اســـت

مـــی بـــرد هـــر دم حســـد امســـالِ مـــا از پـــارِ مـــا

بـــزمِ مـــا را چنـــگ و تـــاری گـــر نباشـــد گـــو مبـــاش

قامـــتِ خـــم گشـــته چنـــگِ مـــا رگِ جـــان تـــارِ مـــا

آتشـــین رویـــان نـــه ز آبِ گـــل برنـــد از نـــورِ پـــاک

---

[1] کجاست: کجا است M

کــی رســد بــر کویشــان ایــن نالــه هــای زارِ مــا

دیـــد دل در خـــوابش و بگرفـــت کـــامِ دل ازو

آفــرین بــر بخــت در خــواب و دلِ بیــدارِ مــا

واعــظِ مــا فــیض یابــد نعــره هــا کمتــر کنــد

گـــر برنجانـــد قـــدم تـــا خانـــهٔ خمّـــارِ مـــا

خامــه از دســتِ عطــارد مــی نیفتــد تــا بــه حشــر

گــر ســراید زهــره بیتــی بــا دف از گفتــارِ مــا

همچو ققنس جسمِ عاصم را همی خواهند سـوخت

زیــن همــه ســوزی کــه مــی بینــی تــو در اشــعارِ مــا

- ۷۳ -

[غزل]

[رجز: مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن]

M 56[a]

بــر شــکند نگــار چــون بــر ســرِ گــل گلالــه را

بوســه دهــد جــوان کنــد پیــرِ هــزار ســاله را

شــاخِ صــنوبر اســت و بــر دارد از آفتــاب و مــه

ســاقیِ مــن چــو بــر نهــد بــر کــفِ خــود پیالــه را

روی تـــو چـــون نیـــاورد طاقـــتِ رشـــحهٔ عـــرق

بـــار مکـــن بهـــارِ مـــن بـــر ســـرِ لالـــه ژالـــه را

کاکـــلِ مشـــکبوی را زیـــرِ کلـــه گـــره مـــزن

خــواهی اگــر تــو صــیدِ دل بــاز مچــین حبالــه را

غیـــر جبـــین و کاکـــلِ دلبـــرِ مـــا ندیـــده کـــس

هالـــهٔ مـــه ندیـــده و مـــاه ندیـــده هالـــه را

گـــوش چـــو کـــرد نالـــه ام داد ز لـــب نوالـــه ام

هســـت مگـــر گهـــی اثـــر ســـوزشِ آه و نالـــه را

عاصم اگر چه پیر شـد گشـت جـوان ز فـیضِ آن

چـار ده سـاله سـاقیش داد مـی و دو سـاله شـد

- ۷۴ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

خورشـید وش روان شـد و انـدر پـیش روان هـا M 56a

یـا رب تـو رحمـت آور بـر حـالِ نـاتوان هـا

بـر نالـه هـای زارم رحمـی نکـرد یـارم

هـر چنـد چـون جـرس هـا بـر داشـتم فغـان هـا

تـدبیری ای حریفـان از جسـم مـی رود جـان

دل بـرد و نیـز از ایمـان دارم بسـی گمـان هـا

گـر از شـهیدِ هجـرت پرسـند روزِ محشـر

خیـزد فغـان و فریـاد از پیـر و از جـوان هـا

عاصـم اگـر چـه جانـان هـیچش نشـان نباشـد

از عشـقِ روی او مـن دارم بسـی نشـان هـا

- ۷۵ -

[غزل]

[منسرح: مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن]

بـادِ صـبا بـر فکنـد از رخِ دلبـر نقـاب M 56a

خـور ز حسـد زرد گشـت مـاه بشـد در حجـاب

بـزمِ تـو را قـد کمـان دیـده قـدح مـی سرشـک

نالـه نـی افغـان ربـاب مجمـره جـان دل کبـاب

بسـته چـه خـون از کجـا در جگـر از چـه ز غـم M 56b

کُشـت[1] بـه چـه بـا خنجـرم بهـرِ چـه بهـرِ ثـواب

بـر سـرِ دل جـان نهـد هـر کـه پرسـتد تـو را

خـوش رودش عاصـما سـر ز هـوا چـون حباب

- ۷۶ -

[غزل]

---

[1] کُشت : کش M

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

M 56b
حبّـــذا از شـــرف و رتبـــه و اجـــلال و ادب
لـــــوحش الله ز حیثیّـــــت و اقبـــــال و ادب

از ادب یافتـــه تلقـــین همـــه جبریـــلِ امـــین
قـــوّتِ شـــهپرِ عنقـــا بـــود از بـــالِ ادب

لـــوح و کرســیّ و قلـم عــرش و ســمواتِ ملــک
کســبِ تعظــیم نمــوده اســت ز اجــلالِ ادب

ادب آن حـــال نباشـــد کـــه نویســـند بـــه قـــال
کـــی بـــه اقـــرار در آرد قلـــمِ احـــوالِ ادب

گرچـــه مجمـــل کـــنم اوصـــافِ ادب را تحریـــر
از همـــه چیـــز مفصّـــل بـــود اجمـــالِ ادب

کـــرده کســـبِ ادب از آلِ عبـــا آلِ صـــفا
آلِ اطهـــر بـــود و بـــس کـــه بـــود آلِ ادب

عاصـم از دسـت مـده قـربِ حضـورش زیـراک
دولـــتِ محـــض بـــود محضـــرِ اقبـــالِ ادب

– ۷۷ –

[غزل]

[حفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن]

M 56b
گـــوهرِ تـــاجِ انبیاســـت ادب   خضـرِ توفیـقِ اصفیاسـت ادب
کسبِ نور از ادب کند مـه و مهـر   رفعتش بین کـه تـا کجاسـت ادب
مقتدای دو کون [و] هر چه در اوست   هادی و مهـدی و هداسـت ادب
آدمی بـر همـه مکـرّم از اوسـت   اصـلِ حیثیّـت و حیاسـت ادب
مومیای شکسته مـرهمِ داغ   دردِ هــر قــوم را دواســت ادب
M 57a
گر خطابش رسد به لفـظِ الست   از ادب پاسـخش بلـی اسـت ادب
عقـل را پایـهٔ شـرافت ازوسـت   عشـق را مایـهٔ بقـا اسـت ادب
روحِ قدس است و جلوهٔ قـدّوس   جبرئیـــلِ رهِ هداســـت ادب

گویم القصه مختصر عاصم
رهبرِ راهِ ماسواست ادب

- ۷۸ -

[غزل][۱]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

مرغِ بسمل را طپیدن های بی حاصل عبث M 57a
جسمِ بی جان را تلاش و سعی لا طایل عبث
لیلی اندر حجله نازانست مجنون هر طرف
گشته سر گردان به هر وادی پیِ محمل عبث
با صدای موج می خواند ترا بحر از کرم
ایستاده بی سبب ای قطره بر ساحل عبث
شاد بایستی شدن از تیغِ جان بخشِ نگار
جای رقصیدن طپش ها داری ای بسمل عبث
خویش را از خویش بستان و به وصل اندر خرام
کرده ای از خود خودی را حاجب و حایل عبث
نزدِ عارف سر بود بارِ گران بر دوش و تو
مانده زیرِ بار دستاری چو خر در گل عبث
یافتی مقصود را چون عاصم ای بسمل ولی
از طپیدن هانکردی شرمی از قاتل عبث

- ۷۹ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

ماهِ من بودی و گشتی شمعِ هر محفل چرا M 57a
مهرِ من بودی شدی از چشمِ من زایل چرا
خواستی جان دادمت تا در کنار آرم ترا

[۱] این غزل در برگِ **M 57b** به جای ردیفِ عبث با ردیف چرا تکرار شده است. ما این غزل را مکرر ننوشتیم.

از کنـارم مـی روی چـون عمـرِ مسـتعجل چـرا
چـون پـری هـر دم بـه شـکلی دیگـر آیـی در نظـر
زیـن تشـکّل کـرده کـارِ عـالمی مشـکل چـرا
نفـرت از خاشـاکِ مژگـانِ تـو دارد منـزلش
بـر درش اسـتاده ای ای اشـک چـون سـایل چـرا
گشـته دنیـا چـون نـدارد حاصـلی جـز درد و غـم
ایـن همـه سـعی و تـلاش و رنـجِ بـی حاصـل چـرا
در سـلوک و سـیر شـد عمـرت کـه تـا یـابی رهـی
کعبـه را مسـند بـر و بـر و دیـر مسـتقبل چـرا
آن نگاری کش تو خواهی حجله گـاهش جـانِ تسـت
جویی اش[۱] عاصـم تـو در هـر محفـل و منـزل چـرا

تصنیفِ عبدالعزیز عاصم افندی

- ۸۰ -

[غزل]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

چـو گشـت خانـهٔ عقـل از نهیـبِ عشـق خـراب M 61[a]
فغـان ز خلـق بـر آمـد کـه یـا اولـی الالبـاب
بنـای کـاخِ فلـک بـا چهـار ارکـانش
بـه چشـمِ عـارفِ فرزانـه خانـه ایسـت بـر آب
نجـات کـی متصـوّر شـود دریـن عـالم
کـه غـرقِ بحـرِ فنـاییم و بحـرِ بـی پایـاب
ز خـونِ نـاحقِّ عشّـاق دهـر مالامـال
بـه هـر کجـا سـرِ آبیسـت گشـت عـینِ سـراب
سـری نمانـد کـه در پـای نفکنـد دجّـال

---

۱ جویی اش: جوئش M

کجاست[1] مهدیِ دین سر بر آورد ز نقاب
همیشه ساقیِ گردون به جامِ ما ریزد
به جای شهد شرنگ [و] به جای عذب عذاب
فتاده درچۀ حیرت کلیدِ بابِ نجات
کجا کسی کند از لطف فتحِ این ابواب
مپوش شیب به رنگ آنچنان که می دانی
شباب رفته نیاید به صد هزار خضاب
به یک نفس چو شود خانۀ امل بر باد
مکن نمایشِ بیهوده عاصما چو حباب

- ۸۱ -

[غزل]

[متقارب: فعولن فعولن فعولن فعولن]

M 61[a]

تو ای عنبرین خطّ و مشکین ذوایب
پرندت بر و پرنیانت ترایب
چو بدرت رخ و خال هایت چو انجم
همی دارد او از کواکب مواکب
غزالیست ما را درین بوم و برزن
شود از نهیبش ضیاغم ثعالب
نگاهش پیِ صیدِ دل های مردم
کمین کرده همچون پلنگِ مغاضب
به رخساره اندر دو زلفش به جولان
چو بر روی آتش دو هندوی لاعب
یک اندرزی ار پیرِ عشقم به یاد است
زهی رای صائب خهی فکرِ ثاقب
رخِ یار آنگه شود و رو ضاحک
بود چشمِ عشّاق چون مزنِ ساکب
طنینِ مگس باشدم صوتِ واعظ
بود دامِ شیخم چو نسجِ عناکب
شده طبعِ عاصم ز فرطِ لطافت
چو بر سینه ها ی کواعب ترایب

- ۸۲ -

[غزل]عاصم افندی

[1] کجاست: کجا است M

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

M 62a چشـــمِ دیـــدارش کـــه دارد آن نگـــارِ بـــی نقـــاب
کــو بــه هــر ســو صــد هــزارش آفتابســتی حجــاب

درکِ ذاتــش را کمــالِ حیــرت آمــد زانکــه خــود
عجـــز از ادراک ادراکســـت مـــا را بـــی عتـــاب

در تـــهِ هـــر ذرّه از ذرّاتِ عـــالم جـــا دهـــد
عرش و فرش و لوح و کرسی باد و آتـش خـاک و آب

ایـــن همـــه اجـــرامِ بـــی پایـــانِ ارض و آســـمان
هــر یکــی دهریســت در وی صــد هــزاران آفتــاب

جملــه ســر گــردانِ ســرعت همچــو فــانوسِ خیــال
آســـیاب آری ندانـــد از چـــه باشـــد در شـــتاب

بهــرِ دیــدارش چــو مــوی صــد هــزاران در طلــب
نامــده در گــوش غیــر از "لَــنْ تَرَانِــی"[1]شــان جــواب

عشق نوشش گاه نـیش آمـد گهـی شـهدش شـرنگ
گــه عــذابِ یــار عــذب آمــد گهــی عــذبش عــذاب

محــوِ نــارِ عشــقِ جانــان ز آتشــش نبــود هــراس
مــی نــدارد عاصــما ققــنس ز آتــش اضــطراب

- ۸۳ -

[غزل]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن]

M 62a بیا که بی تو ام ای دوست دل بـه کـامِ نهنـگ اسـت
وصال و هجرِ تو ما را چو شهد نـاب و شـرنگ اسـت

M 62b بـــس اســـت ای بُـــتِ طنّـــاز کشـــتیم ز درنگـــی
مکن که وقت گوزن اسـت و حادثـات پلنـگ اسـت

---

[1] «وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنِ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ»: قرآن، ۱۴۳\۷

مــزاح و شــعبده پــیش آر و لــودگیّ و ظرافــت[1]
که راحتِ دل و جان از مـزاح و هـزل و جفنـگ اسـت
غـزل بخـوان بـه ظرافـت[2] سـخن بگـو بـه قشـنگی
کـه صـیقلِ دلِ مـا شـعر و گفتگـوی قشـنگ اسـت
بـــدیع را چـــو معـــانی بیـــان کننـــد ظریفـــان[3]
چه جای مطرب و ساقی چه وقتِ بـاده و بنـگ اسـت
طــراوتِ دلِ مــا از لطیــف هــای نهــانی اســت
صـفای وقـتِ عزیـزان نـه از ترانـه و چنـگ اسـت
بهـوش بـاش تـو عاصـم ز گلرخـان نخـوری گـل
که دهر چون گلِ رعنا مکیده سـاز و دو رنـگ اسـت
زمـینِ تـازه و سـبکِ جدیـد و طـرحِ نـویی را
هرانکه ساخته چو این نو غزل فطین و زرنگ است

- ۸۴ -

[غزل]

[حفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن]

M 62b

آنکه جسمِ زمانـه را جـان اسـت | روحِ محض است و جانِ جانان اسـت
دانم ار لطف و قهرش ایـن دنیـا | بـزمِ ناهیـد و رزمِ کیـوان اسـت
بـی گـلِ رویـت ای چمـن پیـرا | هـر زمـان فـرودینم ابّـان اسـت
زلـف بـر رو پراکنـی ز چـه رو | مکن ای شـوخ سـترایمان اسـت
گـر نبـودی روایتـی بـه میـان | زان دهان گفتمی که بهتان اسـت
دشـــمنِ[4] دردِ مــن بــود درمــان | گر نه درمان ز لطفِ یـزدان اسـت
وه چه خوش گفت عاصـما فیضـی | روز وی شمسِ علمِ تابـان اسـت

[1] ظرافت :زرافت M
[2] ظرافت :زرافت M
[3] ظریفان:زریفان M
[4] دشمن:دوشمن M

M 63[a] شکوهِ مردمان ز درد بود

شکوهِ من ز دستِ درمان است

- ۸۵ -

[غزل]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

M 63[a] چنان ز آتشِ دل دیشبم بدن می سوخت

دلم به حالِ تنِ زارِ خویشتن می سوخت

به باغِ دهر به هر گلرخی نظر کردم

چو لاله ز آتشِ روی تو در چمن می سوخت

چو خواست آه کند بحث از آتشِ دل زار

فتاده بود به بحث آتش و سخن می سوخت

ز شرمِ حرقتِ پروانه شمع را دیدم

به آبِ دیده همی زیرِ پیرهن می سوخت

چنان بسوخت فروغِ رخِ تو عالم را

به هر کسی نظر انداختم چو من می سوخت

هر آنکه در وطن آمد دلش شدی شادان

مگر دلِ منِ بیچاره در وطن می سوخت

بماند مطلبِ عاصم نشد به جانان عرض

که از تفِ جگرش قصّه در دهن می سوخت

- ۸۶ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

M 63[a] آنکه از عشقِ تو ای ماه جبین همچو من است

شورِ رسواییِ او شورشِ هر انجمن است

با تو ام آتشِ نمرود گلستانِ خلیل

بی تو ام خلدِ برین گوشهٔ بیت الحزن است

تو گلی غنچگیت تا به کی از جامه برای

نسزد جامه بر آنکس که خود او گل بدن است
بر درت پنبهٔ داغم همه پوشیده تنم
شادیم باد که اینم وطن اینم کفن است
نسبتی هست میانِ من و فرهاد ولی
من ز عشقِ تو همی جان کَنم او کوه کَن است
گهِ ناوک زدنم بر دل و جان هست شجیع
لیک حیف آنکه گهِ بوسه عجب بی دهن است
M 63^b باغبان گفت به سرو سمن و لاله و گل
شرم دارید به خود سروِ چمان در چمن است
دل به چاهِ ذقن افتاد چو از زلفِ تو گفت
چاهِ هاروت همین است که چاهِ ذقن است
نظمِ عاصم همه عشق آرد و حالات ولی
شعرِ فیضی همه پیرایشِ روحِ سخن است

- ۸۷ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

M 63^b باز از اثر نشانهٔ مل دل چو کباب است
چون مجمرِ بزمِ طربم سینه به تاب است
یا رب چه توان کرد به جز باده پرستی
روزی که گل و شاهد و ساقی و شراب است
پر در کفِ لاله چو منِ واله شقایق
کیسه تهی و دست به دل دیده پر آب است
بی دوست مرا گرچه نعیم است جحیم است
بی یار مرا می نه شراب است سراب است
عاصم لبِ شیرینِ تو را خوب نفهمید
کان آبِ نبات است و یا لعلِ مذاب است

- ۸۸ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

این طفلِ غنچه لب ز دبستانِ جانِ کیست M 63[b]
وین لاله رخ ز شاخِ گلِ گلستانِ کیست

ابرو و غمزه و نگهش تیر و قوس و تیغ
یک تا سوارِ رستمِ میدانِ جانِ کیست

تنها چو آفتاب روان است هر طرف
تنها نظر کنان که روحِ روانِ کیست

بر بسملانِ تیغِ نگاهت چو بگذری
باری به پرسش آی که این کشتگانِ کیست

در خاندانِ انس چنین صورتی که دید
تا خود فرشتهٔ شرفِ آسمانِ کیست

جانِ جهانی ای شهِ ما و جهانِ جان
در بختِ کیستی شبِ وصلت ازآنِ کیست

عمری ست[1] طوطی لبِ قندِ تو عاصم است M 64[a]
یک ره بگوی بلبلِ شیرین زبانِ کیست

- ٨٩ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

ای یافته بیمارِ تو صحّت ز سلامت M 64[a]
قانونِ اشارات شفاهاست کلامت

چون کبکِ دری می شمرد طاوسِ رنگین
صد داغِ غلامی به تنِ خود ز خرامت

جانا شبِ هجر است ویا بختِ من آن زلف
چون سلسله پیوسته به دامانِ قیامت

---

[1] عمری ست : عمری است M

حـاجی ز خـود احـرام گشـاید چـو رخـت دیـد
تـا دیـد مـؤذن قـدِّ تـو بسـت اقامـت
در مـذهبِ پاکـان بـود ایـن مسـئله تحقیـق
ابـروی تـو نادیـده روا نیسـت امامـت
یـا رب نکنـد فـرق تـرنج و کـفِ خـود را
آنکـس کـه زلیخـای تـو را کـرد ملامـت
تـا مصـر ملاحـت بـه خـطِ حسـن گرفتـی
یوسـف صـفتان خوانـده همـه خطبـه بـه نامـت
عاصـم چـو غـلامِ شـهِ خوبـانِ جهـانی
شـاهانِ جهـان جملـه بـه جـان گشـته غلامـت

- ۹۰ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

M 64ᵃ
بـا بـدرِ رخـت ای مـهِ مـن بـدرِ فلـک چیسـت
جایی کـه تـو باشـی پـری و حـور و ملـک چیسـت
گـر هسـت میـانِ تـو بـه هـیچش چـه نهـی نـام
گـر نیسـت دهانـت تـو بگـو نقطـهٔ شـک چیسـت
سـنگِ سـتمِ تجربـه بـر مـا چـو فکنـدی
مـن خـالصِ دیرینـه ام ایـن تـازه محـک چیسـت
کـارم همـه سرگشـتگی و عکـسِ مـرام اسـت
دانـد نگـرد هـر کـه بـه مـن کـارِ فلـک چیسـت
M 64ᵇ
عاصـم تـو چـو مجموعـهٔ آفـاقی و انفـس
تنهـا پـیِ تـو معرفـتِ ملـک و ملـک چیسـت

- ۹۱ -

[غزل]

[منسرح: مفتعلن فاعلات مفتعلن فع]

M 64ᵇ
هـر کـه بـود اهـلِ وجـد و حـال بـرین اسـت

خالِ تو رضوان رخِ تو خلدِ برین است
بایدت ای دل نجاتی ار ز چاهِ[1] غم
زلف چو زنّارِ یار حبلِ متین است
هر که به روی تو دید زلفِ سیاهت
گفت به کعبه یمین که کعبه همین است
شد متردّد ز قبله زاهد و عاصم
روی تو بنمود و گفت قبله چنین است

– ۹۲ –

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

M 64b آن بت که صدرِ مصطبه جای نشستش است
عهدی که بسته بود به من در شکستش است
بت نیست لیک شیوهٔ او هر که دیده است
زنّار بسته است و به جان بت پرستش است
نی در حضور وصلم و نه صبر در فراق
امّیدِ عفو جرم ازآن چشمِ مستش است
بر عاشقان صلح طلب آن نگارِ مست
گر بگذرد به عربده جای گذشتش است
عاصم وفای عهد چه جویی ازآن نگار
پیمان شکستنیش ز عهدِ الستش است

– ۹۳ –

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

M 64b تا به رویت عکسی از جامِ شراب افتاده است
آتشی اندر گلستان و گلاب افتاده است

---

[1] چاه : چه M

روی و خط یـا مشـک و گـل یـا لالـه و عنبـر بهـم
یـــا خضـــر بـــر آبِ حیـــوان کامیـــاب افتـــاده اســـت
ابـــرو اســـت آن یـــا بـــه دیـــوانِ ملاحـــت آیتـــی
بهـــرِ تصـــدیقِ محبّـــت انتخـــاب افتـــاده اســـت
بر رخ آن زلف اسـت یـا سـنبل پریشـان بـر سـمن M 65a
یـــا تنـــک ابـــرِ ســـیه بـــر آفتـــاب افتـــاده اســـت
شد جهان فردوس یا خود فر و دیـن یـا صـبحِ عیـد
یـــا ز روی حضـــرتِ ســـلما نقـــاب افتـــاده اســـت
دلبـــرم در خانـــه باشـــد خانـــه ام مـــأوای حـــور
یـــا بـــه ایـــوانِ خیـــالم ماهتـــاب افتـــاده اســـت
نیستش چون من هنر عاصـم ولـی هسـت اینقـدر
در میـانِ شـاعران حاضـر جـواب افتـاده اسـت

- ۹۴ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

گفـــتم خـــدای را نظـــری ای نگـــار گفـــت M 65a
دردت چـــه گفـــتمش ســـتم و جـــور یـــار گفـــت
کـــو خـــواب و راحـــت و دل و دینـــی کـــه داشـــتی
گفـــتم بـــه کـــوی تـــو همـــه کـــردم نثـــار گفـــت
جـــان دادی و حســـاب نکـــردم بـــه بوســـه ای
گفـــتم ســـتانم از تـــو بـــه روزِ شـــمار گفـــت
دارم هـــوس دمـــی کـــه ببیـــنم جمـــالِ خـــود
گفـــتم نـــدارد آینـــهٔ مـــا غبـــار گفـــت
این حلقـه حلقـه بـر بـرِ مـن زلـف یـا شـب اسـت
گفـــتم نشســـته بـــر ســـرِ گـــنجِ تـــو مـــار گفـــت
بـــادا بقـــای زلـــف و رخـــم تـــا نشـــانه بـــاد
گفـــتم ز چـــه نشـــانه ز لیـــل و نهـــار گفـــت

عاصم که شهره است بـه عشـق از کسـان کیسـت

گفــتم ز عاشـــقانِ تـــو یـــک از هـــزار گفـــت

- ۹۵ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

در معرضـــی ز خشـــمِ تـــو یـــا رایِ آه نیســـت M 65[a]

مـــا را بـــه غیـــرِ ســـایهٔ زلفـــت پنـــاه نیســـت

از ازدحـــــامِ اهـــــلِ دل و کثـــــرتِ نظـــــر

از هـــیچ رو بـــه روی تـــو راهِ نگـــاه نیســـت

جـانم مـریض لیـک چـو چشـمت مـریض نـه M 65[b]

زلفــت سـیاه لیــک چــو بخـتم سـیاه نیسـت

بـی اسـب و پیـل و بیـدق و فـرزین چـو رخ نهـی

مـات اسـت شـاه و حاجـتِ هیچـت سـپاه نیسـت

بــر ســر مراســت تــاج ز خــور تخــت از زمــین

در پـای پـوش و بـه سـر گـر کـلاه نیسـت

نبـــود ز مـــن بـــه هـــیچکس آزار و رنجشـــی

عشـق اسـت و بـس گنـاهِ مـن آن هـم گنـاه نیسـت

تـــا کـــی بـــه نثـــر پیچـــی و بـــر نظـــم عاصـــما

از حســـنِ نظـــم و نثـــرِ تـــو هـــیچ اشـــتباه نیســـت

- ۹۶ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

عشـقِ مـن بـا رخِ چـون روزِ تـو امـروزی نیسـت M 65[b]

الفـــتِ روح قـــدیم اســـت و نـــو آمـــوزی نیســـت

اینقـــدر چـــاک فکنـــده بـــه درون تیـــرِ تـــو ام

کــه مــرا کــار بــه جــز چــاکِ درون دوزی نیســت

چشـــم دارنـــد بـــه نیکـــان همـــه رســـمِ نیکـــی

هر که خوب است ورا رسمِ بد آموزی نیست
کرده ام من به نثارِ رهِ تو سیمِ سرشک
املم از تو تو دانی که زر اندوزی نیست
هر کسی مطلبِ هر روزه ز تو می یابد
به کسان لطفِ تو هر روز و مرا روزی نیست
دلِ بیمارِ مرا لطفِ تو نافع باشد
که به جز لطفِ تو ام راهِ دل افروزی نیست
خاطرِ عاصمِ بیچاره نگهدار شها
از شهان دل شکنی مایهٔ فیروزی نیست

- ۹۷ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

ای که خاکِ قدمت سرمهٔ ابصارِ من است M 65[b]
به خدا غیرِ تو گر جان بود اغیارِ من است
قطب چون گرد به گردِ سرِ من می گردد M 66[a]
گردشِ نه فلک از گردشِ پرگارِ من است
نیست هشیار هرانکس که نه مستِ میِ ماست
غافلِ فیضِ حق است آنکه نه هشیارِ من است
بهره ور آنکه به تصدیق در این کار ولی
نیستش بهره هرانکس که در انکارِ من است
قدرِ من پیشِ خدا بیش ز قدرِ ملک است
اینکه پیشِ نظرِ تو است نه مقدارِ من است
تا ضیاءِ دلم از نورِ سراج الدّین است
آتشِ طور یکی نور ز انوارِ من است
من نگهدارِ دلِ عاصمم از هرچه نه اوست
وانکه دارندهٔ چرخ است نگهدارِ من است

- ۹۸ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

M 66[a]

بــه جگــر نــاوکِ آن شاهســوار آمــد و رفــت
آنچنــان کــز دلِ مــن صــبر و قــرار آمــد و رفــت

آمــد و رفــت بهــار و گــل و ســنبل صــد حیــف
بــه گلســتان نشــنیدیم کــه خــار آمــد و رفــت

زلــفِ هنــدوی تــو بــر روی تــو دیــدم گفــتم
آفـرین بـاد چـه خـوش بـر سـرِ نـار آمـد و رفـت

آمــد و پنجــه بــه خــونم بنگاریــد و گذشــت
وه نگــارم چــه خــوش از بهــرِ شـکار آمـد و رفـت

تــا بــه کــی آه و فغــان هــرزه در آیــی تــا چنــد
عنـدلیبا بـه چمـن چـون تـو هـزار آمـد و رفـت

بـه امیـدی کـه نشـانم قـد و سـروِ تـو بـه جـان
بــار هــا جــوی سرشــکم بــه کنــار آمــد و رفــت

یافـت چـون سـر بـه سـرِ دارِ تـو رفعـت گفـتم
شــکرِلله ســرِ عاصــم بــه وقــار آمــد و رفــت

- ۹۹ -

[غزل]

[منسرح: مفتعلن فاعلات مفتعلن فع]

M 66[b]

خیز چه خسبی ندیم موسمِ صحراست
صبرِ تو را گر بود مرا نه شکیباست

هین که ز مرغانِ باغ ناله بر آمد
هان که ز کبکانِ کوه قهقهه بـر خاست[1]

گل ز صبای عراق کرده کلـه کـج
سبزه بهار از حجاز بـرده رهِ راسـت

گرم بـود بـزم را ترانـه ز همـدم
لـذّتِ آوای باربـد[2] ز نکیساسـت

آب ز عکسِ شکوفه همسرِ گـردون
خاک ز بوی نسـیم عنبـرِ ساراسـت

---

[1] خاست : خواست M

[2] باربد : باره بد M

بوی نسیم است یا روایحِ جنّـت — بادِ بهار است این گه یا دمِ عیسـی اسـت
لاله به صحراست یا خود آتـشِ زردشـت — گل به گلستان رمیده یـا کـفِ موساسـت[1]
شورشِ بلبل ز شوخیِ گلِ سوری سـت — سوزشِ مجنون ز پرتـوِ رخِ لیلاسـت
چشـم چـه پوشـی تـو عاصـما ز تفـرّج
دیـدهٔ نـرگس ببـین کـه وقـتِ تماشاسـت

- ۱۰۰ -

[غزل]

[منسرح: مفتعلن فاعلات مفتعلن فع]

دی شد و هنگامِ عیش و وصلِ نگـار اسـت — ابر و نم و رعد و برق و بـادِ بهـار اسـت M 66b
می چرد آهو ز برگِ سـبزه و سـنبل — زلفِ نگار است و غنچـه غالیـه دار اسـت
چشم و زبان را گشاده نـرگس و سوسـن — این نظرش کارد وان مدیحـه نگـار اسـت
شیشهٔ می را پیاله کاسهٔ لاله اسـت — نالهٔ نی را صـدا صـفیرِ هـزار اسـت
آهوکان هوشیار و مغبچّگـان مسـت — فصلِ تماشا و وقتِ بوس و کنار اسـت
خیز به بستان رویـم یـک دمـه کانجـا — سوزشِ عودلست و مستی لست و خمـارلسـت M 67a
شور به سر عشق در دل است و بـه کـف مـی — غبغبِ ساقی به دست و گل به کنار اسـت
رفت زمستان و ناله خاسـت[2] ز مسـتان — نغمهٔ سلسل صدای بلبـل و سـار اسـت
وقتِ خوشِ دهر عاصم ارچـه بهـار اسـت
نیش و عسل گنج و مار و گلـبن و خـار اسـت

- ۱۰۱ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

جـان در رهِ هــر نــاکس و کــس بــاختنی نیســت M 67a
علــوی گهــر اســت ایــن بــه ره انــداختنی نیســت

---

[1] موسا ست:موسی است M
[2] خاست : خواست M

نـــور اســـت دل از آتـــشِ ســـوداش مســـوزان
طـور اسـت بـه یـک مجمـره بگـداختنی نیسـت
جـــان را تـــو غنیمـــت شـــمر از جهـــل مبـــازش
عمـــر اســـت عزیـــزا بـــه عبـــث بـــاختنی نیســـت
گوینـــــــد بپـــــــرداز دل از عشـــــــق و لـــــــیکن
دل از طلـــبِ وصـــلِ تـــو پرداختنـــی نیســـت
بنـــوازی و در بـــر نهـــی و حلقـــه کنـــی زلـــف
مـــــارِ ســـــیهٔ خـــــم زده بنـــــواختنی نیســـــت
گفـتم کـه رقیـب اسـت تـو را گفـت چـه پرسـی
زان هیکـــلِ بـــد چهـــره کـــه بشـــناختنی نیســـت
چـــون تیـــر ز آغـــوشِ کمـــان جســـت بگفـــتم
البتّـــه بـــه هـــر پیـــر جـــوان ســـاختنی نیســـت
تیـــغ اســـت ولـــی تیـــغِ جهـــاد اســـت زبـــانم
چـــون ســـیفِ خطیبـــان همـــه دم آختنـــی نیســـت
عاصـــم بـــه غـــزل راســـت علـــم کـــرد قلـــم را
هـــر چنـــد قلـــم چـــون علـــم افراختنـــی نیســـت

- ۱۰۲ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعلن فعولن]

بر خیـز نـدیم بخـت یـار اسـت　　هنگـــامِ تفـــرّجِ بهـــار اســـت M 67[b]
آن مشک ترش که خـال خواننـد　　مرهم نه [که] این دلِ فگـار اسـت
آن زلــف بــران خــطِّ نگــارین　　لیلیست که''یُولِجُ النَّهَارَ''[۱] اسـت
آن روز کـــه خـــوانیش قیامـــت　　یـک نبـذه ز قامـتِ نگـار اسـت
آن گــرد کــه بــر عــذارِ جانــان　　بر خـواطرِ عاشـقان غبـار اسـت

[۱] «یُولِجُ اللَّیلَ فِي النَّهارِ وَیُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّیلِ وَهُوَ عَلِیمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ» قرآن، ٦\٥٧ و ١٣\٣٥ ، ٢٩\٣١ ، ٦١\٢٢

نی نی غلطم که بر سمن ریخـت مشکی کـه ز آهـوی تتـار اسـت

عاصـــم تـــو و گوشـــه ایّ و صـــبری
ایـــن چـــارهٔ کـــارِ روزگـــار اســـت

- ۱۰۳ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

آنکــه او بــدرِ منیــر اســت و مــهِ روشــنِ ماســت M 67[b]
آفتابیســـت کـــه نـــورش شـــررِ خـــرمنِ ماســـت
از رقیـــبِ کلفـــش بـــاد امـــان زانکـــه رقیـــب
بـــودنِ او همـــه دم باعـــثِ نـــابودنِ ماســـت
حـــینِ ترصـــیعِ جـــواهر چـــو بـــه گفتـــار آیـــد
بــر دهــن غنچــهٔ خنــدان بــه زبــان سوســنِ ماســت
گرچــه او اســبِ هنــر رانــده بــر افــلاکِ ســخن
شــکرِلله کــه بــدین فضــل و هنــر هــم فــنِ ماســت
عاصــمش بــاد ثنــا خــوان و دعــا گــو زانــرو
نــو غــزالِ حــرمِ آن آهــو شــیر افکــنِ ماســت

- ۱۰۴ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

دگــران را مکــش از نــاز کــه آن مــردنِ ماســت M 67[b]
آشـــتی بـــا دگـــران باعـــثِ آزردنِ ماســـت
جــانِ مــا را چــو بــود وصــلتِ جانانــه عــوض M 68[a]
موجـــبِ زنـــدگیِ لـــم یزلـــی مـــردنِ ماســـت
زان زمــان از تــو نشــان داده بــه مــا پیــکِ صــبا
ســوزشِ آتــشِ زردشــت بــه جــان و تــنِ ماســت
چـــون ز هجـــرانِ گلســـتانِ جمالـــت مـــوییم
غنچـــهٔ مـــا دلِ مـــا گلشـــنِ مـــا دامـــنِ ماســـت

از پـــیِ کشـــتنِ بـــدخواهِ تـــو و دفـــعِ ســـتم
تیــرِ مــا آهِ ســحرگاه و دعــا جوشــنِ ماســت
ز آتــشِ عشــقِ خــود ای دوســت مترســان مــا را
گرچــه خــود آتــشِ نمــرود بــود گلشــنِ ماســت
باعــثِ شــهرتِ حســنت ز ازل عاصــم بــود
خــونِ عشّــاقِ تــو یکســر همــه در گــردنِ ماســت

- ۱۰۵ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

آنکه جسمش همه جان است و به از جـان ایـن اسـت M 68[a]
وانکــه بــر حســنِ وی افــزوده همــه آن ایــن اســت
صــد چــو یعقــوب و زلیخــا بــه عزیــزیش مقــر
بــرده در مصــر اگــر یوســفِ کنعــان ایــن اســت
ســزد ار جــان و دل و دیــن بــه فــدایش ســازیم
جملـه جـان هـاش فـدا بـاد کـه جانـان ایـن اسـت
آنکه با کاکـل و زلـف و خـطّ و خـال و لـب و رخ
شــش جهــت را بــه نظــر کــرده گلســتان ایــن اســت
گـــر بـــه آتـــش رود آن زلـــفِ ســـیه جـــا دارد
کـــارِ ســـودا زده و حـــالِ پریشـــان ایـــن اســـت
ســـامری را بـــه فســـون بســـته بـــه چـــاهِ بابـــل
کرده صد کبـر بـه یـک عشـوه مسـلمان ایـن اسـت
جانِ محض است و مصـوّر شـده در صـورتِ انـس
از پــیِ رؤیــتِ حــق حجّــت و برهــان ایــن اســت
عاصــما هــیچ شــکایت مکــن از ســوزشِ عشــق
دردِ خــود خواســته را چــاره و درمــان ایــن اســت

- ۱۰۶ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

پریشـان تـا بـه کـی جمعـی ازآن زلـفِ پریشـانت M 68^b
نــه ز اهــریمن یکــی آزرم داری نــی ز یزدانــت

نبایـد شـد امـین زان زلفکـانِ دل سـیه هـر چنـد
چـو دسـتِ زاهـدان بـالا شـده گشـته دعـا خوانـت

سرِ سیف و سنانم ایـن قـدر در تـن چـه بشکسـتی
چـــرا نگذاشـــتی در خانـــهٔ دل راهِ پیکانـــت

مهیّـا کـرده ای خـود را بـرای قتـلِ مـن لـیکن
چه دامـن بـر کمـر خـواهی زدن دسـتم بـه دامانـت

اگـر چـه یوسـفِ مصـری تـو از خـوبی ولـی جانـا
همه اخـوان کننـد از شـوق جـانِ خـود بـه قربانـت

نـــدانم لعـــل و یاقوتنـــد یـــا جـــانِ مـــرا قوتنـــد
شـفا بخشـند مـر جـانِ مـرا لـب هـای مرجانـت

چنان محکم گرفتم دامـنِ لطـفِ تـو گـر صـد بـار[1]
کنـی مـنعم ز کـف نـدهم بـه صـد نیـروی دامانـت

بـری گـر دسـتم آویـزد بـه دامـانِ تـو دسـتِ مـن
بـری گـر دامنـت مـانم بـه دسـتم ذیـلِ احسـانت

سر انگشتان چو از خـونِ مـن آلـودی تـو دانسـتم
ز بـی سـامانیِ عاصـم زیـاده گشـته سـامانت

- ۱۰۷ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

روزی کـــه از کنـــارِ مـــن آن گلعـــذار رفـــت M 68^b
خـــونم ز دیـــده جـــان ز تـــن و دل کنـــار رفـــت

بـر پشـتِ پـاش یـک دو سـه بوسـم چـو روی داد

---

[1] بار: یار M

لب بر لبش نهادم و بوس از شمار رفت

مهرِ رخ از سوادِ خطش در حجاب ماند
شد در کسوف شمس و شب آمد نهار رفت

بادِ صبا به گل نوزید و خزان رسید
غنچه ز پرده سر نکشیده بهار رفت

عاصم ز بی وفاییِ این گلستان مرنج
زین بی وفا چمن چو تو بلبل هزار رفت

- ۱۰۸ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

M 69[a]

افتادهٔ بیدادِ تو بر پا شدنی نیست
آن را که تو ابقا کنی افنا شدنی نیست

دل خواست که پیدا شودش مثلِ تو امّا
در هر دو جهان مثلِ تو پیدا شدنی نیست

تا آن گرهِ جیبِ شفق گون نگشایی
آن عقده که دانی به دلم وا شدنی نیست

شیدای تو را پندِ کسان می ندهد سود
نادان ز رهِ تربیه دانا شدنی نیست

یا رب شبِ هجران چه شبِ دور و دراز است
گویا مگرش نیّتِ فردا شدنی نیست

چون دید طبیبم دلِ بیمار بگفتم
به می شود این خسته، بگفتا شدنی نیست

پیمان شکنی شیوهٔ عاصم نبود لیک
چون بادِ صبا عهدِ تو بر جا شدنی نیست

- ۱۰۹ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعلن مفاعیلن]

M 69[a]
زلفِ تو بـلا و فتنـهٔ دهـر اسـت　　یا بـر رخِ مـاهِ چـارده ابـر اسـت
چون سایهٔ فرقِ دردمنـدان اسـت　　مفکنش به پا ورا شبِ قـدر اسـت
بی عذر اگر کشی بکـش زان رو　　در روزِ جزات چند هـا عـذر اسـت
دانـی کـه چـرا بـرد سـرِ زلفـش　　کوتاه ازآن کنـد مـرا عمـر اسـت
خورشید بـود رخِ تـو بـر طـوبی　　یا بر سرِ سروِ خانگی بدر اسـت
نافـذ بـود امـرِ عالیـت زیـرا　　ألأمْـرُ لِمَـنْ لَـهُ الأمـر اسـت
عاصم مرو از پیش چو هر کس رفت　　رسوای جهان و شـهرهٔ شـهر اسـت

- ۱۱۰ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

M 69[b]
راهِ دنیـا وادیِ بـی منتهـای حیـرت اسـت
چـرخ نیـز ار بـی قـراری آسـیای حیـرت اسـت
کـی تـوان بـر سـاحلِ ادراکِ هسـتی پـا نهـاد
ماسـوا را غـرقِ ایـن بحـرِ بـلای حیـرت اسـت
آشـنایانِ حقیقـت غـرقِ گـردابِ وینـد
چشمِ ایشان چون حباب انـدر شـنای حیـرت اسـت
گرچه خورشید از ضیا چشـم و چـراغِ عـالم اسـت
بـا همـه وسـعِ نظـر در تنگنـای حیـرت اسـت
روی زیبـای بتـان آیینـهٔ صـنعِ خداسـت
بـر گشـا چشـمی بـرین آیینـه جـای حیـرت اسـت
یـک شـبِ یلداسـت [ایـن از] ابتـدا تـا منتهـا
هر کسی در وی به خواب انـدر ردای حیـرت اسـت
هر چه بینی در جهان سر تا به پـا بـازی گهیسـت
عاصم از قصـرِ نظـر روزن گشـای حیـرت اسـت

- ۱۱۱ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

ظلــم کمتــر کــن نگــارِ مــن، خــدا بــردار نیســت M 70[a]
دادمــت دیــن و دل و جــان حاجــتِ پیکــار نیســت
هــر نگــاری عاشــقانش چــون زلیخــا یــار نیســت
گرچــه باشــد یوســف او را گرمــیِ بــازار نیســت
مــردمِ چشــمم هــوای روی دلبــر داشــت لیــک
در بهشــتِ جــاودان تــر دامنــان را بــار نیســت
دســتگاهِ ســر بلنــدی خــواهی ار منصــور وار
هــیچ جــایی بهتــر و خوشــتر ز پــای دار نیســت
ســبزه و آبِ روان و فصــلِ گــل بــا گلرخــی
عاشــقان را در بهــاران چــاره از ایــن چــار نیســت
بیــدلان را گــاه آیــد یــار و در کــف ســیم نــه
گــاه ســیم و زر بــه کــف مــی آورنــد و یــار نیســت
ســور بــی غــم یــار بــی اغیــار عمــری بــی اجــل
گنج بی مار و عسل بی نیش و گل بــی خــار نیســت
عاصــما یــاری بجــو بــی یــار و بــی یــاور بــود
در حقیقــت یــار آن باشــد کــه او را یــار نیســت

- ۱۱۲ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

یــار بســیار اســت امّــا آنکــه باشــد یــار نیســت M 70[a]
یــاریی یــاری نــه جــانی باشــد او در کــار نیســت
چــار یــار انــد احمــدِ مختــار را لیــک از شــرف
در نبــردِ کــافران چــون حیــدرِ[۱] کــرار نیســت
ســرورِ ســردار مــی باشــد نــه در جــیش و ســپاه

[۱] حیدر: حید M

فتح نتوان کرد جیشی کاندر و سردار نیست
صاحبِ عدل و حیا فاروق و عثمانند لیک
مصطفی را صاحبِ بهتر ز یارِ غار نیست
آدمی چون بیش از خوردن غمِ خوردن خورد
بی خبر آنکس که گوید در جهان غمخوار نیست
مایلِ دینار و درهم، درهم است [و] لرزه ناک
همچو مسکینی که او را هیچ دردی نار نیست
گر کسی انکارِ انکاری که دارد گو کند
خود مرا انکار نبود هم سرِ انکار نیست
آنچه در دل دارم از اسرارِ عالم عاصما
می توانم گفت امّا گفتنم را بار نیست

- ۱۱۳ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

M 70[b]
از قضا روزی پریزادی دلم دیوانه داشت
در حقیقت چون همی دیدم مرا فرزانه داشت
آشنایی کرد وز لب بوسه دادم بعد از آن
دست بر رد لب گزان خود را ز من بیگانه داشت
طعنه بر مشکویِ شاهان زد دلم تا آن نگار
بر فرازِ تختِ جانم شوکتِ شاهانه داشت
آمد و بگشاد زلف و بست پیمان را ز نو
ریخت در جامم پیاپی آنچه در پیمانه داشت
سود خواهد کرد آخر در مزارِ عاشقان
هر که سودایی به زلف و کاکلِ جانانه داشت
آفرین بادا ز من پیرِ مغان را تا ابد
این کرامت بس [که] آتش خانه در میخانه داشت
هیچ می دانی چرا بر فرقم ارّه دیر کرد

بــا ســرم از سرگذشــتی هــا بســی افســانه داشــت

پــیشِ ایــن زن ســیرتانش نیســت جــای اعتبــار
انــدرین وادی هــر آنکــس صــورتِ مردانــه داشــت

بـــا صـــبا آمـــد خیـــالش در ضـــمیرم عاصـــما
گـــنجِ بـــاد آورد را امشـــب دل ویرانـــه داشـــت

- ۱۱۴ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

M 70[b]
آمــدم فکــرِ یکــی دلــدار[1] خــواهم کــرد و رفــت
جان و دل را محو یک دیـدار خـواهم کـرد و رفـت

از ازل پروانـــــهٔ شـــــمعی بـــــدم امـــــروز نیـــــز
جـان فـدای شـمعِ گلرخسـار خـواهم کـرد و رفـت

خــواهمش بیــدار تــا بیــنم رخــش را لیــک حیــف
فتنـــهٔ خوابیـــده را بیـــدار خـــواهم کـــرد و رفـــت

گریـــه هـــا دارم بســـی جانـــا بـــه هنگـــامِ وداع
عــالمی را جملــه طوفــان زار خــواهم کــرد و رفــت

چون بــه وصــلم نیســت ره در آتــشِ هجــرِ تــو مــن
همچو ققـنس نالـه هـای زار خـواهم کـرد و رفـت[2]

بــالِ مــرغِ دل چــو بشکســت از خــدنگِ آن نگــار
بــال و پــر را از پــرِ ســوفار خــواهم کــرد و رفــت

گرچـه حـق بـر دار نبـود مـن چـو منصـور از وفـا
ایــن ســرِ شــوریده را بــر دار خــواهم کــرد و رفــت

M 71[a]
گــریم و گــویم دریغــا جــز جفــا بــر مــن نرفــت
زان جفاهــا شــکوهٔ بســیار خــواهم کــرد و رفــت

---

[1] دلدار : دیدار M

[2] کرد و رفت : کرد رفت M

غیـــر از آزاری ندیـــدم آمـــدم تـــا از عـــدم
حالیـا مـن تـرکِ ایـن آزار خـواهم کـرد و رفـت
ای دل آخـــر انتبـــاهی تـــا بـــه کـــی در غفلتـــی
زیـن تغافـل هـا تـرا بیـدار خـواهم کـرد و رفـت
عاصـــم ار تیمـــارِ بیمـــاریِ دل خواهـــد ز مـــن
باز با عشـقش همـی تیمـار خـواهم کـرد و رفـت

- ۱۱۵ -

[غزل]عاصم افندی

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

M 76a
مگر شمسی به چارم چرخ ای تـاج　　به نورِ تو است اعیان جملـه محتـاج
به فرقِ شاهِ مـا تـا کـرده ای جـا　　ز شاهانِ جهـان بگرفتـه ای بـاج
تـو اکلیـلِ جمـی یـا افسـرِ کـی　　و یـا بـر تـاجِ شـاهان دّرة التّـاج
تو ناری بـر علـم یـا مطلـعِ نـور　　و یا مه بر فلـک دانسـتمی کـاج
مگر موسی ابن عمرانی بـه سـینا　　مگر پیغمبـری رفتـی بـه معـراج
تو را ای صاحبِ تاج ار بدیـدی　　نرفتـی هیچگـه بـر دارِ حـلاّج
عزیـزان از مخافـت رعشـه دارم　　چو عبد از ربّ و چون نصـرانی از خـاج
رضـای دوسـت را تـا بـر گزیـده اسـت
قضـــا هـــا را نگشـــته عاصـــم آمـــاج

- ۱۱۶ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

M 76a
در هر دو جهـان مشـغله عشـق اسـت و دگـر هـیچ
هـر فاتحـه را بسـمله عشـق اسـت و دگـر هـیچ
گـر سـاکنِ کعبـه اسـت و و گـر سـاکنِ دیـر اسـت
در سـر همـه را غایلـه عشـق اسـت و دگـر هـیچ
در مدرســـه و خانقـــه و دیـــر و خرابـــات

درسِ همـه را مسـئله عشـق اسـت و دگـر هـیچ

گـر راهِ حجـاز اسـت و و گـر وادیِ سـقلاب
هـر قافلـه را مرحلـه عشقسـت و دگـر هـیچ

روزی کـه سـما طـی شـود و خیـره شـود نجـم
و افتـد بـه زمـین زلزلـه عشقسـت و دگـر هـیچ

گـر پیـلِ دمـان اسـت و گـر شـیرِ ژیـان اسـت
در گـردن و پـا سلسـله عشـق اسـت و دگـر هـیچ

M 76b عاصـم تـو ز غوغـای دلِ خـویش چـه پرسـی
در سـینۀ تـو غلغلـه عشـق اسـت و دگـر هـیچ

- ۱۱۷ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

M 76b پریشان کرده زلفش را صبا گـه راسـت گـاهی کـج
دو شب را بر یکی مه داده جا گه راسـت گـاهی کـج

پنـاه آوردگـانِ زلـف را بـا غمـزه خـون ریـزد
به جیشِ نـاز در داده صـلا گـه راسـت گـاهی کـج

پـری رویـی مگـر از نـو مـرا دیوانـه خواهـد کـرد
دهد هر لحظه افسونی جـدا گـه راسـت گـاهی کـج

پریـدن از سـرِ کـوی تـو مـرغِ دل پـزد زانسـان
که مرغِ رشته بر پـا در هـوا گـه راسـت گـاهی کـج

چو در کنجِ قناعـت کَنْـزٌ لاَیَفْنَـی اسـت عاصـم را
دویدن آز را ندْهـد صـلا گـه راسـت گـاهی کـج

- ۱۱۸ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

M 76b آمـد چـو عشـق از دمِ تـیغش حـذر عبـث
تیـرِ قضـا چـو جسـت بـه پیشـش سـپر عبـث

داروی دردِ سر تو مخواه از طبیبِ دهر
صندل عبث طبیب عبث دردِ سر عبث

بود و نبود و هر دو چو اندر گذر بود
شادی ز بودن و ز نبودن گذر عبث

تو چون پدر برادرِ خوابت چو در رسید
راحت عبث حیات عبث خوابِ خور عبث

تا تو به زیرِ بارِ گرانِ امانتی
ماندن عبث فرار مخالف سفر عبث

حکمت درین زمانه جفنگ است و لودگی
دانش بلا و علم خطا و هنر عبث

چون شامِ من به زلفِ سیاهِ تو عقد بست
من بعد تا به حشر امیدِ سحر عبث

چون خونِ ما به جای حنا پایمال کرد
دیگر ز دیده ریزشِ خونِ جگر عبث

دنیای دون گذرگهِ سیلِ حوادث است
عاصم توقّفِ تو بدین رهگذر عبث

- ۱۱۹ -

[غزل]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن]

بهشتِ روی زمین است لاله زارِ سنندج M 77[a]
ز سلسبیل کرد به راه آبشارِ سنندج

ازآن هوای فرح بخش و آبِ روح فزایش
بهشت و هرچه درو هست داغدارِ سنندج

غبار عنبر و خاکش عبیر و سنگ گهر بار
جلای دیدهٔ حوران بود غبارِ سنندج

به باغِ نرگسِ خود بین به راغِ سوسنِ گویاش
ز سنبل و گل و ریحان به است خارِ سنندج

یکی تزرو شود طوبی از نهایتِ عشقش
ببیند ار روشِ سروِ جویبارِ سنندج
صبا به جسمِ رمیمم دهد حیاتِ مؤبّد
شمیمِ چو رساند ز کوهسارِ سنندج
به هر بهار گریزد جنان ز پنجۀ رضوان
که تا رود به تماشای نو بهارِ سنندج
برای حورِ جنان زاهدا نماز چه خوانی
نگارِ خلدِ برین است در کنارِ سنندج
ولی چو بود سنندج بهشت و عاصمش آدم
فکند دستِ قضا دورش از دیارِ سنندج

عبدالعزیز عاصم افندی تصنیفلردر

- ۱۲۰ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

دیده ام روی کسی دیده که دیدن دارد M 78b
بی[1] خودم بوی گلی کرده که چیدن دارد
قصۀ عشقِ من و حسنِ تو و جورِ رقیب
داستانیست ز هر گوشه شنیدن دارد
بر حباب ار نسزد بوسه ولی پستانت
آن حبابیست به هر حال مکیدن دارد
هر سری کو به هوای سرِ کوی تو چو گوی
نه به پای تو در افتاد بریدن دارد
از دهن گرچه شکر ریزدش آن بت عاصم
لبش آن آبِ نباتیست جشیدن دارد

- ۱۲۱ -

[1] بی : از M

[غزل]

[مقتضب: فاعلن مفاعیلن فاعلن مفاعیلن]

تـا بــه زلــف مــه رویــان شــانه ز آشــنایان شــد M 78b
بــوی مشــک ارزان گشــت دهــر سنبلســتان شــد
تـا بــه گــردِ رخســارش گــردِ خــط نمایــان شــد
حــربِ[1] زنگــی و چینــی از دو ســویه[2] اعــلان شــد
عشـوه چـون بـه نـاز آمـد غمـزه تـر جمـالی کـرد M 79a
شــیوه هــای رنگارنــگ در کرشــمه پنهــان شــد
هــــر کجــــا گریبــــانی از غمــــش قبــــا امّــــا
ســـینه از شـــکافِ دل صـــورتِ گریبـــان شـــد
دهــرِ بــی بقــا را بــین بلبلــی بــه شــاخِ گــل
تــــا پــــری بهــــم بــــر زد فــــرودینش آبــــان شــــد
افتــد ار عــدو خیــری بینــی آنچنــان یوســف
پادشــــاهیش باعــــث دشــــمنیِّ اخــــوان شــــد
نی هر آنکه اسمی خواند مـی توانـد آصـف گشـت
نــه بــه نقــش هــر مهــری مــی تــوان ســلیمان شــد
عیســـی آنکـــه بـــا منجـــر مـــرده را روان بخشـــد
موســی آنکــه بهــرِ او چــوبِ خشــک ثعبــان شــد
شــــاعر آنکــــه هــــر حــــرفش روح را نشــــاط آرد
نــه هــر آنکــه نظمــی کــرد شــاعرِ ســخن دان شــد
وردِ شعرِ من شعرِ مـن باشـند جملـه زیـرک و ابلـه
همچــو کاتــبِ بــد خــط کــان دبیــرِ قــرآن شــد
هــر کــه خــالیش باشــد شیشــه از پــری عاصــم
گــر همــه بــود زاهــد بــا بهیمــه یکســان شــد

---

[1] حربِ :حربی M

[2] سویه : یه M

- ۱۲۲ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

صبا گر نفحه ای از کاکلِ آن دلستان آرد M 79[a]
به بوی مقدمش کیست آنکه جانِ خویش نسپارد
رسد جانم به لب وز تلخیِ هجران بیاسایم
گر آن شیرین پسر لب بر لبم از ناز بگذارد
چه باید کرد با عشقِ نگاری شوخِ طنّازی
ز فرطِ بد گمانی دوستان را دشمن انگارد
بنازم دلبری را کو ز عفو بی دریغی ها
هر آن دشمن به درگاهش نیاز آرد نیازارد
بگفتم کی فشارم ای نگار آن نارِ پستان را
بگفت از نازکی نادان، حبابی را که افشارد
صدف را زنده باشد از تو نام ای لولیِ لالا
نمرده آنکه همچون تو به جا نعم الخلف دارد
قسیّت وقتِ وسعت هر که کرد از ابلهی آخر
همی بینیش زود از پا نشسته پشتِ سر خارد
شرر از نار و خار از خار و گل از گل پدید آید
به وقتِ خوشه گندم ندرود هر کس که جو کارد
ز هجرانِ لب و دندانِ آن شیرین پسر عاصم
تو پنداری ز چشمم لعل و مروارید می بارد

- ۱۲۳ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

در عشقِ بتان کس چو من آوازه ندارد M 79[b]
کس چون من از ایشان سخنِ تازه ندارد
دم بستهٔ سوفارِ تو شد داغِ دلِ من

بی جا دهنِ زخمِ تو خمیازه ندارد

چون هست به دل ها رهِ محبوبِ خیالی
کس نیست که معشوقهٔ طنّازه ندارد

تا کی شمری خواجه ورق های امل را
اوراقِ پریشانِ تو شیرازه ندارد

حدّی ننهادند چو از بهرِ محابا
عشقِ من و خوبیِّ تو اندازه ندارد

گفتم ز چه تحت الحنکت [...][1] تو واعظ
گفتا خرِ بی رابطه فرازه ندارد

عاصم به تو بینی شده حیران که همانا
عالم به ازین قصّهٔ ممتازه ندارد

خاموشی[2] و قطعِ طمع و گوشه نشینی
شهریست ز فولاد که دروازه ندارد

فضلِ من و مرگِ فقرا، ننگِ بزرگان
این هر سه متاعیست که آوازه ندارد

- ۱۲۴ -

[غزل]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

چه شد به پرسشم آن نو جوان نمی آید M 79b
چه کرده ام که به جسمم روان نمی آید

نه صیدِ کعبه ام آن شاهباز از چه سبب
به صیدِ صعوهٔ خود یک زمان نمی آید

دلم ز سینه و جان از بدن برفت و هنوز
به من پیامی ازآن دلستان نمی آید

[1] اینجا در نسخه هم خالی است
[2] خاموشی: خواموشی M

مگــر بــه بخــتِ مــنِ زار قحــطِ ســالِ وفاســت
نمـــی بـــه کشـــتم ازآن آســـمان نمـــی آیـــد
مــریضِ عشــقِ ویــم یــک زمــان نگفــت از رحــم
چـــرا پیـــامی ازآن نـــاتوان نمـــی آیـــد
گلـــی بـــه خـــونِ جگـــر پروریـــدمی امّـــا
شـــمیمیم بـــه دل از وی وزان نمـــی آیـــد
شـهِ مـن اسـت و گـدای دگـر کسـان شـده اسـت M 80a
اگــر چــه شــه بــه گــدا همقــران نمــی آیــد
اســیر فــرقتم و مــرگِ خــویش مــی خــواهم
اجـــابتی بـــه مـــن از غیـــب دان نمـــی آیـــد
چنـــان بســـوخت ســـراپا وجـــودِ عاصـــمِ زار
کــه شــرحِ ســوزشِ او بــر زبــان نمــی آیــد

- ۱۲۵ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن]

آهِ ســرد از دل و خونابــه ام از چشــم تــر آیــد M 80a
عــوضِ اشــک ز مژگــان همــه لختــِ جگــر آیــد
چــون تــو رفتــی اجــل آیــد ندهــد فرصــتِ آهــی
از ســرم دور مشــو تــا کــه مــرا عمــر ســر آیــد
کــی بــود شــامِ مــرا صــبح نمــایی تــو بــدان رخ
آفتــابی تــو بــر آ تــا شــبِ مــا را ســحر آیــد
مــی ســراید دلِ نــالان چــو جــرس از پــیِ محمــل
همچــو گــل خــارِ مغــیلانِ رهــش در نظــر آیــد
ایــن تحمّــل کــه مــن از جــورِ فــراقِ تــو نمــودم
بــاورم نیســت چنــین صــبر ز جــنسِ بشــر آیــد
همچــو بســمل بــه ســرِ راهِ تــو از شــوق زنــم پــر
گــر ز کــوی تــو مــرا ز آمــدنت یــک خبــر آیــد

از فراقِ تو چو عاصم ز جهان رفت همی گفت
ای خوش آن روز که مه پیکرِ من از سفر آید

- ۱۲۶ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

سببِ خلقتِ فردوسِ برین روی تو بود M 80[a]
غرض از سدره و طوبی قدِ دلجوی تو بود

سجده می برد ملایک به بر آدم و من
طاقِ محرابِ سجودم خمِ ابروی تو بود

صرف شد عمر در این مسئله تا دانستم
روزِ عید و شبِ قدرم رخ و گیسوی تو بود

شد محقّق ز فریبِ نگهت انسان را M 80[b]
جادو آموز ملک نرگسِ جادوی تو بود

از سرِ شب چو صبا دم زدی از مشکِ ختن
تا دمِ صبحِ قیامت سخن از موی تو بود

شد حرامم میِ ناب از لبت ای ماهِ تمام
این همه تشنگی از شدّتِ برغوی تو بود

کرد اشارت به میم غرّهٔ شوّال و سجود
برد عاصم به تشکّر مگر ابروی تو بود

- ۱۲۷ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

چو آن نازک بدن بر بسترِ سنجاب می گردد M 80[b]
ز حسرت ماهِ نخشب درچهٔ خود آب می گردد

برد یاقوت را آب ار لبی بر لعل ترساید
عقیق آتش شود خون در دلِ عنّاب می گردد

به سحرِ زلفش ار هاروت دم زد سرنگون است آن

و گر نرگس ز چشمش لاف زد در خـواب مـی گـردد

به پیران گر جوان را الفتی باشـد خـدنگ از چیسـت

در آغوشِ کمـان پـر مـی زنـد بـی تـاب مـی گـردد

چـــو بـــدرودم کنـــد آن بـــی مـــروّت مـــردمِ دیـــده

همانـدم بـر دو رودِ چشـمِ مـن میـراب مـی گـردد

بـــه ابـــرو زد صـــلای عـــام بهـــرِ ســـجده و زاهـــد

هنـوز از گمرهـی هـر سـو پـیِ محـراب مـی گـردد

ندانم گردش از چرخ از چـه باشـد لیـک مـی دانـم

ز مهـرِ مـاه دولابـی اسـت کـاین دولاب مـی گـردد

نجنبـــد محـــوری بـــی قـــدرتِ گردنـــدۀ عاصـــم

بلـی از عشـق چـرخ و آسـیاب از آب مـی گـردد

همیشـه بـر دلِ مـا فـیض هـا از حضـرتِ فیّـاض

سـراب آبـادِ مـا از فـیضِ وی سـیراب مـی گـردد

- ۱۲۸ -

[غزل]

[حفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن]

هر که آن مـه ضـیا فشـان باشـد ریشـــۀ دل نـــخِ کتـــان باشـــد M 81[a]

سایبان گشت تا تـو را خورشـید از کســـوفش همـــی امـــان باشـــد

مرغِ دل تـا هـوای قـدِّ تـو کـرد شـــاخِ طوبـــاش آشـــیان باشـــد

جز عدم زان دهان نشانی نیسـت گـــر بـــود قصّـــه در میـــان باشـــد

آتشِ عشق چـون نخواهـد مـرد عمـــرِ عشّـــاق جـــاودان باشـــد

رو بـــه محـــرابِ ابـــروان دارم تـــا مـــرا زلـــف طیلســـان باشـــد

بـــر رخـــت ای نگـــارِ زلـــفِ سـیه ســـنبلِ تـــر بـــر ارغـــوان باشـــد

زیبـــدت ای بـــتِ بهشـــتی روی صد چو رضـوانْت باغبـان باشـد

دست بر دارم ای طبیـب از نـبض تـــبِ عشـــقم در اســـتخوان باشـــد

عشق را کوه کن منم امروز　　بیستونم گر آسمان باشد

فکرِ پیری چرا کند عاصم　　آنکه از وی جهان جوان باشد

حضرتِ فیضِ آن محیطِ علوم　　بود و نطقِ ترجمان باشد

هر چه جوید ز بحرِ فیضِ ازل

از خداوند آنچنان باشد

- ۱۲۹ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

آن که باشد که تو را بیند و مجنون نشود　　M 81b

یا بدان سلسلهٔ زلفِ تو مفتون نشود

آن که در سر هوسِ لعلِ لبت را دارد

نیست ممکن که در آخر دلِ او خون نشود

بتِ تبّت به مثل گر مه و خورشید شود

چو تو بی مثل و نظیر و چو تو بیچون نشود

تاجرِ عشقِ لقایت همه جا سود کند

گر دهد جان و دل و دین به تو مغبون نشود

نیست سر آنکه ز عشقِ تو در او غوغا نیست

نیست دل آنکه ز پیکانِ تو گلگون نشود

چون توان یافت نجات از شکن زلفِ تو دل

گوی هستی چو ز چوگانِ تو بیرون نشود

بس که خونم ز جگر آب ز چشمان آید

هیچ شب نیست کنارم همه جیحون نشود

طبعِ سفلی نشود علوی اگر شاه شود

هر خسیسی به زر و مال فریدون نشود

عاصما مخلصت از قیدِ غم آزاد شود

عقدهٔ منکرِ تو حل به فلاطون نشود

- ١٣٠ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلن]

رفت طامات هنر ظاهر شد   یعنی ماهِ رمضان آخر شد M 81b
گفت هرکس مهِ شوّال چو دید   لوحش الله چه مهِ فاخر شد
همه را عید شد از نوشِ نبید   راهِ میخوانه به ما باهر شد
دوشم از کاسهٔ می روزه شکست   آنچنان می دل از او طاهر شد
آن میِ کوثر ازآن مست شود   نه شرابی کس از او فاجر شد
چونکه شعرم همه از غیب رسید   هرکسم خواند غزل شاعر شد M 82a
راهِ اصلی است مرا عشقِ بتان   زاهد ار گفت نشد کافر شد

مهدِ اطفالِ جنونِ عشق است
تنِ عاصم که ز بس لاغر شد

- ١٣١ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

ندیدم هیچ که سنبل بر آتش سایه گستر شد M 82a
مگر زلفِ تو ای مه پاره ابراهیمِ آزر شد
چو ابرویت کشیدی مانیِ قدرت ز پرگارش
فتادی نقطه ای بر مهر روت آخر سمندر شد
ستم زان غمزه بر دل نیست در پندارِ ما الاّ
که این پهلوی دارا گشت و آن تیغِ سکندر شد
نگاهت بر دلِ مسکینم اوّل تیر شد آنکه
سنان شد تیغ شد[1] پیکان و خنجر گشت و نشتر شد
به چشمم آن پری دی نو نهالِ جان نمود امروز

---

[1] شد : شد و M

صـنوبر یـا شـکر نـی نـارون یـا سـروِ کشـمر شـد
تـو رویـت صـفحه ای مانیسـتی یـا لوحـۀ موسـی
ویـا بـا چنـد معجـز هـای نغـز ایـدر پیمبـر شـد
گـر آن خـوانی هـزاران نقـشِ انگلیـون بـرش سـاده
در ایـن دانـی هـزارش کـافر و مـؤمن مسـخّر شـد
عزیزان کوی فقر است این نـه کبـر و عجـب و خـودبینی
ز اوّل نفسِ خود هـر کـو شکسـت آخـر مظفّـر شـد
مـن اوّل خـویش را صـیدِ حـرم پنداشـتم عاصـم
مر این شـهباز را دیـن صـعوه ایمـانم کبـوتر شـد

- ۱۳۲ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

ز نو از جـامِ عشـقت مسـتم و مسـتانه خـواهم شـد M 82b
مبـارک بـاد هـم از عشـقِ تـو افسـانه خـواهم شـد
چنـین نیـز از تجلاّیـت دلـم از جـا رود دانـم
پـری رویـا یقـین بـاری دگـر دیوانـه خـواهم شـد
جمالـت گـر ز نـو شـمعِ شبسـتان باشـدم جانـا
دو صد نوبت به قربانِ تو چـون پروانـه خـواهم شـد
عزیزان عقده چـون در مسـجد و در خانقـه نگشـود
بـرِ پیـرِ مغـان و سـاقی میخوانـه خـواهم شـد
پـلاسِ فقـر مـی پوشـم شـرابِ فخـر مـی نوشـم
پـیِ دلـدار مـی کوشـم بـرِ جانانـه خـواهم شـد
چنـان پـر شـد عـروق و اسـتخوان و مهجـبم از تـو
کـه گویـا بـادۀ عشـقِ تـو را پیمانـه خـواهم شـد
چنـان پیمـان گرفتـه عاصـمِ آشـفته بـا زلفـت
خورد سوگند هـا از ماسـوی بیگانـه خـواهم شـد

- ۱۳۳ -

[غزل] عاصم افندی

[منسرح: مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن]

کیست به یک غمزه ای کارِ من آسان کند M 83a
یا که به یک روایتی فارغم از جان کند
کفرِ سرِ زلفِ یار رخنه در ایمان فکند
مستیِ چشمِ نگار[۱] شحنه به زندان کند
شعشعۀ مهر را کی به گل اندوده اند
یا شررِ عشق را کیست که پنهان کند
گردنِ مینای را گر به صفا وا کند
حاجیِ بیت الله از راه پشیمان کند
خون خور و خون ریز چون غمزه به خون عاد نیست
هر که به خون مایل است خونِ فراوان کند
مجمعِ ظلم است و نور روی دل آرای او
گر به رخ چون مهش زلفِ پریشان کند
شهرتِ مردان کند فخر بر اقران کند
هر که چو عاصم به دهر حرص به زندان کند

- ۱۳۴ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

می خواست جان به پای تو قربان شود نشد M 83a
تا زین وسیله کارِ دل آسان شود نشد
بسیار خواست سرو که در بوستانِ عشق
چون سرو قامتِ تو خرامان شود نشد
بر کفرِ زلفِ مغبچه ای دوش زاهدی
دین داد تا که مایۀ ایمان شود نشد

---

[۱] نگار: نیگار M

هــر دل کــه شــد ز عشــقِ تــو آبــاد چــرخِ پیــر
چنــدان نمــود ســعی کــه ویــران شــود نشــد

دل خواســت تــا بــه گلــبنِ حســنت تــذرو وار
هــر صــبح تــا بــه شــام غزلخــوان شــود نشــد

عمــری اســت صــحنِ خانــه بــرونم ز گــردِ غیــر M 83b
تــا یــک شــب آن نگــار بــه مهمــان شــود نشــد

عاصـــم بگیـــر دامـــنِ پیـــری کـــه بـــر درش
بنهـــاد چهـــره مهـــر کـــه دربـــان شـــود نشـــد

- ۱۳۵ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

گهــی کــز حلقــه هــای زلــفِ پــرچینِ تــو یــاد آیــد M 83b
دلِ دیوانـــه را از صـــحبتِ زنجیـــر یـــاد آیـــد

متــاعِ حســنِ یوســف را چــو بشکســتی عزیــزِ مــن
تــو را نیــز ار متــاعی هســت آخــر بــر مــزاد آیــد

چو شاهِ کشورِ حسنی عنـاد از بوسـه شـایان نیسـت
رود ملکــش ز دســت آن شــه کــه در راهِ عنــاد آیــد

ز دریـــای محبّـــت گـــر نجـــاتی هســـت دل دانـــد
بلــی از بــاده بــان پیداســت بــادی بــر مــراد آیــد

چنان نشناسدم کس عاصـما در شـهرِ خـود گویـا
نمـــایم چـــون غربـــی کـــو ز اقصـــای بـــلاد آیـــد

- ۱۳۶ -

[غزل]

[منسرح: مفتعلن فاعلات مفتعلن فع]

بادِ بهاری به مژده در چمـن آمـد بلبلِ سرگشته بـاز در وطـن آمـد M 83b
دخترِ رز بی نقاب رفت بـه بسـتان شاهدِ گل بی حجاب دردِ مـن آمـد

دی شد و آمد بهار و عشق بیفزود   مژده رسان بلبلِ هزارفن آمد

پی به کرامات برده زلفِ تو مانا   بر سرِ آتش خلیلِ بت شکن آمد

تا بکشیدیم پای از سرِ کویت   دستِ ندامت به چاکِ پیرهن آمد

سکته شود نکتهٔ فقیر و غنی را   نکته شود سکته ای که در سخن آمد   M 84[a]

شعرِ بدِ عاصم و تغزّلِ نورش

راست به تمثالِ طوطی و زغن آمد

- ۱۳۷ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

M 84[a]   شبی چشمم به راهِ ماه بی مهرم سهر گیرد

بیاید مردمی را و قیامت را سحر گیرد

ز هجرِ آن گلِ خندان چو از ابرو مژه گرید

کواکب را ز طوفان های خود راهِ گذر گیرد

غبارِ خط چو ریحان شد شکستم دل از این معنی

مبادا سر کشد فتنه شود دورِ قمر گیرد

هزارش تیر و تیغ از کوی جانان گر به سر بارد

نباشد عاشقِ صادق به جز دل گر سپر گیرد

به پا می افتدم طفلِ سرشک از دل به امّیدی

که در راهِ طلب دستی به دامانِ پدر گیرد

به چرخِ چارمش خورشیدِ عزّ و جاه می بینم

کسی شب تا سحر آن ماهِ تابان را ببر گیرد

نگاهش را فدا سازم دل و جان از سرِ رغبت

اگر بارد گر قلاّبِ مژگان در جگر گیرد

مکن ای دل سیاهِ من بترس از اشک و آهِ من

زمین را سیل برباید کواکب را شرر گیرد

نچیدی چون گلی از بوستانِ بختِ خود باری

نهـــالِ صـــبر بنشـــان عاصـــما باشـــد ثمـــر گیـــرد

- ۱۳۸ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

من امشب دل خوش از روزِ الستم تا چه پیش آیـد M 84[a]
ز صـهبای لقـای دوسـت مسـتم تـا چـه پـیش آیـد

صـــدای پـــای پیـــکِ فکـــرِ جانـــان کـــرد بیـــدارم M 84[b]
به آبِ خاکِ راهش دیـده شسـتم تـا چـه پـیش آیـد

به حلقـه حلقـهٔ زلفـش چـو سـر تـا پـا نگـه کـردم
چو حلقه بـر درِ مطلـب نشسـتم تـا چـه پـیش آیـد

جنـــــــونم داد آزادی ز پـــــــای منبـــــــرِ واعـــــــظ
ز تکلیـفِ مسـایل هـاش رسـتم تـا چـه پـیش آیـد

مـــن و داغِ جـــدایی هـــا بـــلا و نـــاتوانی هـــا
مـن از دنیـا و مافیهـا گذشـتم تـا چـه پـیش آیـد

بـــه درگـــاهِ شـــهِ دوران مـــهِ دیـــن محـــرمِ یـــزدان
علـی بگزیـدهٔ سـبحان نشسـتم تـا چـه پـیش آیـد

نهـادم پـیشِ پـایش سـر نهـد تـا پـای بـر فـرقم
به دامانش زنم هـر لحظـه دسـتم تـا چـه پـیش آیـد

تـو ای ابـدال و اوتـادت یکـی بنـده یکـی چـاکر
ز عشـقت تـارِ آزادی گسسـتم تـا چـه پـیش آیـد

چـو ابـراهیم بـر جسـتم بتـان را جملـه بشکسـتم
پیِ خـدمت کمـر بسـتم نشسـتم تـا چـه پـیش آیـد

به شامم دل پر از اخگر به روزم تـن همـه مجمـر
چو عاصم از شکایت دم ببستم تـا چـه پـیش آیـد

- ۱۳۹ -

[غزل]

[خفیف:فعلاتن مفاعلن فعلن]

شبِ هجـران بـه سـر نمـی آیـد   نالـــه ام کـــارگر نمـــی آیـــد   M 84b
نـز مـؤذّن نـه از خـروس نشـان   مگــر امشــب ســحر نمــی آیــد
هــیچ ازآنــم اثــر هویــدا نیســت   هــیچ ازیــنم خبــر نمــی آیــد
بــا نبــاتِ لــبش دگــر از مصــر   کـــاروانِ شـــکر نمـــی آیـــد
هر که دید آن کمـانِ ابـرو گفـت   تیــرِ او بــی خطــر نمــی آیــد
مــهِ گــردون بــه هــر مغــاک رود   تــا بــه بــام آن قمــر نمــی آیــد   M 85a

بــــه ادایــــی بـــــرد دل از عاصــــم
کـــــان ادا از بشــــــر نمـــــی آیـــــد

- ۱۴۰ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

مـرا هـر حلقـه از زلـفِ تـو صـد داغِ جنـون باشـد   M 85a
تو را هر ناله از مـن خوشـتر از صـد ارغنـون باشـد
منم خسرو کـرم نبـود شـریکِ عشـقِ شـیرین کـس
مـــنم فرهـــادِ وقـــت ار آســـمانم بیســـتون باشـــد
اگــر بــا عاشــقانش نیســت نسـبت کاکلــت جانــا
چـرا بایـد چـو بخـتِ مـن سـیاه و سـرنگون باشـد
چنان پر شد دلم از خون گر از چشـمش فـرو ریـزم
دو صد طوفانِ نـوح آرد اگـر طوفـان ز خـون باشـد
نباشــد کــس زبــون کــش بــا فقیــر آزار بــی پــروا
مگــر ز آخــر فقیــر و زیــرِ دســتِ هــر زبــون باشــد
مــدارا را مــدار امّیــد عاصــم از مــدارِ چــرخ
که این کجرو همیشه بی ثبـات و بـی سـکون باشـد

- ۱۴۱ -

[غزل]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

M 85[a] ز شوقِ روی تو جان در بدن نمی گنجد
بدن ز شوقِ تو در پیرهن نمی گنجد
دلِ مشوّشِ عامی حریمِ خاصِ تو نیست
شکوهِ شاه به هر انجمن نمی گنجد
چگونه پرتوِ خور در بغل کشد شبنم
ضیای نورِ تو در چشمِ تر نمی گنجد
به شامِ طرّهٔ زلفِ تو تا غریب افتاد
دلِ رمیدهٔ من در وطن نمی گنجد
به عارضِ گلِ روی تو نسبتش کردند
سمن ز شادیِ خود در چمن نمی گنجد
M 85[b] ز گوشهٔ دهنت بوسه جای نتوان داد
ز نازکی لبِ تو در دهان نمی گنجد
چرا به سینه دهی غیر را تو ره عاصم
به آشیانهٔ طوطی زغن نمی گنجد

- ۱۴۲ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

M 85[b] ای خوش آن روز که دل بود و دل آزار نبود
بود یارم به بر و زحمتِ اغیار نبود
شمع و پروانه به هم ساخته با فاخته سرو
بلبل آسوده به گل سرزنشِ خار نبود
جذبهٔ عشقِ دوان برد به پای دارش
ور نه منصور هوا خواهِ سرِ دار نبود
خوردی ابلیس اگر از جامِ محبّت قدحی
هیچش از سجدهٔ آدم سرِ انکار نبود
زلفِ تو قافله را کرد مشوّش ور نه
کاروان بر گذرِ تبّت و فرخار نبود

همچو شاهین نگهت مرغِ دلم را بربود
صعوه ای بود و از باز خبردار نبود

عاصما آگهم از خواب نمود آن بت و رفت
حیرتم گشت که بختم ز چه بیدار نبود

- ۱۴۳ -

[غزل]

[منسرح: مفتعلن فاعلات مفتعلن فع]

M 85b با تو ام ای دوست گر معامله باشد … دادنِ جان اوّلین مقاوله باشد
روی نه پیچم سپر کنم سر و سینه … بینم اگر تیغ در مقابله باشد
تیغِ تو تعویذِ سرنوشتِ من آمد … سطرِ نخستینِ صفحه بسمله باشد
صبر نه در وصل و نی شکیب ز هجرش … عاشقِ بیچاره تنگِ حوصله باشد
M 86a نیست کسی راضی از نوازشِ گردون … هر که تو بینی ز دهر در گله باشد
از تو ستم از منت ثنا و ستایش … از تو جفایی به جای صد صله باشد

دیر مکن تیغ کش ز غم برهانش
در دلِ عاصم هزار غایله باشد

- ۱۴۴ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

M 86a بازم دل آن پری رخِ مستانه می برد
ده شیشهٔ شکسته به میخانه می برد

خون ریختم به غمزه به زلفم اسیر کرد
ترکست صید را خود اسیرانه می برد

گم کرده راهِ عقل و همی گویم از نشاط
دیوانه آنکه راه به کاشانه می برد

صد شادی آورد ز سرِ زلفِ تو صبا
جورِ کمند و زخمِ درون شانه می برد

عید است و عارفان رهِ عشرت گرفته من
دستم جنون گرفته به ویرانه می برد

فرزانه را جفا رسد از کودکانِ شهر
وز سنگشان صفا همه دیوانه می برد

عاصم هوای عشقِ تو اش چون به سر فتاد
کی دیگرش هوس به سوی خانه می برد

- ۱۴۵ -

[غزل]

[مقتضب: فاعلن مفاعیلن فاعلن مفاعیلن]

گر شبی به ناز آن مه از درم فراز آید M 86[a]
در وثاقِ محمودی صد ایاز باز آید

هر گهش صبا بر در بگذرد به گستاخی
گویی از سرم تا پا در دهان گاز آید

گر گذر کند لیلی بر مزارِ قیس از نو M 86[b]
استخوان جنون گیرد جان در اهتزاز آید

روی خود چو بگشایی کافر آورد ایمان
ابروان چو بنمایی گبر در نماز آید

با شبِ فراقِ آن زلف کس شبیه نتوان کرد
عاصما تو هم بس کن قصّه بس دراز آید

- ۱۴۶ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

جهانی دل به دست آورده دلدار اینچنین باشد M 86[b]
فکنده سرو را از پای و رفتار اینچنین باشد

دهن غنچه بنفشه خال نرگس چشم و رخ گلزار
بنا می زد چه گلزار است گلزار اینچنین باشد

حمایل کرده کاکل زلف را بر مه پراکنده

بیــا ای زاهــد و بنگــر کــه زنّــار اینچنــین باشــد

کمــان را زه نمــود و بــر خــدنگ آورده پیکــان را

بــه پیکــار ایســتاده یــار و پیکــار اینچنــین باشــد

هلالــی گــردد و در پــای نعــلِ مــرکبش افتــد

گرش خورشید بینـد روی و رخسـار اینچنـین باشـد

دهــد صــد وعــدهٔ دیــدارِ حــق دیــدارِ او عاصــم

بــه دنیــا هســت گــر دیــدار دیــدار اینچنــین باشــد

- ۱۴۷ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

M 86[b] بــرای ای صــبح رو روی تــو یــک عــالمِ صــفا دارد

صــفای روی تــو هــر جــا بــود آنجــا صــفا دارد

نــدارد بــی حضــورِ تــو صــفا خلــدِ بــرین هــر چنــد

بــه حــورانِ بهشــتی در نهــان ایمــا صــفا دارد

صــفا روحیســت در دل بایــدش پنهــان کنــی زیــرا

دلِ صــاحب صــفا مانــا بــه هــر مــأورا صــفا دارد

اگــر در پــیچشِ کاکــل و گــر در حلقــهٔ گیســو

بــه هــر جــایی تــو اش خــوانی دلِ شــیدا صــفا دارد

M 87[a] یکــی دان کعبــه و بتخانــه گــر خــواهی صــفا یــابی

صــفا چــون یــافتی در دیــده هــر اشــیا صــفا دارد

مــرنج ای دل تــو از اهــلِ صــفا زنهــار تــا دانــی

کــه امــروز ار جفــا بینــی از او فــردا صــفا دارد

بــه دامــانِ صــفا دســتِ توسّــل مــی زنــد عاصــم

خوشــش بــادا کــه در دنیــا و در عقبــی صــفا دارد

- ۱۴۸ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن]

خــواهم ار بخــت نشــاطی کــه غــم از دل بزدایــد M 87[a]
در از اغیـــــار ببنـــــدد رخِ دلبـــــر بگشـــــاید
سخت سست است مرا بحث مکـن دیـرِ تـو سـاقی
بـــده آن بـــاده کـــه عکســـش رخِ دولـــت بنمایـــد
زاهـــد و واعـــظ و صـــوفی بـــه تمنّـــای بهشـــتند
دگـــران را گـــلِ فـــردوس و مـــرا روی تـــو بایـــد
بـــاورم نیســـت دگـــر تـــا بـــه ابـــد مـــادرِ گیتـــی
نـــازنینِ تـــو پـــری لـــب شـــکری چـــون تـــو بزایـــد
نیســـت در دهـــر ســـزاوارِ ســـتایش مگـــر آنکـــس
عاصـــم از ســـایهٔ او هـــر دمـــش اقبـــال فزایـــد
عقلِ کـل فـیضِ خـدا نـورِ هـدی حضـرتِ فیضـی
آنکـــه او را همـــه اهـــلِ هنـــر از جـــان بســـتاید
عاصـم از حـق طلبـد بـاد بـه عـزّ و بـه سـلامت
تا که هـر روز پـس از ظلمـتِ شـب صـبح بـر آیـد

- ۱۴۹ -

[غزل]

[مجتث : مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن]

ســـری بـــه خـــاکِ درِ دوســـتان حوالـــه نباشـــد M 87[a]
بـــه تیـــغِ عشـــقِ بتـــان قابـــلِ ازالـــه نباشـــد
بـــه آســـمانِ حضـــورِ مهـــی چهـــارده ســـاله
پیـــامِ مـــا و رســـانه گـــر آه و نالـــه نباشـــد
شـــمارِ جـــورِ تـــو در دفتـــرِ حســـاب نگنجـــد
بیـــانِ عشـــقِ تـــو جانـــا بـــه صـــد رســـاله نباشـــد
بهـــــارِ عارضـــــت ار عنـــــدلیب را ننـــــوازد M 87[b]
همیشـــه ســـنبلِ او خـــالی از کلالـــه نباشـــد
مـرا چهـارده سـالی ز بوسـه کـرده چـو سرمسـت
چـــه غـــم بـــود اگـــرم بـــادهٔ دو ســـاله نباشـــد

صبا رهِ سرِ مویی نمی دهد به جمالش
به دورِ ماهِ من امشب جمالِ هاله نباشد

ز سیلِ اشک دمادم چو لاله زار نمایم
عراق را چه غم ار دجله و دیاله نباشد

ز عشقِ بلبل و گل کی زبان زند سوسن
بلی بیانِ محبّت به هر مقاله نباشد

خدا کند که میانِ لبِ تو و لبِ عاصم
دلاله ای به جز از ساغر و پیاله نباشد

- ۱۵۰ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

M 87b
تا کیم حال چو زلفِ تو پریشان باشد
بی مهِ روی تو ام ناله به کیوان باشد

نکنم میل به بستان نروم سوی چمن
در نظر روی تو ام روضهٔ رضوان باشد

چشمِ تو نرگس و رخ لاله و قد سروِ روان
هر کجا بگذری ای شوخ گلستان باشد

هر چه در عالمِ خلق است ز انسان و ملک
پیشِ روی تو صنم صورتِ بی جان باشد

تا گریبانِ تو در دستِ رقیبان دیدم
همه با بختِ بدم دست و گریبان باشد

کار مشکل شود ار من ز تو دادی خواهم
ور تو جان می طلبی مسئله آسان باشد

نیست عاصم به جز از زلفِ نگارینِ نگار
کافری گر به مثل صاحبِ ایمان باشد

- ۱۵۱ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

M 88[a] کسی را وقت خوش باشد کـه مانـندِ تـو کـس دارد
بـر او بـی داد نایـد آنکـه چـون تـو دادرس دارد
مرا در سینه دل خـون شـد چـرا ننـوازیش زان لـب
بـود از فکـرِ شـکّر هرکـه طـوطی در قفـس دارد
منال ای دل متـاعِ جـان بـه غـارت مـی دهـی مـا را
نباشـد کـاروان ایمـن ز رهـزن گـر جـرس دارد
بـود ایمـن ز ظلـمِ دهـر و ابنـای زمـان آنکـس
کـه چـون فریـاد بـر دارد ورا فریـادرس باشـد
ز بـالایی و پسـتی هـای ابنـای زمـان منـدیش
به تـه دریـا در و گـوهر بـه بـالا خـار و خـس دارد
چو ره خوف است و شب تاری مرو بی روشنی بـاری
چـراغِ پـیش دارد هرکـه او خـوف از عسـس دارد
ز هر شـوریده حـالی همچـو فرهـاد از سـرِ رغبـت
به جـان بـازیِّ خـود در پـای شـیرین دسـترس دارد
دو جان چون از محالات است در یک جسم جـا دادن
ز جـان بایـد گذشـت آن را و جانـان را هـوس دارد
خوش آن عاشق چو عاصم عهد با جانـان چنـان بنـدد
نیـارد یـک نفـس بـی یـادِ جانـان تـا نفـس دارد

- ۱۵۲ -

[غزل]

[مجتث : مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن]

M 88[a] نگـارِ مـن چـو نقـاب و نظـر گشـاید و بنـدد
بـه هـر نظـاره نقـابِ دگـر گشـاید و بنـدد
گشـاد و بسـت قـدر در گشـاد و بسـت رخِ اوسـت
و گـر نـه کیسـت کـه راهِ قـدر گشـاید و بنـدد
بـدان دو جـادوی آتـش پرسـت و چشـمِ سـیه کـار

فرشـــته را بـــه فســـون بـــال و پـــر گشـــاید و بنـــدد
گمـــان مبـــر کـــه کمـــانِ کیانیـــان بـــزه آیـــد
چـــو او بـــه قـــوسِ دو ابـــرو و تـــر گشـــاید و بنـــدد
بـــدان عقیـــده فتـــاده بـــه پـــای طفـــل سرشـــکم
کـــه عقـــده هـــای پســـر را پـــدر گشـــاید و بنـــدد
M 88b گشـــوده عقـــدۀ گیســـوی و بـــر کمـــر بســـته
گـــره ز مـــوی بـــه مـــوی دگـــر گشـــاید و بنـــدد
پراکنـــد چـــو صـــبا بـــر ســـمن کلالـــۀ ســـنبل
هـــزار هالـــه بـــه دورِ قمـــر گشـــاید و بنـــدد
بـــه نـــاز زلـــف ازآن بســـته انـــد دســـتِ تضـــرّع
کـــه اوســـت رشـــتۀ کـــارِ بشـــر گشـــاید و بنـــدد
ز کشـــتنِ مـــن و عاصـــم مبـــاد هـــیچ پشـــیمان
چـو سـیف عشـوه و نـاز از کمـر گشـاید و بنـدد

- ۱۵۳ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

M 88b جســـت نـــوری از قـــدم مشـــکوةِ هـــر انـــوار شـــد
لـــوح شـــد افـــلاک شـــد ارواح شـــد اقطـــار شـــد
جلـــوه گـــر شـــد علّـــۀ غائیّـــه شـــد ایجـــاد را
اولیـــا شـــد انبیـــا شـــد احمـــدِ مختـــار شـــد
گشـت مسـجودِ ملـک آن نـور و در چشـمِ حسـود
ســجده بـــر فخّـــار شـــد ز انکـــار در انکـــار شـــد
جلـوۀ دیگـر نمـود او هسـت شـد هـر نیسـتی
از قمـر شـد شـمس شـد هنجـار شـد دیّـار شـد
چهـــرِ مهـــر آرای یوســـف را ازآن خطّـــی رســـید
بـــاغ شـــد گلـــزار شـــد ســـالار شـــد هشـــیار شـــد
ســـنبلش را چـــون صـــبا شـــد آشـــنا روی زمـــین

دشتِ چین شد نافه شد فرخار شد تاتار شد
شمس بود اوّل رخش را مشتری پروانه بود
زهره شد مه شد زحل شد حیدرِ کرّار شد
بهرِ اهدای امم از ورطهٔ آخر زمان
روزِ اوّل مهدی آخر زمان در کار شد
هرکه شد غمّاز اسرارِ حقیقت عاصما
شمس شد عطّار شد منصور شد بر دار شد

- ۱۵۴ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

M 89[a]
دلبرم تا زلفِ پرچین بر رخِ انور کشید
رسمِ سنبل را به افسون بر گلِ احمر کشید
ماه و مهرش خواندم و شد در عتاب آن آفتاب
بر رخِ خورشید و مه از ابروان خنجر کشید
تا به هم بر زد صبا زلفِ گره گیرِ نگار
آفتابِ حسن را در چنبرِ عنبر کشید
چون بهارِ حسن غالب شد به گلزارِ نگار
وز حبش بر روم و وز زنگی به چین عسکر کشید
خواندم هرکس خطِّ آزادی از قیدِ حیات
ضعفم از بس ز استخوانِ پهلوان مصدر کشید
بهرِ تأثیرِ نصایح واعظ از راهِ صلاح
تا به منبر بر شد از تقوی به سر ساغر کشید
دل چه سان فرهاد ره دادش ندانم عاصما
رسمِ شیرین را چرا بر صفحهٔ مرمر کشید

- ۱۵۵ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

M 89a
کیســـت آن بـــا رخ چـــون مـــاهِ منـــوّر گـــذرد
روحِ محـض اسـت و چـو خورشـید مصـوّر گـذرد
ای خـــوش آن عاشـــقِ بیـــدل و ز کاشـــانهٔ خـــود
تـــا خبـــر یافـــت ز ســـر بـــی خبـــر از ســـر گـــذرد
زلـــف بـــر ســـبزهٔ خـــطّ خـــورده نگیـــرد آری
کـــه بـــرادر ز ســـرِ جـــرمِ بـــرادر گـــذرد
بـــر تـــنم بـــس کـــه شکســـته ســـرِ پیکـــان و ســـنان
راه آن نیســـت کـــه بـــر دل ســـرِ خنجـــر گـــذرد
تـــو بـــدان لهجـــهٔ شـــیرین چـــو بـــه گفتـــار آیـــی
مـــی نـــدانی کـــه چـــه ســـان تلـــخ بـــه شـــکّر گـــذرد
لبـــی ار مـــی گـــذرد بـــر لـــبِ تـــو جـــز لـــبِ مـــن
نگـــذاری کـــه بـــه غیـــر از لـــبِ ســـاغر گـــذرد
M 89b
هـــر کـــه از وصـــفِ دهـــانِ تـــو ســـراید عاصـــم
بـــه زبـــان و لـــبِ او قنـــدِ مکـــرّر گـــذرد

- ۱۵۶ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

M 89b
آنکـــه او را ز ازل عـــزّت و رفعـــت باشـــد
بایـــدش بـــا همـــه کـــس رافـــت و رحمـــت باشـــد
جنّـــتِ وصـــلِ تـــو را کیســـت بـــه جـــان مایـــل نیســـت
آری آری همـــه کـــس مایـــلِ جنّـــت باشـــد
وقـــتِ مـــرگم چـــو گـــذاری بـــه عیـــادت قـــدمی
عمـــر بگذشـــته ز نـــو بـــر ســـرِ رجعـــت باشـــد
کـــار ســـهل اســـت چـــو دولـــت بـــود آری گوینـــد
کـــارِ دنیـــا همـــه وابســـته بـــه دولـــت باشـــد
لطفِ عامت همـه را شـامل و بـا عاصـم خـویش

التفــاتی نکنـــی ایـــن چــه مــروّت باشـــد

- ۱۵۷ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

بــه عــزّت هــر کــه را بــر ذروهٔ افــلاک بنشــانند M 89b
به صـد خـاریش آخـر بـر حضـیضِ خـاک بنشـانند

تــو تغییــرِ طبــایع را میــانِ رنــد و زاهــد بــین
به جیـبِ ایـن گـل و بـر فـرقِ آن مسـواک بنشـانند

چـــو بنشـــاند نگـــارم در روان از نـــاز پیکـــان را
تـو گـویی مـرهمم بـر سـینهٔ صـد چـاک بنشـانند

چـو زان لـب تشـنهٔ صـهبای بـیغش یـافتم گفـتم
نبایـد باغبانـان بعـد از ایـن جـز تـاک بنشـانند

نگـــویم زاهـــدان را آبـــرو نبـــود ولـــی دانـــم
بـــدان آبـــی کـــه دارنـــد آتـــشِ ادراک بنشـــانند

بــه امّیــدی کــه ســروِ جویبــارِ بــاغ جــان گــردد
خـــدنگِ غمـــزه را در دیـــدهٔ نمنـــاک بنشـــانند

به نازم عشق را عاصم کـه قبـل از خلـقِ احمـد را M 90a
به صد عزّ و شرف بـر کرسـیِ "لـولاک[۱]" بنشـانند

- ۱۵۸ -

[غزل]

[مجتث : مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

نگـارِ مـن چـو ضـیا ز آفتـاب بسـتاند	به یک نظاره دل از شیخ و شاب بسـتاند M 90a
ندانمش ز چه از چشم های خـواب آلـود	ز چشمِ عاشـقِ بیچـاره خـواب بسـتاند
فریبِ دهر مخور ای جوان که پیر فلـک	بدان سر است که از تـو شـباب بسـتاند
مجو مطالبِ خود از بنـای حـادثِ دهـر	کسـی چگونـه مـرام از حبـاب بسـتاند

---

[۱] "لولاک لما خلقت الأفلاک": **کشف الخفاء**، ج. ۲، ص. ۱۶۴

سراب وار بـود آبِ نـاب عهـدِ شـباب　　چگونـه آب کسـی از سـراب بسـتاند
خنـای عهـدِ شـباب آنقـدر نمـی مانـد　　کسی ز عکسِ صـدایی جـواب بسـتاند
بـه گـل همیشـه دهـد آب باغبـان عاصـم
بـدان امیـد کـه از وی گـلاب بسـتاند

- ۱۵۹ -

[غزل]

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

M 90[a]
دارم گلـی از هـر نگـه صـد همچـو رضـوان پـرورد
هجران دهـد وصـل آورد دل مـی بـرد جـان پـرورد
گاهی ز خود افتد به شک حور است یا مه بـر فلـک
گـه عـالمی دل را بـه یـک ایمـا پریشـان پـرورد
آهـو روش مـردم فکـن جـان را بـلا تـن را فـتن
قـاقم بـدن سـنجاب تـن در سـینه سـندان پـرورد
مه دارد انـدر آسـتین پـروین بـه خـود کـرده قـرین
در زیـرِ پـرچم بـر جبـین خورشـیدِ تابـان پـرورد
آن زلـف همچـون دود بـین وان آتـشِ نمـرود بـین
وان روی نـور آمـود بـین در بـاغِ نیـران پـرورد
M 90[b]
لـب هـا بجنبانـد اگـر از نـازِ آن رشـکِ قمـر
هـر دم نمکـدانی دگـر در شکّرسـتان پـرورد

- ۱۶۰ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن]

M 90[b]
پیـر نبـود آنکـه چـون تـو نـو جـوانی یـار دارد
در جنـان جاویـد مانـد بخـت بـر خـوردار دارد
دورِ سر گردد چو کاکل افتـدت چـون زلـف بـر پـا
هـر کـه او بـا خـطِّ سـبزت عمـر را اعمـار دارد

خوش گلستانیست رویت لیک دایم باغبانش
سنبلش آشفته گیرد نرگسش بیمار دارد
تو بهشتِ حاضری رضوان رخت کوثر دهانت
هر که با رویت ارم بیند ارم را خوار دارد
هر که یارِ غار دارد باک از اغیاران ندارد
باک از اغیاران ندارد هر که یارِ غار دارد
از دهان و خال و لب وز خطّ و زلف و روی و عارض
خلّخ و بنگاله و چین تبّت و فرخار دارد
زحمتِ اغیار نیرزد گنج باد آورد عاصم
ای خوش آن در کنجِ غاری یار بی اغیار دارد

- ۱۶۱ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

M 90[b] دیشب به پای خم میِ نابم ز دست برد
دیدی چسان نمود به من باده دست برد
ما را به بی اجل کشد آن شوخِ بی امان
هر چند گفته اند که کس بی اجل نمرد
بی می صفای وقتِ عزیزان مکدّر است
ساقی اگر تو صاف نداری بیار دُرد
اسفندیارِ عشق به لقمانِ عقل گفت
مردان نمی شوند گرفتارِ کار خورد
دانستی ای صنم تو گر از نسلِ آدمی
شیطان هزار سجده به آدم همی سپرد
M 91[a] جانا حسابِ نجمِ ثریّا چو کس نکرد
در های کوشوارِ تو را کی توان شمرد
عاصم توان به وصلِ دل آرامِ خود رسید

بر لوحِ هستی اسمِ رقیب ار توان سترد

- ۱۶۲ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

M 91[a] آن نگاری که به قتلِ من ناشاد آمد
شادیش باد که با حسنِ خداداد آمد

دلم از نازکی از بالِ پری داشت حذر
طالعم بین که در آن شیشه پری زاد آمد

آنگه از بارِ غمِ عشقِ تو دلشاد برفت
همچو سرو از ستمِ حادثه آزاد آمد

داد خوبی دهد آن دلبر و بیداد کند
در حالت همه با ما به سرِ داد آمد

راهِ بستان چو سپرد از چمن افغان بر خواست
باغبانا منشان سرو که شمشاد آمد

همه بر غازه و گلگونهٔ شیرین افزود
خونِ آن زخم که بر تارکِ فرهاد آمد

فرودینا چه به نازی تو به ماهِ اردی
هین که خورداد شد و تابشِ مرداد آمد

آن بساطی همه بر باد برفتی چو سحاب
به هوا رفت و غباری شد و بر باد آمد

عاصما روحِ روانِ عرفا بود مگر
آن که با دجله روان گشته به بغداد آمد

- ۱۶۳ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

M 91[a] کافری کو به نگاهی رهِ ایمان زد و برد
لختِ دل را همه بر ناوکِ مژگان زد و برد

رخــــتِ صــــبرم ز تــــفِ آتــــشِ بیــــداد بســـــوخت
ســیلِ اشــکِ مــژه ام بــر ســر و ســامان زد و بــرد
تــــا نگــــارم بــــه کــــف و ســــاعدِ ســــیمین آمــــد M 91b
دل ز دســـتِ مـــنِ بیچـــاره بـــه دســـتان زد و بـــرد
آن دلــی را کــه بــه صــد زحمــتِ جــان پــروردم
دیدی آن سـختِ کمـانش کـه چـه آسـان زد و بـرد
چـــون گشـــاد از خـــمِ ابـــروی قـــدر تیـــرِ قضـــا
پـــاره هـــای جگـــرم بـــر ســـرِ پیکـــان زد و بـــرد
عقـــلِ مجنـــون ز پـــیِ محمـــلِ لیلـــی گـــم شـــد
صـــبرِ یعقـــوبِ حـــزین را مـــهِ کنعـــان زد و بـــرد
عاصـــما گفـــت شـــبابم بـــه شـــکایت کـــه بتـــی
گوی دل را به خـمِ زلـف چـو چوگـان زد و بـرد

- ۱۶۴ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

هـــــرکس ز غمـــــت دیـــــدهٔ تـــــر داشـــــته باشـــــد M 91b
صـــد جیـــب پـــر از لعـــل و گهـــر داشـــته باشـــد
از ســـــر حـــــذری نیســـــت مـــــرا در رهِ عشـــــقت
عاشـــق نبـــود هـــر کـــه حـــذر داشـــته باشـــد
یـــک دل رهـــد از نـــاوکِ مژگـــانِ تـــو جانـــا
از تیـــرِ قضـــا کیســـت ســـپر داشـــته باشـــد
کـس را بــه جـز از فکـر و خیـالی چـه جسـارت
بـــر کـــوی عفـــافِ تـــو گـــذر داشـــته باشـــد
خورشـــید بـــدان زردیِ رخســـاره و لـــرزش
مـــا نـــازِ تـــو داغـــی بـــه جگـــر داشـــته باشـــد
از واعـــظ و ناصـــح مشـــنو پنـــد و شـــاید
ایـــن نهـــقِ خـــران صـــوتِ بقـــر داشـــته باشـــد

تـــا بـــاخترم مـــی رود ایـــن نظـــم ز خـــاور
تـــا خـــود ســخنِ مـــن چـــه اثـــر داشـــته باشـــد
چونانکـــه شـــود شـــام همـــه صـــبح نـــدانم
کایـــا شـــبِ مـــا نیـــز ســـحر داشـــته باشـــد
عصـمت طلـب از عاصـم و بـر وی نظـری کـن M 92[a]
منظـــور شـــود هرکـــه نظـــر داشـــته باشـــد
پیـــرا بـــه شـــباب ایـــن غـــزلِ نغـــز روان کـــن
البتّـــه جـــوانی دهـــد ار داشـــته باشـــد

- ۱۶۵ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

زلـف را بـر خـطِّ نـو خیـز چنـان مـی شـکند M 92[a]
کـه بـه هـر خـم دلِ صـد پیـر و جـوان مـی شـکند
وصـفِ لعلـش ز نزاکـت بـه زبـان نتـوان کـرد
در مـــدیحِ دهـــنش نطـــقِ زبـــان مـــی شـــکند
چـون تـوانم بـه کـف آرم شـکنِ زلـفِ کجـش
مـــن و از دســتِ ویـــم پـــای تـــوان مـــی شـــکند
ســامری ســاحری از چشــمِ تــو آموخــت مگــر
کـــابروت بـــر ســـرِ هـــاروت کمـــان مـــی شـــکند
صـــوفی آیـــد بـــه ســـماع ار بـــه مصـــلّی گـــذری
ور بـــه بتخانـــه روی نـــازِ بتـــان مـــی شـــکند
توبـــه از توبـــه نمـــودیم بـــه شـــعبان امّـــا
حالیـــا توبـــۀ مـــا را رمضـــان مـــی شـــکند
دانـــیم دهـــر چـــرا دل شـــکند هـــر ســـاعت
عیـبِ خـود ز آینـه مـی بینـد ازآن مـی شـکند
کاروانیســـــت جهـــــان از ســـــتمِ رهـــــزنِ او
بـــه گلـــوی جـــرس آوازِ فغـــان مـــی شـــکند

شکند هر که دلِ عاصمِ نالان به جفا
رونقِ عرشِ خدا را به عیان می شکند

- ۱۶۶ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

عید آمد و آورد بهار و طرب و سور M 92[a]
شد هر چمن از نالهٔ سارنگ پر از شور
شد دامنِ هر کوه ز گل وادیِ ایمن
وز نور شکوفه شده هر شاخ یکی طور
من گشته خزان وقتِ بهارم ز نگاری M 92[b]
در پیچشِ زلفش همه دل ها شده محصور
جان را برباید همه از زلفِ گره گیر
چشمانش چو شاهین دلِ بیچاره چو عصفور
در دل بودم آتش و اشکم همه دریا
خیزد ز سرم دود ز دودیش چو واپور
هندو به صنم مایل و پروانه به آتش
بلبل به گل و من به وصالت شده مجبور
هر کس به کسی نازد و عاصم به تو امّا
از وصلِ تو محرومم و در عشقِ تو مشهور

- ۱۶۷ -

[غزل]

[متقارب: فعولن فعولن فعولن فعولن]

زهی روزِ نوروز و عیدِ مظفّر / شده کاینات از نسیمش معطّر M 92[b]
دمد سبزه و لاله و سنبل و گل / رسد سوسن و لاله و وردِ احمر
فشانیده بر اطلسِ سبزِ مرجان / نشانیده زمرد به یاقوتِ احمر
بهار است و ساقیِ گلچهره بر کف / ایاغی ز صهبای مخصوص خللر

حبابِ وی انــدر قــدح رو نمایــد　　تو گویی در آتش بروییــده عبهــر
نگارم به صورت چو ماهِ دو هفتــه　　دهان غنچه و لب چو خــونِ کبــوتر
هزارش اگر بوسه از لــب ربــایی　　کند غنچه لب از پیِ بوسِ دیگــر
ولــی از دهــانش چــو مــن بوســه خــواهم
بگویـــد شـــده عاصـــم از هـــیچ مضـــطر

- ۱۶۸ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

بهار است ای حریفان کــی بــود وقتــی از ایــن خوشــتر　　M 92b
میاســایید از عشــرت چنــان وقتــی چنــین خوشــتر
در این اردی بهشت ار لب کنـد تـر واعـظ از جـامی　　M 93a
بــه منبــر خیــزد و گویــد مــی از مــاءِ معــین خوشــتر
می و مطرب گل و ساقی و چنگ و عود و نـای و نــی
همیشه خوش بــود لــیکن بــه گــاهِ فــرودین خوشــتر
جــرس دادت بــه نالــه دل ز دیــده خواهــد ای دلبــر
به سینه چون تویی ای نازنین محمــل نشــین خوشــتر
به زلفین و رخش گفــتم کشــم دســتی ولــی هیهــات
تمنّــای محــال اســت آن و ایــن در آســتین خوشــتر
بــه پــیشِ چشــمِ فرهــاد آب روی و رنــگِ شــیرینش
هزاران بار ها از حــورِ عــین و ملــکِ چــین خوشــتر
بگفتم ســوخت عاصــم ز آتــشِ رخســارِ پــر آبــت
بگفتــا عاشـــقِ آتـــش همیشـــه آتشـــین خوشـــتر

- ۱۶۹ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

یا رب این شمس است یــا رخســار یــا در نــورِ نــار　　M 93a

شـــمعِ مـــا مشـــکوة یـــا انـــوارِ هســـتی را مـــدار
بـــدرِ کامـــل بـــاز گـــل هـــای جهـــان یـــک گلبنـــی
لالـــه و گـــل نـــرگس و ســـنبل بنفشـــه غنچـــه بـــار
ســـورۀ نـــوری تـــو یـــا والشّـــمس یـــا چـــارم کتـــاب
دســـتِ موســـی یـــا قمـــر یـــا قبلـــه یـــا روی نگـــار
لمعـــه ای یـــا پرتـــوی یـــا بـــرق یـــا نجـــمِ هـــدی
آفتابســـــتی تـــــو یـــــا مـــــرآتِ صـــــنعِ کردگـــــار
مـــات رخ باشـــد شـــهِ عشـــق ارچـــه بـــا فـــرزین بـــود
فیـــل پشّـــه مـــی نمایـــد در بـــرش بیـــدق ســـوار
معجـــزِ موســـی و عیســـی یوســـف و خضـــر و خلیـــل
در تـــو ایـــن هـــر پـــنج جمعنـــد ای بهـــارِ لالـــه زار
شـــــمعِ جمعســـــتی تـــــو یـــــا گلدســـــتۀ بـــــاغِ ارم
صـــبحِ عیـــدِ عاصـــمی یـــا عنـــدلیبان را بهـــار

- ۱۷۰ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

بـر طوطیـانِ هنـد نمانـد از سـفر مفـر   جز از لبِ تو ساخته انـد از شـکر مکـر M 93[a]
دیدی خراب اگر تو مرا ای صبا بـه دوسـت   آشفته می شود بـه خـدا ایـن خبـر مبـر M 93[b]
با چاک چاکِ سینۀ خود سـازگار بـاش   پیـــراهنِ قبـــا شـــده را از کـــدر مـــدر
در یـک نظـر ضـیا بسـتاند ز نیّـرین   حسنش مگر گرفته ز شمس و قمر ممر
احبابِ شـاهِ مـا همـه بـر مسـندِ فخـار   اعـداش کـرده بـاد میـانِ سـقر مقـر
بـر گشـته ای امیـر همـه رحمـت آورد   بـر مـزرعِ فقیـر بـود بـا خطـر مطـر

عاصم به غیرِ ناطق و غیـر از شـباب کـس
نتوانـــدم جـــواب بـــه خـــونِ جگـــر مگـــر

- ۱۷۱ -

[غزل]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن]

جمالِ یار بر افروخت باز مجمرهٔ نور M 93b
چنانکه آتشِ موسی لوای مشعلِ طور

سران دو زلفِ سیه تا به پیشِ پای تو افکند
فتاد بر سرِ رندانِ مست و لوله و شور

به آب تشنه به گل عندلیب رویّه بر آمین
به سرو قمری و هندو به نار و من به تو مجبور

چو آییم به سرِ تربت ای نگارِ سمن بو
هزار مرتبه بر می جهم ز شوقِ خود از گور

بباخت جان به سرِ کویِ یار عاصم و گفتم
هزار بار به نازم تو را و سعیِ تو مشکور

- ۱۷۲ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

تا تو به لباسِ بشر آیی به نظر بر M 93b
هرگز ننویسند گناهی به بشر بر

بر بدر چو بنهاده ای انگشتِ نبی را
با وی چه کشی سیفِ مهنّد به قمر بر

ریحان خطِ یاقوتِ تو را نسخ نموده است M 94a
یا مور چکانند به اطرافِ قمر بر

از ناوکِ مژگانِ تو چون دل شده مسرور
ناید ز چه ره فیضِ خدنگت به جگر بر

گفتم کنمش نرمِ دل از گریه و لیکن
تا ثیر که دیده است ز باران به حجر بر

گفتی نهمت منّت و من منتظرستم
کی بینمت آخر نهیم پای به سر بر

عاصم چو کند یار تبسّم به حذر باش

باید شدن از خندهٔ ضیغم به حذر بر

- ۱۷۳ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

هر لحظه قیس وش پیِ نظّارهٔ دگر M 94[a]
پی در پی آید از عدم آوازهٔ دگر
باید نهاد سر به رهِ عشق و جان سپرد
چون نیست غیرِ دادنِ جان چارهٔ دگر
هر دم برای طعمهٔ بازِ نگاهِ دوست
بر دست می نهم ز جگر پارهٔ دگر
احیا کنی گهی تو جهانی به یک نظر
جان می بری گهی تو به نظّارهٔ دگر
میخواره ای ز میکده گر رفت باک نیست
باشد رئیسِ میکده میخوارهٔ دگر
بادا نصیبِ من غمِ هجران و درد و رنج
گر باشدم به غیرِ تو غمخوارهٔ دگر
آمد به بزمِ صوفی و عاصم ز خوف گفت
ترسم رسد ز پی هله پتیارهٔ دگر

- ۱۷۴ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

آورد خبر دلبرم از دلبرِ دیگر — دیوانه شدم دل ز پری پیکرِ دیگر M 94[a]
تا برده خدنگش به دلم راه بگفتم — یا رب بفرستم به جگر رهبرِ دیگر M 94[b]
آورد دو لشکر بهم از ناز و کرشمه — وز غمزه ز پی می رسدش لشکرِ دیگر
بفرازیم ار سر ببریدن بنهم سر — چون شمع بر آرم پیِ تیغت سرِ دیگر
در معرکهٔ واعظ و زاهد صنمی گفت — بشکست خری را سر و گردون خرِ دیگر

در خلد نیابم چو تویی یارِ وفادار   در دهر نباشد چو منت چاکرِ دیگر

عاصم ز همه نقص برون یافت کمالی
دیگر ز جهالت نرود بر درِ دیگر

- ۱۷۵ -

[غزل]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

کنون که وقتِ خوشِ مهرگان رسید آخر M 94b
بیار غنچه دهانا گل و نبید آخر
به پای بید بیاور نبیدِ جان پرور
که باید ار نبود زر به جان خرید آخر
چو جان و زر نگرفتند در بها ناچار
به پیرِ میکده باید شدن مرید آخر
چو سروِ من رهِ صحرا گرفت در عقبش
تذروِ روح ندانم چسان پرید آخر
ز بادِ[1] آذر و آبان چو قامتم شد خم
به برجِ قوسِ زمستان مرا کشید آخر
وشاقیم به وثاق ار نگشت واقع برد
ببایدم جله ای در وشق خزید آخر
جوان بدیم ندانم که گفت پیر شوی
نخواستم که فلک بشنود شنید آخر
ز شیخ و واعظ و زاهد دلم به تنگ آمد
مرا به درگهِ پیرِ مغان برید آخر
به پای سروِ چمن شد خمیده عاصم زار M 95a
به عمرِ خویش گلی زین چمن نچید آخر

- ۱۷۶ -

---

[1] باد: بار M

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

M 95a
گرچه نبود در جهان جرما گنه کاری دگر
جز تو ای غفّار ما را نیست غفّاری دگر
از خودی های خودم برهان به خود پیوند ده
زانکه نبود در جهان جز تو مرا یاری دگر
عفوِ تو چون شاملِ حالِ گنه کاران بود
اینک آمد بر درت یا رب گنه کاری دگر
هر کسی در فکرِ کار و بارِ خود باشد ولی
نیست ما را غیرِ وصلِ دوست افکاری دگر
موی نبود بر سری کز راهِ تو پا کرده ام
هر زمان می رویدم بر سر ز پا خاری دگر
از تجلّی های یزدان نیستم فارغ دمی
در نظر می آیدم هر لحظه انواری دگر
دامنِ آلوده ام از اشکِ سرخ آغشته شد
غیر از اینم از ندامت نیست گلزاری دگر
چشمِ صحّت کو مدار از چشمِ بیمارِ نگار
کی شود تیمارِ بیماری ز بیماری دگر
کیست در قیدِ بدن آزاد مانند عاصما
هست عیسی نیز در فکرِ خر و باری دگر

- ۱۷۷ -

[غزل]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

M 96b
سپهر مشعله دادی مگر تو ای فانوس
نقابِ روی نگاری مگر تو ای فانوس
بر آتش از هنرِ خاکیان به دفعِ هوا
ز آب بسته حصاری مگر تو ای فانوس

بـــه فـــرقِ خـــود و بـــه تـــن چـــار آینـــه دادی
ســـوارِ توســـنِ نـــاری مگـــر تـــو ای فـــانوس
بـــه بـــرگِ لالـــه تـــو گلگیـــر را چـــه راه دهـــی
ز غیـــرِ خـــوف نـــدادی مگـــر تـــو ای فـــانوس
بــه خــدمتِ شــهِ مــا ایســتاده شــب همــه شــب
غـــلامِ آینـــه داری مگـــر تـــو ای فـــانوس
بـــه بـــزمِ لالـــه ســـتانِ امیـــر و شـــاه و وزیـــر
گلـــی همیشـــه بهـــاری مگـــر تـــو ای فـــانوس
بـــه روی عاصـــم و پروانـــه در چـــرا بنـــدی
حجـــابِ روی نگـــاری مگـــر تـــو ای فـــانوس

- ۱۷۸ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

M 96[b] شـــد روزه دگـــر روی بـــه منبـــر نکنـــد کـــس
از فرقـــتِ او گـــریم و بـــاور نکنـــد کـــس
رنـــدان همـــه ار خنـــده و مســـتان همـــه دلشـــاد
چشـــمی پـــیِ هجـــرِ رمضـــان تـــر نکنـــد کـــس
کردنـــد رهـــا دختـــرِ رز از ســـجنِ تعفّـــف
کـــاری بـــه از ایـــن کـــرده نکـــوتر نکنـــد کـــس
مـــن بعـــد بـــه مـــا نوبـــتِ وعـــظ اســـت بـــه واعـــظ
امّـــا چـــه کـــنم موعظـــه بـــر خـــر نکنـــد کـــس
جانـــا لـــبِ تـــو آبِ حیـــات اســـت و لـــیکن
حیـــف اســـت ازآن آب لبـــی تـــر نکنـــد کـــس
دعـــوای نبـــوّت کنـــی از حســـنِ خـــود آری
بـــی معجـــزه خـــود را بـــه پیمبـــر نکنـــد کـــس
M 97[a] تشـــبیهِ ســـها را نتـــوان کـــرد بـــه خورشـــید
مـــه را بـــه جمـــالِ تـــو برابـــر نکنـــد کـــس

عید است به عاصم نظری از رهِ تبریک
تبریکِ عزیزان ز تو بهتر نکند کس
یار است مرا دوست و اقبال مددکار
ما را به جز اقبال توانگر نکند کس

- ۱۷۹ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

M 97[a] تا ز دستِ صید بندی پای بستم در قفس
شادمانم قیدِ آسایش گسستم در قفس
من نه آنستم که کنجم در قفس با یادِ او
تا ز خود خالی شوم از وی برستم در قفس
تا شکافِ زخم های سینه را بگشودمی
راهِ دیدارِ رخِ صیّاد جستم در قفس
آنچه ز آنجا خواستم چون شد مرا زینجا روا
دست و پاکم کرده بال و پر شکستم در قفس
از لبِ میگونِ صیّاد و خدنگِ غمزه اش
خانه بردوش و خراب و می پرستم در قفس
دیده تا وا کردمی صیّاد بالم بسته بود
کرد آزادم ز پرواز و نشستم در قفس
چون ز قیدِ وحشتِ بال و پرم آزاد کرد
چشم را از هر چه غیرِ اوست بستم در قفس
خانۀ صیّاد آباد از وفورِ مرحمت
دانه ای بی خوف دام آمد به دستم در قفس
تا زدم از قوّتِ وحدت به کثرت پشتِ پا
مطمئن از فتنۀ شور و شرستم در قفس
و همی جز غمزۀ صیّاد ره ندهد به خود
با شکافِ سینۀ خود عهد بستم در قفس

ایـــن دو حالـــت خـــاطرم را داده حیرانـــی بســـی
عاصم است این در چمن یـا خـود منسـتم در قفـس

- ۱۸۰ -

[غزل]

[رجز: مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن]

خال بران عذارِ تو یک دو سـه چـار و پـنج و شـش M 98[b]
گیسوی مشک بارِ تو یک دو[۱] سه چـار و پـنج و شـش
بـــر ســـرِ ره ببـــین مهـــا خســـتهٔ دردِ فرقتـــت M 99[a]
مرده در انتظارِ تو یک دو سه چـار و پـنج [و] شـش
بـــا همـــه دلفگـــارِ تـــو عاشـــقِ بـــی قـــرارِ تـــو
شـیفتهٔ عـذارِ تـو یـک دو سـه چـار و پـنج و شـش
وامـق و قـیس و کـوه کـن لالـه و سـنبل و سـمن
خسته و دلفگارِ تو یک دو سـه چـار و پـنج و شـش
از دمِ تیـــغِ نـــازِ تـــو کشـــته ز عاشـــقان بســـی
مانده به پای دارِ تو یک دو سه چـار و پـنج و شـش
جـنّ و بشـر ملـک حـور و پـری بـه هـر سـحر
منتظرانِ یارِ تـو یـک دو سـه چـار [و] پـنج و شـش
زاهد و شـیخ و محتسـب عاشـقِ مخلـص و محـب
صیدگهِ شکارِ تـو یـک دو سـه چـار و پـنج و شـش
فیل و فـرس وزیـر و رخ مـات چـو شـه ز بیـدقت
باخته ای قمار تو یـک دو سـه چـار و پـنج و شـش
عاصمِ خسته ایـن غـزل گفتـه ردیـف خواهـدش
مهلتِ روزگارِ تو یک دو سه چـار و پـنج و شـش

- ۱۸۱ -

[غزل]

---

[۱] یک دو : یک و M

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

M 99[a] فکنده بر بر و دوش است چین چین زلفِ مشکینش
شده پنهان هزاران چین و ماچین ها به هر چینش

چو دیدم گوشوار و گردن و زلف و رخش رستم
ز فکرِ صبح و شامِ دهر و ذکرِ ماه و پروینش

خرامد گرچه طوبی سدره اش صدره نماز آرد
چو بر ادهم نشیند مطلعِ خور خانهٔ زینش

لبش بخشیده نشئه تاک را روزِ ازل زانرو
خمار آلوده دارد دهر را چشمِ خمارینش

دعایی کز پیِ ابقای حسنِ گلرخان باشد
ز عرش آید به گوشِ داعیان آوازِ آمینش

نگارِ من ز قتلم روزِ محشر گر کند انکار
گواهِ کشتنِ من بس بود دستِ نگارینش

M 99[b] عجب گلشن سرای خوش نما باشد جهان عاصم
و لیکن حیف فرصت جوی و بی صبر است گلچینش

- ۱۸۲ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

M 100[a] عـزّت در ارتفاع [است] ذلّت در انحطاط
پا در صعود بر نه و بگذر ز انهباط

جان علوی است[1] خوار مدارش چو نفسِ دون
جسمِ ادون است مفرازش گه[2] سماط

کی دیو را به شیشهٔ خود جا دهد پری
کی دارد اهرمن به ملک وجهِ ارتباط

[1] گه: گه وM

[2] جان علوی است: جان علویستM

یک در بجو چو چشمِ محبّان همیشه باز
زنهار دل مبند تو بر این دو در رباط
بر چیده دار کارِ جهان و سعود کن
تا نشمرند جانِ تو از جملهٔ سقاط
از حق بخواه عونی و تدبیرِ راه کن
شاید به پای ار گذری بابِ انبساط
M 100[b] عاصم به هر طریقِ تو جان را عزیز دار
با اهلِ انحطاط حرام است اختلاط

- ۱۸۳ -

[غزل]عاصم افندی

[منسرح: مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن]

M 103[a] مژدهٔ صحّت تو را بی تنِ بیمارِ عشق
حلقه به در می زند قافله سالارِ عشق
قدسیِ هفت آسمان مانده به دردِ مننَد
بس که زده بال و پر بر در و دیوارِ عشق
خالی از احسان مدان ای بُتِ طنّاز اگر
از سرِ رحمت کنی پرسشِ بیمارِ عشق
موجبِ دوزخ بود زاهد بیتاب و بت
گر نبود همچو من سوختهٔ نارِ عشق
هر چه ز عشقم رسید بیشترش خواستم
تا که دو تا شد قدم از ستمِ مارِ عشق
نیست مرا جز رهِ سوختن و ساختن
تا به سرم در گذشت آهِ شرر بارِ عشق
پس پس اگر در رود تا به قیامت کسی
وا نکند هرگز او دفترِ طومارِ عشق
مشکلِ عشق ار تو راست از منِ شیداش پرس
جز منِ دیوانه کیست محرمِ اسرارِ عشق

خـــواهی اگـــر مرشـــدی عشـــق بیـــاموزدت
خاصّـــهٔ عاصـــم بـــود ســـبحه و زنّـــارِ عشـــق

- ۱۸۴ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن]

M 103[a]

آتشین رویـی کـه مـن شـب تـا سـحر در تابشستم
آن تمنّـــایی کـــه بـــا وی داشـــتم در خوابشســـتم
گریــه ســنجِ بســتهٔ خنــدانِ او مــی بــودم امشــب
بـــاز از خــــونین دلان آن لــــب عنّابشســــتم
چون کتان هـر دم حـذر مـی کردمـی از مـاه رویـان
ایـــن زمـــان ز افتادگـــان عرصـــه مهتابشســـتم
دست و پایی مـی زنـم در بحـرِ بـی پایـانِ عشـقش
سـعیِ باطـل بـین کـه انـدر جسـتنِ پایابشسـتم
گرچــه رویــش کعبــه طــاقِ ابــروان محرابشســتی
عاصــما مــن بــی تکلّــف عاشــقِ محرابشســتم

- ۱۸۵ -

[غزل]عاصم افندی

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

M 103[b]

گفــتم کیــت آرم بــه کــام ای مــاهِ تابــان در بغــل
گفـــت آنکـــه آرد ذرّهٔ خورشـــیدِ تابـــان در بغـــل
در کـــف نهـــاده بـــاده ای بنـــدِ قبـــا بگشـــاده ای
خورشـیدِ تابانـت بـه کـف صبحِ درخشـان در بغـل
زان آبنوسی صـولجان بـر گـو چـرا بـر کـوی عـاج
صد تـوده عنبـر مـی نهـی ای کفـر و ایمـان در بغـل
چون حور و غلمانـت خجـل از نـاز شـد دانسـتمی
داری تو ای فردوس رخ صـد همچـو رضـوان در بغـل
الفت به کس نگرفته ام وحـدت بـه خـود پذرفتـه ام

چــون غنچــه تــا بنهفتــه ام یــادِ تــو جانــان در بغــل
در آتشـــم باشـــد وطـــن جـــز آتشـــم نبـــود کفـــن

فــانوس و یکتــا پیــرهن صــد نــارِ ســوزان در بغــل
بــا کــاهشِ تــن رفــتم و بوســیدمش لــب گفتــیم

گیـــرد هلالـــی بـــدر را هـــر مـــاه پنهـــان در بغـــل
زلفــت چــو طــاووسِ جنــان دارد بــه جنّــت آشــیان

بگرفته خطّــت هالــه ســان یــک عــالمِ جــان در بغــل

گه مـی نمـایی روی و گـه پرهیـز از عاصـم چـرا
داری تو با عاشق همـی احسـان و عصـیان در بغـل

- ۱۸۶ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

M 104a ز بـــی رحمـــیِّ اربـــابِ تجمّـــل بـــران حـــالم کـــنم قطـــعِ توکّـــل
مخواه ای دل خلاص از قیدِ زلفـش که بیرون رفته از دور و تسلسـل
گهی شامم تبه زان خالِ مشـکین گهی روزم سینه زان زلـف و کاکـل
کند منعم ز مخـضِ جهـلِ زاهـد ندیده چـون بـه دورِ لالـه سـنبل

بـــه جـــز روی و لـــب [و] چشـــمِ نگـــارم
کـــه کـــرده عاصـــما جمـــعِ گـــل و مـــل

- ۱۸۷ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

M 104a خـــدا را بـــاز گردانیـــد محمـــل مرا دوری از او کـاری ست[1] مشـکل
به بزمِ ماتمِ هجرت چـو مجنـون چنان گـریم شـود دیوانـه عاقـل
کنـد قربـانم ار آن یـار از شـوق به رقص آیم چو مرغِ نیم بسـمل

---

[1] کاری ست : کاری است M

مرا دود از جگر پیچد بـه گـردون   دمــادم زان دو زنجیــرِ مسلســل
ز دل هر لحظه عاصـم غـرقِ خـون اسـت
عزیــــــــــــــــزان داد از دل داد از دل

- ۱۸۸ -

[غزل]

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

در دوحهٔ هسـتی قـدت سـروی اسـت غـایهٔ معتـدل M 104[a]
یــا بوســتانِ دهــر را شمشــاد پــا بــر جــان و دل
در گــل ســتانِ دلبــری آتــش زده بــر گــل تــو مــن
مانده به صحرای غمـت خـارم بـه دل پـایم بـه گـل
دارم ز مژگان و رخت پیکان بـه دل آتـش بـه جـان M 104[b]
داری ز روی و موی خود تصویرِ چین مشـکِ چگـل
از غیــرِ دیشــب منفصــل بــودیّ و بــامِ متّصــل
امــروز بــا او متّصــل گشــتی ز عاصــم منفصــل

- ۱۸۹ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

فصــلِ بهــار و موسـمِ عـیش اسـت و وقـتِ گـل M 104[b]
صــحرای چــین دمــن شــد و صــحنِ چمــن چگــل
خیـــز ای نـــدیم وقـــتِ تفـــرّج رســـید و بـــاغ
صــبح اســـت و بـــار و دجلـــهٔ بغـــداد روی پـــل
نـــــایی بـــــدم نـــــدیم بیـــــا اجنبـــــی بـــــرو
مطـــرب ببـــر ملالـــت و ســـاقی بیـــار مُـــل
بـــا صـــوتِ چنـــگ خنـــدهٔ مینـــا مخـــالف اســـت
بنمـــا طریـــقِ راســـتِ تـــو یـــا هـــادی السّـــبل
ز اغیـــار کـــوثر اســـت و بهشـــتِ حمـــیم و نـــار
وز یـــارِ بـــی بـــدیلِ مـــرا رفعـــت اســـت ذل

در صوتِ واعظ است و طرب رنگِ صلح و جنگ
دف بزم را صفا دهد و رزم را دهل

عاصم بکوش تا برهی از فراقِ دوست
تا چند منّتِ قلم و زحمتِ رسل

- ۱۹۰ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

رفتم سحرگهی به گلستان به بوی گل M 104[b]
کردم به آبِ دیده همی شست و شوی گل

گه غنچه را گشودمی از ناخنِ نظر
گه کردمی به سوزنِ مژگان رفوی گل

تا دیده بر گلِ رخِ تو رشحهٔ عرق
شبنم بسانِ عقده بود در گلوی گل

قمری به سرو و سرو به قدِّ تو مایل است
گل آرزوی بلبل و تو آرزوی گل

تا داده اند نسبتِ گل را به روی تو
آورده آبروی تو آیی به جوی گل

تا روی چون بهشتِ تو آمد به روی کار M 105[a]
رغبت نماند هیچ کسی را به سوی گل

جانا به نقشِ پای تو عاصم نهاده روی
چون بلبلی نهد رخِ خود را به روی گل

- ۱۹۱ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن]

مستِ صهبای جنونم چه بنوشم چه ننوشم M 105[a]
فیضم از دوست بیاید چه بکوشم چه نکوشم

سوزشِ عشق چنانم نگذارد که نسوزم

کشـــشِ دوســـت چنـــانم نکشـــاند کـــه نکوشـــم
نکـــنم تـــرکِ محبّـــت بـــه گـــهِ وعـــظ و نصـــیحت
نتـــوانم بـــه خـــس و خـــارِ چنـــین شـــعله بپوشـــم
دوش بـــر دوشِ مـــن آن زلـــف حمایـــل شـــد و گفـــتم
گنجِ عشـقم مـن و آن مـار طلسـم اسـت بـه دوشـم
نـدهم صـبر ز کـف جـز بـه هـزاران غـمِ عشـقت
تـاجرم جـنسِ خـود ارزان بـه ملـک هـم نفروشـم
زهـــر ازآن دســـتِ تـــو چـــون قنـــدِ مکـــرّر بپـــذیرم
بـــی تـــو صـــهبای بهشـــتی بدهنـــدم نـــه بنوشـــم
عاصـما جـانِ مـن از جامـه دریـدن بـه سـر آمـد
بعـد از ایـن بـر سـرِ آنـم کـه دگـر جامـه نپوشـم

- ۱۹۲ -

[غزل]

[رجز: مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن]

قولِ تو آنکه جان و سـر فعـلِ مـن ایـن کـه بسـپرم M 105[a]
حــــــاکمی و رعیّــــــتم پادشــــــهی و نــــــوکرم
دیـــده و زلـــفِ یـــار را مـــی زده ام مشوّشـــم
زان لـب و زان دهـانِ وی منتظـرم کـه بـر خـورم
تیـر نهـاده در کمـان از پـیِ قتـل و مـن گمـان
مـی بـرم ای کـه در همـان واقعـه جـان همـی بـرم
شـاهِ جهـان تـو مـن گـدا مهـرِ فلـک تـو مـن سـها
چون تو چنان و من چنـین پـی بـه وصـال کـی بـرم
شـام و سـحر در آتشـت بـه حـرقتم بـه حیـرتم M 105[b]
خـــالِ تـــو را ســـپندمی نـــارِ رخـــت ســـمندرم
غـایبم از تـو گـر مـنم حاضـرم ار تـوام نـه مـن
همچـو ز صـحو در کمـان همچـو ز محـو حاصـرم
بـاده ده ارچـه بـر فلـک رفتـه غـم و فلاکـتم

کـــس نکنـــد ملامـــتم عاصـــمم و مخیّـــرم

- ۱۹۳ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

M 105b

فغان ای دوستان مـن بـی دل و بـی جـان و جانـانم
چــو دود از تـابِ زلفـش درهــم و پیچـانِ جانـانم
وصـــالِ حاجیـــان را مـــژده مـــی دادنـــد شـــکریدم
کــه حــاجی کعبــه را مهمــان و مــن مهمــانِ جانــانم
مســلمانان بــه تکفیــنم چــو آییــد از ســرِ رحمــت
مشــــوییدم شــــهیدِ خنجــــرِ مژگــــانِ جانـــــانم
فــروغِ طلعـــتِ خورشـــید نـــورِ بـــدرِ لامـــع هـــم
بـــود برقــــی ز جـــامِ بـــادهٔ رحشـــانِ جانـــانم
همی فیروزِ روزِ نو بود هـر کـس بـه جـز عاصـم
همــه خنــدانِ نوروزنــد و مــن گریــانِ جانــانم

- ۱۹۴ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

M 105b

نـــو گلـــی بـــرده قـــرار از دل و صـــبر از جـــانم
بـــاز چشـــمش زده چنگـــل بـــه رگِ ایمـــانم
آتـــشِ طلعـــتش آســـان دل و جـــانم بگـــداخت
ســـایه وش در شـــبِ یلـــدا ز کســـان پنهـــانم
نـــاز چـــون ســـاز کنـــد ســـوزِ جهـــان ســـر گیـــرد
زلـــف چـــون بـــر فکنـــد بـــر شـــکند ســـامانم
چـــون کنـــد جلـــوه ســـتاند خـــرد از اهـــلِ وطـــن
مـــن چســـان جـــان ببـــرم عاشـــقم و مهمـــانم
تـــا شـــدم خـــاکِ کـــفِ پـــای ســـگِ دربانـــت
شـــاید ار قیصـــر و جمشـــید شـــود دربـــانم

تـــا زخورشـــیدِ تـــو چـــون ذرّه نمـــودم ز عـــدم M 106ª

بـــــر فــــرازِ فلـــکِ قـــدرِ مـــهِ تابـــانم

مـــن بـــه دیـــوانِ عزیـــزان همـــه عـــزّت دیـــدم

تـــا بـــه دیـــوانِ خـــدائیت شـــدی دیـــوانم

بـی مـی و مطـرب و سـاقی همـه شـب مدهوشـم

بـــی زر و دولـــت و خلعـــت همـــه جـــا ســـلطانم

بهـــرِ دردِ دلِ هـــر خســـته طبیـــبم عاصـــم

چـــون بـــه دردِ دلِ خـــود مـــی نگـــرم درمـــانم

- ۱۹۵ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

فـــرودین اســـت بیـــا عمـــر ز نـــو ســـر گیـــریم M 106ª

جـامِ مـی بـر سـر و لـب بـر لـبِ دلبـر گیـریم

نـو بهـار اسـت بیـا تـا بـه دمـن رخـت کشـیم

از زمـــین تخـــتِ زمـــرّد ز گـــل افســـر گیـــریم

رخـــتِ رز را بـــه جوانـــانِ چمـــن عـــق کنـــیم

جـــامِ زر را ز مـــیِ ســـرخ بـــه جـــوهر گیـــریم

تـــا بـــه جـــام آینـــه عکـــسِ رخِ ســـاقیِ مـــا

اوفتـــد تـــاج ز جمشـــید و ســـکندر گیـــریم

دلِ یـــارانِ چمـــن گـــر هـــوسِ عـــود کنـــد

اشـک و دل هـر دو بهـم اخگـر و مجمـر گیـریم

زهـــی ای بادیـــهٔ لعبـــهٔ دیـــدارِ نگـــار

خـــاره و خـــارِ تـــو را بـــالش و بســـتر گیـــریم

حلقـــهٔ کعبـــه چـــو بگرفـــت بگـــو عاصـــم را

حلقـــه را گویـــد و مـــا زلـــفِ معنبـــر گیـــریم

- ۱۹۶ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

بـه وصـفِ پرتـوِ روی تـو امشـب تـا گشـادم دم M 106[a]
نشد دیگـر بـه مهـر و مـاه و مهتـاب و چـراغم غـم

نگاه آهسته کن جایی که صـیدش جملـه صـیّاد اسـت
کنـــد ترســـم ز ایمـــای تـــو آهـــوی تتـــارم رم

چســـان آخـــر کـــنم تقریـــرِ شـــرحِ دردِ هجرانـــت M 106[b]
نمانـده چـون ز تـف هـای جـدای در زبـانم نـم

بـه قـتلم امـر کـرد امّـا بـرای جـرمِ فعـلِ خـود
همـی ترسـم کـه آرد بـر زبـان آن نـو غـزالم لـم

ز تو دل گر شـود خـالی جهـان را پـر کـنم ز آتـش
بگیـرد دهـر را طوفـان چـو از دیـده گشـایم یـم

بـــه گـــوش آوردنِ افســـانه هـــا هرگـــز نگوشـــیدم
نشـد وا هـیچ گـه بـی معنـی از لاف و گـزافم فـم

تو را چون هست گنجِ صبر و گنجِ قـانعی عاصـم
مخـور دیگـر ز فقـدانِ زر و دینـار و درهـم هـم

- ۱۹۷ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

جـــانم ز تـــن ربـــودی و ایمـــان ز دســـت هـــم M 106[b]
ای قبلـــهٔ حـــرم چـــه بـــت و بـــت پرســـت هـــم

بـادِ صـبا بـه زلـفِ تـو چـون تـو بـه عاشـقان
در یـــک دقیقـــه عهـــد ببســـت و شکســـت هـــم

اهـــلِ بـــلا بهشـــتِ بـــرین اســـت جایشـــان
امـــروز شـــاهدم مـــن و روزِ الســـت هـــم

از حـلِّ عقـدِ کـار چـه رنجـی زهـی طـرب
بـــاز ار گشـــاد مقنعـــه واز نـــاز و بســـت هـــم

تنهـــا نـــه عاصـــم اســـت پرســـتارِ روی تـــو

ای قبلهٔ هر آنچه بت و بت پرست هم

- ۱۹۸ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

M 106[b]
تا باز غمزه چنگی برده فرو به خونم
رشکِ ارم نموده دامانِ لاله گونم
کوهِ غمت کشیدن فرهاد را چه نسبت
آن کوه را که او کند اکنون منش ستونم
زلفِ تو را چو دیدم با عقلِ خود بگفتم
زنجیر اگر همین است من تازه شد جنونم
M 107[a]
گاهِ گرفتنِ دل چون پشّهٔ ضعیفم
لیکن به دادنِ جان بر هم کنان فزونم
رم کردنم ز طفلان مخضِ جنون بلایند
هر کس ز شیر ترسد من راهوان زبونم
ماروتِ خود ندیدی تا کی به چاهِ هاروت
باری سری برون آر ای بختِ سرنگونم
غمّاز را ز عاصم تا گشت اشکِ خونین
هر کو بدید فهمید خون است در درونم

- ۱۹۹ -

[غزل]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن]

M 107[a]
چه خوش دمید سحرگه به گوشِ هوشِ سروشم
که باده بی لبِ ساقی و چشمِ یار ننوشم
ز دست برد مرا دست بردمی نایی
بیا لبی به نی آر و دمی بیار به هوشم
حدیثِ ترکِ می از واعظان چگونه نپوشم
چو ناورد کسی از بادهٔ الست به هوشم

چو یار دولتِ دیدارِ خود دریغ ندارد
ز حقّ نعمتِ او من چگونه چشم بپوشم
تو دینِ عاصمی و غیرِ جمله سودِ جهان است
چو دیگران به جهان دینِ خویشتن نفروشم
به زهدِ امروز عشقم کنند نهیِ خدا را
چگونه من بخرم زرق و دینِ خود بفروشم
تو راست ننگ که آید ز من بکوی تو ناله
مرا شرنگ به از شهد اگر ز دستِ تو نوشم
ز کیدِ بد نهراسم رسم به رتبهٔ جوزا
چو دست های تو بینم حمایل است به دوشم
نیم سمندر و در آتشم مدام مکان است
خموش سوزم و سازم سمند سان نخروشم
که خواند این غزلِ نغزِ دلربای تو عاصم
در آسمان که بیاید صدای زهره به گوشم

- ۲۰۰ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

از وصفِ لبِ خوبِ تو خوشتر چه نویسم M 107[b]
با بوسه ات از قندِ مکرّر چه نویسم
بر سینه الم بر جگر آتش به دل اندوه
بنوشته ندانم هله بر سر چه نویسم
با دیدهٔ خونبار ز طوفان چه دهم شرح
با آبِ دهانِ تو ز کوثر چه نویسم
چون حالِ دلِ سوختهٔ خویش نگارم
از سوزِ درونِ دلِ مجمر چه نویسم
جوری که تو کردی به قلم راست نیاید
من بعد ز ظلمِ تو به دفتر چه نویسم

بر تربتِ فرهاد گذر کردم و گفتم

جز تلخیِ شیرینِ تو دیگر چه نویسم

قتلم چو در اوّل بنگارید بگفتا

عاصم تو نگویی که در آخر چه نویسم

- ۲۰۱ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

روزی نشد که سیر به رویت نظر کنم M 107[b]

یا خود شبیت مرهمِ داغِ جگر کنم

از خونِ دل جدا نتوانم کنم مگر

لب را به آبِ دیدهٔ خونبار تر کنم

چوگان به کف به تیرِ نگه قصدم ار کنی

گوی افکنم ز سر به ره و جان سپر کنم

در مشعر الحرام حرامم بود اگر

از خالِ تو گذشته نظر بر حجر کنم

با آه و ناله ز ابرِ دو چشم ار ببارم آب

بس خنده ها به رعد و به برق و مطر کنم

چون شمع خانه ام ز زر و سیم پر شود

هرگه که یادِ خندهٔ آن سیمبر کنم

یک باره معتکف کنمت عاصما منال

باری دگر به کعبهٔ دل گر گذر کنم

- ۲۰۲ -

[غزل]

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

در عشقت ای سیمین بدن سربازم و بازی کنم M 108[a]

در راهِ سربازانِ تو صد بار سربازی کنم

بر دارم ار صد ره کشی بر دارم و نازت کشم

مـن آن نـیم چـون دیگـران آغـازِ غمّـازی کـنم

گفتم چه جولان می کنی بر آفتـاب ای زلـف گفـت
تسخیرِ حسن و شمس را خواهم فسون سـازی کـنم

ای سـنگِ دل ای بـی امـان آرامِ دل منظـورِ جـان
بنـوازم امشـب یـک زمـان تـا بـا تـو همـرازی کـنم

سـربازم انـدر حضـرتِ سـرباز و نـورس عاصـما
هر چنـد مـن بـر دیگـران در شـعر ممتـازی کـنم

- ۲۰۳ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

به جان دادن به زیـرِ تیـغِ قـتلش دسـت و پـا کـردم M 108[a]
به آخر دست و پـا گـم کـردم و جـان را فـدا کـردم

ز رویش بوسه ای بگرفتم و جـان دادمـش از شـوق
بـه عهـدی کـرده بـودم بـا خـدای خـود وفـا کـردم

بـه وقـتِ قـتلم ار دسـتِ دعـایم بـر قفـا بسـتند
نبسـتندم زبـان تـا تیـغ و دسـتش را ثنـا کـردم

نپرسـیدم ز اشـکِ سـایل آن لیلـی صـفت هـر چنـد
کـراراً همچـو مجنـون بـر درش خـود را گـدا کـردم

شهیدان صد هزاران سر ز خاک و خون بـدر کردنـد
چـو بـر درگـاهِ او مـن عاشـقی را یـک صـدا کـردم

به جانان دادم این جانِ ضعیفِ خـویش را عاصـم
بـه حمـدالله بـه دل گـر داشـتم دردی دوا کـردم

- ۲۰۴ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

مـن مـاه را چـو روی تـو لامـع نیـافتم　　گر یافتم چـو حسـنِ تـو جـامع نیـافتم M 108[a]

دیدم به قیدِ زلفِ تو را صیتِ دل ولـی   جـان را ز عشـقِ روی تـو قـانع نیـافتم
چون قدِّ تو است سرو ولـی بـر فـرازِ او   ماهی چو مهـرِ روی تـو سـاطع نیـافتم
خوانـدم کتـاب هـای اطبّـاءِ روزگـار   جـز داروی وصـالِ تـو نـافع نیـافتم M 108b

بس کن غزل به مدحِ کسی گـوش عاصـما
در یـافتم حضـورش و مـانع نیـافتم

- ۲۰۵ -

[غزل]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن]

مراسـت سـنبل و گـل چـون ز یـار سلسـله مـویم M 108b
دگـر ز مشـک نگـویم گـلِ بهشـت نبـویم
ز حسـرتِ لـبِ میگـون چـو جـان دهـم تـو نـدیما
بـه بـرگِ رز کفـنم کـن بـه آبِ بـاده بشـویم
چـو ریخـت بـر رخِ زردم سرشـکِ سـرخ بگفـتم
هـزار شـکر کـه بـاز آمـد آبِ رفتـه بـه جـویم
میـانِ دیـده و دل مانـده در مشـاغلم از بـس
کـه خـونِ پـردهٔ دل را بـه آبِ دیـده نشـویم
هـزار بـارم اگـر بـدرِ وی بـه داس جـدایی
گیـاهِ کـوی تـو ام هـر زمـان ز عشـقِ تـو رویـم
شکسـتمش سـر و گـردن بـه حکـمِ پیـرِ خرابـات
چـو زاهـد از سـرِ بـی بخـردی شکسـت سـبویم

چـو آن نگـار نکـرد از کـرم نگـاه بـه عاصـم
حکایـتِ شـبِ هجـرانِ خویشـتن بـه کـه گـویم

- ۲۰۶ -

[غزل]

[خفیف:فعلاتن مفاعلن فعلن]

مـا فقیـرانِ گوشـهٔ غـاریم   یـارِ غـاریم و غـار را یـاریم M 108b

گاه در صحو و گاه محوِ صفات
گاه مستیم و گاه هشیاریم

بی کلاهان و تخت و تاج دهیم
ژنده پوشانِ بی خرد باریم

زیرِ سر سنگ و خشت بر بالین
پای بر فرقِ فرقدان داریم

ز انعکاس و شئونِ آن رخ و زلف
گاه روزیم و گه شبِ تاریم M 109a

گه ز ناسوت و گاه از ملکوت
گه ز کرّوبیانِ جبّاریم

گاه طوبی خرام و گاهی چون
سدرةالمنتهی نگونساریم

جانِ ما تا اسیرِ نفس و هواست
گاه مجبور و گاه مختاریم

همچو عاصم ز قرب و بعد کسی
گه صحیحیم و گاه بیماریم

- ۲۰۷ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

M 109a

دست تا در خمِ آن زلفِ چلیپا زده ایم
فالِ سودا و جنون بر دلِ دانا زده ایم

گرچه دیوانه و رندیم و خراباتی و مست
خنده بر عقلِ جم و سطوتِ دارا زده ایم

تا نمودیم بیان شمّه ای از حسنِ تو ما
آتشی را به دلِ وامق و عذرا زده ایم

تا ز مخموریِ چشمانِ تو گشتیم خراب
پشتِ پا بر همه معمورۀ دنیا زده ایم

گاه خار و خسمان بستر و بالین گاهی
تکیه بر بالشِ اورنگِ معلاّ زده ایم

ثابت است ازبرِ ما وحدتِ حرفِ ازلی
تا که غدّارۀ لا بر سرِ الاّ زده ایم

عاصما بندۀ عشقیم و شهِ ملکِ فنا
زان جهت خیمه بر این گنبدِ خضرا زده ایم

- ۲۰۸ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

تـا مـن انـدر آتـشِ عشـقِ تـو مـأوا کـرده ام M 109a
خـویش را آگـه ز نـارِ طـورِ سـینا کـرده ام
ماهیـانِ بحـر را طبـعِ سـمندر داده ام M 109b
آهِ آتشـبار را تـا رو بـه دریـا کـرده ام
از پـیِ گـم کـردۀ خـود مـی دوم حـال آنکـه مـن
خـویش را گـم کـرده راهـش از سـرِ پـا کـرده ام
پیر چون گشتم بـه طاعـت میـل کـردم چـون کمـان
قامـتِ خـود را دو تـا از بهـرِ یکتـا کـرده ام
تـا دو چشـمِ نفـس را بسـتم نظـر از غیـرِ حـق
خـویش را از کـار و بـارِ خـویش بینـا کـرده ام
حـالِ اسـتغنا ز معشـوق اتّصـافِ عاشـق اسـت
زیـن نمـط صـد بـار تلقـینِ زلیخـا کـرده ام
هر که هر چیزی که خواهد کو بخـواه از مـن کـه مـن
جسـمِ خـود را مظهـرِ تـأثیرِ اسـما کـرده ام
چونکه جز تو نیسـت ای جـز تـو همـه اهـلِ عـدم
مجـرمم گـر غیـرِ خـود از خـود تمنّـا کـرده ام
سـرِّ مـولا فـیضِ حـق نـورِ نبـی را عاصـما[1]

- ۲۰۹ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن]

ای خـود آرایـت خـدا را هـل دمـی بـا تـو نشـینم M 109b
کـن خداونـدی خـود آ تـا مـن خداونـدیت بیـنم

[1] در نسخه دومین مصراع نیست.

بی خود آ ای خواجه تا بی پرده بینی تو خدا را
با خودیّ و با خودآیی را کسی جامع نبینم
بیخودم گر با خدایم با خودم گر با خود آیم
زان سبب گه در ظنونم گاه در عین الیقینم
لوحِ ما نی تا نمودار است زیرِ چینِ زلفش
من ز چین و نقشِ چینی خوشتر آمد نقشِ چینم
هر که با رندان ستیزد راست در شیطان گریزد
زاهد ار دینش نه این دین است من این است دینم
گر ز دستِ دیو زلفش خاتمِ لعلش ستانم
زیر و بالای جهان جمله شود زیرِ نگینم
عاصما بر آستانِ دوستان گر سر گذاری M 110a
لاجرم از فخر بر عرشِ برین ساقی جبینم

- ۲۱۰ -

[غزل]

[متقارب: فعولن فعولن فعولن فعولن]

سوی عارفان دردِ دل می نویسم / و لیکن ز خود منفعل می نویسم M 110a
نهم بر سرِ لوح نامه چو خامه / خطِّ دلبرانِ چگل می نویسم
و لیکن به جانِ تو ای صدرِ دیوان / چو احوالِ خود مضمحل می نویسم
به جایی رسانیده خطّم خطم را / به جای سجنجل محل می نویسم
چو بی فضل را رتبه و جاه بینم / بر امضای مهرش ابل می نویسم
ولی آنکه فضلِ تو را منکرستی / به فتوای قتلش سجل می نویسم
برای تسلّی دلِ عاصما من
سوی عارفان دردِ دل می نویسم

- ۲۱۱ -

[غزل]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

به یادِ روی تو شب ها چو خواب می بینم M 110[a]
ز شام تا به سحر ماهتاب می بینم
کنم نظر چو به لیل و نهار زلف و رخش
به زیرِ ابرِ سیه آفتاب می بینم
ز شرمِ بوسه عرق بر رخِ نگارینش
چکیده بر ورقِ گل گلاب می بینم
به خاطرم چو در آید لبِ می آلودش
ز آرزو دلِ خود را کباب می بینم
چو بر گذشت ز سر سیلِ گریه ام گفتم
بنای صبر و سکون را بر آب می بینم
ز زلف و پرچم و چشمِ سیاهِ تو خود را M 110[b]
پریش و درهم و مست و خراب می بینم
رسید آنچه به عاصم ز فیضِ عالمِ قدس
ز سایهٔ شهِ مالک رقاب می بینم

- ۲۱۲ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

ساقی چو نهد بر کف آن بادهٔ گل بیزم M 110[b]
هیچم نبود باور از خویش که پرهیزم
در خوابش اگر بینم لب بر لبش آلایم
بیداریش ار بینم در دامنش آویزم
زیرِ لحد ار خوابم با یادِ تو می خوابم
در حشر چو بر خیزم با یادِ تو بر خیزم
عاصم چو دهانش دید از هیچ به تنگ آمد
لیک او چو بود از هیچ با هیچ چه آویزم
جز عشقِ تو کارم نیست جز یادِ تو یارم نیست

چون راه فرارم نیست از تو به تو بگریزم

- ۲۱۳ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

آن نگاری در همه درد و غمش می کشدم M 110b
آهوانه نگه و طرزِ رمش می کشدم

پرچمِ عقرب و دورِ قمرش گر نکشد
رفعیِ زلفِ کجِ خم به خمش می کشدم

اجلم گو نکشد روزِ فراقش زیرا
به رقیبان نگهِ دمبدمش می کشدم

مایهٔ عمرِ حبیبان چو بود جورِ حبیب
جورِ بسیار نه آزار مکش می کشدم

گر به قتلم بنویسد رقمی با کی نیست
لیک آن گردشِ دست و قلمش می کشدم

وعدهٔ بوسه شنیدم ز دهانش امّا
در میان بحثِ وجود و عدمش می کشدم

تا فراقش به دلم کرد اثر دانستم M 111a
عاصم این زهر به آخر المش می کشدم

- ۲۱۴ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

آتشی دیشب ازآن کوی خدا را دیدم M 111a
شعله ای بود در او نورِ خدا را دیدم

نخلِ طورم به نظر آمد و دشتِ سینا
دیده بود آنچه در آن بادیه موسی دیدم

به امیدِ قبسی رفتم و حیران ماندم
تا بگفتم ارنی معرکه بر پا دیدم

گرچه در پرده همی شعله نمایی می کرد
آخرش در تهِ آن شعله هویدا دیدم
در شکنجِ خمِ آن زلفِ چلیپا جانا
هر چه دید از رهِ عشقِ تو مسیحی دیدم
من به جای دلِ خود را به امانت دادم
ریزهٔ شیشهٔ دل ها همه آنجا دیدم
در رهِ عشقِ تو جانا به جز از عاصمِ زار
هر چه دیدم همه را بادیه پیما دیدم

- ۲۱۵ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

مردیم و ندیدیم وفاداریِ مردم M 111[a]
خون می چکد از دیده ز خونخواریِ مردم
مردم همه اغیارِ همند از رهِ تحقیق
بیدارم از افسانه و بیداریِ مردم
خونم ز دل آورد برون از عوضِ اشک
خیلی خوشم آمد ز مددکاریِ مردم
با دوست چو ما هر دو به یک پیرهنستیم
ما را چه ز مکّاری و عیّاریِ مردم
مردم همه از سیلِ سرشکم به فغان در
جانا چه نپرسی تو از این زاریِ مردم
مجبور بود عاصمِ بیچاره به عشقت
بر گو چه بود چاره ز ناچاریِ مردم

- ۲۱۶ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

خیز تا پیروی قیسِ دلِ افتاده کنیم M 111[b]

قطـــعِ ایـــن مرحلـــه بـــی رهبـــریِ جـــاده کنـــیم
چـــون غبـــارِ تـــهِ ایـــن بادیـــه پســـتی تـــا کـــی
بـــه کـــه اســـبابِ عروجـــی بـــه خـــود آمـــاده کنـــیم
راز چـــــون از مـــــغ و از مغبچـــــه بیـــــرون افتـــــاد
بهتـــر آن عـــیش کـــه بـــی ســـاقی و بـــی بـــاده کنـــیم
مـــی نمـــاییم و بـــه خـــود رنـــگِ کســـی نپـــذیریم
همچـــو آیینـــه دل از نقـــشِ کســـان ســـاده کنـــیم
تا به کی در غمِ آن رشـکِ چمـن بـه کـه چـو سـرو
خویشــــــتن رازِ همـــــــه قیـــــــدِ وی آزاده کنـــــــیم
ســـروِ مـــا بوســـه ثمـــر مـــی دهـــد امّـــا گـــه گـــه
شـــــکر هـــــا بـــــر ثمـــــرِ داده و نـــــا داده کنـــــیم
زرقِ مـــا پایـــه چنـــان یافتـــه عاصـــم کـــه مگـــر
آســـمان خرقـــه و صـــحرا همـــه ســـجّاده کنـــیم

- ۲۱۷ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن]

آنچـــه در صـــومعه و مدرســـه آموختـــه بـــودم M 111b
مـــن بـــه ســـودای ســـرِ زلـــفِ تـــو بفروختـــه بـــودم
گریـــه تـــا خواســـت فشـــاند بـــه ســـرِ آتشـــم آبـــی
من ز اشـکِ مـژه چـون شـمعِ سـحر سـوخته بـودم
بر سرِ کوی تو آن آتـشِ شـوقی کـه همـی سـوخت
جـانِ مـن بـود ز عشـقِ تـو اش افروختـه بـودم
چـرخ بـا آن همـه دینـار کـه دارد کشـدش رشـک
زان نقـودی کـه مـن از داغِ تـو اندوختـه بـودم
عاصـما سـینهٔ خـود را بـه عبـث چـاک نمـودی
آخـر از تـارِ خـمِ زلـفِ بتـی دوختـه بـودم

- ۲۱۸ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

آواره شد ز عشقِ بتان ای خدا دلم M 111b
خونم ز دیده کرد روان ای خدا دلم

من محرمِ حریمِ خدایم به صد نیاز
او داردم به دیرِ مغان ای خدا دلم

آنکو ز کارِ من همه دم عقده می گشود M 112a
پابند شد به زلفِ بتان ای خدا دلم

دل می برند ماه رخانم به طلم و حیف
مردم ز جورِ ماه رخان ای خدا دلم

تا جای خویش را به خمِ گیسوان شناخت
نشناسدم به هیچ زمان ای خدا دلم

مفتونِ نازِ مغبچگان گشت و باشد او
از خادمانِ پیرِ مغان ای خدا دلم

عاصم ز دستِ دل به ضلالت فتاده است
گم کرده راهِ سود و زیان ای خدا دلم

- ۲۱۹ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

افکنده زلف را به رخ آن مه شکن شکن M 112a
بر گل نهاده سنبل و ریحان شکن شکن

در خون نشانده نافهٔ چین را ز چینِ زلف
بر خط فشانده مشکِ خطا اخترِ ختن

مهرِ رخش چو در نظر آید شود روان
چون شمع خونِ ناب ز چشمم لگن لگن

بر تربتِ شهید لبِ ناز پرورش
روید همیشه لالهٔ خودرو و من و من

کی باشدم به سینه نهد سینه آن نگار
تا من به کامِ دل بنهم بر دهن دهن
از پادشاهی و وطن و روضهٔ ارم
بهتر کدام نزدِ غریبان وطن وطن
هر کس به جنسِ خویش کند میل عاصما
طوطی به طوطیان گرود با زغن زغن

- ۲۲۰ -

[غزل]

[رمل: فاعلات فع فاعلات فع فاعلات فع فاعلات فع]

M 112[a]
از تفِ جگر تا بسوخت جان شمع جمع شد نورِ داغِ من
آفتاب و مه بر سپهرِ عزّ روشنی گرفت از چراغِ من
لاله را به دل داغی ار بود ز آتشِ گلِ داغِ من بود
وردِ باغِ من اشکِ چشمِ من اشکِ چشمِ من وردِ باغِ من
ای چو بختِ من موی درهمت قیدِ پای دل زلفِ پرچمت
زانگهم که دل خون شد از غمت بر می لبت شد مساغِ من
M 112[b]
گه کشد مرا از غمت الم گه فراقِ تو خون کند دلم
این بود مگر از تو حاصلم ای که داغِ تو باغ و راغِ من
شیوه ات ستم قامتت بلا ابروت قدر غمزه ات قضا
آخر ای صنم از رهِ جفا ریختی شرنگ در ایاغِ من
ز آتشِ گل و داغِ لاله ها هی بسوز و هی داغدار شو
بر بلاغِ من گوش اگر نهی گوش اگر نهی بر بلاغِ من
از وی آن زمان گشته ام جدا عاصما مپرس از نشان مرا
آنچنان گمم و هم تیزبین گم کند اثر بر سراغِ من

- ۲۲۱ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

M 112[b]
گفتمش فرقت بگفتا فخرِ فرقِ فرقدان

گفـــتمش تاجـــت بگفتـــا درّة التّـــاجِ شـــهان

گفـــتمش بـــالات گفتـــا کاســـرِ لات و منـــات

گفـــتمش قـــدّت بگفتـــا قصّـــه نبـــود در میـــان

گفـتمش چتـرت بگفتـا سـایه بـر عـرشِ عظـیم

گفـــتمش جســـمت بگفتـــا رحمـــتِ کرّوبیـــان

گفـتمش ابـروت گفتـا تیـغِ عـالم گیـرِ ماسـت

گفـــتمش چشـــمت بگفتـــا رهنمـــای ســـاحران

گفـتمش زلفـت بگفتـا هنـدوی آتـش پرسـت

گفـــتمش خالـــت بگفتـــا زاغ در بـــاغِ جنـــان

گفـتمش مـن گفـت تـو از عاصـمانِ خـاصِ مـا

گفـتمش تـو گفـت مـا جـانِ عزیـزانِ جهـان

- ۲۲۲ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

هـــر کـــس بریـــد رشـــتهٔ امّیـــد از ایـــن و آن M 112[b]

حـوف و رجـاء و مـاتم و سـورش یکـی بـدان

غوغـای[1] عـالمم بـه نظـر صـوتِ پشّـه ایسـت

تـــا رشـــتهٔ امیـــد بریـــدم از ایـــن و آن

تفریـق و جمـع و هجـر و وصـال و سـرور و غـم

یـــک صـــورتند پـــیشِ حریفـــان بـــه خـــردان

زیـــر و زبـــر یمـــین و یســـار و امـــام و خلـــف

فـــردا و دی بـــه حـــالِ عزیـــزان یکـــی بـــدان

ای پیـــــروانِ وامـــــق و مجنـــــون عیـــــادتی

مـــردم ز دســـتِ مـــردمِ بـــی دل امـــان امـــان

عشـــقِ تـــو در بســـیط هـــران دل کنـــد نـــزول M 113[a]

---

[1]غوغای : غوقای M

گه سازدش خراب و گهی سازد آبدان

دانم ازآن دو مردمِ مستانه عافیت

بس رخت ها کشند به میخانه مردمان

- ۲۲۳ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

تا گشود از روی ناز آن مهر مه پیکر جبین M 113[a]

بر درش ساید ز دل روی و شهِ خاور جبین

گر نمی گردد تواضع باعثِ رفعت چرا

مهر و مه سایند صبح و شام بر هر [در] جبین

لعل را آتش نگردد کم به آبِ حادثات

می نریزد آبش ار بر خس نهد گوهر جبین

کی شدی قابل تراب از بهرِ خلقِ بو تراب

گر نبگشادی به وی از نازِ پیغمبر جبین

روحِ عالم باعثِ ایجاد و فخرِ کاینات

بر درش جبریل سر بنهاده و حیدر جبین

کی گرفتی بلبلان را آتشِ بی تابِ عشق

گر نمی بگشاد در بستان گلِ احمر جبین

هر چه هست اندر جبلّیّت ز اخلاقِ کسان

می توان خواندش به آسان حرف حرف اندر جبین

از پیِ تأمین بود تا پنج پنج آرد به کف

گر یکی واعظ نهد بر پایهٔ منبر جبین

از چه نالی بیش و کم را قابلِ تغییر نیست

آنچه بنوشت است عاصم کلکِ قدرت بر جبین

- ۲۲۴ -

[غزل]

[کامل: متفاعلن متفاعلن متفاعلن متفاعلن]

ز دهانِ وی چه دهم نشان چو رهِ عـدم نگزیـده مـن M 113[a]
ز کلامِ او چه کنم بیـان سـخن از لـبش نشـنیده مـن

به چه گونه دم ز نوازنم به چه رو به بـزمِ تـو جـا کـنم
که هنوز بـاده ز هـر غـم ز کـفِ جفـا نکشـیده مـن

منِ پر شکسـته بـه هـیچ رو ز کمنـدِ تـو نجهیـده ام
تو به بسملم[۱] نکشیده تیغ و به خونِ خـود نطپیـده مـن

همه جلوهٔ تو همه چشمِ من همه هسـت همـه نیسـت مـن
چو من از غمت نشنیده کس چو تـوی بـه دیـده ندیـده مـن

گهـی ام بـه غـم ننـواختی دلـم از جفـا نگـداختی M 113[b]
بـه دل آتشـم نگذاشـتی گـل داغِ سـینه نچیـده مـن

بتـوان شـنید ز نـازِ او کلمـاتِ غمـزه بـه گـوشِ دل
همه غمزهٔ او همه گوشِ من همه حسـنِ او همـه دیـدهٔ مـن

ز چه سوخت عاصمت از فسونِ رخِ تـو هنـوز ندیـده او
ز چه جان به لب رسدم کنون لـبِ لعـلِ تـو نمکیـده مـن

- ۲۲۵ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

یـاری نکـرد پـا کـه بـه کویـت گـذر کـنم M 113[b]
دسـتم مـدد نـداد کـه خـاکی بـه سـر کـنم

جـانم بـه لـب رسـید ز شـوقِ رهـت ولـی
آهـی نـه تـا بـه راهِ تـو اش راهبـر کـنم

در چشـمه زارِ دهـر نمانـد آب بعـد ازیـن
بایـد وضـوی خـویش بـه خـونِ جگـر کـنم

تـا دیـدم آن دهـان کـه نبـودی ازو نشـان
بایـد دگـر بـه راهِ عـدم مـن سـفر کـنم

---

[۱] بسملم : بسلم M

ای یوسفِ عزیز چه باشد اگر گهی
یعقوب وار سیر به رویت نظر کنم
می خواستم ز حالِ من آگه شوی ولی
کو ناله تا ز حالِ خودت با خبر کنم
از تلخیِ زمانه رهم عاصما اگر
شیرین دهان ازآن لبِ همچون شکر کنم

- ۲۲۶ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

نشانی زان دهان نادیده بی نام و نشان رفتم M 113b
نشد آگاهی از من زان میان تا از میان رفتم
بسی فرهاد وش از تیشهٔ غم سنگ دل خستم
به تلخی عاقبت از جورِ آن شیرین دهان رفتم
نهادم نقدِ جان و دل به کف تا می نگویندم
به نزدِ حضرتِ پیرِ مغان بی ارمغان رفتم
رسیدم از عدم در فرودین تا چشم وا کردم
شدم اردی ز کف در مهر جان با بلبلان رفتم
درین مهمان سرایِ غم به تلخی جانِ شیرینم
چو رنجید از کنار[1] این ترش رو میزبان رفتم
به بوی اقتباس از پرتوِ خورشید رخساری
هلال آسا نزار و پیر و مشکین طیلسان رفتم
شما با هم به شادی و خوشی باشید من ز ینجا M 114a
به پا بوسیِ احمد افتخارِ انس و جان رفتم
نشد تا فیض یابم من به کامِ دل ز فیض الحق
شما را وقتِ خوش باد الوداع ای همدمان رفتم

---

[1] کنار: کنا M

سرشـــتندم چـــو از عشـــقِ محمـــد از ازل عاصـــم
بـــدان بـــودم بـــدان زادم بـــدان مانـــدم بـــدان رفـــتم

- ۲۲۷ -

[غزل]عاصم افندی

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

هــر کــه آن ســیمین ذقــن پــا در رکــاب آیــد بــرون M 114b
نالــه هــای جــان گــداز از شــیخ و شــاب آیــد بــرون
در حجـــابِ خجلـــت افتـــد آفتـــاب و ماهتـــاب
هــر کــه آن خورشــیدِ تابــان بــی حجــاب آیــد بــرون
چـــون فتـــد بـــر خـــاک زلفـــش از دلِ هـــر عاشـــقی
نالـــهٔ "یَـــالَیْتَنِی کُنـــتُ تُـــرَاب"[1] آیـــد بـــرون
نـــامِ زلفـــش بـــر زمینـــی گـــر بخـــوانی زان زمـــین
تا بــه مــاهی گــر بــه کــاوی مشــکِ نــاب آیــد بــرون
گـــر بـــه نـــاز آن مـــه گشـــاید برقعـــی تـــا روزِ حشـــر
از دلِ هـــــر ذره ای صـــــد آفتـــــاب آیـــــد بـــــرون
مـــرغِ دل را دســـتکاری کـــی شـــود از چنـــگِ زلـــف
کـــی تـــوان مرغـــی ز چنگـــالِ عقـــاب آیـــد بـــرون
فـــیضِ صـــدقی غالـــب و پیـــرِ غـــزل عاصـــم بـــود
در جـــوابِ پیـــرِ خـــود بایـــد شـــباب آیـــد بـــرون

- ۲۲۸ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

بهـــرِ قـــتلم یـــار اگـــر بـــاز از نقـــاب آیـــد بـــرون M 114b
از شـــــهیدان نالـــــهٔ نعـــــم الایـــــاب آیـــــد بـــــرون
گـــر فتـــد عکســـی ز روی پـــر شـــعاعش بـــر جهـــان

---

[1] «إِنَّا أَنذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنتُ تُرَابًا»: قرآن، ۷۸\۴۰

آبِ محجوبی ز چشمِ آفتاب آید برون

چون پریشان می کند بادِ صبا بر دوش زلف
شب در آید گاه و گاهی ماهتاب آید برون

جای خون اشک آیدم هر دم ز چشمِ اشکبار
چشمه چون بی آب شد از وی تراب آید برون

هر نبات از ریشه یا او تخمِ خود روید ز خاک M 115ª
خار ها از خار و وز گل ها گلاب آید برون

زندگیِ خضر را زین دهرِ بی حاصل مجوی
تو مپندار آبِ حیوان از سراب آید برون

بر نیاید ناله از جسمِ نزارم عاصما
کی کند فریاد جان چون از حجاب آید برون

- ۲۲۹ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

ای پاک نظر چهرهٔ آن ماه جبین بین M 115ª
گل های مراد از رخِ آن لعبتِ چین چین

غم ها ز دل از زلفِ کجِ پر ز شکن کن
وز سینه دهان با لبِ لعلِ نمکین کین

جردی تو اگر جوشنِ اسلام به تن تن
کُش نفسِ خود و زینت و فریاب بدین دین

آرایشِ دنیاست مخصّص به کهان هان
تقوی و غنا شد حُلی و مردِ مهین هین

این خانهٔ زین از تو شده برجِ قمر مر
یا آتشِ بیدادِ جهان جسته ازین زین

ویرانگیِ بومِ بدان هم ز بدان دان
آباد بود از بهیِ حوری چین چین

چون خوردنِ قانع به جز از نانِ جوین نیست

آخـر چـه خـورد گـر نخـورد مـردِ بطـین طـین

- ۲۳۰ -

[غزل]

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

ای همچـو موسـی کـرده ای دسـتی دراز از آسـتین M 115[a]
بیضـا یـدی بنمـوده ای از بهـرِ نـاز از آسـتین
از آسـتینِ خـود گـره بگشـای ای شـمعِ جگـل
پیچیـده ای صـد جـان و دل در قیـدِ نـاز از آسـتین
بـر رخ کـه از نـاز آسـتین آرد گهـی بـر دوش پـر
گـاهی بـه عشـوه طـور را داده طـراز از آسـتین
بـر قـربِ وصـلِ آسـتین محمـود مـی بـردی حسـد
مـی رانـد گـردِ راه چـون بـر خـود ایـاز از آسـتین
عاصم نهان کن دست هـا در آسـتین چـون راسـتان
زاهـد بـه بـالا بـرده دسـت از بهـرِ آز از آسـتین

- ۲۳۱ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

فشانی بر سمن سـنبل کـه زلـفِ تابـدار اسـت ایـن M 115[b]
بر آتش جا دهی هنـدو و خـالِ مشـکبار اسـت ایـن
چو از شـاخِ خـدنگت بـر چکـد خـونِ دلـم گـویی
بنـامیزد چـه رعنـا تـازه سـروِ میـوه دار اسـت ایـن
چو دیدم در کلـف بـدرِ رخـش گریـان شـدم گفتـا
بلـی بـاران همـی بـارد و مـاهِ هالـه دار اسـت ایـن
شـرارِ سـینه ام بنشـان بـه آبـی رحمـی ای سـاقی
و گر نه سر کند شـهری بسـوزاند شـرار اسـت ایـن
گـه از رویـش سـمندر گـاه از مـویش سـیه روزم
چه باید کرد عاصم گـردشِ لیـل و نهـار اسـت ایـن

- ۲۳۲ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

M 115[b]

آهسته ای صبا بگذر بر مزارِ من
برهم مزن تو نقشِ کفِ پای یارِ من
چون خاکِ من بری مفشان بر ره ای صبا
ترسم رسد به کوی رقیبان غبارِ من
داند شهیدِ خنجرِ مژگانِ کیستم
از لاله زارِ تربتِ من گل عذارِ من
چون ریزهای شیشهٔ اشکسته می خلد
در جانم این دلی که بود در کنارِ من
آهم به لب نظاره به مژگان نمی رسد
این است می رسد به من از روزگارِ من
این بس بود مرا اگرت خاکِ ره شوم
بر درگهِ تو منزلت و اعتبارِ من
عاصم مگو بهار برفت و خزان رسید
از وصل و هجرِ اوست خزان و بهارِ من

- ۲۳۳ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

M 115[b]

کشتنم را آن صنم در فکرِ شمشیر است و من
ابروش را کی بیابم قبله تدبیر است و من
نا گشاده از کمانِ ابروان تیرِ نگاه
بستهٔ فتراک مغروریش نخچیر است و من

M 116[a]

چون ندارم طاقتِ دیدار و تقریرِ سخن
تا نگارم نامه ای از خامه تحریر است و من
گفته ام تا دیده ام زلفِ گره گیرِ نگار

چـون ازآن سـودا شـدم دیوانـه زنجیـر اسـت و مـن
بهــرِ خــونریزیِ مــن فرمــانِ توقیــع اســت و او
بهــرِ قربــان کشــتنش اعــلانِ تبشــیر اســت و مــن
دیشــب از زلفـش بسـی خـوابِ پریشـان دیـده دل
زان پریشــانیِّ دل هــر روز تعبیــر اســت و مــن
سورۀ یوسف چو بـر عشـقِ زلیخـا حجّـت اسـت
عاصما هر روز و شب من بعد تفسیر است و مـن

- ۲۳۴ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

M 116[a] دارم غمــی بــه غیــرِ تــو گفــتن نمــی تــوان
ویــن بوالعجــب ز غیــرِ نهفــتن نمــی تــوان
بتــوان غبــارِ کــوی تــو کحــلِ بصــر نمــود
از دیــده گــردِ راهِ تــو رفــتن نمــی تــوان
خــونم حــلال خــواب حــرام از چــه کــرده ای
شــب هــا ز دردِ هجــرِ تــو خفــتن نمــی تــوان
بتــوان بــه درگهــت بــه گــدایی روم ولــی
از کــوی چــون بهشــتِ تــو رفــتن نمــی تــوان
نتــوان شــنید نعــرۀ واعــظ بــه تــرکِ عشــق
آوازِ خــر بــه گــوش شــنفتن نمــی تــوان
صـیّاد اگــر چــه دانــه فشــاند بــه روی خــاک
ســیمرغ را بــه دام گــرفتن نمــی تــوان
عاصــم بــه غنچــه ای دلِ خــود داد لیــک حیــف
از بــیمِ حادثــات شــکفتن نمــی تــوان

- ۲۳۵ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

مرا جز دوست دمسازی دگر کو   بـه غیـر از یـار همـرازی دگـر کـو M 116[a]
به گاهِ چنگ و عـود و بـربط و دف   مرا جز نی خـوش آوازی دگـر کـو
بـــرای صـــیدِ مرغـــانِ معـــارف   به جز چشمِ تـو شـهبازی دگـر کـو
پـــیِ اخطـــار آمـــد ار ربـــایی   به جز روی تو اعجازی دگر کـو
به کـنجِ بـی کسـی نـالان و زارم   به جز یـادِ تـو انبـازی دگـر کـو
الا ای مجمـــعِ اســـرارِ غیبـــی   مرا جز تو به تـو رازی دگـر کـو

بـــه جـــز عاصـــم عزیـــزِ هـــر دو دنیـــا
ز یـــارانِ تـــو جانبـــازی دگـــر کـــو

- ۲۳۶ -

[غزل]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

نـه مـه شناسـم [و] نـه حـور و نـه جنـان بـی تـو M 116[a]
نـــه نـــازِ دلبـــر و نـــه غمـــزۀ بتـــان بـــی تـــو
دو چشـــم حســـرتم از ســـر زمـــین نمـــی بینـــد
قیامـــت اســـت قیامـــت مـــرا عیـــان بـــی تـــو
ز یـادِ هجـرِ تـو چـون شـمعِ صـبح در طپشـم M 116[b]
مـــرا چـــو ســـود دهـــد جـــانِ نـــاتوان بـــی تـــو
لـــبم بـــه گـــاه شـــکایت ز هـــم جـــدا نشـــود
ز بـس کـه خـونِ جگـر خـورده ام نهـان بـی تـو
بـه روزِ هجـر ز چشـمم چـه لالـه هـا کـه نرسـت[1]
بیـــا کـــه ریختـــه ام طـــرحِ گلســـتان بـــی تـــو
خیالِ وصـلِ تـو خسـرو بـه دسـتِ شـیرین ریخـت
نمـــک بـــه دیـــدۀ فرهـــاد نـــاتوان بـــی تـــو

بـه خـون غریقـیِ عاصـم ببـین کـه تـا دانـی

---

[1] نرست : نروييد M

چگونـــه مـــی گـــذرد حـــالِ عاشـــقان بـــی تـــو

- ۲۳۷ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

برقــع از روی فکنــدیّ و عیــان اســت کــه تــو M 116b
قاصــدِ قتــلِ منــی حجّــتم آن اســت کــه تــو
ننمـــایی رخِ خـــود تـــا نربـــایی دلِ مـــن
پیشــت ای روحِ روان روحِ روان اســت کــه تــو
جــانِ جانــانی و جــان هــا بــه تــو مایــل باشــند
لیــک از ایــن واقعــه دل در ضــربان اســت کــه تــو
شــاهی و قتــلِ اســیرت بــه نظــر عــار آیــد
بــه خــدا عــار مکــن ایــن نــه نهــان اســت کــه تــو
کشـــتهٔ تیـــغِ تـــو را مـــژدهٔ جاویـــد رســـد
رســتهٔ قیــدِ تــو را محــض زیــان اســت کــه تــو
گـــر کشـــی اجـــر بـــری ور بکشـــی داد دهـــی
کین عیان است چه حاجـت بـه بیـان اسـت کـه تـو
عاصما هـر چـه تـو خـواهی دهمـت گـر گـویی
به تـو ای جـانِ جهـان پاسـخم آن اسـت کـه تـو

- ۲۳۸ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

ســخت در ظلمــتم ای صــبحِ مــن انــوارِ تــو کــو M 116b
راه گــم کــرده ام ای خضــرِ مــن آثــارِ تــو کــو
گــل و مــل غنچــه و شمشــاد و ســمن منتظرنــد M 117a
لــب و روی و دهــن و قامــت و رفتــارِ تــو کــو
هــر کــس از مغبچگــان مــوی و میــانی دارنــد
کــو دریــن بــزم میــانِ تــو و زنّــارِ تــو کــو

دهر را پرس کجا طغرل و جمشید و قباد
شمس و منصور چه کردیّ و سردارِ تو کو

دگران را هوسِ دار و مرا یار بود
عاصم اینک اثرِ دار ولی یارِ تو کو

- ۲۳۹ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فعلن فاعلاتن فعلن]

M 117[a]

نازنینی است مرا همچو خور بر فلکو
عاشقانش چو نجوم حَوْ لهُمْ قَدْ هَلَکُو

دی به صد عشوه ناز آمد از راهِ حجاز
لبِ او بستهٔ ناز رخِ او چون ملکو

بر لبش بوسه ز شوق دادم از شادی ذوق
کردمش دست تبوق پنجه تحت الحنکو

زاهدا خیز و بیا بگذر از روی و ریا
جای تسبیح و عصا گیر جام و بتکو

ترک کن رسمِ خری ساز با حور پری
ور نه از من بخوری سنگ و چوب و کتکو

ای رقیب ای سگِ ری گشت طومار تو طی
من ز جم گویم و کی تو چه گویی کیکو

من نشسته چو شهان چو گدایان تو دوان
من خورم شهدِ روان تو به جای علکو

م د قد خَجَلُو كُلُّهُمْ قَدْ عَزَلُوا
من بگویم عَزَلُو تو چه گویی کَلَکُو

مردِ استاد منم قطبِ بغداد منم
عاصمِ شاد منم تو برو تا درکو

- ۲۴۰ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

از سینه بر آی ای دل بر خیز و پیِ جان شو M 117b
وی جانِ تو میاسا نیز جهدی کند جانان شو

زان میکدهٔ وحدت جامی دوبه سر بر کش
زانجا که چو یا ز آنی سر حلقهٔ رندان شو

پا بر خودی خود نه تا بگذری از تفریق
چون دست دهد جمعت سر حلقهٔ رندان شو

تا کی به صور اندر پا نه تو به معنی در
تا کی به مکان مانی بالاتر از امکان شو

معنی همه آبستی جز آب سرابستی
صورت اگرت موج است تو چشمهٔ حیوان شو

از ذرّه فروزان خور وز خور چو شرر ذرّه
مپسند شرر باشی خورشیدِ درخشان شو

فانی چو شدی عاصم فانی شو و باقی شو
حسنِ ازلِ وی را تا روزِ ابد آن شو

- ۲۴۱ -

[غزل]عاصم افندی

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

تشنهٔ دشنهٔ مژگانِ تو ام بسم الله M 119a
هدفِ ناوکِ مژگانِ تو ام بسم الله

بستهٔ رشتهٔ زنجیرِ جنونِ عشقم
چشم بر چشمِ فسون خوانِ تو ام بسم الله

ده مرا نقدِ وصال و ز غم آزادم کن
سایلِ دست به دامانِ تو ام بسم الله

دلِ من طفل و رخت لوحِ دو چشمت استاد
من همان طفلِ دبستانِ تو ام بسم الله

میهمان را بگو ای کانِ ملاحت تا چند

منتظر بر نمکِ خوانِ تو ام بسم الله

عیدِ قربان شد و من بستهٔ قربانگاهت

اینک ای دوست به قربانِ تو ام بسم الله

عاصم از عشقِ تو افتاد بدان حلقهٔ زلف

گویِ سر گشتهٔ چوگانِ تو ام بسم الله

- ۲۴۲ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

ای سلسلهٔ زلفت قیدِ دلِ دیوانه M 119[a]

بر گردِ رخِ شمعت جان ها همه پروانه

از وصلِ تو آتش ها گلزارِ خلیل الله

وز هجرِ تو گلشن ها چون گلخنِ ویرانه

ساقی به خدا رحمی یک جرعه مرا لیکن

بسیار نباشم کم از یک دو سه پیمانه

ای صبح مدم یکدم بگذار که تا دستم

یک لحظه دگر ماند در گردنِ جانانه

بر عاشقِ شیدایی از عالمِ یکتایی

آگه چو نه ای زاهد چندان مدم افسانه

ای یادِ تو ام مونس وی فکرِ تو ام همدم

در مصطبه و مسجد در کعبه و بتخانه

مستِ میِ وحدت شد عاصم به یکی جامی M 119[b]

شب ها چه به روز آورد از نالهٔ مستانه

- ۲۴۳ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

زلف را بر تاب هرگز دیده ای   سایه بر مهتاب هرگز دیده ای M 119[b]

نرگســـان بیـــدار دارد بهـــرِ قتـــل   مست را بی خواب هرگــز دیـده ای
خواستم بوسیّ و لب بـر لـب نهـاد   لعــل بــر عنّــاب هرگــز دیــده ای
چشمِ من جای خیالِ روی اوسـت   نقشِ گل بر آب هرگــز دیـده ای
ناله نی دل مجمر آهم سوزِ عـود   مجلسِ احبـاب هرگـز دیـده ای
کفرِ زلـف افکنـده بـر ایمـانِ رخ   لشـکرِ احـزاب هرگـز دیـده ای
دیشبم چون جان در آغـوش آمـدی   وصل را در خواب هرگـز دیـده ای
دُرِّ دین پوشید گوهر را بـه لعـل   درجِ دُرِّ نــاب هرگــز دیــده ای
رهــزنِ دل هــا ســت چشــمش عاصــما
دزد در محـــــراب هرگـــــز دیـــــده ای

– ۲۴۴ –

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

تـــا آن نگـــارم از رخ جلبـــاب بـــاز کـــرده M 119[b]
دامـــانِ عاشـــقان را از خـــون طـــراز کـــرده
ســلطانِ حســن را بــین چــون از صــلابتِ عشــق M 120[a]
محمـــــود را اســـیرِ حســـــنِ ایــــاز کـــــرده
بــر دارم ار چــو منصــور صــد ره کشــد بــه دارم
مـــن آن نـــیم بـــه هـــرکس افشـــای راز کـــرده
احکـــام دادنِ ســـر بایـــد ز شـــمع آموخـــت
تـــا هســـت نیســـتی را گـــردن فـــراز کـــرده
انــداز خلــوصِ طینــت در کعبــهٔ حضــور اســت
صـــوفی ز راهِ ســـالوس عـــزمِ حجـــاز کـــرده
بــر جــام چــون صــراحی آورده ســجده زاهــد
کـــاین هیئتیـــت عابـــد در هـــر نمـــاز کـــرده
کوتـــاه بایـــدش بـــود دســـتِ نیـــاز عاصـــم
هـــرکس بـــه بـــی نیـــازی پـــا را دراز کـــرده

- ۲۴۵ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

M 120a

شـــمعِ افـــق نهـــان شـــد شـــد زهـــره در ترانـــه
ســـاقی ز شـــمعِ رویـــت پـــر نـــور ســـازخانه

بنشـــین و فتنـــه هـــا را بنشـــان و کـــامِ دل ده
بـــر خیـــز تـــا قیامـــت خیـــزد ز هـــر کرانـــه

گـــر زان خـــدنگِ مژگـــان خـــونم بریـــزی ای جـــان
دل را ســـپر بســـازم جـــان را کـــنم نشـــانه

هـــر کـــس بـــه پـــیچِ زلفـــی دارد ولـــیّ و دانـــد
جـــز ایـــن دلِ غـــریبم گـــم شـــد در ایـــن میانـــه

زان آتـــشِ ترابـــی بـــر جـــانِ دل زن آبـــی
تـــا چنـــد فکـــرِ دنیـــا تـــا کـــی غـــمِ زمانـــه

تـــا کـــی زبـــان درازی ای شـــمعِ جمـــع اینـــک
بـــر مـــی زنـــد ز مشـــرق شـــمعِ فلـــک زبانـــه

مجبـــورِ تـــو اســـت عاصـــم زیـــرا کـــه پنجـــۀ عشـــق
شـــیر از اجـــم بـــر آرد عنقـــا ز آشـــیانه

- ۲۴۶ -

[غزل]

[][1]

M 120b

ز گـــلِ جمـــالِ تـــو آتشـــی بـــه چمـــن گرفتـــه
ز لـــبِ تـــو خـــون بـــه دلِ عقیـــقِ یمـــن گرفتـــه

ز دو زلـــف و پـــرچم و عارضـــین و دهـــان تنـــگ
دلِ غنچـــه و گـــل و ضـــمیران و ســـمن گرفتـــه

ز شـــعاعِ روی تـــو شـــمعِ محفـــلِ خـــاور
بـــه دعـــا ســـتاده و خـــویش را بـــه کفـــن گرفتـــه

[1] در این شعر هر بیت به وزن های متفاوت دارد.

تو همه بتانِ تتار و خلخ و چین را
به کمندِ کاکل و گیسوی چو رسن گرفته
چه عجب چو عاصمم ار بود سر تاجداری
شهِ منطقمِ من و ملک را به سخن گرفته

- ۲۴۷ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

M 120[b] نهان از حاسدِ ناقص عیار آهسته آهسته
ربودم بوسه ای از روی یار آهسته آهسته
یکی روحِ مجسّم بود وی در نازکی من نیز
چو جان بگرفتمش اندر کنار آهسته آهسته
نمی خواهم چو کس داند که من گردِ رهِ اویم
به کویش کو برد بادم روان آهسته آهسته
چو سروِ قامتش از جوی اشکم تازه شد گفتم
به آخر آبِ چشم آمد به کار آهسته آهسته
رقیب آزار ها بر پا نمود آخر به یک آهی
ز پا افتاد چون شمعِ هزار آهسته آهسته
بترس از آهِ آتشبارِ من جانا که می گویند
بسوزد عالمی از یک شرار آهسته آهسته
مخور خونِ دل از بی عاشقی ای غنچۀ رعنا
ترا آخر شود عاشق هزار آهسته آهسته
نهی چون پای بر چشمم ز روی مردمی ای گل
حذر از خارِ مژگان زینهار آهسته آهسته
چه می نالی تو از دم سردیِ بادِ خزان بلبل
وفا گر کرد عمر آید بهار آهسته آهسته
M 121[a] چو بیخود گشتم از چشمانِ مستش عاصما گفتم
به همچو زان نظر آرد خمار آهسته آهسته

- ۲۴۸ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

M 121[a]

از دستِ عشق جامه دریدن چه فایده
از پنجهٔ پلنگ جهیدن چه فایده

مرغِ نفس به دام نیاید ز تن چو رفت
بر صید رفته دام تنیدن چه فایده

ماهی ز آب چون به سرابش گذر فتاد
چون مرغِ بسملش ز طپیدن چه فایده

هر گلشنی که بادِ سمومش به خاک ریخت
بر وی نسیمِ صبح وزیدن چه فایده

از هر بهی بهِ ذقنش به بود ولی
او را گزیدن و نگزیدن چه فایده

با کوی تو به باغ دویدن چه منفعت
بی روی تو به خلد دویدن چه فایده

ای مرغِ جان دگر به عبث بال و پر مزن
داری به پا چو رشته پریدن چه فایده

جان را به هیچ چون نستانند عاصما
بفروختن چه سود و خریدن چه فایده

- ۲۴۹ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

M 121[a]

ای دوست شمسه شمسه خور و شهر شهر ماه
وی موت توده توده و دخان موج موج آه

داده ز زلف بر خطِ نوخیز خلعتی
او خود ز ملکِ زنگ به چین آورد سپاه

دانی مجدّد از چه بود چرخِ حقّه باز

هـــر شــــام بشــــکنیش ز رخ بیضــــه در کــــلاه

چشــمِ تـــو جادیســـت درو هنـــد هنـــد ســـحر
زلـــفِ تـــو دهـــر دهـــر شـــب و عمـــر عمـــر راه

دارد عقیـــق و جـــزع مـــهِ مـــن یمـــن یمـــن
زان چشـــمِ لـــب بـــه میکـــده شـــد پیـــرِ خانقـــاه

مژگـــان قضـــا نگـــه قـــد و نـــاز جـــان گـــزار
غمـــزه ســـنان نگـــه ســـتم و عشـــوه عـــذر خـــواه

در صـــورتِ تـــو ســـورهٔ واللیـــل والضـــحی
روی جهـــان ســـفید ازو بخـــتِ مـــن ســـیاه

ای دل مخیّر ار شـوی از هـر چـه هسـت و نیسـت
از هســـت و نیســـت بگـــذر و او را ازو بخـــواه

عاصـــم بیافـــت رتبـــهٔ عصـــمت ز عفتـــت
یوســـف ز آبِ چـــاهِ زنخـــدانت یافـــت جـــاه

- ۲۵۰ -

[غزل]

[کامل: متفاعلن فعولن متفاعلن فعولن]

نـه گهـی توانمـت دیـد نـه دمـی ز مـن جـدایی M 121b
بـــه کـــدام راه پـــویم چـــو نـــدانمت کجـــایی

ز حســـود در ببنـــدم چـــو بـــه خلـــوتم در آیـــی
چـــو ز نـــاز رخ نمـــایی درِ جنّـــتم گشـــایی

نـه حـدِ مـن اسـت وصـلت مگـر آنکـه روی مـالم
بـه درت چـو اشـکِ سـایل بـه نـوای بینـوایی

چـو نهـی صـنم ز بینـی بـه مـهِ تمـام انگشـت
چه همـی کشـی تـو بـر مهـر ز خطـا خـطِ خطـایی

تو چنان که خواهی ای دوست بـه کمـالِ حـدِ حسـنی
به جـز ایـن نـدانمت عیـب و بـه عهـدِ خـود نپـایی

تـــو بســـوز تـــا بســـوزد دلِ دلربـــا بـــه حالـــت

بــود ایــن ز شــمعِ روشــن ره و رســمِ دلربــایی
مهــم اینــک آمــد از ره ز کمــر گــره گشــاده
چه نشسته ای تـو مطـرب چـه سـتاده ای تـو نـایی
تـو بـه شـرک در بمـانی نرسـی بـه سـرِّ وحـدت
نکنــی اگــر تــو بــدرودِ ســخن منــیّ و مــایی
چـه کنـی تـلاش عاصـم چـو بـه دام در فتـادی
کـه ز حلقـه هـای زلفـش نبـود تـو را رهـایی

- ۲۵۱ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

آمـد بـه بـزمِ رنـدان مسـت از شـرابِ نیمـی M 121[b]
بنمــود روی چــون مــه زیــرِ نقــابِ نیمــی
از نــاز بــر نــدارد مژگــانِ دلفــریبش
گـویی کـه چشـمِ مسـتش رفتـه بـه خـوابِ نیمـی
گفـتم چـه خـوش نمایـد رنـگِ حنـات بـر کـف
گفتـا بـه خـونِ عاشـق کـردم خضـابِ نیمـی
از شـام زلـفِ اخـرا نیمـی گشـوده چـون صـبح
گـــویی طلـــوع کـــرده خـــود آفتـــابِ نیمـــی
از ســوزشِ دل و جــان وز آبِ چشــمِ گریــان M 122[a]
نیمــی در آتشســتی عاشــق در آبِ نیمــی
یــک بوســه آرزو کــرد دل از لــب و دهــانش
از نــاز و کبــر و نخــوت دادی جــوابِ نیمــی
بــادِ صــباش انــداخت نیمــی ز برقــعِ نــور
بــر داشــت از رخِ یــار رســمِ حجــابِ نیمــی
بــر ســرو نــاز بســته نــارنج وش دو پســتان
بســتان بگفــت امّــا باشــم بــه خــوابِ نیمــی
بــا آن خــدنگِ مژگــان بــا آن دو چشــمِ فتّــان

بگرفــت جــانِ عاصـــم انـــدر شـــبابِ نیمـــی

- ۲۵۲ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

ای فــراقِ لــبِ جانــان جگــرم خــون کــردی M 122[a]
وانکـــه از دیـــدهٔ گریـــان همـــه بیـــرون کـــردی
مــن چنــین[۱] مســتم و بیخــود بــه گمــانم جانــا
بـــه ایـــاغم ز دو چشـــمانِ خـــود افیـــون کـــردی
بـه سـرم شـور فکنـدی بـه زبـان وصـفِ رخـت M 122[b]
بـــه دل آتـــش زدی و دیـــده چـــو جیحـــون کـــردی
ســاخت بــی علّــتم از کــوی تــو مفــروقِ رقیــب
شـد صـحیح ایـن کـه مثـالم بـه کـه مقـرون کـردی
عاصما دور به تو مـی رسـد اکنـون خـوش بـاش
ســاقی از رحــم نــه تقلیــد بــه گــردون کــردی

- ۲۵۳ -

[غزل]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن]

اگرچـــه عهـــد شکســـتیّ و راهِ مهـــر بریـــدی M 122[b]
بیـا بـــه دورِ تـــو گـــردم کـــه بـــاز جـــای امیـــدی
همیشــه در غــمِ ایــنم کــه خــود جمــالِ تــو بیــنم
در خزانـــهٔ عـــیشِ مـــرا مگـــر تـــو کلیـــدی
گرت نه میـلِ وصـال و درت نـه عـزمِ فـراق اسـت
جبــین چــرا بهــم آوردی و لــب از چــه گزیــدی
کـــدام بـــاغِ جنانـــت سرشـــته ای گـــلِ رعنـــا
بـــدین نزاکـــت و پـــاکیزگیّ و ســـرخ و ســـفیدی

---

[۱] چنین: چنین و M

لبِ وی ار نه لبِ آبِ خضر شد ز چه عاصم
به روز چیست چنین [...][1] نبات دمیدی

- ۲۵۴ -

[غزل]

[مضارع: مستفعلن فعولن مستفعلن فعولن]

بر بامِ عرشِ تو را خوانند هر سحری M 122b
مرغانِ بام و تو در خوابی و بی خبری
بلبل ز عشقِ گل و قمری به سروِ سهی
درچه چه این همه آن در کوکو آن دگری
آن را ز عشقِ بتی شب را به روز نکرد
نام ار نهاد پدر باری که جانوری
یعقوب و یوسف و بس از نسلِ آدمیان
قربانِ آن پدر و نیز آنچنان پسری
هرگز نظر نکنم آهوی چین و چگل M 123a
هرگز ثنا نکنم فردوس و حور و پری
آهو چنین نرود حوری چنین نبود
بالا چو سروِ سهی رفتن چو کبکِ دری
گر پرده بر فکنی عاصم ز غم برهد
عاصی فصیح شود بر حشر اگر گذری

- ۲۵۵ -

[غزل]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

ای زلفِ یارِ تو شبهی یا شبه گری M 123a
وی موی دوست نافه ای یا کان عنبری
گر مشک نیستی تو ز چه توده توده ای

---

[1] اینجا در نسخه هم خالی است

گر نافه نیستی بگو از چه معنبری
از بس که افکنی افکنی و حلقه حلقه ای
چینی و رشکِ نافهٔ فرخار و کشمری
بر کنجِ سینه حلقه زده مار خفته ای
بیدار گشته گاه دوان مار اژدری
گاهی نهاده سر به لب زمزمی گهی
حاجی صفت به گردنِ مینا مجاوری
با آن صفای جای همه در تزلزلی
گویا در آن حریمِ تو در سعی اندری
بر روی آتشیّ و گلستان بود تو را
قربانِ معجزِ تو مگر ابنِ آزری[1]
می بینمت همیشه بهشت است جای تو
در حیرتم ز حالتِ تو از چه کافری
گه گه به اوج رفته چو دستِ دعا مگر
عاصم صفت ز منعم خود در تشکّری

- ۲۵۶ -

[غزل]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

تو ای طبیب بود وقتی آنکه درمانی M 123b
مکن مضایقه مجروح را به درمانی
تو ای مریضِ محبّت بنال و خوش می باش
مبر جفای چو دردِ تو نیست درمانی
بدید هر که تو را صورت و به حیرت گفت
خدا گواست که این قوّه نیست درمانی
حضورِ دوست چو خواهی ز خویش غایب شو

[1] آزری :آذری M

وقاحـــت اســـت بیایـــد چـــو یـــار و تـــو مـــانی

به جسمِ عاصـمِ بـی جـان چـو جـان همـی آیـی

بیـــا بیـــا کـــه ز ســـر تـــا قـــدم همـــه جـــانی

- ۲۵۷ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

از لطافـــــت آن پـــــری روحِ مصـــــوّر بایـــــدی M 123[b]

از عـــرایض پـــاک پـــا تـــا ســـر مجـــوهر بایـــدی

قـــامتش را وصـــفِ عرعـــر یـــا صـــنوبر گفتـــه انـــد

شـــاخِ طـــوبی نـــارون یـــا ســـروِ کشـــمر بایـــدی

ای ســـمن ســـیما ز تـــابِ هجـــرِ رخســـارت مـــرا

چشـــم گریـــان ســـینه مجمـــر اشـــک اخگـــر بایـــدی

مبطـــلِ صـــد ســـحر بایســـتی خـــمِ هـــر گیســـویت[۱]

مـــوی تـــو بـــر رویـــت ابـــراهیمِ آزر[۲] بایـــدی

چـــون کمـــانِ ابروانـــت را نتانـــد کـــس کشـــید

چنبـــرِ زلفـــت کمنـــدِ طـــوسِ نـــوذر بایـــدی

تیـــرِ مژگـــانِ تـــو را نشـــتر همـــی خواندنـــد لیـــک

بهـــرِ قتـــلِ عاشـــقان خـــونریز خنجـــر بایـــدی

صـــبحِ دیـــدارِ تـــو چـــون روشـــنتر اســـت از آفتـــاب

مســـتفید از نـــورِ رویـــت مـــاهِ انـــور بایـــدی

هر که زان لب هـا سـخن رانـد بـود شـیرین سـخن

زان ســـبب الفـــاظِ مـــن قنـــدِ مکـــرّر بایـــدی

عاصـما گـر یـافتی رتبـت کـس از فضـل و هنـر M 124[a]

بـــی گمـــان امثـــالِ مـــا یحیـــی و جعفـــر بایـــدی

---

[۱] گیسویت: گیسوت M

[۲] آزر: آذر M

- ۲۵۸ -

[غزل]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن]

M 124[a]
مراســت جنّــتِ فــردوس دوزخ ار تــو بخــوانی
جهــنّم اســت مــرا بــاغِ خلــد اگــر تــو برانــی
بــه یــک حضــورِ تــو نــدهم هــزار روضــهٔ رضــوان
کــه آن متــاع نهــان اســت تــو بهــای عیــانی
ز تــو گــرفتنِ جــان و ز مــن ربــودنِ بوســه
مطیــعِ امــرِ تــو ام گــر دهــی و گــر بســتانی
ســفید روی ســیه چشــم و ســرخ لــب نمکینــی
لطیــف جســمی و ســنگین دلــیّ و تنــگ دهــانی
گــر ایســتی بــه وثــاقم و گــر روی ز کنــارم
بــه هــر دو حــاتمِ آرامِ جــان و روحِ روانــی
بــه شــیوه شــهرهٔ شــهریّ و آفــتِ زن و مــردی
بــه غمــزه فتنــه بیــا لابــه لای پیــر و جــوانی
بــر اینکــه روحِ روانــی کــرا رســد ســرِ انکــار
که شاهد است چو عاصم جهان بر آنکـه تـو جـانی

- ۲۵۹ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

M 124[a]
بــرای قــتلم ای مــه ابــروت شمشــیر بایســتی
نگاهــت ســحر پیکــان غمــزه مژگــان تیــر بایســتی
فراقــت بــا اجــل هــر چنــد تــو ام ســاختند امّــا
مــرا در ایــن اجــل یــک مــدّتی تــأخیر بایســتی
بهشت و ســدره و طـوبی و رضـوان حـور غلمـانش
بــه پــیشِ رویــت ای مــه تختــهٔ تصــویر بایســتی
دلِ مجــروح را در پــا چــه افکنــدی نگارینــا

رها گر کرد مژگان غمزه ات دلگیر بایستی

جنونِ ما چو از سودای آن پرچم بود عاصم

به پای عقلِ ما زلفِ بتان زنجیر بایستی

- ۲۶۰ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

از زلف چه عیّاری و طرّاری و رندی M 124b

خونِ همه در گردنِ آن ماه فکندی

آن ساحرِ کی بر رخِ آتش همه وقتی

تا روی زمین پستی و تا ماه بلندی

استاده چو ساحر به سرِ چاهِ زنخدان

چین و رسن و چنبر و قلاّب و کمندی

بر سر همه سودا و جنونی و بلایی

بر پای خرد دامی و زنجیری و بندی

ای قامتِ دلدار مگر نی شکرستی

سر تا به قدم شهدی و مصنوع ز قندی

چون شهد خورم زهر و شرنگ از کفت آری

نیشم همگی نوش بود چون تو پسندی

روی تو گل و ابر بود دیدهٔ عاصم

تا دیدهٔ عشّاق نگرید تو نخندی

- ۲۶۱ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

ز هجرت سوختم ای نو گلِ بستانِ جان رحمی M 124b

نماند ای بی وفا در جسم و جان تاب و توان رحمی

رهم از شش جهت مسدود کرده لشکرِ اندوه

نمانده چاره ای ای چارهٔ بیچارگان رحمی

رگِ جان تار و قامت چنگ دل نی استخوان مجمر
درین بزمم کسی نی ای کسِ هر بی کسان رحمی
ربودی از دلم صبر و ز جان طاقت ز چشمان نور
مرا کشتی ز حق شرمی کن ای نامهربان رحمی
صبا خاکسترم را زیرِ پای آن جوان انداز
بگو آهسته پا بر وی گذارد الأمان رحمی
ندارم بیش از این صبر از جدایی ای خدا مگذار
چنین بیمار و زارم ای معینِ ناتوان رحمی
گلستانِ وصالی را تمنّا می کند عاصم
مریز آن برگ و بارِ عمرش ای بادِ خزان رحمی

- ۲۶۲ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن]

بازم افکند به سر شورِ دگر عربده جویی M 125[a]
عقل را بست به زنجیرِ جنون سلسله مویی
برد از کاوشِ مژگان جگر و چاک کند دل
تاری از کاکلِ خود می ندهد بهرِ رفویی
راه از شش جهتم بسته مرا صید نموده
به چنان غبغب و زلف و خط و حال و لب و رویی
چون به هر جا که روم خالی از او نیست مکانی
غیرِ تسلیم و رضا نیست مرا راه به سویی
ای خوش آن روز که ساقی ز سرِ مهر نمودی
سرخوشم گه به یکی جامِ می و گه به سبویی
طفلی و کرده طفیلت سرِ خود خلقِ جهانی
به امیدی که فتد در خمِ چوگانِ تو گویی
دوست دارد همه کس دیده ز بهرِ نظر و من

عاصـــما بـــدترم از دیـــدهٔ خونیســـت عـــدویی

- ۲۶۳ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

تـــو بـــدان قامـــت و رخ گـــر بـــه چمـــن جلـــوگی M 125[a]
رشـــکِ شمشـــاد و گـــل و لالـــه و ســـرو ســـمنی
گفتمـــی مـــاهِ نـــوی گـــر بـــدی او را خـــط و خـــال
یـــا کـــه مهـــر ار بـــدی او را چـــو تـــو شـــیرین دهنـــی
داشـــتندی بـــه زبـــر گـــر مـــه و خورشـــید و هـــلال
گفتمـــــی عرعـــــری و ســـــروِ روانِ چمنـــــی
بـــر ســـمن ســـنبلی ای زلـــفِ تـــو یـــا شـــب بـــر روز
یـــا بـــران چـــاهِ ذقـــن چنبـــرِ مشـــکین رســـنی
ای صـــبا بهـــرِ خـــدا زلـــفِ ســـیه را بـــر گـــوی
تـــو غرابـــی بـــه ارم ســـایه چـــرا بـــر فکنـــی
بذلـــه گـــو غالیـــه مـــو آینـــه رویـــی امّـــا
سســـت پیمـــانی و آهـــن دل و ســـیمین ذقنـــی
مـــن نـــدانم چـــه گنـــه کـــرده ام ای غنچـــه دهـــن M 125[b]
کـــه بـــه هـــر آن بـــه جفـــای دلِ مـــن مـــی شـــکنی
تو بدین زلف و رخ و خال و خط و سـحر و فنـون
فتنـــهٔ بابـــل و آشـــوبِ خطـــا و ختنـــی
عاصـــما در پـــیِ جانانـــه چـــه پـــویی شـــب و روز
بگشـــا دیـــده کـــه بـــا دوســـت بـــه یـــک پیرهنـــی

- ۲۶۴ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

چو بنشست آن صنمِ مست از شرابِ نـابِ انگـوری M 125[b]
میـــانِ زاهـــدان بـــر خواســـت راه و رســـمِ مســـتوری

بدینسان گر خرابی می کند چشمِ سیه مستش
نماند در جهان ز آشوبِ وی آثارِ معموری

نه کوری چشمِ دل وا کن که تا بینی تفاوت ها
میانِ روشنی و ظلمت و بینایی و کوری

بزن تو بر خودیِّ خود یکی گامی و واصل شو
همین خطوه بود فرقِ رهِ نزدیکی و دوری

سوادِ ملکِ عیشت رو به ویرانی همی آرد
چو بندد بر سرت مانی قدر سارنگِ کافوری

ندیده گنج را بی مار و گل بی خار کس ای دل
مشو غافل ز نیشی چون بیابی نوشِ زنبوری

چو از احوالِ نطقِ اهلِ دل بی بهره ای جانا
مشو منکر به احوالِ نسیم و نطقِ منصوری

تو مأموری ترا مطلب همین اجرای امرِ او است
طلب هرگز نزیبد از تو چون مأمور مجبوری

نه یی چون مردِ میدانِ محبّت دم مزن عاصم
نباید کرد بی اسباب دعوای سلحشوری

- ۲۶۵ -

[غزل]

[کامل: متفاعلن متفاعلن متفاعلن متفاعلن]

به سمن دو سنبلِ پر شکن چو پراکنی M 125[b]
شب و روزِ ما همه ساحرانه به هم زنی

تو به زلف و کاکل و خال پرچم و گیسوان M 126[a]
همه چینی و ختن[1] و تتاری و لادنی

به لبی چو مُل به رخی چو گل به تنی چو جان
مهِ روشنی گلِ گلشنی بتِ ارمنی

[1] ختن: خوتن M

تو چه بشکنی دلِ عاشقان ز سرِ جفا
ز سرِ جفا دلِ عاشقان تو چه بشکنی
به حجابِ ابرِ سیه بری مه و مهر را
تو به عشوه پرده اگر ز چهره بر افکنی
تو بدان دو هندوِ پر فنون رسدم کنون
که بگویم آفتی و حرامی و رهزنی
تو که جانِ عاصمیّ و حیاتِ جهانیان
چو صبا چرا گذری به دیده نمی کنی

- ۲۶۶ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

آن نگاری کش تو خوبی هر زمان با اوستی M 126[a]
هر گهی گشتی ز خود بیگانه با او دوستی
همچو قمری متّصل با سروی و جویی تو سرد
کو نگارم گویی و هر لحظه با کو کوستی
چشم بگشا تا شوی حق گوی و حق بین وانگهی
همچو منصور ار اناالحق می زنی حق کوستی
تا یکی جویی دوای دردِ خود از ناکسان
چونکه خود در اصل و معنی درد را داروستی
گر شناسی خویش را بر خویش جان قربان کنی
وانگهی خود را همی جویی اگر حق جوستی
تا اسیرِ رنگ و بویی کی به بی رنگی رسی
تا به کی چون دیگران در قیدِ رنگ و بوستی
از فراقش عاصما افتان و خیزانی ولی M 126[b]
همچو جان در کالبد با وی تو در یک پوستی

- ۲۶۷ -

[غزل]

[حفیف:فعلاتن مفاعلن فعلن]

گر نه مژگانش با خطر بودی — صبحِ اقبالِ باختر بودی M 126b

حارسِ خاتمش برهمنِ زلف — لعلِ لب خازنِ گهر بودی

زیرِ برقع چو روی بنمودی — در دلِ شب یکی سحر بودی

با همه شیب می شبابیدم — با منش گر گهی نظر بودی

بخت اگر یار بود عاصم را

با ویم قصّهٔ دگر بودی

- ۲۶۸ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

یک هفته شد آن ماهِ دو هفته به پیامی M 126b

یادم ننمود و نفرستاد سلامی

می سوزم و کس را غمی از سوختنم نیست

می میرم و احیا نکنندم به کلامی

جان در خمِ زلفش چو فکندیم بگفتند

فریاد که صیدِ حرم افتاد به دامی

پروانهٔ بی بال و پر بزمِ تو بودم

نگرفتم ازآن پرتوِ رخسارِ تو کامی

دل مرغکِ وحشی است مرنجانش خدا را

مشکل بنشانیش چو بر خواست ز بامی

هر چند مرا نیست چو تو یادِ شهی لیک

چون من به همه دهر تو را نیست غلامی

با تیرِ نگاهت چه کند عاصمِ بیجان

کس تیرِ اجل را نگرفته است زمامی

- ۲۶۹ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

باز آمد و در راهِ وی ای دیده نثاری M 127[b]
بر پای وی از خونِ جگر ساز نگاری
جز خاک و خودم که بود باد به کویش
یا رب ننشیند به دلش هیچ غباری
خوش سحر به کار آوری از زلف و رخِ خویش
بر روز دو شب داری و بر چهره بهاری
تا کی ز فراقِ رخت ای گلبنِ رعنا
هر لحظه به چشمم خلد از جورِ تو خاری
در کارِ غلامان چو سرِ خواجگیت نیست
ما نیز نداریم به عشقت سر و کاری
من بعد شما و طرب و وصلِ رقیبان
ماییم فراقِ حزن و نالهٔ زاری
از عصمتِ عاصم ز چه در شبهه فتادی
او از تو نمی خواست به جز بوس و کناری

- ۲۷۰ -

[غزل]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

دانم احزا غمِ آن شوخ به سر می کشدم M 127[b]
هر دم از نازِ دگر یارِ دگر می کشدم
گه نهیبم دهد از ناز و گهی وعدهٔ وصل
دانم آخر که درین بوک و مگر می کشدم
سفرِ یار و کدر هر دو به هم متّفقند
نکشدم گر سفرِ یار کدر می کشدم
هیچ دانی ز چه رو رختِ سفر می بندد
در حضورش چو نمردم به سفر می کشدم
شد حبیبم ز بر و ماند رقیبم بر در
بی گمان خدمتِ این حاجبِ در می کشدم

هنرم می دهد و نان ز کفم می گیرد
حیله کاریِ فلک بین به هنر می کشدم

کشتمی عاصمِ بیچاره ندارد حذری
از چه رو یار ندانم به حذر می کشدم

- ٢٧١ -

[قطعه]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

باغیست باغِ دار ز سرحدِّ خاوران M 100[a]
تا قیروان نبوده چنان دارِ انبساط

باغی چنان که لالهٔ صحرای چین از او
آتش به جان و بر جگرش داغِ اعتباط

در باغ هاش لاله چو در حجله نو عروس
در راغ هاش ژاله چو اطفال در قماط

در سایهٔ نخیل و نهال و ترنجِ او
عشّاق شیشه های دلِ خود کنند لقاط

از آب و تابِ دجله و حورانِ بابلیش
کوثر به رشک و حور به جانش کشد سقاط

کی دارد از تزلزلِ ایّام رعشه ای
ز اطراف وی اسود نشسته به احتیاط

چون آیدت به شیشه پری عاصما مگو
کی دارد آدمی به پری وجهِ اختلاط

- ٢٧٢ -

قطعه، عاصم افندی

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

بارک الله ز علاّمهٔ دهر از رهِ فخر M 137[b]
فخرِ رازی قدمش بوسد و بر دیده نهد

سیّد و سعد معید وی و سحبانش مرید

عمعـــق و نابغـــه ار حاجـــبِ وی بـــرده حســـد
مفتـــیِ ملـــکِ عـــراق و ملکـــوتش مخلـــص
گـــردِ راهـــش بـــرد از دیـــدهٔ ناســـوت رمـــد
آفتـــاب از نظـــرِ مهـــرِ علـــومِ فیضـــیش
زابنـــوس اســـت یکـــی مهـــره کـــه شـــبرنگ فتـــد
نشـــود فـــرق میـــانِ شـــبه و شـــمس آری
گـــویم دایمـــش ار عهـــده بیـــاری خـــرد
شخصِ فیضی چو ز وی شمسِ فلک چون شبه است
شـــمس را کـــس نتوانـــد کـــه ز شـــب فـــرق کنـــد
نـــورِ شـــمسِ فلکـــی را اســـت غوایـــل در پـــی
علـــمِ فیضیســـت درخشـــان همـــه آن تـــا بـــه ابـــد
شـــــخص دنیـــــا طلبـــــد روشـــــی راه ازو
شـخص دیـن خواهـد ازیـن پـی بـه مناجـات بـرد
بـــاریش عمـــر بـــده تـــا بـــه حضـــورش عاصـــم
علـــمِ در زر ز نـــود تـــا صـــد و پنجـــه برســـد

- ۲۷۳ -

قطعات

[حفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن]

دلبـــری دیـــد پیـــر مـــردی را — کـــرد از وی کنـاره گفـت ای واه M 138[a]
گفـتش ای نـو نهـالِ بـاغِ دلـم — چه کنی تو به مـوی ریـش نگـاه
تو نظر کن به ریـشِ بـو العبـاس — که چه خوش منظر است و مـوی سـیاه
چون بدید آن بروت و سبلت و ریش — خوش پسـندید و گفـت ای والله
موی های ذقن چو پشـم شـمرد — شادمان شد به ریش کاکـه سـیاه
عـار مـی داشـت اوّل از پیـریش — بردش آخر بـه پشـمِ خایـه پنـاه
گفت بسپوز تـا بـه بـن منـدیش — ننویسـد خـدای بـر تـو گنـاه

پیـــرِ مـــردان بـــه کـــار مـــی آینـــد

روزِ میـــدان نـــه کـــودکِ کـــم بـــاه

- ۲۷۴ -

قطعه

[حفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن]

عید اگر دولتست و اقبال است　　همـه آن عیـد عیـدِ اقبـال اسـت　M 138[a]

آنکـــه او دهـــر در ســـتودنِ او　　هرچه تفصیل گوید اجمـال اسـت

رزقِ هـر عـارفی حوالـه بـه وی　　کرده آنکو محـوّل الحـال اسـت

نظرش گر بـه مـور و پشّـه فتـد　　این جم است آن همای اقبال اسـت

بـــاز گـــو عاصـــم از رهِ تبریـــک

همـــه آن عیـــد عیـــدِ اقبـــال اســـت

- ۲۷۵ -

قطعه

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

ای آنکـــه پایـــه یافتـــه از فضـــلِ تـــو هنـــر　M 138[b]

ناهیـــدت از قلـــم چـــو عطـــارد گرفتـــه فـــر

وی از کـــرم رســـولِ تـــو توقیـــعِ تـــو رســـاند

چـــون بـــر فقیـــری از قبـــلِ شـــاهِ کاشـــغر

بنهـــادمش بهـــا مـــه گهـــی گـــه بـــه جـــانِ دل

وانگـــه ز آرزوش نهـــادم بـــه ســـینه بـــر

پـــنج آیتـــی در او[1] همـــه چـــون پنجـــهٔ ضـــیا

کـفـّ الخضیبشـان ز حسـد خـون بـه دیـده در

چـون خوانـدمش بیامـدم از بخـتِ خـود شـگفت

نیـــز از براعـــهٔ دو زبـــان خـــون شـــدم چگـــر

زیـــرا بـــه التفـــاتِ شـــهان نیســـت اعتبـــار

---

[1] در او: دروM

ضیغم بود ز آشتی و خنده اش خطر
باری تو چون به نیرهٔ فاروقِ اعظمی
از نورِ شمس علمِ تو روشن بود قمر
اکسیرِ فضل و روحِ هنر در تو مضمرند
چون جزمِ فعل در لم و چون عدل در عمر
سحبانت باقل آمد و حسانت مدح خوان
جا خط چو تجربت نهاده به پای سر
در عزّتت عزیزیِ عاصم همین بس است
تو شمس و من سها و تو دریا و من شمر

- ۲۷۶ -

قطعه

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

درِ سرای کسی را مکوب کو از تو M 138[b]
نفور دارد و تو لابه ها کنی آغاز
مگو اگر نکنم لابه ها حوایجِ من
به عوق افتد و با من نمی شود دمساز
قضای حاجتِ خود را ز قاضی الحاجات
بخواه و بر سرِ وی ناز ها بکن نه نیاز

- ۲۷۷ -

قطعه

[خفیف: فاعلاتن مفاعلن فاعلاتن]

ای که الطافِ تو به دانی و قاصی M 139[a]
همچو بارانِ رحمت است به عاصی
راحِ صیفی به لا و لات و لکن
بالشّتاء و لات حین مناصی

- ۲۷۸ -

قطعه

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

بو سماعیل آن براهیم الخلیلِ خوش نهاد M 139[a]
باد بر اقران رشید و شادمان بادش فواد

ساخت این خلوت سر از انسان که هرکس دید گفت
دستِ جبریلش ز جنّت بر گشاد اینجا نهاد

- ٢٧٩ -

قطعه

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

اهلِ علم ار علم را عزّت گرفتی علم نیز M 139[a]
عزّ و شان می داد ایشان را به تو قیر و جلال

لیک چون کردند ضایع علم را اصحابِ علم
علم نیز انداخت ایشان را به زندانِ ضلال

- ٢٨٠ -

قطعه

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

پیران همه از عشقِ جوانان شده مجنون M 139[a]
عاصم به جوانیش به پیری شده مفتون

عثمانِ دوم غوثِ جهان معدنِ اسرار
از وصفِ من و ما و چه و چون شده بیرون

- ٢٨١ -

قطعه

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

بغداد اگر باغِ جنان است به ما چه M 139[a]
ور دجله خود آبِ حیوان است به ما چه

گویند جهان جای تنعّم بود آری
ما را چو تنعّم نه ازآن است به ما چه

- ٢٨٢ -

قطعه

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

M 139b

ای نفــس مبــر رشــک بــه هــر منصــبِ اعــلا
نوبــت بــه تــو آخــر رســد از همّــتِ مــولا

خوامــوش شــو و صــبر کــن از محنــتِ ایّــام
نزدیــک بــود حــق کنــدت از همــه بــالا

- ۲۸۳ -

قطعه

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

M 139b

اگــر کــم مهــریِ دوران بنــانم را نــه بشکســتی
به مغجز هر خطم صد راه سحر از خـوش خطـان بسـتی

یکـی صـفحه بـده نـوع از خطـوطِ خطّـهٔ اسـلام
نگــارم گــر نباشــد بــاورت لــوح و قلــم هســتی

خطِ تعلیق و ریحـان و رقـاع و نسـخ و نسـتعلیق
مثّنـا و غبـار و کـوفی و ثلـث و شکسـت اسـتی

- ۲۸۴ -

قطعه

[خفیف:فعلاتن مفاعلن فعلن]

M 139b
M 148b

یوسـفِ مصـر مسـعدت مظهـر　　آنکـه بـا رای و[1] پـر فـلاح آمـد
در میــانِ دو دولــتِ عظمــی　　صـلح افکنـد و بـا صـلاح آمـد

گر به شب رفت چون مهِ گـردون　　همچو خورشـید در صـباح آمـد
دوسـتان را همـه سـرور رسـید　　دهــر را باعــثِ نجــاح آمــد

از بــــــرای نثــــــارِ مقــــــدمِ او
ز آســــمان پیــــکِ ذوالجنــــاح آمــــد

- ۲۸۵ -

[1] و: M 139b- M 148b

قطعه

[هزج: مفعول مفاعیلن فعولن فع]

فرزنـــــدِ عزیـــــزِ دلبنـــــدم   نـــو بـــادهٔ مثمـــرِ برومنـــدم   M 139[b]
در هجرِ تـو همچـو ابـر گریـانم   با وصلِ تو همچو گل همی خندم
در هر دو جهان تویی عزیـزِ مـن   ای آنکه ز تو به دهـر خورسـندم   M 140[a]
بـا جهلـی اگـر رهِ جنـون گیـرم   بـا علمـی اگـر بـه عقـل پیونـدم
با غیر چـو خنـدهٔ تـو مـی بینـم   زان خنده به ذوق سم شـود قنـدم
از بنـــدِ مخالفـــان رهـــا باشـــی   آویزه ای گوش اگـر کنـی پنـدم
گل باش و دلِ مرا گلسـتان کـن   خـاری منمـا کـه خـوار بیننـدم
از بهرِ خدا به علم و عرفان کـوش   در خدمت آنکـه مهـرش آکنـدم
تحریـرِ زمانـه شـیخ طـه دهـر   شـاید کـه بگویـدش خداونـدم
اثبـــاتِ یگـــانگیش را شـــاهد   جاحظ ز عرب حسـن ز میمنـدم
پـیشِ جبـلِ وقـار آن خضـرت   نایـد بـه نظـر هـزار الونـدم

گویـد بـه دعـاش خـود دوامـش بـاد
تـــا پـــیشِ نظـــر بـــود دماونـــدم

- ۲۸۶ -

قطعه

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیلن فع]

ای آنکه تو را نجلِ ذکی مـی گوینـد   شبلِ اسد و سبطِ علی مـی گوینـد   M 140[a]
آنانکه به جدِّ امجدت فخر کننـد   فخرِ همه دهر و دو ولی می گوینـد
بهرِ تو "وَإِن یَکَادُ"[1] بـا نـاد علـی   خوانند و به دل سینجلی می گوینـد
فیضِ تو محیطِ اهـلِ دنیـا داننـد   با چرخِ برین مقابلی مـی گوینـد   M 140[b]
دل بحر و گفت سحاب می خوانـد قضـا   بشنید قدر گفت بلی مـی گوینـد

[1] «وَإِن يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ»: قرآن،۶۸\۵۱

القصّه تو آنی که پس از حمدِ خدا نامت نه خفی بلکه جلی می گویند

یعنی چو دعا کنند از بهرِ نجات
الله و محمّد و علی می گویند

- ۲۸۷ -

قطعه

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن]

که بود آنکه بر اقرانِ خویش کرد بلندی M 140b
به عشوه و به لطافت به دلبریّ و برندی
که بود آنکه مرا ساخت سر بلند به کیهان
که بود آنکه مرا داد خلعتان پرندی
که بود آنکه در این قحط سالِ جود و سماحت
نمود زنده دلِ عاصم و روانِ خجندی
سروش از تتقِ غیب داد پاسخم و گفت
محمّد ابنِ سلیمان جنابِ شوقی افندی
مخور غم و بخورش عاصما نوال و مپرسش
که بود آنکه بر اقرانِ خویش کرد بلندی

- ۲۸۸ -

قطعه

[رجز: مفتعلن مفتعلن مفاعلن]

محمده وافره مر خدای را بی حد و مر سپاس کبریای را M 140b
کرده چسان خیمهٔ نه سپهر را بی سبب و فاصله و وتد به پا
بسطِ زمین خوانِ مدید نغمش رحمتِ وی سریع و کامل الوفا
سالم بی علل بود خدای و بس مقتدر و مهیمن شفاء را
بحرِ کرم را تقطیعِ قلم از انبیا و شعرا نهاد پا M 140aA
داد همان را از کلامِ خود خبر کرد همین رازِ حکم ز خبر سرا

حاکم آن فخرِ رسل حکیم ایـن حضـرتِ فیضـی فضـایل اکتنـا
مهـرِ سـپهرِ آسـمانِ معرفـت مفتـیِ دیـنِ حـق رئـیس العلمـا
آنکه عـراق رازِ وی بـه جـان شـرف هـادی و رهنمـای شـرحِ مصـطفی
سبکِ قصایدش بـود مقـرِ صـد گـل از غـزلش چشـمِ غـزال در قضـا
کوهِ وقار و سجرِ علم و شـمسِ دیـن عـارفِ حـق عـالمِ علـمِ ماسـوا
شعرِ خوشش مشعرِ بیتِ خاندان بـاد ز دودِ مـان او جهـان بـه پـا

چـون شـد ازو تـرا قبـول عاصـما
بـادِ ورا قبـولِ حـق ز تـو دعـا

- ٢٨٩ -

قطعه

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

M 140aA دوران چـو کـارِ دولتـی از نـو جـوان کنـد
یـک نـو جـوانی آورد و ترجمـان کنـد
خـان احمـد آنکـه رازِ جهـان را متـرجم اسـت
وز رایِ راسـت پیـر فلـک را جـوان کنـد
تبریـکِ ترجمـانی وی آن بـود کـه دهـر
هسـتیِ خـویش را بـه حضـورش روان کنـد
صـد آفـرین بـه دانـشِ اقبـالِ دولتـی
کـان را بـه کـارِ دولـتِ خـود کـاردان کنـد
الآن صـفا بیافـت پـذیرای دولتـین
زانسـان پـذیرهٔ همـه را شـادمان کنـد
M 140bA بـادت مبـارک ایـن رتـب و منصـبِ هنـی
ای آنکـه دهـر هرچـه تـو گـویی چنـان کنـد
دایـم کنـد بـه جـدِّ تـو انسـاب افتخـار
بختـت همیشـه بهتـر ازیـن کـامران کنـد
جاویـد نیسـت دهـر بـه درهـم بـه کـس ولـی

عاصـم بـه شـعر نـامِ تـو را جـاودان کنـد

تـا از صـلوة نـام و نشـان اسـت از صـلات

دهـرت سـلام خوانـد و مـدحت جهـان کنـد

- ۲۹۰ -

[قطعه] تاریخ

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

M 146ª
M 148ª

ایـا عظـیمِ خـدیوی وجـودِ بهبـودت

جهان و هر چه در او[1] هسـت جملـه را سـود اسـت

M 146ª
M 148ᵇ

علـی الخصـوص همـین منصـبِ صـدارتِ تـو

جمیـعِ اهـلِ دول را اجـلّ مقصـود اسـت

نبـوده نصـبِ کسـی اینچنـین بـه جـا عاصـم

ایـازِ بـزمِ صـدارت نـدیمِ محمـود اسـت

- ۲۹۱ -

قطعه

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

M 163ª

ای خـدیوِ بـی نظیـر ای داور ای در دهـر فـرد

حالِ عاصم بـین کـه دارد اشـک سـرخ و رنـگِ زرد

مـرغِ بـی بـال و پـرم افتـاده ام در دامِ دهـر

نـی کشـد نـه دانـه بخشـد دارد او بـا مـن نبـرد

چـون دعـای قدسـیانت گشـت مقبـول از چـه رو

تـا دم صـور سـرافیلم ببایـد صـبر کـرد

چیسـت آخـر بـر قـرار و رای ایشـانت جـواب

ای سـلیلِ حضـرتِ کـرار ای فرزانـه مـرد

زنـد در خـاکم مکـن تـو جـاه جـدّت بـو تـراب

بـو کـه ننشـاند قـدر بـر خـاطرِ پـاکِ تـو کـرد

---

[1] در او: M 146ª درو M 148ª

بــر حــذر بــاش از نیــاز و التمــاسِ قدســیان
تا مگویندت کـه قـدرت داشـت بـر خیـزد نکـرد

- ۲۹۲ -

[قطعه] تاریخ

[هزج:مفعول مفاعیلن فعولن]

حمـدی بـگِ نـا مـراد را حیـف   گر دیـد حـروفِ عمـرِ او حـک   M 163b
تــــاریخِ وفـــاتش ار نـــدانی   بنویس شش و نـه [و] ده و یـک

- ۲۹۳ -

[نظم]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

یـافتم مـن انـدرین دیـرِ سـپنج   نازنین یاری چـو بـاد آورد گـنج   M 140bA
لیـک از راهِ غـرورِ حسـنِ خـود   باشـد او دیـر آشـنا و زود رنـج

- ۲۹۴ -

[نظم]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

پرســـیدم از ســـپهر چـــرا گشـــته ای نـــوان   M 140bA
بـــر گـــو چراســـت دیـــدهٔ افـــلاک خـــون فشـــان
تـــن داغـــدار و ســـینه ز خورشـــید پـــر لهیـــب
در بـــر لبـــاسِ مـــاتم و وز دل شـــرر فشـــان
بـــا رنـــگِ زرد در شـــفقِ ســـرخ بینمـــت
آیـــا چـــه روی داده ز ظلـــمِ جهانیـــان
آه از شـــهاب داری و داغ از ســـتاره هـــا
بـــر ســـر فشـــانده خـــاکِ مـــذلّت ز کهکشـــان
بـر گـو چـرا نشسـته بـه خـون ایـن هـلالِ تـو
چـون کشـتیی کـه گشـته بـه دریـای خـون روان
گفـــت ایـــن هـــلال مـــاهِ محـــرّم بـــود کـــزو
در سـوک و ماتمنـد و عـزا وحـش و انـس و جـان

M 141[a]

مانا هلال نیست ز مظلومیِ حسین
انگشتِ حیرتش به دهن مانده آسمان

قومی بر آل و بیتِ نبی کرده دشمنی[1]
پامال گشته آل ازآن قوم بی امان

بر نیزه شد به ظلم سرِ سروران حسین
گریان دو چشمِ فاطمه خندان یزیدیان

از شرمِ تشنگیِ حسین ابروی خاک
از چشم چشمه سار همی ریزد این زمان

دایم ازین قضیّه به طوفانِ خونِ درم
صبح و مسا کنارم ازآن گشته خون فشان

خاکش به سر شد این گرهِ خاک تا به حشر
گریان سحاب و رعد بنالد بر آسمان

آباء و امّهات و موالید و بحر و بر
در ماتمند بهرِ حسین آن سرِ شهان

آن را که خوانیش تو هلال آن رکابِ اوست
مانده بر آسمان ز پیِ قتلِ او نشان

عاصم مگو به شام چسان رفت اهلِ بیت
کاتش فتد به ارض و سموات و انس و جان

- ۲۹۵ -

[نظم]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

M 141[a]

بستند راهِ آب در آن مشهدِ آن زمان
بر اهلبیتِ حیدرِ کرّار ظالمان

بی آب خشک ماند چو لب های اهلبیت
ای کاش نامِ آب نمی ماند در جهان

---

[1] دشمنی : دوشمنی M

بر داشت مشکِ حضرتِ عبّاس کآب را
آرد برای اصغرِ لب تشنه در زمان
شد همچو شیر پشه و پر کرد زابِ مشک
وز برجِ دلو چون اسد آمد برون روان
چون زاده ای زیاد به خود نقضِ دین نمود
بیداد کرد زادۀ سعد اندران میان
غرّید و گفت هان مگذارید کاورند M 141[b]
آب از برای عترتِ لب تشنه رایگان
آن حضرت ارچه کرد نبرد غظنفری
آخر ز هجمۀ سپهِ آن سیه دلان
شد قطع هر دو دستش و آبش به خاک ریخت
فریاد العطش ز زمین شد بر آسمان
چون شد شهید حضرتِ عبّاس در نبرد
لب تشنه ماند آلِ پیمبر در آن مکان
دریا ز موج لطمه زنان شد به روی و سر
پر شد ز اشکِ چشمِ حباب از ستمگران
طوفانِ خون پدید شد از دشتِ کربلا
وز خونِ ناحقِ شهدا سیل ها روان
از چشمِ قدسیان همه خون بر زمین چکید
بر شد بر آسمان ز زمین ناله و فغان
عاصم مگو به شام چسان رفت اهلِ بیت
کاتش فتد به ارض و سموات و انس و جان

- ۲۹۶ -

[نظم]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

گرید فلک به حالتِ عطشانِ تشنگان M 141[b]
موید ملک به بی کسیِ زخم گشتگان

قاسم چو دید عمّ کرامش شهید شد
لب تشنه شد به معرکه چون اژدرِ دمان
رفت و شکست قلبِ سپه لیک صد دریغ
شد شادیش به دل به عزا هم دران زمان
گفتا به مام هست مرا یک وصیّتی
امّا به جای آر و مکن غفلتی دران
هرگه که آبِ سرد بنوشی ز راهِ لطف
یاد آور آن زمان ز من ایامِ مهربان
ای چرخ هرزه کرد و عنا پیشه تا به کی
داری بهم عزا و عروسی تو تو امان
M 142a آزرمی از جوانیِ قاسم نمی کنی
در راحتی هزار ستم می کنی عیان
شرمی نکردی ای فلک از بضعة الرّسول
وز آبِ چشمِ سیّدِ ساداتِ انس و جان
از راهِ بی ثباتی و دانش سرِ حسین
بهرِ یزید کرده ای از جهل ار مغان
آن حلق را که فخرِ دو عالم همی مکید
کردی به بوسه گاه دمِ تیغ بی امان
کاش آن زمان که این حرکت از تو سر زدی
بی سود هستیِ تو به سوی عدم روان
عاصم مگو به شام چسان رفت اهلِ بیت
کاتش فتد به ارض و سموات و انس و جان

- ۲۹۷ -

[نظم]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

M 142a از ظلمِ بی نهایت از دین گذشتگان
بر باد شد سرادقِ اعزا ز قدسیان

تابوت گشت مهدِ علی اصغر از ستم
خونش به جای شیر همی گشت در دهان
نوکِ سنان چو بر دهنش خورد از عطش
پستان خیال کرد و مکید او سرِ سنان
زهرا و حیدرش بگرفتند در کنار
کای نورِ دیده از تو چه خواهند ظالمان
روحِ نبیش داد تسلّی به وصلِ خویش
گفتا زهی نوید ولی ای مرا روان
این است التماسِ من از ذاتِ پاکِ تو
ای باعثِ وجودِ همه ماسوائیان
اشک از دو چشمِ حیدرِ کرّار پاک کن
مگذار هان بتول شود زار و ناتوان
M 142b
گر رشحه ای ز چشمِ وی آید به روی خاک
راهِ فنا همی سپرند ارض و آسمان
وینک مرا خدای به خود خوانده یا رسول
بس دیر شد سلام علیک ای عظیمشان
لب تشنه چون به حضرتِ جانان وصال یافت
بر خواست صوت و اعطش از خیلِ قدسیان
از ضرب دست های ملایک به سینه ها
وز گیسوی بریدهٔ غلامان و حوریان
پوشید روی شمس و سما نیل رنگ شد
شب گشت روز و روزِ قیامت بشد عیان
عاصم مگو به شام چسان رفت اهلِ بیت
کاتش فتد به ارض و سموات و انس و جان

- ۲۹۸ -

[نظم]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

M 142b چون دید حالِ عترتِ بیچاره آنچنان
بر شد حسینِ تشنه بر اشهب به کف سنان
بشکست پشتِ خصم به یک نیم حمله لیک
آمد نداش از قبلِ ربِّ مستعان
آهسته یا حسین که آمد گهِ وصال
تعجیل کن به وصل که بس دیر شد زمان
تسلیم گشت و تن به شهادت سپرد و حق
خواندش به عرش قدر زهی قدر شایگان
آن خنجری که بوسه گهِ مصطفی بدی
ببریده گشت و بر بنهادندش بر سنان
آن عترتی که حق به نبی کرده مدحشان
بستند یک به یک چو اسیران بر اشتران
آن دم که شد به نیزه سرِ آن بزرگوار
عرش اهتزاز یافت سرافیل شد نوان
لرزید خاک و وز حرکت ماند چرخِ پیر
تبدیل شد به مرثیه تسبیحِ قدسیان
M 143a کرّوبیان رسیده به عزّت ز نزدِ حق
بردند روحِ پاکِ حسین اندر آن زمان
چون جای جدِّ خویش به عرشِ عظیم دید
آمد سلامش از قبلِ خالقِ جهان
گفتا بخواه تا دهمت آنچه رای تو است
گفت آنچه خواست جدِّ من از جرمِ امّتان
فرمان رسید از قبلِ حق که یا حسین
بخشیدمت هر آنچه تو خواهی ز عاصیان
تنها و بی معاون و بیمار و تشنه لب
زین العباد ماند در آن دشتِ خون فشان

عاصم مگو به شام چسان رفت اهلِ بیت
کاتش فتد به ارض و سموات و انس و جان

- ۲۹۹ -

[نظم]

[سریع: مفتعلن فاعلن مفتعلن فع]

فائق افندی ممیّز همه اشیا M 143[a]
آنگه نزادش نظیر ز آدم و حوّا
رتبهٔ دلخواهِ دوستانِ گرامی
آمدش از دولتِ علیّهٔ علیا
خواست دو دست بشیر و قَالَ لِی اَرْخِ
ثانیه مژده دهد ز رتبهٔ اولی

- ۳۰۰ -

[نظم] تاریخ

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

از مسرّاتِ جلوسِ پادشاهِ بی قرین M 143[a]
بانگ یا بشری گذشت از آسمانِ هفتمین
حضرتِ کشور ستان دارا خدم جم پاسبان
جالسِ تختِ خلافت صاحبِ تاج و نگین
از زیادیِ سپاهش سر زمین آرد کمی
وز غلامانِ درش جمشید و کی طغرل نگین
آتشی کان بر جهد از توبِ دشمن[1] کوبِ او M 143[b]
گیرد اطرافِ عدو چون کوهِ قافِ آتشین
دوزخِ قهرش به دشمن[2] قایلِ ''هَلْ مِنْ مَزِیدٍ''[3]

---

[1] دشمن : دوشمن M

[2] دشمن : دوشمن M

[3] «يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِن مَّزِيدٍ»: قرآن، ۵۰\۳۰

دوستان از آبِ لطفش نایلِ ماءِ معین

از دمش احیا ملل وز عدلِ او شادان امم

وز رخش دنیا و مافیها همه خلدِ برین

مژده باشد اهلِ دین را عاصم این تاریخِ تام

شد امیرِ مؤمنان سلطان مرادِ پنجمین

- ۳۰۱ -

[نظم] تاریخ

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

پادشاهِ کامران سلطان مرادِ پنجمین M 143b

شش جهت زو در امان سلطان مرادِ پنجمین

امّهاتِ سفلی و آباءِ علوی رازِ نو

کرده از عدلش جوان سلطان مرادِ پنجمین

کهکشان هفت آسمان سیّارگان چون پاسبان

بر درش گردن کشان سلطان مرادِ پنجمین

پادشاها ای شهنشاهِ معظّم شهریار

ای مرادِ انس و جان سلطان مرادِ پنجمین

باد تخت و تاج و اورنگ و سریرت پایدار

ای شهِ راحت رسان سلطان مرادِ پنجمین

عاصما بنویس تاریخِ جلوسِ پادشاه

شد امیرِ مؤمنان سلطان مرادِ پنجمین

- ۳۰۲ -

[نظم] تاریخ

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

یا رب تو راست آنچه ستایش ز ماسواست M 143b

ممنونِ نعمتِ تو اگر شه و گر گداست

مجموعِ اخشج و موالید و کاینات

مهرِ سپاس و حمدِ تو هر یک به یک نواست

ما ابکمیم و شکرِ تو اکسیرِ اعظم است
ورنه گدای نیست مر آن را که کیمیاست

M 144[a] در سالِ یک هزار و دو صد بود و شصت و شش
دادی مرا تو طفلی از او روح با صفاست

اسمش بر آسمان چو علی ساختی مرا
از شوقِ لطف و عاطفتت پیرهن قباست

یا رب به عرش و فرش و قلم لوح و کرسیت
یا رب به نورِ احمد و چند آنکه انبیاست

دایم ز بد سمیِّ علی را نگاه دار
محفوظ دارش از کدرِ هر چه نا سزاست

- ۳۰۳ -

[نظم] تاریخ

[متقارب: فعولن فعولن فعولن فعولن]

M 144[a] الهی تویی و بس اینم یقین است — تویی آنکه خلّاقِ عرشِ برین است
تو آن صانعی کز نمِ قدرتِ تو است — هر آن نعمت از الفتِ ماء و طین است
تو آن داوری داورانِ ممالک — به درگاهِ تو جمله سر بر زمین است
ز شوقِ جمالِ تو سر می بر آرد — هران نرگس و لاله و یاسمین است
چو بیند ز تو تربیت قطرهٔ آب — پس از مدتی نطفهٔ نازنین است
که اندر رحم نطفه ای را دهد جان — به جز آنکه او احسن الخالقین است
دهد صورت و سیرتِ نیکِ او را — ببخشد کسی را که بختش قرین است
عطا کرد بر من چلبی خداوند — که خود مظهرِ فضلِ دنیا و دین است
به سالِ هزار و صد و پنجه و پنج — بیامد چو ماهی که نورش مبین است

M 144[b] بماند الهی به ناز و به نعمت
به علم و ادب تا سما بر زمین است

- ۳۰۴ -

[نظم] تاریخ

[خفیف:فعلاتن مفاعلن فعلن]

اوّل از حـق رضـا بـود مطلـوب   که ز حق بس رضا بود مرغـوب   M 144[b]

چـون مقـدّم بـود رضـا ز همـه   شـد رضـا نـزدِ پادشـه مطلـوب

چون رضای شهان رضـای خداسـت   خاکِ پای رضا بـه مژگـان روب

ز اسمانش چو اسم گشـت رضـا   به رضـایش گرایـد اهـلِ قلـوب

از بـــرای ســـفارتِ ایـــران   وکلا جملـه از شـمال و جنـوب

بـر رضـا رایشـان اطاعـت کـرد   زانکه طاعت به جز رضاسـت ذنـوب

گفـــت عاصـــم مجـــوهرش تـــاریخ

در ســـفارت رضـــا بـــود مطلـــوب

- ۳۰۵ -

[نظم] تاریخ

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

بنـامیزد کـه از ابـرِ بهـاری عـالم احیـا شـد   M 144[b]

ز ابـرِ آذری از نـو جهـان را رتبـه بـالا شـد

ز فیضـش آنچنـان جـانِ جهـان خـرّم شـده گـویی

بـه میـرِ مـن محمّـد از شهنشـه رتبـه اعطـا شـد

بـه کـارِ دولتـی صـادق بـر اقـرانش بـود فـایق

ز لطـفِ حضـرتِ نـامق بـه نـامش نامـه انشـا شـد

به رای و دانش و حکمت به عقـل و فطنـت و فطـرت   M 145[a]

بـه عـزّ و ثـروت و مکنـت هـزارش رتبـه بـالا شـد

امیـرِ بـی نظیـرِ مـن رشـید و دل پـذیرِ مـن

ز وی مـافی الضّـمیرِ مـن بـه اقبـالش مهیّـا شـد

ز قهـرش عاصـیان تایـب ز لطفـش ماشـیان راکـب

به مدحش شوکت و صائب چو عاصم مدح گویـا شـد

بـرای رتبـۀ پاشـایشِ تـاریخ تـام آمـد

ز لطـفِ قـادرِ سـبحان محمّـد بیـگ پاشـا شـد

- ۳۰۶ -

[نظم] تاریخ

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلن]

فـیضِ عشـق از قبـلِ حـیِّ ودود   بابِ رحمت به رخِ جمله گشـود M 145a
احمـدِ مرسـلِ "لـولاک[۱]" مقـام   یافـت از عشـق، مقـامِ محمـود
گر نسیمی نـو زیـدیش ز عشـق   کی شدی حضـرتِ آدم مسـجود
من ازیـن فـیضِ الهـی مـدهوش   من درین دایره ای گفـت و شـنود
هاتفِ غیـب بـه گوشـم خبـری   داد بـا زمزمـهٔ سـور و سـرود
مژده هـان جـاهِ ایـازی در یافـت   حضـرتِ فهمـی افنـدی محمـود
رتبـهٔ ثانیـه را رفعـت داد   به وجودش که بـود منبـعِ جـود

گفـت تـاریخِ تمـامش عاصـم
حـایزِ رتبـهٔ ثـانی محمـود

- ۳۰۷ -

[نظم] تاریخ

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن]

حبّـذا صـد لـوحش الله زیـن جلـوسِ شـهریاری M 145b
خـوش درخشـید آفتـابِ مطلـعِ امّیـدواری
آنکـه از جـودِ وی ابـر و بحـر و کـان سـرمایه دارد
وز عـدالت بـرّه را شـیر آورد شـیرِ شـکاری
کس ستم بـر کـس نیـارد جـز بـدل مژگـانِ جانـان
نشـنود کـس در زمـانش جـز ز چنـگ آوازِ زاری
حضـرتِ عبـدالعزیز خـان درةالتّـاجِ امامـت
فخـرِ اورنـگِ خلافـت افتخـارِ شـهریاری

---

[۱] "لولاک لما خلقت الأفلاک": **کشف الخفاء**، ج. ۲، ص. ۱۶۴

از جلالــش آســمان در دور و بحــر انــدر تلاطــم
وز جمــالش مهــرِ رخشــان یــاد دارد تاجــداری

یــا رب ایــن خنکــار دارا افســر اســکندر شــمایل
ســایه از مــا وا نگیــرد زانکــه هســت او ظــلِّ بــاری

بــاد نــامِ نــامیش عنــوان طــرازِ خطبــه خوانــان
بــاد اســمِ ســامیش هــر ســکّه را ســامان و یــاری

بهــرِ تــاریخِ جلوســش گفــت عاصــم را سروشــی
رونــقِ دیهــیم شــد عبــدالعزیز از عــونِ یــاری

- ۳۰۸ -

[نظم] تاریخ

[خفیف:فعلاتن مفاعلن فعلن]

M 145[b]

حبّــذا مســتعانِ بــیماننــد — پرتــوِ نــور بــر جهــان افکنــد
''صَــمَدُ لَــمْ یَلِــدْ وَلَــمْ یُولَــدْ''[۱] — کفوری نیست هست اینم پند
بی نظیــری منــزّه از کــم و کیــف — بی شریقی بری ز چون وز چند
قطــره را در صــدف گهــر ســازد — در رحــمِ نطفــه را کنــد پیونــد
کــرده آبــاءِ ســبعه را راغــب — داده بــا چــار مــادرش پیونــد

M 146[a]

تــا چــو احمــد یکــی پدیــد آیــد — خــافقین از دمــش هــدا یابنــد
اصلِ خلق از دو حــرف کــن کــرده — گرچــه ز آبــاءِ مختلــف زاینــد
نبــی و عــالم و ولــی آری — پرنیــان و بریســمند و پرنــد
اعلــمِ شــرعِ احمــدی طَــهَ — داد حــق مــرو را یکــی فرزنــد
حــافظش داورِ حمیــد و مجیــد — حــقِّ آنــان قســیمِ تســنیمند

گفــت تــاریخِ تــامِ او عاصــم
بخــتِ عبدالحمیــد گشــت بلنــد

- ۳۰۹ -

---

۱ اللّه «الصَّمَدُ لَمْ یَلِدْ وَلَمْ یُولَدْ»: قرآن، ۱۱۲\۳،۲

[نظم]

[متقارب: فعولن فعولن فعولن فعول]

بیامـــد ز شاهنشـــهِ نامـــدار — نشـانِ مرصّـع بـه صـد افتخـار M 146a

چو مهـرِ سـپهرش درخشـندگی — نگـینِ سـلیمان در او بـی شـمار

در و تیر و ناهید و خورشید و مـه — منوّر چـو بـرجیس کیـوان هـزار

پـیِ نـامقِ آصـف آنکـو نمـود — عـراقِ عـرب را یکـی نـو بهـار M 146b

اطاعـت بـه حـق دارد و پادشـاه — به هر آن و سـاعات لیـل و نهـار

بـه دسـتی گرفتـه کـلامِ قـدیم — به دسـتِ دگـر خـدمتِ شـهریار

چـه خـوش افتخـار آن نشـان عاصـما
کـــه تـــاریخ هـــم باشـــدش افتخـــار

- ۳۱۰ -

[نظم] تاریخ

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

یـــزدان کـــه از عواطـــفِ او عقـــل حـــایر اســـت M 146b
منظـورِ فـیضِ او اسـت هـرانکس کـه نـادر اسـت

یعنـــی جنـــابِ حضـــرتِ نـــوّاب نـــادر آنـــک
چـــون او بهـــادر ار بـــود او از نـــوادر اســـت

آن نـــادری کـــه نـــادره گویـــان بـــه مـــدحِ او
کوتـاه درک و سسـت قلـم عقـل قاصـر اسـت

نـورِ دو چشـمِ حیـدر و زهـرا اسـت از نسـب
روحِ مجسّـــم آمـــده و نـــور ظـــاهر اســـت

مینـــو مثـــال بـــارگهی اشـــترا نمـــود
فـردوس هیئتـی کـه قصـورش نـه قاصـر اسـت

آن بارگـــاه کـــش بـــود از نـــورِ بـــام و در
خاشـاکِ درگهـش همـه لعـل و جـواهر اسـت

از شـمس هـاش مانـده خجـل مـاه و آفتـاب

وز نقش هاش مانی و بهزاد حایر است
زانسان مکان که خنده به باغِ ارم زند
ز انسان مکین که بر همه احکام ماهر است
آن با جمالِ خوب چو رضوان صبیح گوی
وین همچو خلدِ نعمتِ الوانش وافر است
یا رب تو این مکان و مکین را نگاهدار M 147[a]
تا بر سپهرِ سبعهٔ سیّاره سایر است
تاریخ تام گفت به عاصم سروشِ غیب
این بارگاه منزلِ مألوفِ نادر است

- ٣١١ -

[نظم]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

صد حیف که شادی همه بر غصّه بدل شد M 147[a]
اشکم ز تفِ دل رمد افزای بصر شد
هر غنچه که آمد به سراپردهٔ بستان
گل نا شده اردیش به دی ماه بدل شد
صد آوخ و افسوس ز یک گردشِ مرّیخ
مهتابِ شبِ عیش به عقرب ز حمل شد
یاد آمدش از مهرِ پدر محتشم امروز
خوش کرد وفا زان به همه دهر مثل شد
باب ار به جوانی شد و فرزند به طفلی
مهراس چو این واقعه در روزِ ازل شد
عاصم پیِ تاریخِ مدد ز اهلِ عبا خواست
پژمرده گل محتشم از هولِ اجل شد

- ٣١٢ -

[نظم] تاریخ

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

امروز ندانم که فلک باز چسان کرد M 147[a]
بر ما ستمِ بی حد و بر خویش زیان کرد
ناهید ز نو مرثیه خوان گشت و عطارد
تجدیدِ براتِ المِ ماتمیان کرد
تا داد به هم الفتِ مرّیخ و زحل را
ماهِ من و خورشید خود از دیده نهان کرد
نوّاب ابو المحتشم آن سیّدِ کیهان
دهرش ز جفا زین ستم آباد روان کرد
افسوس کز ایّامِ بهارِ گلِ عمرش
نگذشته یکی هفته روان میلِ خزان کرد
خورداد جوانّی دی از آذر شد و ابّان M 147[b]
فصلِ گلِ دی درکِ سمومِ حدثان کرد
نو باوهٔ باغِ دل زهرا و علی بود
از راهِ عنادش فلک خیره نوان کرد
این واقعهٔ هائلهٔ مدهشه از نو
خون در دلِ مجروحِ مصیبت زدگان کرد
در زیرِ زمینش نه روا بود نهان داشت
دستی که به ارزاقِ جهانیش ضمان کرد
صد حیف که اسکندرِ دنیا به کفِ خضر
خاکِ سیه در چشمهٔ آبِ حیوان کرد
از بادِ غم آتش به دلِ خلق بر افروخت
از چشمهٔ چشمِ دل و جان خون سیلان کرد
بر ما همه نیلوفری از لطمهٔ ماتم
رخ ها همه از ناخنِ غم لاله ستان کرد
از خونِ دل و دیده و وز جعد بریده
اکنافِ زمین را همه پر عنبر و بان کرد
از صدمهٔ آن روز و فغان هاش زمانه

هر سامعه و باصره را آفتِ جان کرد
مرغِ خرد از بال بیفتاد و ز غم گفت
نوّاب محمّد علی خان میلِ جنان کرد

- ۳۱۳ -

[نظم] تاریخ

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

M 147[b]
ندانم از چه در ماتم بود دنیا و مافیها
مگر رسمِ عزا بنهاده از نو حضرتِ زهرا
مگر کرده همان یادِ شهیدِ کربلا یا خود
سمّیِ پور سجّادش کشیده رخت در عقبی
معین الدّوله آن باقر علی خان سیّدِ کیهان
زمین شد از وداعش خاک بر سر لطمه زن دریا
فرازان شد به مه رایاتِ غم وز ماه تا ماهی
علم های الم شد سرنگون فریاد ها بر پا
M 148[a]
سیه شد روز ها از آه و پر از لطمه ها نیلی
قیامت در فغان آمد ز آه و نالهٔ دنیا
ز بس خاک از کفِ ماتم به سوی ماهِ گردون شد
عیان شد ماهیٔ پنهان و پنهان شد مهِ پیدا
گرفته رنگِ نیلوفر برو دوش پری رویان
ز گیسوی بریده روی خور پوشیده شد مانا
ز خونِ دیده و جعدِ پریشان عنبر و بان شد
به چهر از زخمِ ناخن ها گلستان صفحهٔ غبرا
هزار افسوس فروردین و اقبالش به آبان شد
شدش مرثیّه خوان ناهید با قانونِ خوش آوا
ازآن روزی که در زیرِ زمین مأوی گزیدستی
کند گر فخر بر چرخِ برین غبرا بود بر جا
تو ای نو باوهٔ باغِ دلِ زهرا هنیئاً لک

شـدت عـیشِ هنـی بـا حوریـان در جنّـت المـأوی
تـو آن شـهبازِ فـردوس آشـیان بـودی ازیـن منـزل
گرفتـت دل گشـادی پـر بـه سـوی سـدره و طـوبی
ز دسـتِ سـاقیِ کـوثر بـه گـرم آیـد تـو را سـاغر
بلـی رسـم اسـت گـرم آیـد بـه فرزنـدان دلِ آبـا
تو بر قصـرِ جنـان بـا جـدِّ خـود بنشسـته هـم زانـو
ز خـون دیـدهٔ مـن طوفـانیم بـا نوحـه نـوح آسـا
بهارم شـد خـزان سـودم زیـان شـهدم شـرنگ آری
چو شادی گشت شیون سور باشد سوکِ جـان فرسـا
هنـوزم داغ هـای اوّلـین بـر تـن همـی سـوزند
فلـک بـازم نهـادی داغِ حسـرت بـر دلِ شـیدا
به تاریخِ وفاتش کلکِ عاصـم خـون همـی گریـد
بـود اهـلِ جنـان بـاقر علـی خـان بـا دلِ ازکـی

- ۳۱۴ -

[نظم] تاریخ

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن]

M 148[b]
جنـابِ حضـرتِ عبدالحمیـد خـانِ مظفّـر
فتـوح و نصـر و نجـاتش همیشـه بـاد میسّـر
مـلاذِ نـوعِ بشـر شـد بـه عـدل و عفـو و سـماحت
چـو یافـت تخـتِ خلافـت بـه ذاتِ اقـدسِ او فـر
بـرای سـالِ نـوِ شـهریارِ غالـب و منصـور
سـروش گفـت بـه عاصـم بـود حمیـد مظفّـر

- ۳۱۵ -

[نظم] تاریخ

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

M 149[a]
حبّـذا زیـن قصـر و زیـن نزهتگـهِ روحِ روان
از صـفای نـور بخشـش مـر جنـان باشـد چنـان

فیلســـــوفش گـــــر ببینــــد گویــــد او از رای راد
ســـاخت اســـماعیل[1] پاشـــا آســـمان بـــر آســـمان
آنکـه فـانی کـرده رزمـش هـر کجـا بـدخواهِ دیـن
وانکـــه احیـــا مـــی کنـــد جمشـــید را بـــزمش روان
ای کــــه از رای رزیــــن عبّاســــیان را ســــروری
وی غــــلامِ درگهــــت ســــلجوقیان ساســــانیان
بـا تـو ایـن قصـرِ بـرین خورشـید باشـد یـا سـپهر
آری آری از مکـــین باشـــد شـــرف هـــای مکـــان
آســمانِ دیگــر اســت از شــمس هــا و نجــم هــا
وز قنادیــــلِ شــــبش روشــــن رهِ ســــیّارگان
گشــته ز ایــوانِ بلنــدش منصــبِ کیــوان بلنــد
در ســـجودِ آســـتانش راســـت فـــرقِ فرقـــدان
شــد بنــا در عصــرِ آن آصــف مشــیرِ صــدرِ قــدر
آنکه اسمش همچو جسـمش شـد نجیـبِ دو جهـان
شـد مهیّـا ایـن قصـورِ بـی قصـور از فضـلِ حـق
در هزار و دو صد و شصـت و شـش از هجـرت روان

- ۳۱۶ -

[نظم] تاریخ

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

M 149[a]
حضــــرتِ نـــوّاب نــــادر خــــان ز فــــرطِ داوری
از صــــفِ اهــــلِ صــــفا بربــــوده کــــویِ مهتــــری
در رصـافه سـاخت قصـر و بارگـاهی بـس رصـین
بــر ســپهرش برتــری باشــد بــه کیــوان همســری
گفــت عاصــم ســالِ تــاریخِ بنــای قصــر را
در کنـــارِ دجلـــه بـــافر بارگـــاهِ نـــادری

---

[1] اسماعیل: اسمعیل M

- ۳۱۷ -

[نظم] تاریخ

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

بــه نــازم خــالقی را کــز عــدم پیــدا کنــد اشــیا M 149a
نهــد انــدر مــزاجِ چــوبِ خشــکی نشــئهٔ صــهبا
به امـرش در رحـم یـک قطـره در گـل حبّـهٔ خرمـا M 149b
شـود ایـن طفـلِ مـه سیما و آن نخـلِ چمـن پیـرا
به حکمش در صـدف بـاران و خـون در نافـهٔ آهـو
همـی ایـن مشـکِ اذفـر مـی شـود وان لؤلـؤ لالا
سروشـی همچـو جـانِ مـن بیـان و ترجمـانِ مـن
همـی گفـت از زبـانِ مـن بشـارت بـاد دنیـا را
بـه مهـدِ جـاهِ سـیّد محتشـم میـرزا چـو جـان آمـد
چـو جـان آمـد بـه مهـدِ جـاهِ سـیّد محتشـم میـرزا
دلـیلش خضـرِ فـرّخ بـی نگهـدارش جنـابِ حـی
بـه خـیلش صـد قبـاد و کـی طفـیلش دایـهٔ دنیـا
ازین تاریخِ عاصم شد به کیـوان عنصـر از شـادی
چو جان آمـد بـه مهـدِ جـاهِ سـیّد محتشـم میـرزا

- ۳۱۸ -

[نظم]

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلن]

حیف صد حیف تو ای تازه ملـک — عقـدِ اهلیـتِ مـا کـردی فـک M 153b
رفتـی از کسـوتِ عرفـان بیـرون — از علـوم و شـرف آوردی شـک
نامـت از دفتـرِ آبـای کـرام — به چه روی و چه حیا کـردی حـک
گشت معلـوم مـرا زیـن حرکـت — نشناسـی تـو حـقِ نـان و نمـک
بر رخ و جبهه نهی پرچم و زلـف — جای دستار و فش تحتِ حنـک
بگو از اهلِ علومـت چـه رسـید — یا چه دیدی تو فلاکـت ز فلـک

از چه رو ترک کنی کسوتِ علم　　پوشی این سترهٔ پانطولِ یلک
نشنیدی تو مگر لأیَمْدَحُ　　کُلٌّ مَنْ لا لِسَبیلِهِ سَلَک　M 154[a]
باستون در کف پوتین در پا　　خاچ بر سینه به سر شبقه گرک
می خرامی همه چون مغبچگان　　نیست شرمت ز پیِ ریشه و رک
می چمی تنگ و روی رنگارنگ　　گاه چون کبک و گهی چون اردک
باشد این ره به تنفّر نزدیک　　دوری از ما ز سما تا به سمک
عاصم ار ترکِ ادب کرد مرنج　　زانکه بیرون نشد از سبکِ تو صک

باش تو با تو و من با غمِ تو
سازگاری کنم الله معک

- ٣١٩ -

[نظم]**تاریخ**

[خفیف:فعلاتن مفاعلن فعلن]

ای خدیوِ زمان و شمسِ شهود　　عالم از روی روشنت خوشنود　M 162[b]
تا به میران چو خود گرفتی جای　　از رختِ ظلمتِ زمانه زدود
رفتی و مظلمت جهان بگرفت　　آمدی و جهان فرح شد زود
شاهِ دوران چو پیشِ خود خواندت　　خلق افتاد در پیت به سجود
زان به کارت نمود شاه از تو　　چون به کارِ ابد عاقبتِ محمود
شاه محمود و تو ایاز شدی　　ندهد او ز دستِ خویشت زود
بارک الله ز رایِ شاهنشاه　　درِ رحمت به روی خلق گشود
گفت ناظر نمودمش بر مال　　آن انیس و ندیمِ من محمود
ز اولیا[1] و رجال و از وکلا　　هست محمودم احسنِ موجود
ای سلیمانِ عهد نزدیکست　　باز خانم به دستت آید زود
من خواهم ز حق ترا خواهم　　چون مرا از خدا تویی مقصود

---

[1] ز اولیا:ز ولیا M

چـاکرم از زمـانِ جنـت جـاه   مستم از جان ز خادمـان معـدود
بـاد یـا رب بـه حـقِّ پیغمبـر   منصـبِ نـاظری بـه تـو مسـعود

داد داد عاصـــم انـــدرین تـــاریخ
نـــاظری مـــژدهٔ وکیلـــی بـــود

- ٣٢٠ -

سوز و گدازِ عاصم از مثنویّات

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

ای عزیـزان حـالِ زارم بنگریـد   بـر مـن و حـالِ نـزارم بنگریـد   M 149b
پیش از این وقتی من از یاران بُـدم   نورِ شـمعِ جمـعِ همکـاران بُـدم
بلبلِ بـاغی بـدم مـن یـک زمـان   دایماً در وصلِ گـل هـا شـادمان
اوّلم محبوبِ خـود مـی داشـتند   تخمِ مهری در دلـم مـی کاشـتند
یک زمان بـودیم محمـود و ایـاز   نازی از وی بـود و از مـا صـد نیـاز
ای خـدا آن دولـتِ دیـدار کـو   ای خـدا آن مهـبطِ[1] انـوار کـو
این زمان در تیهِ حیرت مانـده ام   خسته در زندانِ محنـت مانـده ام   M 150a
ای ز هر قـومی جـدا افتـاده مـن   ای ز بهـرِ هـر بـلا آمـاده مـن
گمرهی گشته است خضرِ راهِ مـن   نشـنود کـس نالـهٔ جانکـاهِ مـن
گشـته ام گـم نیسـتم راهِ نجـات   نی به کعبه نی به سـوی سـومنات
آتشین طوقیست جان در گـردنم   عـار مـی دارد اجـل از مـردنم
ای رفیقان بر که ایـن بیـداد شـد   سـوختم خاکسـترم بـر بـاد شـد
مـدّتی مـن مشـعلِ جمعـی بـدم   یـک زمـان پروانـهٔ شـمعی بـدم
زهـره بـودم مشـتری مـه بـودیم   تیـر بـودم شـمسِ همـره بـودیم
مدّتی خـود منـزلم کیـوان بـدی   هفت نجمم شمسـهٔ ایـوان بـدی
آن نشاط و وجد چندین ساله کـو   وان وصالِ همچو ماه و هاله کـو

---

[1] مهبط : محبط M

قیسِ لیلایی بدم با جان و دل   وامقی بودم به عذرا متّصل

چیست این حالت مرا بگزیده اند   دستم از دامانِ خود ببریده اند

کو رفیقی از رهِ یاری مرا   سازد از این زندگی عاری مرا

از مروّت راحتم زین جان کند   فارغم زین طاعتِ عصیان کند

ای رفیقانم مددکاری کنید   هان و هان بر قتلِ من یاری کنید

همچو جرجیس نبی هفتاد بار   قتل سازیدم بسوزیدم به نار M 150^{b}

فارغم سازید زین حالت دمی   زان جراحت ها نهیدم مرهمی

یا چشمم پوست از سر بر کنید   یا که چون منصور بر دارم کشید

هان چو ابراهیم وقتم در رسید   هان و هان بر نارِ نمرودم نهید

خون بریزیدم چو یحیی در زمان   یا کنیدم صلب چون عیسی روان

نوح سان سنگم به سر باران کنید   از سرم تا پا به ارّه بشکرید

ای خدا زین نارِ فرقت سوختم   سوختم زین بارِ محنت سوختم

آن سراجِ نیّرِ ایمان کجاست   وان تجلّی های بی پایان کجاست

یاد باد از آن عکوس و زان ظلال   یاد باد از آن جلال و آن جمال

ای خدا من از تو فیضی داشتم   تخمِ مهرش در درون می کاشتم

آن زمان ار بخت بودی یاورم   فیضِ روح القدس بودی یاورم

شمس بود او از سهایش عار بود   شاه بود و با شهانش کار بود

بی خطا رنجید و رنجوریم داد   ارچه خوش گفتا بهای شاد باد

بی سبب از ما همی افشاند دست   عهد را ببرید و پیمان را شکست

این زمان در عینِ هجریم و عذاب
بعد از این والله اعلم بالصّواب

- ۳۲۱ -

[مثنوی]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

خدیوا شاد باش از لطفِ جبّار — تو را در پیش باشد خیر بسیار M 150[b]
جلالی کان که قدرش بی زوال است — همان مخصوص ذاتِ ذوالجلال است
و لکن ماسوی از جزو از کل — همه در گردشند و در تبدّل
نبینی تو زمین و آسمان را — بروج و سبعهٔ سیّارگان را
همه دارند سیر و نقل و تحویل — به جای یک دگر کردند تبدیل
شکوفه گر بیفشاند درختی — کی آرد میوه بهرِ نیک بختی M 151[a]
چو گلچین در زمین سرما نبیند — کی آرد نو بهار و گل بچیند
همیشه کارِ دنیا قبض و بسط است — کند باور هرانکس نیکبخت است
نبینی ماه گاهی در محاق است — گهی در وصل و گاهی در فراقست
ببین تو آفتابِ عالم آرا — چسان در گردش است و بی مدارا
گهی در دلو چون یوسف عیان است — گهی در حوت چون یونس نهان است
به برجِ ثور تا چندی نتابد — کجا در برجِ جوزا راه یابد
تو ای داور خدیوِ یوسف آمین — به دل ناور ملال و شاد بنشین
تو آن شمسی به سعیِ پای مردی — ز ثور اکنون به جوزا نقل کردی
ولی زین نقلت ای خورشیدِ رحمت — فتاد احبابت اندر تیهِ ذلّت
ندانم اهلِ زورا را چه رو داد — چرا غمگین نشسته اهلِ بغداد
چرا بینم جهان را جمله محزون — چرا دل گشته پر خون دیده جیحون
چرا گشته مکدّر دجله از رنگ — رصافه از چه رو بنشسته دلتنگ
نمی دانم چه حالت در عراق است — همی دانم که ایّامِ فراق است
مگر نور از دو چشم و جانم از تن — رود ای آوخ از این حالتِ من M 151[b]
چرا ریزد مداین خاک بر سر — چرا برده فرو در دیده نشتر
مگر روحش ز تن خواهد سفر کرد — فراقِ روح بر جانش اثر کرد
مگر اهلِ عراق از جانِ شیرین — شده نومید کاینسانند غمگین
ندانم بر سرش خاک از چه بارد — فلک با وی خصومت از چه دارد

ندانم مدحتِ آصف چه دیده   ز ما رنجیده آن نورِ دو دیده

چرا خود سایه از ما باز دارد   چرا رحمی به حالِ ما نیارد

چرا نجد از فراقش وجد کم کرد   چرا آن مهرِ گرمش شد دمِ سرد

جهازِ آتشین در بحر و در بر   ز هجرش دل پر آتش دود بر سر

چرا بحرین و عدنِ مسقط از جان   شده مأیوس ازین فرقت چو عمّان

هران چیزی که تلخ اندر مذاقست   فراقست و فراقست و فراقست

تو ای دارای دهر ای آصفِ وقت   چرا بر ما گرفتی وقت را سخت

دریغا از تو احسا کام نگرفت   عراق از فرقتت آرام نگرفت

دریغا فالِ من بد بختی آورد   ز اوّل خوب و آخر سختی آورد

چسان باشد که من بینم فراقت   نچیده دامنِ گل در وثاقت

ندانم کیست کو زد این قلم را   که بود آنکو که بر خواند این رقم را   M 152[a]

قلم از چه نشد انگشتِ کاتب   خدا یا ما کجا و این مصایب

قلم خود نی بود جانِ من آتش   چرا بر نی نیفتاد آتشم خوش

چرا عاصم نریزد بر جبین خاک   نسازد از چه رو پیراهنش چاک

چرا مولای خود گم کرده باشم   ز حزنِ فرقتش او مرده باشم

بسی شب ها نخسبیدم مدیحش   نوشتم خواندم از لفظِ فصیحش

چرا نخلی نشاندم بر نخوردم   پیِ گنجی فراوان رنج بردم

نباشد هیچکس مأیوس چون من   خدایا بر دلم صبری بیفکن

تو ای صدرِ جهان هر جا که هستی   نیابی از علوِّ خویش پستی

رفیقت باد توفیقِ الهی   دعا گوی تو از مه تا به ماهی

پرِ جبریل و لطفِ حق پناهت
صدارت باد ادنی پایگاهت

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

یک شبی عمرم به خـاطر[1] در گذشـت   ز آتـشِ دل دودِ آه از سـر گذشـت M 152a
گفتم آوخ رفت عمری بـی بـدل   شد شباب آمد ز پیـری بـس خلـل
شرحِ عمرِ خویشتن می خوانـدمی   وز قیامـت بخـت هـا مـی رانـدمی
از عـذابِ رسـتخیزم دل پـریش   وز حسابِ روزِ حشرم سـینه ریـش M 152b
دل ز هولِ محشرم شـیدا شـدی   رسـتخیزی در دلـم پیـدا شـدی
چشم بگشـودم بدیـدم مـن روان   رستخیزی را به چشـمِ خـود عیـان
کاینـات آتـش شـده از تـابِ بـرق   پر ز رعد و برق گشته غرب و شـرق
رعد ها چـون نفـخِ اوّل جـان سـتان   بـرق هـا چـون نـارِ دوزخ بـی امـان
ناله ها زان نعره هـا پیـدا شـدی   طفلِ پیرو پیرِ خـود شـیدا شـدی
گشت سـیّاره ز هیبـت بـر قـرار   شد ثوابـت جملـه در فکـرِ فـرار
آنچنان صرصر جهید از هر حـدود   صرصرِ عادش چو پشّـه مـی نمـود
آب و خاک و باد عـینِ نـار شـد   بیـنشِ بیننـده از آن تـار شـد
با صلیقِ چـرخ از هـر جـا بریـد   اشکِ رشک از دیدهٔ طوفـان چکیـد
تیـغِ برقـی ابـر را شـریان گشـاد   عنصـرِ آبـیش بـر خـاک اوفتـاد
آنچنان آبـی ز بـالا مـی بریخـت   از نهیبش آبِ طوفـان مـی گریسـت
آتـشِ او نـامِ نیـران را سـترد   سـیل هـایش آبِ طوفـان را ببـرد
بند بندِ آسـمان در هـم شکسـت   عقدِ پروین بر سـرِ جـوزا گسسـت
تا ز دهـر آوازِ مـا عاصـم شـنید   عاصم امیدِ حیات از خـود بریـد
گفت فیضی آنکه عینِ رحمت اسـت   عاصم این ساعت قیامِ سـاعت اسـت M 153a
گفتمش خوش گفـت مولانـای روم   ای ز حق آباد باد آن مـرز و بـوم
آسمان می گفت آن دم بـا زمـین   گـر قیامـت را ندیدسـتی ببـین

---

[1] خاطر: خواطر M

گشـــت واقـــع ایـــن علامـــاتِ فلـــک
در هـــزار و دو صـــد و تســـعین و یـــک

- ۳۲۳ -

[مثنوی]

[متقارب:فعولن فعولن فعولن فعول]

بــه بغــداد در بــود مــردِ عزیــز   ظریف و سـخندان و اهـلِ تمیـز M 153[a]
کمش بـود مـال و قناعـت بسـی   غنـی بـود از منّـتِ هـر کسـی
بــه تــزویجِ فرزنــد فکــری نمــود   بــه فرزانگــی فکــرِ بکــری نمــود
بیفشـاند از گـل بـه دامـن بچیـد   جمادی همی داد و جانی خریـد
پسر چون به دلخـواه دامـاد شـد   پــدر از نشــاطِ پســر شــاد شــد
چو بر داشت مهرِ عروس آن پسـر   ز خـاطر[۱] بـرون کـرد مهـرِ پـدر
به تبریک گفـتش پـدر کـای جـوان   بمــان تــا بــود بــر زمــین آســمان
گرفتی در آغوش چون این بـه تـک   فــرامش مکــن حــقِ نــان و نمــک
بیــا چــارهٔ دیــن ذمّــت کنــیم   نه آخـر در ایـن راه مـدیون شـدیم
مشو مسـت و مغـرور از هرچـه هسـت   چو حاصل شدت بت مشو بـت پرسـت M 153[b]
شـنیدم بگفـت آن پسـر بـا پـدر   جوابی کـه شـاید نوشـتن بـه زر
ندارد دریـن بـزم ره بـاب و مـام   مکن زین مزخـرف مـرا تلخکـام
مشوّش مکن وقـتِ مجمـوعِ مـا   که پردازد از خود بـه حـالِ شـما
جـوابی نکـوتر شـنو از عـروس   چو نقـشِ طـلا بـر سـرِ آبنـوس
من اینک شدم شاد از وصـل شـوی   تو رو دست از شـوهرِ مـن بشـوی

- ۳۲۴ -

[مثنوی]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

---

[۱] خاطر: خواطر M

نانِ حلوا چیست حبِّ جاهِ تو   نیست این جاهِ تو الاّ چاهِ تو M 154[a]
نانِ حلوا درهم و دینار تو است   انهماکِ عزِّ ناهنجارِ تو است

در بحثِ محبّتِ درهم

آنچه خوانی درهمش از هم دریست   هر که همرادر بجوید از خری ست
تا نسازد روی تو چون موی تو   یا که مویت از جفا چون روی تو
روی زیبای سفیدِ خویشتن   هیچ ننماید تو را جز زن که زن
دایما زیب برو دوشش کند   گاه در بر گاه در گوشش کند M 154[b]
آن نه محبوبیست کو زار اوفتد   یا که بی پرده به بازار اوفتد
تا که تو در بندِ جمعِ درهمی   دایما آشفته حال و درهمی
تا به کی در بندِ درهم ساختن   عمرِ خود در کیمیا بگداختن

بشنو از من این حدیثِ با صفا
تا بدانی حالِ اهلِ کیمیا

حکایت بر سبیلِ تمثیل

بود در زورا یکی مردی غریب   داشتی با کیمیا میلی عجیب M 154[b]
گاه شمس و گه قمر را می ستود   روز و شب عشقش بر آنان می فزود
عندلیبی بر گلِ سرخِ طلا   بر گلِ نشرینِ نقره مبتلا
هرچه بود از مال و نقد و سیم و زر   صرف کردی در رهِ شمس و قمر
بوته ای بنهاد و بر دم می دمید   زآتشِ دل آهِ سردی می کشید
سوخت اندر بوته هر چیزیش بود   شد غنا از دست و فقرش رخ نمود
اتّفاقاً دید شخصی پر ضیا   بود استاد از علومِ کیمیا
دامنش بگرفت آن مردِ حقیر   گفتش آنچه گفت با موسی فقیر
ای که خاکِ پات ما را کیمیا   دیدهٔ ما را ضیا و توتیا
ای تو موسی و منت قارونِ زار   دست گیرم هستم از فاقه نزار M 155[a]
هست امیدم کیمیا آموزیم   تا که بگشاید دری از روزیم

تو نپنداری که قارونی کنم   راهِ طغیان گیرم و دونی کنم
برد از حد لابه ها و موی ها   کرد جاری از دو چشمان جوی ها
گفت استادش اگر مردِ رهی   هرچه می گویم بکن تا بر رهی
کیمیا کو آدمی شیدای اوست   موی انسانِ اعظم اجزای اوست
ای که ریشِ کس چو این ریشِ تو نیست   مرهمِ ریشِ تو جز ریشِ تو نیست
رو همانا مرهمِ ریشت بیار   خیز و رو یک قبضه از ریشت بیار
چون شنید این از فرح بیهوش شد   بعد پندش را سراسر گوش شد
رفت و بتراشید ریش آورد زود   گفتش استاد آفرین بر این عهود
ریش رفت و ریشِ دل بر جان بماند   وصل رفت و فرقتِ جانان بماند
نان و حلوا چیست این اکسیرِ تو   این اساسِ رای بی تدبیرِ تو

کیمیا چه ما ملک را سوختن
ریشِ خود را بی درم بفروختن

در بحثِ دینار

آنچه جانِ ناتوانان خوانیش   یا چو گل های بهاران دانیش M 155b
تا نگر داند رخت همچون خزان   حاصلت نبود یکی دینار ازآن
اوّلا بر زمهریر او خواندت   آخرش نار است و می سوزاندت
نزدِ عارف یأس خوش از غیرِ حق   پیشِ تو خرما و حلوا و طبق
پیشِ مردان یأس غیر از حق خوشست   پیشِ تو دنیارِ احمر دلکش است
لیک آن زیبا نگارِ گلعذار   هست مردان را از او دل خار خار
از وفورِ حسن و لطفِ شرم و عار   هست از مردان خفی لیل و نهار
خاصه زان مردی تصرّف تاندش   می گریزد از کفش تا داندش
در برنا مرد و زن جا کرده است   آنچنان خوابیده گویی مرده است

شد نهان هر جا که روی دلستان
این یکی هم از بلای عاشقان

حکایت بر سبیلِ تمثیل

بــود در بغــداد مــردی پــر هنــر　　　پیل هیبت شیر صولت بـی کـدر M 155[b]

ببر هیبت کوه صولت بـی حَـزن　　　داشت چون ممسک به زر میلـی بـه زن

بود ز آهن یـا ز پـولادش عمـود　　　یا رب آن را کس نبیند جـز یهـود

اژدری هامون سـری کُـه پیکـری　　　برجی از سنگِ ستم یـا محـوری

هر شبی عادت بدی صد نـوبتش　　　لمحه ای بی زن نبودی فرصـتش M 156[a]

لیـک از بــس مــردیش مردانــه بــود　　　زان تصرّف یک شبش در خانـه بـود

چون زر از دستِ کریمـان مـی گریخـت　　　آن وفا و عهد و پیمان مـی گسـیخت

مـی گریـزد گـر تـو مـردی از تـو زر　　　زانکه از زر نیسـت نفعـی جـز ضـرر

حیف باشد از تـو ای مـرد تمـام　　　طالبِ این قحبـه باشـی والسّـلام

در بحثِ زیادگیِ میل و محبتِ ستوران

نـان و حلـوا اسـب و زیـن و زیـبِ تـو　　　نیسـت ایـن اسـبِ تـو جـز آسـیبِ تـو

گر شوی تـو رسـتم او رخـش ای همـام　　　ور شوی تـو خسـرو او گلگـون بـه نـام

گــر شــود بــاد او ز جــم یــادت دهــد　　　آخـرش بـاد اسـت و بـر بـادت دهـد

ایــن همــه میــلِ تــو تــا بــرزین شــوی　　　پــیشِ شــاهت فیــل یــا فــرزین شــوی

دایمـــا در بنـــدِ اســـبِ ادهمـــی　　　شـــرم بـــادت از صـــفاتِ او همـــی

فی المثل اسـب ار چـو گـاوِ عنبـر اسـت　　　چون به آخور رفت همسر بـا خـر اسـت

گــاه محــوی در ســر و یــال و دُمــش　　　گــاه بــر پشــت و کفــل گــه بــر شــمش

این همه میلِ تو بر آخـور ز چـه　　　محو در اسب و خر و قاطر ز چـه

هان مکن فانی در ایشان مـی شـوی　　　تو یکی نیـز از سـتوران مـی شـوی M 156[b]

از دلِ خـــود بـــر کـــن ایـــن اوتـــاد را
چـــون ســـلیمان بـــر زن ایـــن اصـــفاد را

حکایت بر سبیلِ تمثیل

بود در یونان زمین مردی عجیب   داشتی با شیشه ها میلِ غریب M 156[b]
میلِ آن را آنچنان می داشتی   خویشتن را شیشه می پنداشتی
رفته رفته راز بر برزن فتاد   این سخن در گوشِ مرد و زن فتاد
آن گریزان تا که خلقش نشکند   خلق در پی تا علاجِ آن کند
می گرستی خوش که خیلی ناز کم   هست بسیارم نیاز و ناز کم
شیشه ام من ای رفیقان الحذر   مشکنیدم مشکنیدم با خبر
چونکه روز و شب همین اندیشه داشت   خویشتن را عینِ شیشه می گماشت
از قضا مردی حکیمی عاقلی   مقبلی از هر صنایع قابلی
شیشه ای بگرفت در زیرِ عبا   رو به مرد آورد چون بادِ صبا
دید در یک خلوتی بنشسته بود   چشم بر حفظِ جوارح بسته بود
دست تا می نشکند بر سر نهد   پای تا می نگسلد بر بر نهد
گفت از بهرِ خدا پیشم میا   ای که جانِ من مس و تو کیمیا M 157[a]
رحم کن بر آبگینه جانِ من   ای فدای جورِ تو احسانِ من
هیچ نشنید آن طبیبِ هوشمند   دست بگشاد و گرفتش در کمند
آنچنان زد شیشه اش بر فرقِ سخت   رفت هوش و آمدش بر تختِ بخت
ساعتی رفت از خود و بیهوش شد   بعد پندش را سراپا گوش شد
دست بوسیدش به پایش اوفتاد   گفت کای آزاده مردِ خوش نهاد
آن جنون کان پیشه بودم از چه بود   دایما من شیشه بودم از چه بود
حکمتِ این چیست چون پرداختی   ناخوشم در لحظه چون خوش ساختی
گفت این سرّیست گفتش مولوی   در کتابِ مستطابِ مثنوی
گر گل است اندیشهٔ تو گلشنی   ور بود خاری تو هیمه گلخنی
کو امینی کو تو را مأمون کند   این هوس ها از سرت بیرون کند
کیست تا بر تو نماید عارِ تو   بشکند این شیشهٔ پندارِ تو

عاصــما تــرکِ ادب کــردن بــس اســت
حرفی از عنوان بس است ار کس کس است

- ۳۲۵ -

[مفرد]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

ســــالِ جدیـــــدِ حضـــــرتِ عبدالحمیـــــد را M 148b
عاصـــم بـــه مـــژده گفـــت مظفّـــر بـــود حمیـــد

- ۳۲۶ -

[مفرد]

[خفیف:فعلاتن مفاعلن فعلن]

مــــهِ مـــــن تـــا بـــــه خانـــــه ســـــر بـــــر زد M 157b
شــــــمع را ســــــوخت غیـــــرت و ســـــــر زد

- ۳۲۷ -

تخمیسِ عاصم بر شعرِ بیدل

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

نــورِ او در ظلمــتِ مــا شــعله زن گشــت از کــرم M 137b
علــمِ او در جهـــلِ مـــا پرتـــو فکنـــده لاجـــرم
دانـه[1] بـی او هـر چـه موجـود اسـت باشـد مکتـتم
هــیچ کــس ســر بــر نیــاورده اســت از کــتمِ عــدم
شمعِ این ویرانـه از خاکسـترِ خـود روشـن اسـت

- ۳۲۸ -

[تخمیس]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

ابروش''ن وَالْقَلَم''[2] خـوان آن نگـار   آیتـه الکرسـیِّ خـالش بـر عـذار M 157b

---

[1] دانه :دنه M

[2] «نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ» قرآن، ۱\۶۸

در رخش بین گـردشِ لیـل و نهـار   لوحِ محفوظ اسـت پیشـانیِّ یـار

رازِ کونینـــــــت نمایـــــــد آشـــــکار

- ۳۲۹ -

[تخمیس]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

به جان چـون کـوهِ طورسـتم بـه دل مـرآتِ یـزدانم M 157[b]

به نـارِ عشـقِ رویـت سـوخت صـبر و مهجـهٔ جـانم

دلِ عـارف اگرچـه عـرشِ رحمـن اسـت مـی دانـم

تجلّـــی کـــوه را بگـــداخت ای آیینـــه حیـــرانم

تـو بـا ایـن نـازکی چـون طاقـتِ دیـدار آوردی

- ۳۳۰ -

تخمیسِ عاصم بر غزلِ حافظ

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

آنکـــه پـــیشِ قـــد و بـــالاش بـــود طـــوبی پســـت M 157[b]

کاکـل آشـوب و مـژه فتنـه رخ آفـت مـژه شصـت

هـــیچ نازنـــده بـــدین شـــیوه بـــه خـــود نـــاز نبســـت

زلف آشـفته و خـوی کـرده و خنـدان لـب و مسـت

پیرهن چاک و غـزل خـوان و صـراحی در دسـت

دهـــن و پـــرچم و پیشـــانی و بینـــی و زبـــان M 158[a]

غنچـــه و ســـنبل و بـــدر و الـــف و لعـــل نهـــان

ابـروش سـخت کمـان دیـده بـلا غمـزه سـنان

نرگســـش عربـــده جـــوی و لـــبش افســـوس کنـــان

نـــیم شـــب دوش بـــه بـــالینِ مـــن آمـــد بنشســـت

M 158[a]

بـــه عنـــانش چـــو زدم دســـت بگفـــتم پـــس ازیـــن

به رخم نه قدم و پای بکش از سر زین

بی قرارم شد و خود چاره نبودش جز ازین

سر فرا گوشِ من آورد و به آوازِ حزین

گفت کای عاشقِ شوریدهٔ من خوابت هست

M 158[a]

ساقیم دوش به یک جرعه رها کرد ز بند

آمد از فیضِ میم شور و شعف رفت گزند

بی خودم کرد ز خود کرد به یارم پیوند

عاشقی را که چنین بادهٔ شبگیر دهند

کافرِ عشق بود گر نبود باده پرست

M 158[a]

هر کسی قسمتِ خود می خورد از شاه و وزیر

نیست البتّه به تقدیرِ الهی تغییر

کارِ رندان نبود حیله و زرق و تزویر

برو ای زاهد و بر دردکشان خورده مگیر

که ندادند به ما تحفه جز این روزِ الست

M 158[a]

گرچه در دیگِ طلب ز آتشِ غم جوشیدیم

نرسیدیم به وی گرچه بسی کوشیدیم

تا که چشم از همه جز وی به جهان پوشیدیم

آنچه او ریخت به پیمانه و ما نوشیدیم

اگر از خمرِ بهشت است و گر از بادهٔ مست

M 158[b]

عاصما نسترن و سوسن و شمشاد و چنار

سبزه و لاله و صحرا و تماشای بهار

شــــادی بلبــــل و گــــل گریــــهٔ ابــــر آزار
خنــدهٔ جــامِ مــی و زلــفِ گــره گیــرِ نگــار

ای بســا توبــه کــه چــون توبــهٔ حــافظ بشکســت

- ۳۳۱ -

تخمیسِ عاصم بر غزلِ کلیم

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

M 158[b]

در وصــــفِ دهانــــت نبــــود نطــــقِ زبــــان را
آری نتــــوان کــــرد عیــــان رازِ نهــــان را
چــــاهِ ذقنــــت طعنــــه زد آبِ حیــــوان را
فصــلِ گــلِ روی تــو جــوان ســاخت جهــان را

حســنِ تــو ازیــن بــاغ بــرون کــرد خــزان را

M 158[b]

آن ســبزه بــود کــرد رخــت تــازه دمیــده
یــا بــر گــلِ نســرین ز هــوا مشــک وزیــده
چشــمانِ تــو عاشــق کــش و محــراب ندیــده
مژگــانِ تــو خنجــر بــه رخِ مــاه کشــیده

ابــروت زده بــر ســرِ خورشــید کمــان را

M 158[b]

ای ســــحر فروشــــان رهِ نیرنــــگ مگیریــــد
در ســینهٔ ســیمین بــه خــدا ســنگ مگیریــد
صــــلحی بگماریــــد و رهِ جنــــگ مگیریــــد
بــر طاقــتِ مــا کــارِ چنــین تنــگ مگیریــد

ای خــوش کمــران تنــگ مبندیــد میــان را

M 158[b]

از هجــرِ تــو مــردیم ز وصــلت اثــری نیســت
تــا تنــگ بــه بــر آورمــت ســیم و زری نیســت

از بهـــرِ وصـــالِ تـــو ام از پیـــک اثـــری نیســـت
از بســـکه دریـــن بادیـــه ام راهبـــری نیســـت
خضـــرِ رهِ خـــود مـــی شـــمرم ریـــگِ روان را

M 159[a]
عـــذرا خبـــری پـــرس تـــو از وامـــقِ چـــاکر
شـــیرین بـــرِ فرهـــاد مکـــن جـــور تـــو ظـــاهر
لیلـــی تـــو مـــرو بـــر ســـرِ مجنـــون بـــه تفـــاخر
خواموشـــیِ پروانـــه کنـــد کـــارِ خـــود آخـــر
ای شـــمع بینـــدیش و نگهـــدارِ زبـــان را

M 159[a]
آنـــان بـــه ســـرِ مســـندِ حســـنند شـــهانند
امثـــالِ مـــرا در نظـــرِ خـــود نرهاننـــد
عشّـاق خـــود از خـــود چـــو براننـــد بخواننـــد
چشـــمانِ تـــو تـــرکِ دلِ عاشـــق نتواننـــد
بـــا شیشـــه گـــران کـــار بـــود بـــاده کشـــان را

M 159[a]
عاصـــم نبـــود چـــاره ز جـــور و الـــمِ دوســـت
آن کیســـت کـــه بـــر دل نکشـــد بـــارِ غـــمِ دوســـت
در حیـــــرتم از شـــــیوهٔ آرام و رمِ دوســـــت
پـــیشِ کـــه بـــرم شـــکوه کلـــیم از ســـتمِ دوســـت
از مـــه نســـتاند چـــو کســـی داد کتـــان را

- ۳۳۲ -
[رباعی]
[]

M 157[b]
رخ آن فرزانـــه گـــر بـــر اســـب پیـــل انـــدام بنمایـــد
پیـــاده در رکـــابش شـــاه بـــا صـــد افتخـــار آیـــد

موعــود تــو انجــازش اگــر موســم عیــد اســت
ایــن اســت کــه عیــد آمــد و موعــود نیامــد

- ۳۳۳ -

رباعیات

[]

جان شد ز تن ای نگار رحمی بـه مـن آر　　دل سوخت ز انتظار رحمـی بـه مـن آر　M 159[a]
چون نامدیم بـه وقـتِ مـردن یـک بـار　　می آی تو بـر مـزار رحمـی بـه مـن آر

- ۳۳۴ -

[رباعی]

[]

از تابِ رخت گل به چمـن مـی سـوزد　　وز رشکِ رخت لاله چو من مـی سـوزد　M 159[a]
در زندگیم آتشِ عشقت چـو بسـوخت　　ونـدر لحـدم نیـز کفـن مـی سـوزد

- ۳۳۵ -

[رباعی]

[]

گر شیر و گر پلنگ و گرگی باشـد　　گر باز و گـر کلنـگ و گرگـی باشـد　M 159[b]
دارند همه گرگی[۱] و خواهم من نیـز　　این عبدِ تو هم صاحبِ گرگـی باشـد

- ۳۳۶ -

[رباعی]

[]

می بود اگرم به بارگـاهش بـاری　　می داد نهال بختِ عاصـم بـاری　M 159[b]
گفتا به تو روزِ وصلِ من هسـت بعیـد　　گفـتم صـنما بعیـد باشـد بـاری

- ۳۳۷ -

[رباعی]

[]

---

[۱] گرگی: گورگی M

عید آمد و وقتِ موعد و میعاد است   هرکس به نگارِ خویشتن دلشاد است   M 159[b]
عیدی من ای نگار رسمیست قدیم   مأیوس مکن زانچه مرا معتاد است

- ۳۳۸ -

[رباعی]

[]

این دهر عروسی است هزارش ختن است   هر ثانیه آبستن یک لک فتن است   M 159[b]
هم تا سه کند به خونِ نابِ عرفا   هم دشمنِ جان شوهرِ خویشتن است

- ۳۳۹ -

[رباعی]

[]

جانا همه روز عیدِ نوروزِ تو باد   سلطانِ ولایت ادب آموزِ تو باد   M 159[b]
گر دید مرا کهنه چو روز و مه و سال   روز و مه و سال تازه فیروزِ تو باد

- ۳۴۰ -

[رباعی]

[]

از عشقِ تو رسوای همه آفاقم   مسمومِ فراقم و تویی تریاقم   M 159[b]
بی منظرِ تو خانه صفایی ندهد   بر خیز و بیا به روی تو مشتاقم

- ۳۴۱ -

[رباعی]

[]

از فرقتِ خود خراب کردی ما را   اهلِ الم و عذاب کردی ما را   M 160[a]
خونِ دلِ ما بسان صهبا خوردی   وز آتشِ غم کباب کردی ما را

- ۳۴۲ -

[رباعی]

[]

گر باده خوری تو عارفا تنها خور   نی با عددِ کثیر و با تن ها خور   M 160[a]
ساقیست اباغ و مونست مینا بس   با غیرِ مخور تو باده با اینها خور

- ۳۴۳ -

[رباعی]

[]

نسرشته کس از آب و گلم الاّ هـو		درمـان نکنـد دردِ دلـم الاّ هـو		M 160[a]
امـروز اگـر هـزار عصـیان باشـد		فردا نکند کـس بـه حلـم الاّ هـو

- ۳۴۴ -

[رباعی]

[]

گر بوی قمیصـت آورد بـاد مـرا		از گوشـۀ احـزان کنـد آزاد مـرا		M 160[a]
گر مـژدۀ وصـلِ تـو نیـارد بـادم		یک باره فـراق داده بـر بـاد مـرا

- ۳۴۵ -

[رباعی]

[]

ای طفلِ بد آموزِ مـن آخـر تـا کـی		سوزم ز فراقِ تو چو اخگـر تـا کـی		M 160[a]
مـن امـر بـه معـروفِ تـو را آمـوزم		تـو مرتکـبِ امـورِ منکـر تـا کـی

- ۳۴۶ -

[رباعی]

[]

مفتونِ محبّت ار جم و کی باشـد		چون عشق بود در او دوا کـی باشـد		M 160[a]
گفتم به خـدا سـوختم از داغِ دوا		گفتنـد کـه آخـر دوا کـی باشـد

- ۳۴۷ -

[رباعی]

[]

بر خالِ تو زلف دانه با دام ایـن اسـت		با چشم و لبت شکّر و بادام اینسـت		M 160[b]
آبِ مژه ام به خاکِ کویت چـو رسـید		آتش بـودم دعـا و بـاد آمـین اسـت

- ۳۴۸ -

[رباعی]

[]

ترسم که مرا به غیـر انکـار کنـی   جان و دل و دین بـری و انکـار کنـی   M 160[b]

کارِ تو همـه قتـلِ محبّـان باشـد   ما منتظریم تا کی ایـن کـار کنـی

- ۳۴۹ -

[رباعی]

[]

از دوری آن عـذار چـون گلنـارم   یادِ گل و گلسـتان بـه خـواطر نـارم   M 160[b]

در حرقتم از داغِ غمِ تـو چـو سـپند   وز سوزشِ عشقِ تو سـراپا نـارم

- ۳۵۰ -

[رباعی]

[]

دارم ز فریبِ دهر و بخـت و ارون   حال تبه و فال بد و بخت نگـون   M 160[b]

پرسندم اگر چنین ستم بر تو کـه کـرد   نالم به خدای خود که گـردونِ گـردان

- ۳۵۱ -

[رباعی]

[]

دربانت اگرچـه در رهـم خـار کنـد   پیشِ تو رقیبِ بد مرا خـوار کنـد   M 160[b]

تـرکِ سـرِ کویـت نتـوانم لکـن   ترسم که گلوی سگت آزار کنـد

- ۳۵۲ -

[رباعی]

[]

بی جرم و خطا دلم شکسـتی ای دوسـت   سر رشتهٔ کارِ من گسستی ای دوسـت   M 160[b]

خـواهی اگـرم شکسـته پیونـد کنـی   زان زلف یکی تار فرستی ای دوسـت

- ۳۵۳ -

[رباعی]

[]

چشـمِ سـیهت فـارغم از جـان کـرده   هان مستِ سیه نگر چه احسان کـرده   M 161[a]

بر عارضت آن بنفشه یا عنبـر تـر		یا ظلمتِ کفر سـترِ ایمـان کـرده

- ۳۵۴ -

[رباعی]

[]

بر خیز و بیا بـه مـأمنی بگریـزیم		دیگـر بـه کـس از جهانیـان نسـتیزیم		M 161[a]

در گوشهٔ تنهایی و خالی از غیـر		خاکی به مرادِ خویش بـر سـر ریـزیم

- ۳۵۵ -

[رباعی]

[]

عشقت چو خلیل در دل آتشـبار		منزل بگشاد و کـرد دل را گلـزار		M 161[a]

اکنون دمد از وی ز رخ و چشـمِ تـرم		انواعِ گل و لاله چو در فصلِ بهـار

- ۳۵۶ -

رباعی

[]

بر خیز و به باده دلـق را مرهـون کـن		خود را به جنابِ پیرِ مـی مـدیون کـن		M 161[a]

تا چند امیـدِ جنّـت و خـوفِ جحـیم		این وسوسه را از دلِ خود بیـرون کـن

- ۳۵۷-

رباعی

[]

آن کیست که دهرش ز غـم آزاد کنـد		یا تا ابـدش بـد بـه عمـر دلشـاد کنـد		M 161[a]

هر خانـه کـه سـاخت دهـر آبـادانش		از بهـــرِ خـــرابگیش آبـــاد کنـــد

- ۳۵۸ -

رباعی

[]

بـر خیـز بـه بـاده دلـق هـا رنـگ کنـیم		ترکِ دل و نفس و هوش و فرهنگ کنیم		M 161[a]

با مغبچگان آشتی و با می صـلح		با خلقِ خدا چرا همی جنگ کنـیم

- ۳۵۹ -

[رباعی]

[]

ای طالبِ فهم و خرد و حسنِ مقال　　وی آنکه ز نقص می هراسی مه و سال M 161[b]

بر خیز و سری گذار بر پای کسی　　بسرشته خدا شخصِ وی از محضِ کمال

- ۳۶۰ -

[رباعی]

[]

گر علم و عمل عمر و فرح حسن و جمال　　در سلطنت و عقل و حکم مال و منال M 161[b]

هر چیز که در جهان تو بینی او را　　محتاجِ کمال کرده ربِّ متعال

- ۳۶۱ -

[رباعی]

[]

کمیاب بود به دهر امثالِ کمال　　مکنت همه از خدیویش یافت جمال M 161[b]

باشد چو گهر های حکم کیف یشاء　　شاید که نباشدش درین دهر مثال

- ۳۶۲ -

[رباعی]

[]

شد قافیۀ شه به گلاب آلوده　　گویا لبِ جانان به شراب آلوده M 161[b]

دانی به چه نسبت است سجعِ مشکل　　چون روی نگاری به عتاب آلوده

- ۳۶۳ -

[رباعی]

[]

بر خر ننهم پای رکاب آلوده　　صهبا نخورم به جز می پالوده M 161[b]

خالوم بگفت عمرِ تو چند رسد　　گفتم که چهار نوبتم خالو ده

- ۳۶۴ -

[رباعی]

[]

این جای صفا بر ارمش تقـدیم اسـت آب و گلِ آتشینش از تسنیم اسـت M 161[b]
گویند اگر آتش و گل جمـع کـه دیـد گوییم که این مقامِ ابراهیم اسـت

- ۳۶۵ -

[رباعی]

[]

هر چند ز چشـمِ مـا نهـان اسـت خـدا در چشمِ تو یا علـی عیـان اسـت خـدا M 162[a]
آن عبدِ خدایی تـو کـه از غایـتِ قـرب گویی که تو را دست زبـان اسـت خـدا

-۳۶۶-

[رباعی]

[]

امـروز علـی نشسـته بـر تخـتِ رشـاد عثمـانِ شـهید را ز سـر تـاج افتـاد M 162[a]
گریـانم از ایـن واقعـه خنـدان گـویم زان روحِ نبـی شـاد و وزیـن دیـن آبـاد

-۳۶۷-

[رباعی]

[]

ای آنکه تـو از جانـبِ حـق دلخـواهی حـایر ز صـفاتِ تـو ز مـه تـا مـاهی M 162[a]
مـن غایـت جـاهِ تـو نـدانم امّـا بر کشور هرچه هسـت شاهنشـاهی

- ۳۶۸ -

[رباعی]

[]

امـروز سـفیرِ پادشـاهی آمـد با دجلـه همـه فـیضِ الهـی آمـد M 162[a]
حقّـا کـه رضـای پادشـاهِ عـالم شد روحِ مجسّـم و کمـاهی آمـد

- ۳۶۹ -

[رباعی]

[]

سلطان که رضای عـالیش مقصـود اسـت هـرکس نبـود مطیـعِ او مـردود اسـت M 162[a]
کـرده اسـت تـو را سـفیرِ ایـران یعنـی در ملکِ عجم رضای مـا موجـود اسـت

- ۳۷۰ -

[رباعی]

[]

ای داده بـه لطـفِ خویشـتن رای مـرا	مگـذار بـه قیـدِ غیـرِ خـود پـای مـرا M 162[a]
چون عقده گشا کـرد تـو را ربِّ مجیـد	این عقده به دستِ خویش بگشـای مـرا

- ۳۷۱ -

رباعی

[]

غیمـا ز غـمِ تـو دردمنـدیم همـه	مغمـوم حـزین و دردمنـدیم همـه M 163[a]
از گریهٔ تسـت خنـدهٔ گـل بـه چمـن	یک دم بگـری تـا کـه بخنـدیم همـه

- ۳۷۲ -

ایضاً رباعی

[]

ای ابر به ما فیض به کـوی تـو کجاسـت[1]	ولن بارش و رعد و های و هـوی تـو کجاسـت[2] M 163[a]
از تـو اسـت همـه آبـروی دنیـا	آخر تو بگـو کـه آبـروی کـو کجاسـت[3]

- ۳۷۳ -

ایضاً رباعی

[]

ای ابر چرا نمـی نمـی بـاری تـو	ای رعد چرا چو مـن نمـی زاری تـو M 163[a]
از آه و فغـانِ آبِ چشـمِ مـردم	آخـر ز چـه رو حیـا نمـی داری تـو

- ۳۷۴ -

رباعی

[]

ای زلفِ تـو عـالمی پریشـان کـرده	وی رای تو غارتِ دل و جان کـرده M 163[b]

---

[1] کجاست: کجا است M

[2] کجاست: کجا است M

[3] کجاست: کجا است M

ریحان غباری خط مصحفِ رویـت　　نسخ همه خط چو خطِّ قـران کـرده

- ۳۷۵ -

رباعی

[]

خوش آنکه نخورده باده مسـتی کـرده　　بـر یـادِ رخ نوبـت پرسـی کـرده　　M 163b

بر دست گرفتم جـام و دو دادن جـان　　چون صبحِ پسینه پیش دسـتی کـرده

- ۳۷۶ -

رباعی

[]

در دایـرهٔ دهـر ز مـاهی تـا مـاه　　بس خـو منصـرفی تـو ای بـاری الـه　　M 163b

کس را نبود[1] قدرت حَـوْلَ وَ قُـوَّه　　"لاَ حَـوْلَ وَلاَ قُـوَّةَ إلاَّ بِـالله"[2]

---

[1] نبود : نبو M

[2] "ألاَ أُدلُّك عَلَى بابٍ مِنْ أبوابِ الجَنَّة؟ قال : وما هو؟ قال لاَ حَوْلَ و لاَ قُوَّةَ إلاَّ بِالله:" هیسمی، **بغية الرائد في تحقيق مجمع الزوائد و منبع الفوائد**، بیروت– لبنان، دارالفکر، هـ. ۱۴۱۴– م. ۱۹۹۴، ج. ۱۰، ص. ۱۱۸

فهرست اسامی اشخاص، اماکن و کتب

اسامی اماکن

اسامیِ کتب

فهرستِ آیاتِ قرآن و احادیث

فهرستِ آیات

فهرستِ احادیث

SONUÇ

Bu çalışmada XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşamış Abdülaziz Âsım Efendi'nin Farsça kaleme aldığı divanının metni üzerinde tarafımızdan incelemelerde bulunulmuştur.

Abdülaziz Âsım Efendi'nin, şiirlerinde dönemin sultanlarını, mutasavvıflarını, önde gelen din ve devlet adamlarını övdüğü görülmektedir. Şairin yaşadığı dönemdeki bazı tarihi olaylara da değinmesi esere önem kazandırmaktadır. Özellikle şiirlerine yansıttığı Ehlibeyt sevgisi ve Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesine çokça yer vermesi dikkate değer bir başka husustur. Bazı şiirleri, rindâne, âşıkâne ve ârifâne konuları içermektedir. Şair Farsça divanındaki şiirlerini, kaside, gazel, kıt'a, nazım, mesnevi, müfred, tahmis ve rubai türlerinde kaleme almıştır.

Hiç şüphesiz ki, Osmanlı coğrafyasında Farsça divan yazımının azaldığı bir dönemde eserin kaleme alınması önem arzetmektedir. Sunduğumuz bu metnin bilim dünyasına katkıda bulunacağını ümit etmekteyiz.

KAYNAKÇA

Acluni, Ebü'l-Fida İsmail b. Muhammed: **“Keşfü'l-hafa ve müzilü'l-ilbas amma iştehere mine'l-ehâdîs ala elsineti’n-nas”**, c.II, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988, s.164.

Alûsî, Ebü's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd: **“Ruhü'l-meani fî tefsiri'l-Kur'âni'l-azim ve's-seb’i'l-mesani”**, c.IV, Beyrut, Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, t.y., s.79.

Beydilli, Kemal: “MAHMUD II”, **DİA**, c. XXVIIAnkara, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003, s. 353.

Beydilli, Kemal: “SELİM III”, **DİA**, c. XXXVI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009, s.423.

Budak, Ali: “**Batılılaşma ve Türk Edebiyatı**”, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s. 369-370.

Efe, Ahmet: “**Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi**”, İstanbul, Vefa Yayıncılık, t.y., s. 422.

El-Bağdadi, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb: “**Târîhu Bağdad ev Medîneti’s-selam”**, c.XIV, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y., s.321.

El-Kari, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed: **“El-Esrarü'l-merfua fi'l-ahbari'l-mevzua”**, Beyrut, Dârü'l-Emane, 1391/1971, s.299.

Eren, A. Cevat: “SELİM III” **İA**, c. X, İstanbul, MEB, 1988, s.446-447.

Ergün, Sadeddin Nüzhet: “Âsım (Bağdadlı)”, **Türk Şairleri,** c.I, İstanbul, y.y., 1936-45, s.104-105.

Gariper, Cafer: “Yenileşmenin Başlangıcı ve Öncüleri”, **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı**, Ankara, Grafiker Yayınları, 2004, s. 37.

Heysemî, Ebü’l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman: **Bugyetü’r-raid fî tahkiki mecmaü’z-zevaid ve menbaü’l-fevaid**, c.X, Beyrut, Dârü’l-Fikr, 1414/1994, s.118

İbnü’l-Esir, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim: **“El-Kamil fi't-tarih”**, c.II, Beyrut, Dâru Beyrut, 1402/1982, s.154.

İnal, İbnü’l-Emin Mahmud Kemal: “**Son Asır Türk Şairleri**”, c.I, haz. Müjgân Cunbur, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999, s. 107-108.

İnal, İbnü’l-Emin Mahmud Kemal: “**Son Asır Türk Şairleri**”, c.II, haz. Müjgân Cunbur, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, s. 1155.

Kabaklı, Ahmet: “**Türk Edebiyatı**”, c.I, y.y., Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 1985, s. 551.

Karaalioğlu, Seyit Kemal: “**Türk Edebiyatı Tarihi** ”, c. II, İstanbul, İnkılâp ve Aka Basımevi, 1978, s. 87-89.

Karadeniz, Yılmaz: “**İran Tarihi**”, İstanbul, Selenge Yayınları, 2012, s.390.

Karal, Enver Ziya: “Mahmud II.”, **İA**, c. VII, İstanbul, MEB, 1988, s.166.

Kocatürk, Vasfi Mahir: “**Türk Edebiyatı Tarihi**”, Ankara, Edebiyat Yayınevi, 1970, s.587-610.

Korkmaz, Ramazan: “Yenileşmenin Tarihî, Sosyo-Kültürel Ve Estetik Temelleri”, **Türk Edebiyatı Tarihi**, c. III, İstanbul, TC. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007, s. 27-28.

Küçük, Cevdet: “ABDÜLAZİZ”, **DİA.**, c.I, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988, s. 180.

Küçük, Cevdet: “ABDÜLHAMİD II”, **DİA.**, c.I, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı

İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988, s. 218.

Küçük, Cevdet: "ABDÜLMECİD", **DİA.**, c.I, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988, s. 259.

Maksudoğlu, Mehmet: "**Osmanlı Tarihi**", İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1999, s.260-261.

Memiş, Abdurrahman: "**Hâlid-i Bağdâdî Ve Anadolu'da Hâlîdîlik**", Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, 1998.

Namoğlu, Elif: "**Ebû Abdullah Muhammed es-Semerkandî'nin Muhtasaru'l-Velâye Adlı Eseri (Metin-İnceleme)**", İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 2012, s.18.

Okay, Orhan: "**Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı**", İstanbul, Dergâh Yayınları, 2005

Ongunsu, A.H.: "ABDÜLHAMİD II", **İA**., c.I, İstanbul, MEB., 1978, s.79.

Ongunsu, A.H. : "ABDÜLMECİD", **İA**., c.I, İstanbul, MEB., 1978, s.93.

Özön, Mustafa Nihat: "**Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi**", İstanbul, Maarif Matbaası, 1941, s. 17.

Öztuna, Yılmaz: "**Osmanlı Devleti Tarihi**", c.I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.

Şeref, Abdurrahman: "**Osmanlı Devleti Tarihi**", haz. Musa Duman, İstanbul, Gökkubbe, 2005, s.363.

Tanpınar, Ahmet Hamdi: "**XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**", İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007, s. 81.

Türköne, Mümtaz'er: "Osmanlılarda Islahat ve Teceddüt", **Osmanlı Ansiklopedisi**, c. VI, İstanbul, Ağaç Yayıncılık, 1993, s. 9.

Uluçam, Abdüsselâm: "Mûsâ Kâzım Külliyesi", **DİA**, c.XXXI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 222.

"Âkif Paşa (Mehmed)", **İslam Türk Ansiklopedisi**, c.I, İstanbul, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, 1941, s. 235.

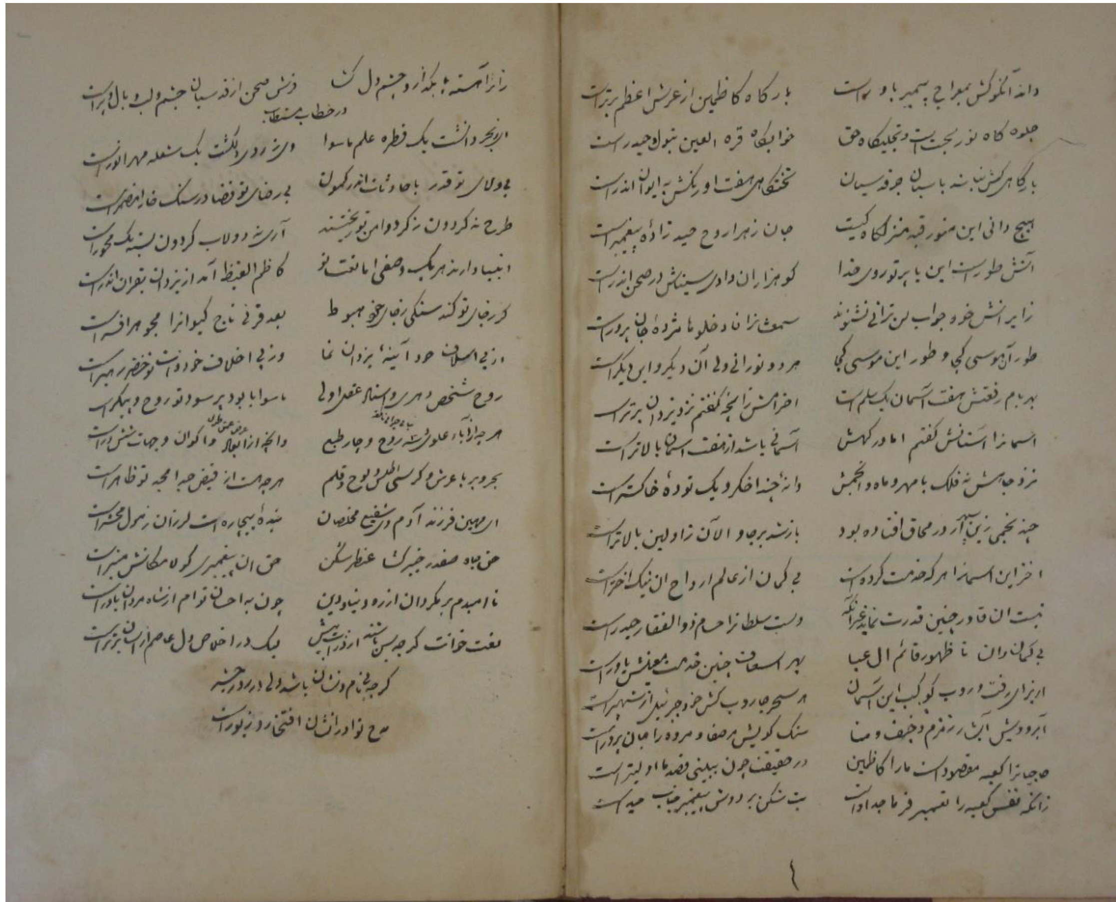
Muhtasar Osmanlı Tarihi, İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2005.

"**Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul**", haz. Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu, Orhan Özdil, Ankara, Global Strateji Enstitüsü TİKV yayınları, 2008, s. 210-211

"SEYYİD UBEYDULLAH-İ HAKKÂRÎ", **Türkiye Gazetesi İslâm Âlimleri Ansiklopedisi**, c. XVIII, İstanbul, İhlâs Matbaacılık, t.y., s. 211.

"TÂHÂ-İ HAKKÂRÎ" **Türkiye Gazetesi İslâm Âlimleri Ansiklopedisi** c. XVII, İstanbul, İhlâs Matbaacılık, t.y., s. 246-257.

EKLER: YAZMA NÜSHANIN İLK VE SON VARAKLARI

Şekil 1 Abdülaziz Âsım Efendi'nin Farsça divanının 1^b ve 2^a sayfası

Şekil 2 Abdülaziz Âsım Efendi'nin Farsça divanının 163[b] sayfası